

UNIVERZITET U BEOGRADU
FILOZOFSKI FAKULTET

Marija M. Malović

**PEDAGOŠKI POTENCIJALI IGRALIŠTA U GRADU ZA DECU
PREDŠKOLSKOG UZRASTA**

Doktorska disertacija

Beograd, 2022.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOSOPHY

Marija M. Malović

**PEDAGOGICAL POTENTIALS OF PLAYGROUNDS IN THE
CITY FOR PRESCHOOL CHILDREN**

Doctoral dissertation

Belgrade, 2022.

Mentor:

dr Dragana Pavlović – Breneselović, redovni profesor u penziji
Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet

Članovi komisije:

dr Dragana Pavlović-Breneselović, redovni profesor u penziji
Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet

dr Živka Krnjaja, redovni profesor
Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet

dr Lidija Miškeljin, docent
Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet

dr Jasmina Klemenović, redovni profesor
Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet

Datum odbrane: _____

Izjava zahvalnosti

Najveći doprinos ovom radu dali su učesnici istraživanja čija su imena pomenuta u radu, sa namerom da se njihov značaj i autentični doprinos učine vidljivim. Osećam nemerljivu zahvalnost prema svim učesnicima istraživanja zbog spremnosti, posvećenosti i otvorenosti sa kojom su ušli u istraživanje.

Veliku ulogu u izradi disertacije, od početne ideje, preko uobličavanja, do poslednjih stranica, ali i značajnu ulogu u mom obrazovanju i profesionalnom razvoju imala je mentorica, profesorka Dragana Pavlović – Breneselović. Zahvalna sam joj na ukazanom poverenju, a posebno na konstruktivnim kritikama koje su doprinele ne samo da ovaj rad bude bolji, već su uticale i na moj lični i profesionalni rast.

Zahvaljujem se prijateljima koji su iščitavali ispisane stranice i neumorno lektorisali za mnom, loveći sva moja progutana i permutovana slova i (ne)postojeće zareze. Veliko hvala Jovani, Sanji, Irini, Marici i Ani. Duboko se zahvaljujem prijateljima-pedagozima Jovani (opet), Milijani, Ivani, Neni, Gagi i Jeci, bez čije podrške i spremnosti da me slušaju verovatno ne bih ni završila ovaj rad.

Veliko hvala roditeljima i sestri koji su do kraja verovali i Jovanu koji je u poslednjoj fazi bio najveća podrška.

PEDAGOŠKI POTENCIJALI IGRALIŠTA U GRADU ZA DECU PREDŠKOLSKOG UZRASTA

Sažetak

U radu je aktualno pitanje iz domena društvene brige o deci, iskazano kroz koncept „grada po meri deteta“, sagledano i konkretizovano iz pedagoške perspektive koja se generiše iz značaja i značenja igre i zajedničkog učešća za učenje i razvoj dece ranog uzrasta i kritičkog sagledavanja uslova odrastanja u gradu.

Cilj rada je sagledavanje pedagoških potencijala igrališta u Beogradu za decu predškolskog uzrasta. Rad ima postmodernističko teorijsko utemeljenje i kvalitativni – etnografski istraživački pristup zasnovan na interpretativnoj istraživačkoj paradigmi. Proces istraživanja sproveden je u tri faze korišćenjem različitih metoda koje su omogućile uključivanje različitih perspektiva (istraživača, dece i roditelja). U istraživanju je učestvovalo 12 dece predškolskog uzrasta i 10 roditelja, koji su bili deo prigodnog uzorka. Ukrštanjem ideja svih učesnika istraživanja došlo se do zajednički konstruisane slike o poželjnim karakteristikama igrališta za decu i dominantnim karakteristikama postojećih igrališta u Beogradu.

Prikaz rezultata obuhvata predstavljanje dimenzija pedagoškog potencijala igrališta, kao okvira za prikaz perspektiva istraživača, deteta i roditelja o prostorima za igru dece. Analiza rezultata i diskusija usmereni su na izdvajanje smernica za uređivanje igrališta za decu, na osnovu utvrđenog raskoraka između predstavljenih karakteristika postojećih igrališta za decu i poželjnih karakteristika igrališta.

Nalazi potvrđuju da su dizajnerska rešenja igrališta u Beogradu, kao društveno i kulturno konstruisanih prostora koji oblikuju uslove i karakteristike odrastanja dece, njihove identitete i načine učešća, više uslovljena komercijalnim i urbanističkim nego pedagoškim merilima, te da ne zadovoljavaju kriterijume relevantne iz pedagoške perspektive.

Ključne reči: igralište, igraonica, pedagoški potencijali igrališta, pedagoška perspektiva, deca predškolskog uzrasta, igra, detinjstvo, odrastanje u gradovima, grad po meri deteta, trendovi u dizajniranju igrališta

PEDAGOGICAL POTENTIALS OF PLAYGROUND IN THE CITY FOR PRESCHOOL CHILDREN

Abstract

This paper discusses and demonstrates a critical issue in the sociology of childhood expressed through the concept of a "child-friendly city" from a pedagogical perspective. This perspective combines the importance of play and joint participation in learning and development of young children and critical consideration of children's contemporary urban life.

This paper aims to consider the pedagogical potential of playgrounds for preschool children in Belgrade. It leans on a postmodern theoretical framework and a qualitative - ethnographic research approach based on the interpretive research paradigm. The research was conducted in three phases using different methods that resulted in the inclusion of multiple perspectives (researchers', children's, and parents' perspective). The convenience sample consisted of 12 preschool children and 10 parents. By crossing all research participants' ideas, we have (co)constructed a picture of the desirable characteristics of children's playgrounds and the dominant characteristics of existing playgrounds in Belgrade.

The results represent the pedagogical potential of a playground as a framework for presenting the various perspectives of the researcher, children, and parents on children's play areas. The results analysis and discussions aim to highlight the guidelines for designing playgrounds based on the identified gap between the presented attributes of the existing playgrounds and the desired characteristics of a potential playground.

The results confirm that the design of playgrounds in Belgrade, as socially and culturally constructed places that shape the conditions and characteristics of children's growth, their identities, and ways of participation, are influenced by commercial and urban standards instead of the pedagogical ones, and do not meet relevant criteria from a pedagogical perspective.

Keywords: playground, playroom, pedagogical potentials of playgrounds, pedagogical perspective, preschool children, play, childhood, growing up in cities, child-friendly city, trends in playground design

PEDAGOGY

PRESCHOOL PEDAGOGY

SADRŽAJ

UVOD	4
1. TEORIJSKI OKVIR.....	8
1.1. Postmodernističko teorijsko utemeljenje rada	8
1.1.1. Razumevanje igre kroz prizmu postmodernističkih teorijskih orijentacija	10
1.2. Pedagoška perspektiva <i>grada po meri deteta</i>	12
1.2.1. Zašto savremeni gradovi nisu po meri deteta	13
1.2.2. Koncept <i>grada po meri deteta</i>	17
1.3. Prostori za igru dece u gradu.....	27
1.3.1. Istorijat nastanka i razvijanja igrališta za decu	28
1.3.2. Trendovi u dizajniranju igrališta za decu.....	30
2. ISTRAŽIVAČKI OKVIR.....	41
2.1. Različita teorijsko-epistemološka utemeljenja postojećih istraživanja prostora za decu	42
2.4.1. Istraživanja sa decom	44
2.2. Predmet, cilj i zadaci istraživanja	48
2.3 Istraživački pristup.....	49
2.4. Faze, tehnike i instrumenti istraživanja.....	50
2.5.1. Prva faza istraživanja.....	50
2.5.2. Druga faza istraživanja	53
2.5.3. Treća faza istraživanja	54
2.5. Učesnici istraživanja.....	55
2.6. Dokumentovanje i interpretacija podataka	56
3. KONTEKST ISTRAŽIVANJA	57
3.1. Specifičnost područja – grad Beograd.....	57
3.1.1. Život porodica i igra dece u Beogradu.....	58
3.2. Specifičnost politike – slika društvenog odnosa prema igri u Srbiji.....	60
3.2.1. Politika uređivanja prostora za igru u Beogradu	61
3.3. Specifičnost trenutka – pandemija virusa COVID-19	62
3.3.1. Igrališta u doba pandemije.....	64
4. PRIKAZ REZULTATA ISTRAŽIVANJA	67
4.1. Dimenzije pedagoškog potencijala igrališta.....	70
4.1.1. Otvorenost prema zajednici i integrisanost u zajednicu i okruženje.....	70
4.1.2. Potencijal (zajedničkog) učešća.....	73
4.1.3. Fleksibilnost	77
4.1.4. Bezbednost i prilike za rizik.....	80
4.1.5. (ne)Komercijalnost.....	83

4.2. Perspektiva istraživača	85
4.2.1. Igralište Bloka A.....	87
4.2.2. Inkluzivno igralište na Adi Ciganliji.....	92
4.2.3. Eko igralište na Adi Ciganliji	96
4.2.4. Dečje igralište Beogradski park	100
4.2.5. Igralište kafića Šark na Adi Ciganliji	104
4.2.6. „Fun2Play“ igraonica	108
4.3. Perspektiva dece	111
4.3.1. Zbog čega su igrališta deci važna	111
4.3.2. Kako deca vide elemente na postojećim igralištima	113
4.3.3. Kako deca zamišljaju idealno igralište	117
4.4. Perspektiva roditelja	123
4.4.1. Zbog čega su roditeljima igrališta važna	123
4.4.2. Perspektiva roditelja o mestu igrališta u širem okruženju i zajednici.....	125
4.4.3. Modeli učešća na postojećim igralištima	129
4.4.4. Perspektiva roditelja o različitim tipovima igrališta.....	132
4.4.5. Kako roditelji vide elemente na postojećim igralištima	134
4.4.6. Šta je za roditelje (ne)bezbedno na igralištima	135
4.4.7. Perspektiva roditelja o komercijalnim prostorima i sadržajima	137
4.4.8. Šta su za roditelje poželjne karakteristike igrališta za decu.....	140
5. ANALIZA REZULTATA I DISKUSIJA	144
5.1. Šta nam istraživanje pokazuje o igralištima za decu u Beogradu	144
5.1.1. Sužavanje prostora za dečju igru.....	145
5.2.2. Stereotipnost prostora za igru dece	148
5.2. Poželjne karakteristike igrališta za decu u gradu	152
5.2.1. Prostori na otvorenom	153
5.2.2. Pristupačnost	154
5.2.3. Upotrebljivost.....	155
5.2.4. Balans između sigurnosti i prilika za rizik.....	157
5.2.5. Javni iznad komercijalnih interesa	158
5.3. Sinteza smernica za uređivanje igrališta za decu	159
5.3.1. Nivo politike - promene u pristupu uređivanja igrališta	159
5.3.2. Nivo prakse – promene u praksi razvijanja igrališta	161
6. KRITIČKI OSVRT NA ISTRAŽIVANJE	164
6.1. Kritički osvrt na odabir igrališta	164
6.2. Kritički osvrt na odabir i pripremu učesnika istraživanja	165
6.3. Specifičnosti i ograničenja u realizaciji istraživanja	165

6.4. Dometi istraživanja i naučni doprinos.....	168
ZAKLJUČNA RAZMATRANJA.....	170
LITERATURA.....	173
PRILOZI.....	186
Prilog 1 – Protokol posmatranja prostora za igru.....	186
Prilog 2 – Protokol polustrukturiranog intervjua sa roditeljima.....	187
Prilog 3 - Pozivno pismo roditeljima za učešće u istraživanju.....	191

UVOD

U radu se bavimo preispitivanjem *pedagoških potencijala igrališta u gradu za decu predškolskog uzrasta*. Procene su da će, usled ubrzane ekspanzije gradova i težnje sve većeg broja porodica da žive u urbanim sredinama, do 2025. u gradovima odrastati 60% dece u svetu (Krishnamurthy, 2019) a da će čak sedamdeset posto svetske populacije živeti u gradovima do 2050. godine (UNICEF, 2012). Pitanje kvaliteta života dece u gradu postaje sve aktuelnije i gotovo da nema zemlje u kojoj se u proteklih dvadeset godina nije sproveo istraživanje koje iz nekog ugla proučava detetov život i detinjstvo u kontekstu savremene gradske sredine. Detinjstvo u vremenu u kom živimo se može opisati kao „kakofonija moralnih panika“ (Woodyer, Martin & Carter, 2016) koja se u velikoj meri odražava na usamljenost, sedentirani način života smešten ispred ekrana, želju za kvalitetnim porodičnim odnosima, koja se gubi u haotičnim kućnim – porodičnim rutinama, loše izgleda za budućnost, nedostatak uljudnosti i društvene brige.

Istovremeno, svedoci smo deklinacije dečje igre u urbanim uslovima odrastanja i pored toga što je neuronauka dokazala da igra podstiče razvoj mozga (Brown & Vaughan, 2010) i pored prepoznavanja igre kao najvažnijeg „sastojka zdravog detinjstva“ (Wallace, Pye, Nunney & Maybanks, 2009) i pokretača učenja i celovitog dečjeg razvoja (Krnjaja, 2012a), pokretača kreativnosti i inovacija – izuzetno značajnih komponenti učenja i razvoja, kako pojedinaca tako i društva (Brown & Vaughan, 2010).

U razmatranjima pitanja šta znači kvalitetno detinjstvo igra je neizostavna, čak se ističe da dečja igra može biti „barometar“ koji pokazuje društveni odnos prema deci i detinjstvu (Casey, 2017). Obezbeđivanje podržavajućeg prostora za igru koji deci omogućava da se aktivno angažuju u igri u sve većoj meri se prepoznaje kao važan društveni cilj (Spiegel i drugi, 2014), međutim neretko se dešava da se kompleksan problem deklinacije dečje igre pokušava rešiti postavljanjem novih igrališta, bez promišljanja o njihovim pedagoškim potencijalima, a broj dostupnih igrališta proklamuje se pokazateljem podrške dečjoj igri.

Kako postoji uzajamna povezanost naučnog saznavanja i društvene prakse (Ber, 2001), pitanja koja u ovom radu želimo da otvorimo jesu sa jedne strane proizišla iz promena na širem društvenom planu, dok sa druge strane ona mogu biti osnova za pokretanje procesa transformacije odnosa društva prema detinjstvu i deci ranog uzrasta. Poznato je, kako navodi više autora, da društvo koje ne brine o svojoj deci ne brine o sopstvenoj budućnosti (Gleeson, Sipe & Rolley, 2006). Postoje i tvrdnje da ukoliko, kao društvo, ne uspemo deci da obezbedimo optimalne uslove za razvoj i učenje i pružimo im sve što im je neophodno da bi se neometano razvijala i učila, rizikujemo opstanak i razvoj samog društva (Center on the Developing Child, 2007). Kako deca u ranom detinjstvu aktivno pronalaze smisao u svom fizičkom, društvenom i kulturnom okruženju i stvaraju sliku o sebi i svom položaju u društvu na osnovu uvida koje su stekla, važno je baviti se pitanjem kakve poruke detetu šalje njegovo okruženje.

Ovaj rad predstavlja težnju da se naučno proučavanje fenomena vaspitanja dece predškolskog uzrasta proširi sa vaspitnog konteksta smeštenog u predškolske ustanove na širi društveni kontekst. Sve više autora danas prepoznaje potrebu da se polje proučavanja učenja i razvoja u ranom detinjstvu proširi, pa je tako u naučnim istraživanjima sve prisutnije pitanje o odnosu prostornog uređenja i dobrobiti deteta (Spiegel, i drugi, 2014; Spencer & Blades, 2005). U ovom istraživanju dobrobit se ne shvata kao ishod kome težimo kada uređujemo prostor, već kao svojstvo deteta koje se razvija kroz odnose i u zajedničkom delanju sa decom i odraslima u određenoj sredini (Pavlović - Breneselović, 2010).

Preispitivanju pedagoških potencijala koje mogu imati igrališta u gradu još uvek u oblasti pedagogije nije posvećena dovoljna pažnja. Pitanjem uređivanja dečjih igrališta u gradu bave se

eksperti iz različitih oblasti, ali izostaje jasna pedagoška perspektiva. Pitanje na koji način je uređen prostor na kom se deca igraju i kavi su dostupni materijali kojima se igraju značajno je za razumevanje dečje igre, ali ovo pitanje je još uvek potcenjeno, kako u domenu teorijskog utemeljenja, tako i u domenu istraživanja u oblasti detinjstva (Lenz Taguchi, 2014).

Sa druge strane, većina istraživanja koja su se bavila pitanjem igre na ranom uzrastu, a koja su sprovedena tokom dvadesetog veka, imala su fokus na igri, a manje na kontekstu u kome se igra razvija i bila su sprovedena uglavnom iz perspektive razvojne psihologije i pedagogije (Kernan, 2014). Tek sa podizanjem svesti o značaju igre na otvorenim prostorima i jačanjem diskursa dečjih prava, počela su se javljati istraživanja koja se bave pitanjem dečje igre na otvorenom. „Zajedničkim naporima istraživača iz oblasti urbanizma, javnog zdravlja, prostornog planiranja, psihologije okoline, sociologije detinjstva, razvojne psihologije i pedagogije došlo se do novih uvida o učenju i razvoju na ranom uzrastu (Kernan, 2014, str: 932).“

Teorijsko utemeljenje ovog rada počiva na postmodernim teorijskim orijentacijama, stoga će najpre biti predstavljene specifičnosti koje socio-kulturna teorija učenja i razvoja, nove teorije detinjstva i poststrukturalizam donose u društveno-humanističke nauke, sa posebnim osvrtom na shvatanje dečje igre kroz prizmu pomenutih teorijskih orijentacija.

Kako bismo pojasnili jedan od ključnih koncepata ovom radu – koncept *grada po meri deteta*¹, bavićemo se pitanjem specifičnosti gradske – urbane sredine kao mesta za odrastanje koju karakterišu smanjeni kontakt sa prirodom, ograničavanje mobilnosti i slobode kretanja i ukidanje prostorne autonomije deci, porast društvene segregacije i „zoniranje“ dece, nestajanje nestrukturiranih prostora za igru, institucionalizacija i komercijalizacija detinjstva. Sve ove specifičnosti mogu se povezati i sa pojavom deklinacije dečje igre u gradovima. Posebno ćemo se zadržati na pitanju koncepta *grada po meri deteta*, odnosno na pedagoškoj dimenziji ovog koncepta koji je sve popularniji u svetu i koji je izronio iz promišljanja o tome kako urediti urbane gradske sredine da bi bile podržavajuće za decu. Analiziranjem pedagoške perspektive ovog koncepta identifikovali smo ključne pretpostavke koje moraju biti ispunjene kako bi se za neki grad moglo reći da je grad po meri deteta i to su: pretpostavka o podržavanju i podsticanju dečje igre koje su u osnovi koncepta *razigranih gradova*², pretpostavka o slobodi kretanja i istraživanja grada i dostupnosti grada deci, pretpostavka o aktivnom učešću u zajednici, pretpostavka o dodiru sa prirodom, pretpostavka o bezbednosti koja ne teži prezaštićivanju dece i pretpostavka o inkluzivnosti.

Kako je u gradovima danas primetan trend iščezavanja nestrukturiranih prostora za igru i ekspanzija dečjih igrališta, igraonica i ostalih prostora dizajniranih za specifičnu namenu - igru, poseban deo rada biće posvećen pitanju namenskih prostora za igru dece u gradu. Najpre će biti predstavljen kratak istorijat nastanka i razvoja igrališta za decu a zatim ćemo se osvrnuti na trendove u dizajniranju dečjih igrališta. Govorićemo o trendu dizajniranja igrališta za decu naspram trenda dizajniranja igrališta sa decom i razlici između *mesta za decu* i *dečjih mesta* u gradu. Posebno ćemo se zadržati na razmatranju *trenda dizajniranja tipičnih igrališta* uz pojašnjenje šta karakteriše ona igrališta koja se mogu okarakterisati kao tipična. Nakon toga predstavićemo više različitih linija udaljavanja od tipične forme dečjih igrališta koje se prepoznaju u trendu uređivanja *prirodnih igrališta*, *modernih igrališta* i *igrališta koja dopuštaju dozu rizika u igri*. U razmatranju trenda dopuštanja rizika na igralištima bavićemo se takozvanim avanturističkim igralištima i pojašnjavanju razlike između *avanturističkih igrališta*³ i *avantura parkova*⁴. Predstavićemo i ideju o univerzalnom dizajnu, kao pokušaju

¹ engl. child friendly city

² engl. Playable cities

³ engl. adventure playground

⁴ engl. adventure park

uređivanja igrališta koja bi po svojim karakteristikama bila inkluzivna. Na kraju ćemo pojasniti trend izmeštavanja igrališta sa otvorenih u zatvorene prostore – popularne igraonice koje se mogu povezati sa trendom komercijalizacije prostora za igru dece.

Nakon predstavljanja teorijskog okvira rada biće predstavljen *istraživački okvir* koji započinjemo obrazlaganjem predmeta istraživanja, odnosno polazišta u istraživanju. Predstavićemo predmet istraživanja i iz njega izvedene ciljeve i zadatke. Nakon toga ćemo pojasniti najznačajnije koncepte od kojih polazimo u istraživanju i predstavićemo izdvojene karakteristike koje determinišu pedagoški potencijal igrališta. U ovom delu rada biće objašnjen metodološki pristup, opisan proces istraživanja i predstavljeni učesnici. U ovom delu rada takođe će detaljno biti predstavljen postupak istraživanja, kroz istraživačke faze i u okviru svake od faza korišćene metode, tehnike i instrumenti prikupljanja podataka. Na kraju će biti prikazane kvalitativne metode i tehnike obrade i analize podataka i proces interpretacije i analize podataka.

Za razumevanje *kontekstualnog okvira* ovog istraživanja najpre će biti predstavljene specifičnosti urbanog prostora grada Beograda u kom je sprovedeno istraživanje. Da bismo razumeli kontekst u koji je ovo istraživanje smešteno najpre ćemo dati kratak opis Beograda kao grada sa posebnim osvrtom na njegova urbana i arhitektonska obeležja i percepciju koju građani i nadležni graski autoriteti o njemu imaju. Zadržaćemo se na pitanju kvaliteta života porodica sa decom u ovom gradu, odnosno na pitanju koliko je ovaj grad pogodno mesto za odrastanje dece.

Prikazaćemo sliku društvenog odnosa prema igri u Srbiji koja je takođe važna za razumevanje konteksta u koji je ovo istraživanje smešteno. Kako bismo razumeli procese uređivanja grada bavićemo se i specifičnostima u pogledu političkih prilika u Srbiji sa posebnim osvrtom na politiku uređivanja glavnog grada. Posebnu pažnju posvetićemo pitanju odnosa našeg društva prema igri kroz usmeravanje na mere i akcije nosilaca društveno-obrazovnih politika koje pružaju konceptijski i normativni okvir za razumevanje, organizovanje, ostvarivanje i razvijanje dečje igre, a posebno ćemo se zadržati na odnosu društva prema uređivanju prostora na kojima se deca igraju. Poseban deo rada biće posvećen pitanju uređivanja igrališta za decu u Beogradu, u kom ćemo se osvrnuti kako na legislativni okvir za uređivanje ovih prostora tako i na samu praksu uređivanja i održavanja ovih prostora.

Za razumevanje kontekstualnog okvira ovog istraživanja takođe je važno razumeti specifičnost vremena u kom je sprovedeno, stoga ćemo se osvrnuti i na pitanje pandemije virusa COVID 19 i uticaja pandemije na svakodnevnicu a posebno na igru dece. Pojasnićemo specifičnosti koje je donela pandemija virusa COVID 19 koja je značajno uticala na život ljudi u celom svetu u 2020. godini a prenela se i na 2021. i 2022. godinu. Ove okolnosti neminovno su uticale na kontekst u kom se sprovodilo istraživanje koje u ovom radu prikazujemo. U ovom delu rada posebnu pažnju posvetićemo pitanju konceptualizacije detinjstva u doba pandemije kao i pitanju promena u pogledu korišćenja prostora za igru dece u gradu koje su posledica sprovođenja mera za suzbijanje pandemije.

Prikaz i interpretacija podataka dobijenih u istraživanju biće organizovani u skladu sa istraživačkim zadacima i predviđenim fazama istraživanja. Najpre ćemo diskutovati o pedagoškim potencijalima igrališta u Beogradu kroz predstavljanje tri različite perspektive o ovom pitanju: perspektive istraživača, dečje perspektive i perspektive roditelja i izvođenje zaključaka o karakteristikama igrališta za decu u Beogradu na osnovu ukrštanja ove tri perspektive. Pored toga ćemo predstaviti kako učesnici ovog istraživanja (deca i roditelji) zamišljaju idealno igralište, odnosno koje se poželjne karakteristike igrališta izdvajaju u njihovim gledištima. Ovi podaci biće prikazani kroz predstavljene zamisli dece i odraslih o tome

kako bi prostori za igru trebalo da budu uređeni. Na temeljima stečenih uvida u raskoraku koji postoji između (ko)konstruisane slike postojećeg stanja i predstavljene slike o poželjnom stanju izdvojićemo *smernice za dizajniranje prostora za igru dece u gradu*. Smernice treba da nam pomognu da dizajniranjem prostora za igru dece obezbedimo pun pedagoški potencijal koji ti prostori mogu imati.

Nakon prikaza i interpretacije podataka daćemo *kritički osvrt na sprovedeno istraživanje* kako bismo sagledali njegove domete i ograničenja i kako bismo ukazali na poželjne dalje pravce istraživanja teme pedagoških potencijala igrališta u gradu za decu ranog uzrasta. U *zaključku rada* osvrćemo se na polazne pretpostavke na kojima se prikazano istraživanje zasnivalo.

1. TEORIJSKI OKVIR

1.1. Postmodernističko teorijsko utemeljenje rada

Postmodernost se određuje na različite načine, stoga je veoma važno u postavljanju teorijskog utemeljenja ovog rada istaći koje su to najvažnije polazne ideje čije korene nalazimo u teorijskim orijentacijama: socio-kulturnoj teoriji razvoja i učenja, novim teorijama detinjstva i poststrukturalizmu. U osnovi, reč je o eklektičkom teorijskom pristupu koji se zasniva na pojedinim postavkama navedenih teorijskih orijentacija. Ideje na kojima se temelji rad međusobno su isprepletane, nadovezuju se jedna na drugu i dopunjuju, stoga prikaz nećemo deliti na odvojene celine već ćemo ih predstaviti kroz jedinstven, koherentni prikaz.

Ono što povezuje ove različite ideje o kojima ćemo u ovom delu rada govoriti i pomenute teorije jeste stanje uma onih koji teže da preispituju stvarnost, vrše samorefleksiju, istražuju sadržaje koji ih intrigiraju i izveštavaju o svojim otkrićima do kojih su došli *dekonstrukcijom* (Bauman, 1992). Dekonstrukcija kao jedan od najznačajnijih pojmova postmodernističke misli se može povezati sa:

problematizovanjem – kada tragamo za kontradiktornostima, uočavamo propuste, ukazujemo na izuzetke od pravila, ističemo nejasnoće, skrećemo pažnju na nepravdu;

preispitivanjem – kada postavljamo pitanja koja imaju za cilj da se reevaluiraju unapred postavljene premise;

razbijanjem predrasuda – kada tragamo za neosvešćenim korenima predrasuda kako bismo ih preispitali;

kontekstualizacijom i istorizovanjem – kada težimo razumevanju problema uzimajući u obzir širi kontekst, kako bi se razumele kompleksne sile koje utiču na sam problem kojim se bavimo i kada uključujemo razumevanje društveno-istorijskog, simboličkog i društveno-političkog konteksta;

izazovima – kada se bavimo teško dokučivim, često neosvešćenim idejama i ističemo ono što se skriva ili potiskuje;

razotkrivanjem – kada ukazujemo na asimetrične odnose moći koji postoje između pojedinaca, društva, kulture, životne sredine, u ljudskim i neljudskim odnosima (odnosima čoveka i njegovog materijalnog okruženja);

pokretanjem nelagodnih tema – kada ne izbegavamo teme koje dovode do intelektualnih i emocionalnih nelagoda, a koje je neophodno pokrenuti kako bi se desilo dalje istraživanje neke teme ili pokretanje društvene akcije;

razbuđivanjem – kada izazivamo emotivne i intelektualne reakcije koje nagone na razmišljanje i delanje u pravcu postizanja pozitivnih promena na društvenom i individualnom planu (Slattery, 2006, str: 3).

Postmodernističko teorijsko utemeljenje u radu omogućava nam da postavimo prava pitanja o karakteru i poreklu vaspitanja, odnosno suštinski vaspitnih uticaja koji su prisutni u savremenom društvu. „U predškolskoj pedagogiji koja se kao disciplina konstituisala u socijalističkim zemljama, istorijsko-društveni aspekt vaspitanja pretvoren je u opšte mesto i proklamaciju. Otud se iskazuje apstraktno i praznim frazama, koje ništa ne objašnjavaju, a služe kao argument za supremaciju države nad institucionalizovanim predškolskim vaspitanjem. Zapravo, ovakav pristup prikriva suštinsku problematiku odrastanja male dece u savremenom industrijsko-tehničkom društvu i zato sprečava da se postave prava pitanja o poreklu i karakteru institucionalizovanog vaspitanja, naprotiv, ono ga učvršćuje kao oblik manipulacije ranim razvojem i detinjstvom u korist državne vlasti (Marjanović, 1987a, str: 14).“ Iako profesorka Marjanović (1987a) govori o institucionalnom vaspitanju, možemo reći da se

njene ideje mogu preneti i na kontekst vaninstitucionalnog vaspitanja kojeg se dotičemo u ovom radu i na univerzalno važeći društveno – kulturni i ideološki upliv na oblikovanje prakse predškolskog vaspitanja.

Socio-kulturna teorija učenja i razvoja nam ukazuje na to da ljudski razvoj, a samim tim i detetovo učenje i razvoj, predstavljaju društveni i kulturno - istorijski proces. Ljudi se razvijaju zahvaljujući aktivnoj participaciji u društvu koje po svojoj prirodi uvek određuju kulturni i istorijski kontekst (Schousboe & Winther-Lindqvist, 2013). Ljude kao vrstu određuje sposobnost da stvaraju kulturu i budu njen deo, a korišćenje jezika i ostalih kulturnih artefakata razlikuje ljude od drugih živih bića. Korišćenjem jezika kao sistema značenja, zahvaljujući različitim formama komuniciranja ljudi mogu da stvore kolektivno pamćenje i razumevanje događaja u kojima nisu lično učestvovali, čime se znanja i značenja prenose sa generacije na generaciju (Rogoff, 2003).

Postmodernističke teorijske orijentacije kao teorijsko uporište istraživanja obavezuju istraživača da sagledava fenomen holistički, zato što je celina uvek više od prostog skupa njenih elemenata, umesto redukcionistički što se može ogledati u razdvajanju kognitivnih/afektivnih ili ličnih/društvenih aspekata (Schousboe & Winther-Lindqvist, 2013), biologije/kulture. Teoretičari *nove sociologije detinjstva* ukazuju na to da biologija i kultura nisu suprotstavljene već međusobno isprepletane odnosno da nezrelost deteta kao živog bića jeste biološka činjenica, ali način na koji shvatamo tu nezrelost i kako joj pristupamo predstavlja pitanje kulture (La Fontaine, 1979, prema: Prout & James, 2005). To znači da je detinjstvo socio-kulturni fenomen koji predstavlja interpretativni okvir za razumevanje ranog razvoja i učenja dece na ranom uzrastu. Detinjstvo ne predstavlja samo biološku nezrelost dečjeg organizma i ne može se razumeti kao „prirodni“ i „univerzalni“ fenomen već predstavlja specifičnu strukturalnu i kulturnu komponentu svakog društva (Prout & James, 2005).

Temelje socio-kulturnog pristupa proučavanju fenomena u domenu društveno-humanističkih nauka nalazimo u razvojnoj teoriji Vigotskog koji je isticao da je ljudsko mentalno funkcionisanje socio-kulturno-istorijski posredovano (Wertsch, 2007). Ova ideja o posredovanom ljudskom razvoju i medijaciji govori nam da ne možemo razumeti učenje i razvoj dece bez razumevanja kulturnih značenja kojima su ona okružena, kao što ne možemo razumeti društvo i kulturu bez razumevanja agensnosti⁵ pojedinaca koje su deo tog društva i koji koriste i produkuju kulturne artefakte (Engestrom, 2001).

Agensnost deteta u procesu sopstvenog razvoja znači da pojedinci imaju aktivnu ulogu u procesu sopstvenog razvoja i učenja. Dete doživljava i oblikuje svet oko sebe i o njemu kreira sopstvene predstave i značenja kroz odnose koje uspostavlja i razvija, a koji određuju njegov razvoj i učenje (Pavlović - Breneselović, 2015). Najvažniji element detetovog odrastanja i ono što naj snažnije utiče na detetovo učenje i razvoj jesu ljudi kojima je okruženo, a u svim tim ljudima prelamaju se društveni i kulturni obrasci. Svaka individua jedinstvena je zahvaljujući jedinstvenom socio-kulturno-istorijskom iskustvu koje utiče na formiranje ličnosti ali i na sam način ostvarivanja odnosa sa drugima (Woodhead, 2005). Da bismo razumeli proces detetovog razvoja i učenja moramo razumeti socio-kulturni kontekst kom ono pripada jer se učenje i razvoj dešavaju u procesu participacije u socio-kulturnoj zajednici. Kulture se razlikuju, pa se samim tim razlikuju i načini dečje participacije u različitim socio-kulturnim kontekstima (Rogoff, 2003).

Dete uspostavlja odnose, kako sa vršnjacima i odraslima tako i sa kulturom kojom je okruženo, a čiji deo predstavljaju i igrališta kao svojevrsni „objekti kulture“ (Golubović, 1973) koje, iako jesu elementi materijalnog okruženja predstavljaju „kulturne entitete“ (Engestrom, 2001). Materijalno okruženje značajno utiče na ljudske akcije i oblikuje ih, kao što utiče i kultura

⁵ engl.agency (predstavlja potencijal da se aktivno utiče na neku promenu)

posredstvom jezika i diskursa (Barad, 2007, prema: Lenz Taguchi, 2014). To znači da je u proučavanju dečje igre važno veću pažnju posvetiti prostorima na kojima se deca igraju i uticaju koje ti prostori imaju na samu igru (Lenz Taguchi, 2014). Ovi prostori svojim fizičkim, simboličkim, socijalnim i diskurzivnim dimenzijama oblikuju uslove i karakteristike odrastanja dece, njihove identitete i načine učešća u zajednici (Pavlović – Breneselović, 2012).

Procesi urbanizacije i uređivanja prostora na kojima deca provode vreme takođe značajno utiču na život deteta i njegovo učenje i razvoj. Nelson (Nelson, 1981, prema: Cole, 1996) ističe da deca odrastaju u kontekstu kontrolisanom od strane odraslih, u skriptima odraslih. Odrasli određuju i usmeravaju mogućnosti i načine delanja dece, njihove akcije i proces konstruisanja značenja. Vaspitno delovanje odraslih ne dešava se samo u neposrednom odnosu dece i odraslih, već ga je moguće prepoznati i u posrednom, odnosno posredovanom delovanju. Odrasli postavljaju standarde i obrasce ponašanja, a od dece se najčešće očekuje da prihvate takve zadate modele ponašanja i prilagode se - adaptiraju. Kada govorimo o prostorima za igru dece to znači da odrasli uređujući te prostore umnogome utiču na kvalitet same igre, odnosno na način angažovanja dece u igri.

Kada se govori o efektima koje kultura u kojoj odrasta ima na detetovo učenje i razvoj treba imati na umu da su posrednici u našem razvoju i učenju često neosvešćeni, što može proizvoditi uverenja da su kulturni artefakti i kulturni alati koje u akcijama koristimo produkti „neutralnih faktora“, nastali iz prirodnih ljudskih potreba, a ne delovanjem konkretnih socio-kulturnih tendencija (Wertsch, 1993). Svako društvo produkuje diskurse, a pored toga ih organizuje i kontroliše izvesnim postupcima (Fuko, 2007) .

Mi ćemo u ovom radu pokušati da se udaljimo od neoliberalističkog, modernističkog pristupa u sagledavanju ljudske prakse (u ovom slučaju prakse uređivanja prostora za igru dece u gradu) koji teži da svede ljudsko delovanje na tehnički nivo u kom procenjujemo „efikasnost“ „kvalitet“, „efekte“ na jedan depolitizovan način procenom uloženog u odnosu na dobit (Moss, 2016), a to je moguće postići preispitivanjem socio-kulturnih tendencija koje stoje iza procesa uređivanja dečjih igrališta. Postrukturalistički pristup omogućava nam da uvidimo vezu između ljudskog mentalnog funkcionisanja i društva kao i između života i često neosvešćenih uslova u kojima živimo (Williams, 2005).

1.1.1. Razumevanje igre kroz prizmu postmodernističkih teorijskih orijentacija

Iako bi se moglo reći da danas u naučnim krugovima postoji opšte slaganje oko toga da igra ima ključnu ulogu u životu i odrastanju deteta ranog uzrasta, pristupi u razumevanju igre mogu se razlikovati. Igra je predmet proučavanja različitih naučnih disciplina, a u literaturi koja se ovim fenomenom bavi možemo pronaći različite pristupe razumevanju dečje igre. U mnoštvu načina da se igra, kao fenomen konceptualizuje moguće je izdvojiti, kako navodi Fezel, 5 različitih pristupa shvatanju igre: 1.) shvatanje igre kao oblika ponašanja ili aktivnosti; 2.) shvatanje igre kao motiva ili stanja uma; 3.) shvatanje igre kao specifične forme ili strukture; 4.) shvatanje igre kao smislenog iskustva; 5.) shvatanje igre kao ontološki specifičnog fenomena (Fezzel, 2013, str: 11). U ovom delu rada nećemo se držati jednog od ovih pristupa jer bismo na taj način rizikovali da zapadnemo u jednostranost, već će se svi pomenuti pristupi prelamati u daljim pokušajima konceptualizacije ovog složenog fenomena. Konceptualizacija igre iz perspektive postmodernističkih teorijskih orijentacija zahteva sagledavanje različitih i međusobno isprepletanih i uslovljenih nivoa a to su: individualni nivo, grupni nivo, nivo kulturnog konteksta u koji je igra smeštena i društveno – istorijski nivo (Schousboe & Winther-Lindqvist, 2013).

Autori koji se dugo bave proučavanjem igre često izbegavaju da igri daju „konačnu“ definiciju iz više razloga, a najpre zbog toga što igra ima drugačije značenje za različite ljude, odnosno svako na sebi svojstven način definiše i određuje igru – fenomen koji nam je naizgled svima poznat. Poznat nam je zbog toga što je igra bazično ljudsko svojstvo, preverbalno, prisutno u ljudskom ponašanju čak i pre razvijanja svesnosti. Takođe, suština igre je u doživljaju, stoga svako objašnjenje i analiza igri oduzimaju element doživljaja i uživanja i time ona biva osiromašena (Brown & Vaughan, 2010). Mi ćemo se umesto davanja te „konačne“ definicije igre baviti suštinskim određenjima ovog fenomena.

Igra se u svakodnevnom jeziku često razume kao aktivnost suprotna radu – igrati se znači ne raditi, odnosno - ili se igramo ili smo produktivni (Valsiner, 1997; Klemenović, 2013; Wall, 2013). Međutim, ukoliko shvatimo da igra zadovoljava ljudsku potrebu za raznovršnošću iskustava i izazovima, možemo reći da suprotno igri nije rad već dosada (možda čak i depresija), odnosno - ili se igramo ili smo depresivni. Pored toga, igra i rad su komplementarni, kreativnost je značajan element kako igre tako i ljudskog rada, a zajedničko im je i to što daju smisao životu (Brown & Vaughan, 2010).

Igra je na ranom uzrastu „primarni metod dečje komunikacije i sfera neposrednog izražavanja njihove ličnosti“ (Klemenović, 2013, str: 183). Ono što se igri pripisuje kao inherentno svojstvo jeste da je igra sama sebi svrha, u igri učestvujemo dobrovoljno, ona je privlačna – zabavna i nosi osećaj uživanja, a pored toga nosi i želju da u igri ostanemo, da je produžimo. U igri je često prisutna improvizacija i angažovani su potencijali za kreativnost (Marjanović, 1987a). Kada samo zaigrani gubimo osećaj za vreme, pa se na neki način igra može posmatrati kao oslobođena od vremenskih okvira (Brown & Vaughan, 2010). Igra je pokretač ukupnih potencijala ljudskog bića za promenu, oblik prakse koji nema spoljašnje ciljeve postavljene od strane odraslih, proces u kom deca kroz delanje stižu važna životna iskustva, angažuju se kao celovita bića, uspostavljaju odnose sa drugima i preispituju svoje modele ponašanja (Krnjaja, 2012a).

Jedna od zamki jednostranosti u koje možemo upasti prilikom određivanja dečje igre jeste stavljanje fokusa isključivo na dobiti koje igra nosi i zanemarivanje „tamne strane igre“, odnosno zanemarivanje činjenice da se u igri takođe mogu ispoljavati destruktivna ponašanja i loši obrasci ponašanja ili loši društveni obrasci (Schousboe & Winther-Lindqvist, 2013). Jedan od ekstremnih primera bi mogao biti stvaranje zavisnosti od video igara koja može dovesti do zdravstvenih problema ili društvene izolacije. Pored toga, fokusiranje na Vigotskov koncept o zoni narednog razvoja može voditi zaključku da je dete u igri uvek „ispred sopstvenih mogućnosti“, što ne mora uvek biti slučaj (Ibid).

Na ranom uzrastu deca konstruišu smisao zajedno sa drugima, kroz vlastito delanje u socijalnom i kulturno struktuiranom kontekstu, čime se oblikuje njihov društveni i lični identitet. Ovaj proces predstavlja „ontološki proces transformacije odnosa“ (Marjanović - Shane, 2010), u kom igra i igrovne aktivnosti imaju ključnu ulogu. Igra se neretko naziva „rekreacijom“ (ali ne u smislu dokoličenja već u izvornom značenju) jer nas iznova čini novim i drugačijim, na neki način re-kreira i nas i svet koji nas okružuje (Brown & Vaughan, 2010).

Igra se nikada ne dešava u vakuumu i nikada nije oslobođena uticaja kulture u kojoj nastaje (Else, 2008; Krnjaja, 2012b, Woodyer, Martin & Carter, 2016). Igra predstavlja zajednički konstrukt deteta i kulture u kojoj živi i pretpostavlja stalnu mogućnost njihovog obostranog menjanja (Krnjaja, 2012b). Sa druge strane, etnografska i antropološka istraživanja nam ukazuju na to da, iako se igra deca u različitim kulturama može razlikovati usled razlike u kontekstima u kojima se odvija, ona ipak jeste univerzalni vid angažovanja deca u saznavanju sveta oko sebe i pronalasku svog mesta u svetu, stoga antropolozi tvrde da je igra univerzalna

karakteristika dečjeg delanja u celom svetu (Schwartzman, 1979, prema: Gaskins, 2014) iako je kultura nesumnjivo oblikuje. Takođe, „kako svet sve više postaje globalno selo, potrebno je tragati sve dublje kako bi se pronašle suštinske kulturne varijacije (Cohen, 2006, str: 101)“.

Na igru u velikoj meri utiču odrasli jer su oni ti koji stvaraju uslove za igru. Kada kažemo odrasli, to mogu biti roditelji ili bliski odrasli, ali i donosioci odluka, praktičari iz oblasti predškola, pa i oni koji uređuju prostore za igru dece. Dečju igru oblikuju odrasli donošenjem odluka koje su vrednosno obojene koje se odnose na to gde će se igra odvijati, kada i u kakvim uslovima (van Oers, 2014). Kada su odrasli ti koji regulišu dečju igru, oni najčešće ukidaju one elemente igre koje smatraju neprikladnim, opasnim ili agresivnim i usmeravaju decu ka aktivnostima koje se smatraju produktivnim i za koje odrasli smatraju da imaju pozitivne uticaje na decu i/ili imaju terapeutska svojstva (Øksnes, 2013). Igra ima veliki uticaj na detetov život sada i ovde i bavljeno pitanjem specifičnosti dizajna prostora za igru u neraskidivoj je vezi sa pitanjem podupiranja i podrške dečjeg razvoja i učenja ali i sa pitanjem društvenog odnosa prema deci.

Igra se u pedagoškim krugovima, a i šire, danas shvata kao „sveto pravo“ (Canella, 2008) deteta, kao prostor bogat potencijalima za učenje u kom deca ne samo da uče, već i postaju srećnija i mentalno zdravija ljudska bića. Međutim, iako je u teoriji nesporno prepoznavanje vrednosti igre u životu deteta, svedoci smo deklinacije igre u savremenom društvenom kontekstu (Gaskins, 2014) i potrebe sistematske društvene podrške igri (Mitranić, 2016). Tako dolazimo do paradoksalne situacije u kojoj, uprkos ideološkom slaganju oko vrednosti koju ima igra u životu deteta u savremenom svetu, deci postaje sve teže da pronađu prostore za igru (Øksnes, 2013).

1.2. Pedagoška perspektiva *grada po meri deteta*

U ovom delu rada bavićemo se teorijskim utemeljenjem koncepta *grada po meri deteta*, koji je nastao kao rezultat dugogodišnjih promišljanja o pitanju odrastanja u urbanim sredinama, odnosno specifičnostima koje odrastanje u takvom kontekstu sa sobom nosi. Ovaj deo rada posvećen je obrazloženju razloga zbog kojih smo odlučili da se pitanjem pedagoških potencijala igrališta za decu predškolskog uzrasta bavimo u kontekstu gradske - urbane sredine. U skladu sa postavkama teorijskih orijentacija na kojima se temelji ovaj rad, svaki fenomen koji biramo da stavimo u fokus istraživanja posmatra se u odnosu na širi *kontekst*. Kontekst se može odrediti kao ono u šta je proučavani fenomen utopljen, ono što povezuje delove i daje im koherentnost (Cole, 1996). Gradska - urbana sredina kao kontekst čiji su deo dečja igrališta ima svoje specifičnosti, koje ćemo u nastavku obrazložiti.

Život i odrastanje u savremenom gradu imaju svoje prednosti i nedostatke u odnosu na život i odrastanje u ruralnim sredinama. Prednost života u gradu neki vide u višem standardu po pitanju socijalne i zdravstvene zaštite, kao i u kvalitetnijoj i raznovrsnijoj kulturno-obrazovnoj ponudi, mada se ne može reći da su svoj deci koja žive u gradovima uslovi za život podjednako dobri jer oni zavise u velikoj meri od materijalnog statusa porodice i njenog socijalnog i kulturnog statusa (UNICEF, 2012). Urbanizacija i modernizacija uslova u kojima živimo danas, neosporno nam donose komfor koji može uticati na podizanje kvaliteta života dece. Međutim, često su teže uočljivi oni efekti urbanizacije i modernizacije koji negativno utiču na kvalitet života deteta. Svedoci smo, na primer, problema zagađenja životne sredine koji je izraženiji u urbanim sredinama. Kako primećuju autori koji se bave pitanjem života u gradu, razvoj

urbanizma i ekspanzija gradova može imati i „dehumanizujuće“ efekte (Woolley, 2003; Day & Midbjer, 2007) kao što su otuđenost i društvena izolovanost, koji su dodatno postali izraženi nakon uvođenja preventivnih mera za sprečavanje širenja virusa COVID-19 nakon početka pandemije.

Gradska sredina može predstavljati povoljno ili nepovoljno mesto za život i odrastanje dece u zavisnosti od toga kako je uređena. Ukoliko je uređena tako da podupire detetovo učenje i razvoj i bogati njegova životna iskustva, onda se takva sredina može smatrati povoljnim mestom za život. To može biti grad u kom je dete aktivni učesnik svoje zajednice, posmatra i uči o tome kako društvo funkcioniše i deo je kulturnog života svoje zajednice. To može biti grad u kom dete nalazi svoje utočište i otkriva prirodu, u kom je okruženo brižnim odraslim osobama koje ga podržavaju, kao i svojim vršnjacima, što jača njegove kapacitete i pozitivno utiče na sveukupni razvoj. Sa druge strane, gradska sredina može biti i faktor koji negativno utiče na kvalitet života deteta ukoliko vodi odvajanju dece od prirode, smanjenju slobode kretanja i istraživanja, ograničavanju mogućnosti za igru, socijalnoj izolovanosti ili usmerenosti na konzumerizam⁶.

Gradska sredina, kao specifičan kontekst, ne samo da oblikuje uslove odrastanja i time određuje detinjstvo kao socio-kulturni konstrukt, ona određuje i roditeljstvo. Roditelji koji žive u savremenim gradovima izloženi su brojnim ekonomskim, socijalnim, moralnim i drugim izazovima koji određuju organizaciju kako njihovog sopstvenog života, tako i porodične dinamike i života njihove dece (Marić Jurišin i Klemenović, 2018). Roditeljstvo, kao uloga, takođe je socio-kulturni konstrukt. Svaka uloga, pa tako i uloga roditelja, u sebi nosi modele ponašanja, načine učestvovanja i položaje pojedinca u grupi i društvenom životu, određujući time postupke pojedinca koji bivaju usklađeni kako sa očekivanjima društvene grupe tako i sa sopstvenim shvatanjem i razumevanjem date uloge (Miškeljin, 2014). Dok je u prošlosti, posebno u ruralnim sredinama priprema za roditeljstvo podrazumevala uspostavljanje spontanijih kontakata sa predstavnicima zajednice i razmenu informacija, danas je sve izraženija potreba za sistematskim obrazovanjem roditelja za obavljanje ove značajne uloge (Marić Jurišin i Klemenović, 2018).

1.2.1. Zašto savremeni gradovi nisu po meri deteta

Odrastanje u savremenim gradovima ima brojne specifičnosti koje se mogu dovesti u vezu sa pitanjem detetove dobrobiti. Neke od tih specifičnosti su sledeće: znatno smanjen kontakt sa prirodom (Faber Taylor & Kuo, 2005; Gill, 2008); smanjivanje ili čak ukidanje mobilnosti i slobode kretanja (Christensen, 2003; Kytta, 2003; Malone, 2006; Tranter, 2006; Fagerholm & Broberg, 2011); ukidanje prostorne autonomije (Radović, 2014); sve veća fragmentacija društva i porast društvene segregacije (Marjanović, 1987b) koja se danas ogleda u izdvajanju dece kao socijalne grupe - deca bivaju u sve većoj meri „zonirana“ (Francis & Lorenzo, 2005) i uzrasno izolovana jer se u gradu zna koji su prostori namenjeni deci, a na kojima deca nisu poželjna (Penn, 2005); nestajanje nestrukturiranih prostora na kojima deca mogu da borave i igraju se, i prevladavanje strukturiranih prostora za igru dece (Brown, 2008); institucionalizacija detinjstva i komercijalizacija prostora za decu (Malović, 2019).

Ono što se dodatno može istaći kao karakteristika života u urbanim sredinama, a zapravo je posledica nekih od navedenih specifičnosti jeste zagađena životna sredina, a najznačajniji pokazatelj te zagađenosti jeste zagađenost vazduha koji udišu oni koji žive u gradovima. Oko

⁶ Pandemija virusa COVID-19 dovela je do toga da mnogi ljudi pronalaze uporište u manje urbanim sredinama, posebno u onim sredinama u kojima je moguće boraviti u prirodi, no neizvesno je da li će se ovaj trend nastaviti i nakon okončanja pandemije ili predstavlja samo privremeni trend.

dve milijarde dece na globalnom nivou živi u sredinama gde zagađenost vazduha prelazi globalno propisane granice, a skoro 300 miliona dece živi u sredinama gde je zagađenost tolika da se smatra toksičnom (Gill, 2021). Dodatni problem predstavlja odsustvo monitoringa koji građanima može dati informaciju o zagađenosti vazduha kako bi se preduzele mere zaštite. U Srbiji je svega 36% teritorije pokriveno mrežom za automatski monitoring koja omogućava građanima da u realnom vremenu imaju saznanje o zagađenosti vazduha, a 93% stanovništva u gradovima u kojima se vrši ovakvo merenje izloženo je prekomernim koncentracijama štetnih čestica u vazduhu (Jovanović i Lekić, 2021).

Smanjen kontakt sa prirodom

Odrastanje u savremenim gradovima karakteriše *smanjen kontakt sa prirodom*, što znači da deca danas imaju manje dodira sa prirodom i provode manje vremena na otvorenom prostoru nego što je to u prošlosti bio slučaj, a ovo se posebno odnosi na decu koja danas odrastaju u urbanim sredinama (Gill, 2008). Kontakt sa prirodom se može smatrati jednom od najznačajnijih razlika između urbane i ruralne sredine jer kada pomislimo na urbanizam prva asocijacija je beton.

Istraživanja sprovedena u Americi (Clements, 2004) i u Australiji (Carver, i drugi, 2018) govore nam da je moguće identifikovati dva glavna razloga zbog kojih deca danas provode manje vremena na otvorenim prostorima, u prirodi, nego što je to bio slučaj u prošlosti. Prvi je razvoj IKT i medijske produkcije (pre svega televizije) i sličnih vidova „kućne“ zabave za decu, a drugi je zauzetost roditelja i strah da decu puste da borave napolju samostalno. Takođe je važno istaći da na ovu pojavu dodatno utiče i problem nestajanja zelenih površina u urbanim sredinama, prepoznat kao značajno pitanje kojim čovečanstvo treba u budućnosti da se bavi, čemu svedoče i naponi Ujedinjenih Nacija da se uvede koncept *dostupnosti zelenih površina*⁷ za ljude koji žive u gradovima. Aktualizacija ovog koncepta trebalo bi da dovede do promena u oblastima prostornog planiranja i urbanizma tako da se svima koji žive u gradovima obezbedi pristup zelenim površinama i mogućnost boravka u prirodi (Wolf, Sheuer & Haase, 2020). Značaj kontakta sa prirodom za detetovu dobrobit dodatno će biti razmatran u delu rada koji se bavi karakteristikama koje determinišu pedagoški potencijal igrališta za decu, od kojih je jedna značajna karakteristika kontakt sa prirodom.

Pandemija virusa COVID-19 koja je zadesila planetu dovela je do toga da se dodatno revidira pitanje značaja boravka u prirodi. Posete parkovima i zelenim površinama u gradovima značajno su se uvećale u periodu nakon februara 2020. godine u odnosu na period pre toga, usled restrikcija u pogledu društvenih okupljanja i boravka u zatvorenim prostorima, kao i prepoznavanja zelenih površina kao ključnih za održavanje mentalnog zdravlja i ublažavanja posledica pandemije poput anksioznosti, depresije i osećanja izolovanosti (Geng, Innes, Wu & Wang, 2021).

Ograničavanje slobode kretanja i ukidanje prostorne autonomije

Još jednu razliku u pogledu života dece u urbanim i ruralnim naseljima vidimo u tome što je deci ranog uzrasta u ruralnoj sredini dopušten veći stepen slobode kretanja i samostalnog istraživanja okoline, dok su u gradskoj sredini deca ranog uzrasta pod stalnim nadzorom odraslih (Christensen, 2003). Gradovi se procenjuju kao mesta koja nisu bezbedna za samostalno kretanje dece ranog uzrasta. *Ograničavanje slobode kretanja* koje je kao tendencija prisutno u gradovima takođe je jedan od faktora koji može negativno uticati na kvalitet života deteta. Sloboda kretanja deteta u gradu ograničava se najviše usled gustog saobraćaja koji

⁷ engl. Green Space Accessibility (GSA)

karakteriše život u većini gradskih sredina u svetu (Malone, 2006), ali i usled prepoznate opasnosti od nasilja i zlostavljanja dece.

Pitanje slobode kretanja kroz grad moglo bi se operacionalizovati kroz različita određenja mobilnosti: mobilnost kao pitanje koliku udaljenost od kuće dete može samostalno da dostigne; mobilnost kao pitanje pravila koja deca moraju poštovati kako bi mogla samostalno da se kreću; mobilnost kao slika o tome gde se sve dete kreće i u kojoj meri je to kretanje samostalno u toku jednog dana (Kyttä, 2003). O tome da je mobilnost dece u svim pomenutim oblicima u savremenim gradovima veoma ograničena svedoče brojni autori (Christensen, 2003; Tranter, 2006; Gill, 2007; Fagerholm & Broberg, 2011).

U uslovima odrastanja u savremenim gradskim sredinama, deci su danas „ukradene godine slobodnog kretanja“ (Gill, 2007, str: 12). Naime, deca su danas duže pod kontrolom odraslih i kasnije postaju samostalna. Podaci iz 1971. govore da je tada osmoro od desetero sedmogodišnje dece išlo samostalno u školu, dok se 1990. godine pokazuje da je taj odnos spao na manje od jednog, na svakih desetero. Pored toga, '71. su prosečni sedmogodišnjaci samostalno išli u posete drugarima, kao i u prodavnicu, dok '90. tu slobodu deca ne dobijaju do desete godine (Ibid). Istraživanja sprovedena u Ujedinjenom Kraljevstvu (Future Foundation, 2006, prema: Tranter, 2016) govore o tome da se vreme koje roditelji dnevno provode nadzirući svoju decu učtvarostručilo za 25 godina, u periodu od 1975. do 2000. godine, te da se uvećalo sa 25 na 99 minuta dnevno. Iako su ovo podaci iz gradova Ujedinjenog kraljevstva, Amerike i Danske, nema sumnje da je takav trend prisutan u svim razvijenijim gradovima sveta. Poređenja radi, u Beogradu danas deci do polaska u treći razred osnovne škole nije dozvoljeno da se samostalno vraćaju iz škole, već po njih mora doći odrasla osoba, dok je devedesetih godina bilo moguće videti decu predškolskog uzrasta koja se iz vrtića vraćaju kućama u grupama, bez pratnje odrasle osobe.

U ruralnim sredinama deca imaju više mogućnosti da upoznaju nove ljude i spontano sklapaju prijateljstva, jer provode više vremena u susedstvu i mogu samostalno da biraju društvo za igru. U gradovima odrasli vode decu na mesta za igru, pa deca stupaju u kontakt sa drugima koji su tu prisutni. Na taj način prostori poput ulica postaju mesta koja deci nisu dostupna. Polazeći od ideje da su za decu javni prostori u gradu, poput ulica, mesta učenja, mesta na kojima razvijaju prostorne i socijalne kompetencije tako što boravkom na tim prostorima razumeju sredinu pronalaze svoje mesto u njoj i ujedno se pripremaju za ulazak u svet odraslih (Cahill, 2000; Matthews, 2003, prema: Radović, 2014) Radović objašnjava značaj *prostorne autonomije*: „Prostorna autonomija omogućava deci da uče da vode računa o sebi i da izlaze na kraj sa novim situacijama, izazovima i pretnjama sa kojima bivaju suočeni; da istražuju uzbudljivo i neočekivano, sreću nove ljude, skupljaju informacije i znanja koja koriste u drugim kontekstima; da sklapajući poznanstva izgrade osećaj pripadanja i povezanosti sa lokalnom zajednicom; razvijaju nezavisnost, što doprinosi formiranju samopouzdanja i samopoštovanja. Takođe, prostorna autonomija pruža deci mogućnost slobodnog izbora kao i mogućnost da iskuse prednosti i rizike povezane sa takvom slobodom (Radović, 2014, str: 39).“

Ulice su nekada bile prostori na kojima su deca mogla da provode vreme igrajući se, a danas se ta slika znatno izmenila. Istraživanje sprovedeno u četiri različita naselja u Ajndhovenu u Holandiji, u kom je učestvovalo 240 roditelja dece uzrasta 7-12 godina, pokazalo je da više od polovine roditelja ulice ne smatra bezbednim prostorima na kojima deca mogu da se igraju. (Krishnamurthy, 2019). Za decu mlađu od sedam godina situacija je izvesno još nepovoljnija. Ukidanje prostorne autonomije u mnogome je povezano sa pitanjem deklinacije dečje igre u gradovima jer deci ostaje sve manje prostora na kojima mogu da se igraju, a da to nisu specijalno uređena igrališta do kojih najčešće ne mogu samostalno da dođu i gde su pod stalnom kontrolom odraslih.

Porast društvene segregacije – „zoniranje“ dece

Segregacija dece u poseban društveni sloj nastala istorijskim procesima industrijalizacije (Marjanović, 1987b) postaje sve izazitija u savremenom svetu. Posebno u urbanim sredinama deca su „zarobljena“ u svojim kućama, dečjim sobama ili u vrtićima i sličnim ustanovama za decu, odvojena od sveta odraslih. „Mnoga deca danas su zarobljenici sopstvenih domova, najčešće sama. Ona su institucionalizovana, zarobljena programima, napunjena informacijama, zavisna od TV-a i digitalnih uređaja, „zonirana“ i uzrasno izolovana (Francis & Lorenzo, 2005, str. 221).“ U savremenim porodicama deca su najčešće izuzeta iz svakodnevnih porodičnih obaveza, stoga igra postaje prostor u kom ona preuzimau uloge koje imaju odrasli iz njihovog okruženja, u pokušaju da kompenzuju osećaj iskuljučenosti iz sveta odraslih (Klemenović, 2012).

Idući korak dalje i dajući značajno oštriju kritiku na temu izdvajanja dece kao društvene grupe, Helen Pen (2006) ističe da se u savremenim gradovima prema deci odnose kao prema „anti-socijalnim kriminalcima“ kojima je prisustvo na većini javnih mesta u gradu zabranjeno, ukoliko nisu pod strogom kontrolom odraslih. Kako bi slikovito opisala u kakav položaj decu stavlja ovakvo uređenje u gradovima autorka kaže: „Deca postaju ugrožena vrsta, kao poljska ševa⁸. Uspostavljanje kontakta sa njima, usled straha od neznanaca i straha da budu kidnapovana, je praktično nemoguće (Penn, 2005, str: 179)“. Svedoci smo da danas nije primereno da se odrasla osoba obrati detetu bez posredovanja odrasle osobe u čijoj pratnji je dete i da se ovakva ponašanja smatraju socijalno nepoželjnim.

Upravo zbog toga što neposredan kontakt nepoznatih ljudi sa decom postaje društveno neprihvatljiv javni prostori sve više postaju svojevrsna „javna, ali ne društvena“ mesta (Bauman, 2000). To znači da su ovo mesta koja su dostupna svima (javna), ali se na njima društvena interakcija ne podrazumeva (nisu društvena). To su mesta gde ne možemo izbeći susretanje, ali možemo, čak je i poželjno, izbegavati interakciju.

Institucionalizacija i komercijalizacija detinjstva

Život dece u urbanim i ruralnim sredinama razlikuje u pogledu mogućnosti za slobodnu igru (Lefebvre, 1968, prema: Harvi, 2013; Sorens, 1968, prema: Brown, 2008). Deci u gradu značajno su ograničene mogućnosti za slobodnu igru kakve deca u ruralnim sredinama imaju. Upravo zbog ovakvih uvida danas se sve više autora (Christensen, 2003; Francis & Lorenzo, 2005; Freeman, 2006; Brown & Patte, 2013) bavi pitanjima kako urbana sredina konstruiše prostor za igru deteta.

Dok su se u prošlosti deca igrala na livadama, ulicama, prostorima između zgrada i ostalim neuređenim (nestrukturiranim, nedizajniranim) prostorima na kojima su imala slobodu izbora u pogledu toga šta će na tim prostorima da rade, kada i sa kim, danas je u urbanim sredinama prisutan trend osmišljavanja prostora koji imaju određenu namenu (tereni za sport, igrališta - prostori opremljeni rekvizitima kao što su ljuljaške i tobogani, zabavni parkovi...). Kako su svi ti prostori ispresecani ulicama i bulevarima koja deca najčešće ne mogu samostalno da pređu, njihovo prisustvo na tim prostorima uslovljeno je voljom i mogućnošću odraslih da ih na ta mesta dovedu (Malović, 2019).

Ovu pojavu neki autori nazivaju i *institucionalizacijom savremenog detinjstva* (Ramussen, 2004; Radović, 2015; Malović & Lazarević, 2017). Sve je više mesta za decu, kao što su vanškolski klubovi, rekreativni centri, igrališta, igraonice... To što u gradovima ima sve više mesta namenjenih deci može učiniti da izgledamo kao društvo koje brine o specifičnim potrebama dece, ali ipak je potrebno da se zapitamo da li ovaj trend vodi daljoj segregaciji dece kao društvene grupe i odvajanju sveta dece od sveta odraslih (Marjanović, 1987a; Zeiher, 2003).

⁸ engl. Skylark

Pitanje je da li igraonice postoje da bi deca ostvarila svoje potrebe za igrom i druženjem ili da bi odrasli imali svoj mir, dok su deca okupirana na mestima koja su za njih osmišljena i nisu prisutna na mestima na kojima borave odrasli.

Još jedna pojava koja je uočljiva u gradovima danas jeste *komercijalizacija javnih prostora* i sadržaja (McKendrick at al, 2000), pa samim tim i javnih prostora i sadržaja za decu. Komercijalizacija ima za posledicu da je prisustvo dece na komercijalnim prostorima i korišćenje komercijalnih sadržaja namenjenih deci uslovljeno materijalnim statusom porodice, što samo po sebi ograničava dostupnost tih prostora i pojačava nejednakost.

1.2.2. Koncept grada po meri deteta

Iz predstavljenih specifičnosti odrastanja u savremenim gradovima može se zaključiti da procesi urbanizacije i modernizacije gradskih sredina u velikoj meri utiču na uslove u kojima odrastaju deca i da ove specifičnosti značajno, uglavnom negativno, utiču na kvalitet života dece. Upravo sa namerom da se ublaže ovi negativni uticaji nastao je koncept grada po meri deteta. Sam koncept razvijen je sa idejom osiguravanja da će gradske vlasti donositi odluke koje su u najboljem interesu dece, vodeći računa da se ne ugroze dečja prava, a sa ciljem da takav sistem upravljanja i donošenja odluka vodi tome da gradovi budu mesta u kojima deca ostvaruju pravo na zdrav život, brigu, zaštitu i obrazovanje; mesto koje je podržavajuće, nediskriminativno, inkluzivno i u kom će deca imati priliku da budu u dodiru sa različitim kulturama (Riggio, 2002).

Termin „grad po meri deteta“ (child friendly city) je prvi put upotrebljen 1996. godine na konferenciji Ujedinjenih nacija čija je tema bila „Ljudska naselja⁹“, na kojoj je istaknuto da deca imaju pravo da se njihove potrebe u potpunosti uzmu u obzir kada se govori o sredini u kojoj žive (Gleeson & Sipe, 2006). Stav predstavnika Ujedinjenih nacija, koje možemo smatrati idejnim tvorcima koncepta grada po meri deteta, jeste da gradovi danas, u kontekstu globalizacije, mogu biti mesta u kojima se deca neometano razvijaju i uče, ukoliko se njihova organizacija temelji na principima Konvencije UN o pravima deteta (Malone, 2006). Koncept koji promoviše UNICEF (UNICEF, 2004) o tome šta su osnovne pretpostavke za uspostavljanje gradova koji se mogu okarakterisati kao gradovi po meri deteta polazi od ideje da je takav koncept jednako primenljiv u svim društvima. Analizom različitih pristupa u određivanju uslova koje gradska sredina mora ispuniti da bi bila mesto po meri deteta moguće je izdvojiti neke ključne pretpostavke, od kojih ćemo mi obrazložiti one koje oslikavaju pedagošku perspektivu ovog problema, a koju možemo prepoznati u definiciji koju daje grupa istraživača koja se dugo bavi istraživanjem prakse uspostavljanja gradova po meri deteta (Brown, i drugi, 2019). Braun i saradnici kažu da je grad po meri deteta mesto „gde se poštuju dečja prava, koje je bezbedno, gde ima prostora za igru, koje omogućava uspostavljanje snažne veze sa prirodom, koje podržava i neguje interakciju dece i odraslih, podržava slobodno kretanje dece i gde su deca uključena u proces urbanih politika i donošenja odluka (Ibid, str: 4).

Ideja o gradu po meri deteta danas je izuzetno zatupljena u raspravama koje se bave pitanjem društva budućnosti. Kako se ističe u zaključku knjige „Putanja ka gradu po meri deteta¹⁰“ koja se bavi pitanjem uspostavljanja gradova po meri deteta: „Put ka uspostavljanju gradova po meri dece uskoro će morati da bude ozbiljno shvaćen. Destinacija ka kojoj težimo nije ekskluzivan čudesan svet za decu. Naše ishodište su raznoliki gradovi koji u centar stavljaju dete jer su posvećeni poštovanju univerzalnih ljudskih vrednosti kakve su briga, poštovanje i tolerancija.

⁹ International United Nations Habitat II conference

¹⁰ Pathways to the child friendly city

Ovo nije vizija tematskog parka. Ovo je vizija održivosti ljudskog društva“ (Gleeson, Sipe & Rolley , 2006, str: 157)“

U svetu danas postoje dve internacionalne istraživačke inicijative koje se prepoznaju kao najznačajnije u domenu širenja ideje o gradovima po meri deteta i predstavljaju globalne modele participatornih istraživanja i akcije u kojima deca i mladi evaluiraju kvalitet gradske sredine i uključuju se u inicijative sa lokalnim zajednicama, koje su agens promene u toj sredini. Prva je UNICEF-ova inicijativa posvećena ideji gradova po meri deteta¹¹. Druga je UNESCO-va inicijativa posvećena pitanju odrastanja dece u gradovima¹² koja predstavlja internacionalnu inicijativu posvećenu razumevanju perspektive dece i mladih o gradovima u kojima žive i iznalaženju načina da se njima da glas u uređivanju sredine u kojoj žive (Chawla & Malone, 2003). Cilj ovih projekata jeste obezbeđivanje doslednog sprovođenja Konvencije UN o pravima deteta u svim gradovima, kao i poboljšanje kvaliteta života dece (Malone, 2006). UNICEF-ova inicijativa posvećena ideji gradova po meri deteta postoji od 1996. godine sa ciljem podrške lokalnim vlastima širom sveta u uspostavljanju gradova koji teže da budu po meri deteta, odnosno da budu gradovi u kojima deca žive svoja, Konvencijom UN o pravima deteta, zagarantova prava. Ukoliko pogledamo sajt na kome se nalaze informacije vezane za ovaj projekat, primetićemo da UNICEF na svetskoj mapi ucrtava gradove u kojima su prepoznate inicijative koje vode uspostavljanju gradova po meri deteta, kao i prostore koji su uređeni prema ovim principima¹³. Na toj mapi još uvek ne postoje gradovi iz Srbije.

Ukoliko govorimo o konkretnim akcijama koje mogu biti preduzete, istraživanje sprovedeno sa roditeljima i decom u Holandiji (Krishnamurthy, 2019) dalo je neke smernice kako bi se gradovi mogli približiti slici gradova po meri deteta i to su: postavljanje „igrovnog uličnog nameštaja¹⁴“ kako bi se deci omogućilo da se angažuju u igri u komšiluku i na prostorima koji nisu primarno namenjeni igri; postavljanje objekata na koje deca mogu da se penju, što takođe podržava igru dece; omogućavanje deci da se igraju na pešačkim stazama; kreativan pristup uređivanju pešačkih prelaza; dizajniranje multifunkcionalnih prostora koji se mogu koristiti na različite načine (na primer školska dvorišta koja mogu imati razne namene van školskog radnog vremena); uspostavljanje dečjih ruta u komšiluku – omogućavanje deci da neke deonice mogu samostalno bezbedno da prelaze. Predstavljene smernice proizišle su iz procesa konsultovanja sa građanima Ajndhovena, i sami autori istraživanja ističu da je za preuređivanje nekog grada neophodno dobro istražiti potrebe i ideje onih koji u tom gradu žive, i prema tome preduzimati akcije kako bi gradovi postali podržavajuće okruženje za porodice sa decom.

Koncept razigranih gradova

Prva pretpostavka od koje polazimo kada razmatramo ideju o gradu po meri deteta jeste pretpostavka da je to grad u kom deci nije uskraćeno pravo na igru, grad koji ne ograničava mogućnosti za igru deteta. Naprotiv, grad po meri deteta treba da bude sredina koja podržava i podstiče dečju igru. Da bi grad bio mesto na kom dete može slobodno da se igra potrebno je, između ostalog, da je igra dozvoljena i dobrodošla kako na prostorima predviđenim za igru, tako i na onim prostorima koji nisu primarno dizajnirani za igru. To znači da bi u gradu po meri deteta deca trebalo da imaju mogućnosti da ceo grad koriste kao svoje „igralište“, kada to ne predstavlja smetnju za funkcionisanje drugih aspekata života u gradu. „Sve u svemu, kada vidite decu da se igraju to je znak živopisne, zdrave zajednice, to je nešto čemu treba težiti, mestima u kojima porodice mogu da rastu, da uspostave korene i gde deca imaju gde da se igraju (Chan, 2008, str: 161).“

¹¹ engl. Child Friendly Cities Initiative

¹² engl. Growing up in Cities

¹³ <https://childfriendlycities.org/initiatives/>

¹⁴ engl. playful street furniture

Iako je vrednost igre u životu deteta danas nesporna, svedoci smo deklinacije igre u savremenom društvenom kontekstu. Obrazloženje ove pojave nudi Valš (Walsh, 2006), koji navodi da se igrališta u gradu smeštaju na prostore koji „preteknu“ kada se sve ostalo – prioritetnije, izgradi. Pored toga, deca u gradu gotovo da uopšte nemaju mogućnost za spontano okupljanje radi igre, jer se otvoreni prostori smatraju opasnim za decu, pa deca bivaju „zarobljena“ u vrtićima, igraonicama i sličnim mestima u kojima su pod stalnim nadzorom odraslih (Francis & Lorenzo, 2005). Pomenuti trend deklinacije dečje igre u gradovima je prepoznat i postoje brojna istraživanja (Woolley, Pattacini & Somerset-Ward, 2009; Dewi, 2012; Mitranić, 2016) koja se bave preispitivanjem mogućnosti vraćanja deci prava na slobodnu igru u gradu.

Da bismo istakli potencijal koji nose raznovrsni prostori za igru dece, navešćemo primer jednog istraživanja koje je pokazalo da kvalitet života dece, čak i u gradovima u kojima su uslovi za život otežani usled rata i siromaštva ili prirodnih nepogoda, može biti podignut ukoliko deca imaju adekvatan prostor za igru. Ovo istraživanje pokazalo je da postoji razlika u percepciji dece o njihovoj svakodnevnicu koja se može povezati sa time u kojoj meri deca imaju uslove za igru u gradu, odnosno da li postoje prostori na kojima deca mogu da se igraju (Bartlett, 2010, prema: Laser & Russel, 2014).

Na temelju pomenutog uvida, u Americi je 2007. godine pokrenuta inicijativa sa ciljem da se što više gradova posveti izgradnji sredina koje su posvećene pitanju dečje igre. U sklopu ove inicijative izdvojena su tri kriterijuma koja moraju biti ispunjena kako bi se neki grad mogao smatrati gradom koji podržava i podstiče dečju igru: kvantitet, kvalitet i pristupačnost prostora na kojima je igra moguća. Pitanje kvantiteta odnosi se, sa jedne strane, na broj dece koji je uključen u različite programe koje grad nudi, a koji se odnose na igru i, sa druge strane, na broj mesta za igru u gradu. Pitanje kvaliteta odnosi se, u najvećoj meri, na pitanje kako deca i roditelji ocenjuju kvalitet pomenutih programa i prostora za igru. Pitanje pristupačnosti odnosi se na to u kojoj meri su deci dostupni programi i mesta za igru u gradu (KaBOOM, 2009).

Istraživanje koje se bavilo inicijativama za uspostavljanje gradova po meri deteta (Riggio, 2002) pokazalo je da se u razvijenijim gradovima Švedske, Kanade, Portugalije i Velike Britanije sprovode različite akcije usmerene na obezbeđivanje prilika deci za igru u gradovima, kao što su organizovanje rekreacionih aktivnosti za decu, obezbeđivanje zelenih površina za igranje, regulisanje saobraćaja u nekim delovima grada i smanjivanje gužvi u saobraćaju kako bi deca imala više prostora za igru u gradu.

Istraživanja sprovedena sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog veka (Ward, 1978; Radović, 1979; Moore, 1986) svedoče o tome da deca vole da se angažuju u igri sa vršnjacima na prostorima u gradu kojima igra nije primarna namena, međutim, danas je takvo angažovanje u gradovima gotovo nemoguće. Stoga se javljaju apeli da deci, pored parkova i igrališta na kojima mogu da se igraju, budu dostupna i druga mesta za spontano okupljanje i igru (Walsh, 2006) jer se u proteklih 40 godina deci značajno ograničava mogućnost da se angažuju u igri na ulicama i u komšiluku, što su im u prošlosti bila ustaljena i omiljena mesta za igru (Cole-Hamilton, 2008b). Istražujući pitanje odnosa dece sa urbanim okruženjem, sedamdesetih godina prošlog veka Vard (Ward, 1978), između ostalog, preispituje koje su to karakteristike prostora koje su poželjne za decu i kakvi su prostori u gradu na kojima deca vole da se igraju. Zaključak koji ovaj autor izvodi jeste da postoje razlike između percepcija dece i odraslih u pogledu toga šta su, odnosno kakvi su to poželjni prostori za igru. Dok odrasli misle da su igrališta – prostori osmišljeni za igru dece, ujedno i prostori koji su najpoželjniji za igru, deci su privlačniji prostori na kojima pronalaze veći stepen slobode i nepredvidivosti, i na kojima nisu pod nadzorom odraslih. Ovakav zaključak ističe značaj proučavanja perspektive deteta, jer uzimanjem u razmatranje jedino perspektivu odraslih dobijamo nepotpunu sliku i ukidamo glas deteta.

Kada uzmemo u razmatranje obrazložene uvide o tome gde deca vole da se igraju, možemo reći da je pojava dečjih igrališta kao prostora specifično namenjenih dečjoj igri „izgovor“ za nepostojanje okruženja koje je zaista po meri deteta; odnosno da je savremeno društvo pribeglo izgradnji igrališta usled nemogućnosti da uključi istinske dečje potrebe, kakva je potreba za slobodnom igrom u širu perspektivu organizovanja ljudskog ponašanja, politika i društvenih promena, kao i u procese urbanizacije i prostornog planiranja (Cunningham & Jones, 1999, prema: Janson, 2008).

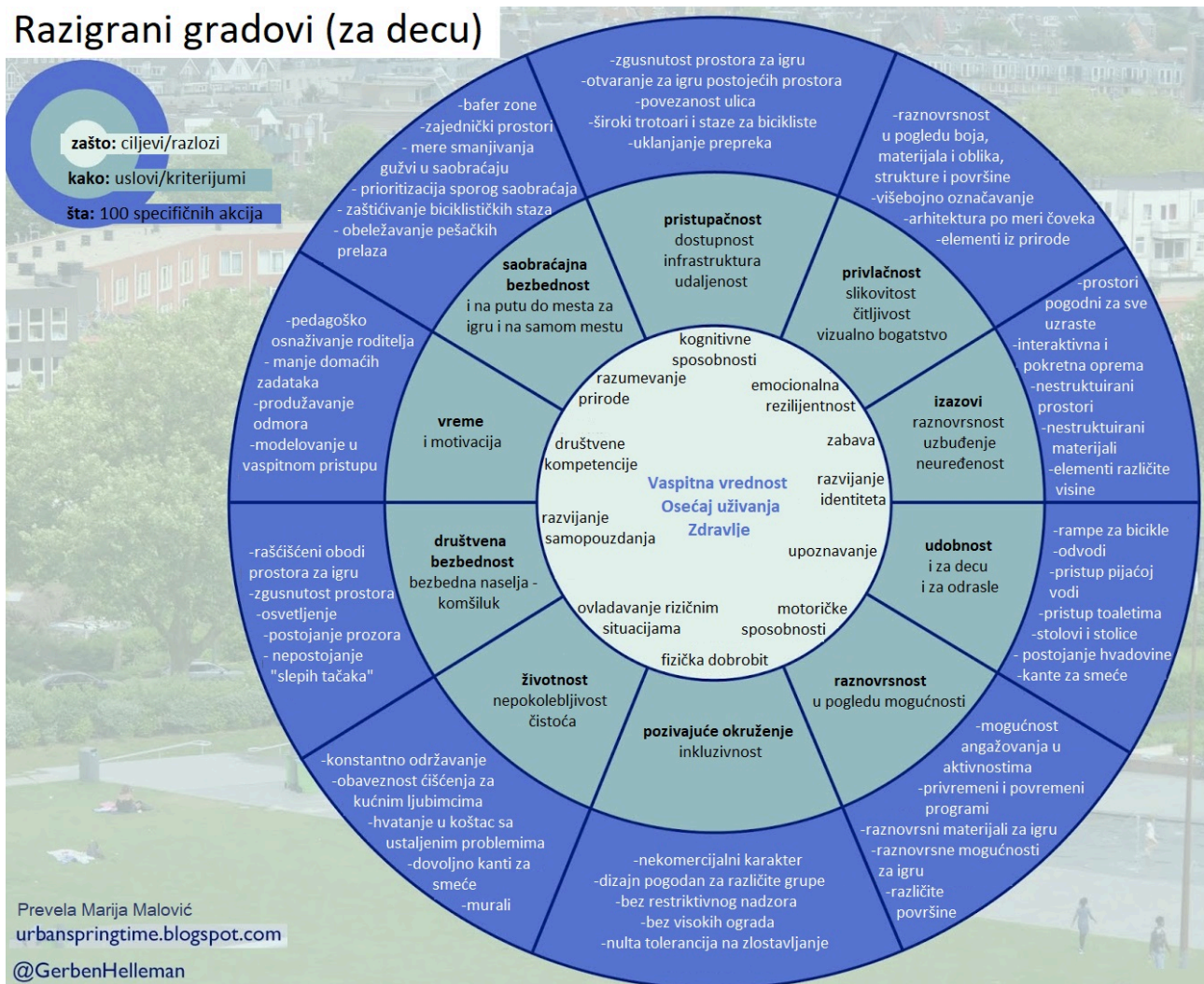
U istraživanju sprovedenom u Indoneziji koje preispituje ulogu igrališta u konceptualizaciji grada po meri deteta (Dewi, 2012) pronalazimo uvid da su dominantni prostori dostupni deci sportski tereni, najčešće izbetonirani, „kockasti“ prostori, predefinisani po svojoj strukturi. Autorka ovakvu sliku ocenjuje kao nepovoljnu u pogledu konceptualizacije ideje o uspostavljanju grada po meri deteta i postavlja imperativ uređivanja prostora za igru dece u gradu koji će biti slobodni i otvoreni prostori, prikladni po svojoj ulozi i funkciji za decu i koji će deci omogućiti da ostvaruju slobodnu interakciju i komunikaciju.

Kako je podrška dečjoj igri prepoznata kao izuzetno važan element u osmišljavanju strukture gradova, danas imamo prisutan koncept razigranih gradova koji je zasnovan upravo na ideji da gradovi moraju biti mesta u kojima deca mogu neometano da se igraju i koji treba da podržavaju raznovrsne vidove dečje igre. Na grafičkom prikazu (grafikon 1) preuzetom sa blog sajta holandskog istraživača Helmana¹⁵ vidi se strategija razvoja gradova u smeru podrške dečjoj igri. Na grafikonu su prikazani ciljevi ovakve strategije, odnosno razlozi zbog kojih je važno razmišljati u smeru reorganizovanja gradskih naselja. Tačnije, pojašnjena je vaspitna vrednost igranja na otvorenom koja se ogleda kroz razvijanje identiteta i samopouzdanja kod dece, razvijanje emocionalne rezilijentnosti, kognitivnih sposobnosti, upoznavanje sa drugima, ovladavanje društvenim kompetencijama, fizičku dobrobit za dete, razvijanje motoričkih sposobnosti, ovladavanje rizičnim situacijama, upoznavanje i razumevanje prirode koja nas okružuje. Zatim su predstavljeni uslovi koji moraju biti ispunjeni kako bi se ti ciljevi postigli, a koji obuhvataju potrebno vreme za sprovođenje promena i motivaciju da se u tome istraje; osiguravanje bezbednih naselja/komšiluka čija je jedna od komponenata i bezbednost u saobraćaju, kako bi deca neometano dolazila do i boravila na prostorima za igru; obezbeđivanje raznovrsnosti u pogledu mogućnosti za igru, kako na prostorima dizajniranim za igru, tako i na onim prostorima kojima to nije primarna namena; obezbeđivanje da su sva ta mesta na kojima se deca mogu okupljati i igrati pristupačna i inkluzivna, ali i privlačna i izazovna; obezbeđivanje određene udobnosti kako za decu tako i za odrasle koji sa decom borave na otvorenom. Pored svega toga, izlistane su i konkretne akcije, odnosno 100 konkretnih akcija, koje su autori smatrali da je potrebno sprovesti kako bi se ostvarili pomenuti ciljevi.

¹⁵ Gerben Helleman

Grafikon 1 - prikaz strategije razvoja razigranih gradova (preuzet sa: <https://urbanspringtime.blogspot.com/2018/07/playable-cities-how.html>)

Razigrani gradovi (za decu)

Sloboda kretanja i prostorna autonomija

Sve više pokazatelja da se u proteklih 20 godina deci drastično ograničava mogućnost samostalnog kretanja kroz grad podstaklo je brojna istraživanja fenomena samostalnog, odnosno slobodnog kretanja dece (Marzi & Karstin Reimers, 2018). Prepoznavanje značaja koji slobodno kretanje ima u detinjstvu dovodi do toga da se gradovi po meri dece mogu definisati kao oni gradovi u kojima je deci omogućeno samostalno kretanje i istraživanje grada u kom žive.

Slobodno kretanje dece kroz grad i mogućnost samostalnog istraživanja grada važni su elementi u učenju i razvoju dece ranog uzrasta koji doprinose ukupnom zdravlju i dobrobiti dece (Fagerholm & Broberg, 2011; Carver, i drugi, 2018). Slobodno kretanje kroz grad deci pomaže da razviju sposobnost snalaženja u prostoru, da se upoznaju sa svojim okruženjem i ostvare vezu sa svetom oko sebe (Hart 1979, Moore 1990, Holloway & Valentine 2000, prema: Fagerholm & Broberg, 2011). Opisujući svoja iskustva odrastanja u Americi krajem dvadesetog veka Dilars ističe: „Hodanje kroz grad je bio moj projekat pre nego što sam počela da čitam. Tekst koji sam čitala bio je moj grad; knjiga koju sam stvorila bila je mapa (Dillars 1987, str: 424, prema: Christensen 2003, str: 13)“. „Samostalno kretanje kroz grad deci omogućava da kreiraju „mentalne mape“ (Ibid) da postepeno osvajaju naselja povezujući nove osvojene

delove u jednu koherentnu celinu, da stvaraju osećaj pripadanja zajednici, ali i da se emocionalno povezuju sa drugima koje sreću na tom putu (Carver i drugi, 2018).

Razlozi za jačanje pomenutog trenda ukidanja slobode samostalnog kretanja deci kroz grad leže u težnji odraslih da decu zaštite od potencijalnih opasnosti koje u gradskim naseljima „vrebaju“, kao što su otmice i zlostavljanja, vršnjačko nasilje, saobraćajne nezgode i slično. Iako su potencijalne opasnosti neosporne, mnogi autori apeluju na roditelje i ostale odrasle koji o deci brinu da ne upadaju u takozvane „socijalne zamke“ (Tranter, 2006). Recimo, jedan od razloga zbog kojih se deci ograničava sloboda kretanja kroz grad jeste „opasnost od stranaca¹⁶“, drugi je opasnost od saobraćajnih nezgoda, pa roditelji dovoze decu u školu i vrtiće čime sami prave gužvu u saobraćaju u neposrednoj blizini tih objekata. Na pomenuti problem nadovezuje se i činjenica da niko od roditelja ne želi da se izdvaja tako što će svom detetu dozvoliti da ide peške u školu ili vrtić. Tranter (Ibid) ističe da bi deca bila sigurnija od eventualnih napada stranaca kada bi u školu ili vrtić išla u grupama. Odnosno, kada bi svi roditelji dopustili deci da peške ili, na primer, biciklima idu u školu, deca bi bila bezbednija i od potencijalnih nasilnika, ali i od saobraćajnih gužvi. Sa druge strane, ako samo jedan roditelj pusti dete samo, to dete se izlaže opasnosti. Tranter (Ibid) ističe da je jedini način da se pomenute „socijalne zamke“ prevaziđu taj da dođe do uviđanja problema na nivou zajednice roditelja i predstavnika škola i vrtića i da se, na nivou grupe, postigne dogovor o promeni ovih obrazaca ponašanja.

Pitanje slobode kretanja dece kroz grad shvaćeno je izuzetno ozbiljno u nekim gradovima Novog Zelanda, gde primećujemo težnju da se deci vrati deo slobode koja im je oduzeta. Naime, projekat „Hodajućih školskih autobusa¹⁷“ sproveden na Novom Zelandu polazio je od ideje da se zaposle koordinatori koji će decu, poput školskih autobusa, „skupljati“ na putu od kuće do škole i koji će voditi grupu dece u pešačenju do škole. Na ovaj način deca dobijaju priliku da „osvajaju“ grad, a ne da budu prosto dovezena sa jednog mesta na kojem provode vreme - kuća, na drugo mesto - škola (Kearns & Collins, 2006).

Deca, po prirodi radoznala bića, stalno teže iznalaženju novih, stimulativnih načina upotrebe istih predmeta koji ih okružuju, a najbolji primer toga jeste hodanje po ivičnjacima i zidićima. Da bismo rekli da je neki grad zaista po meri deteta neophodno je ne samo da je deci omogućeno slobodno kretanje kroz grad, već i da su im obezbeđeni sadržaji – prostori na kojima mogu da borave i da se na tim prostorima neometano igraju, to je pitanje prostorne autonomije.

Aktivno učešće u zajednici

Grad po meri deteta nije dečji grad, to nije mesto uređeno spram dečjih potreba, već spram potrebe zajedničkog socijalnog učešća, kao mesto na kom odrasli i deca žive zajedno (Ward, 1978, prema: Christensen & O'Brien, 2003) i u kom su deca ravnopravni članovi zajednice. Kako bi deca bila aktivni članovi zajednice, potrebno je njihovo formalno i neformalno uključivanje u život zajednice. Neformalno uključivanje znači učestvovanje u događajima u zajednici - gradu. Formalno uključivanje znači da su deca uključena u procese planiranja i odlučivanja u gradu o pitanjima koja se njih tiču. Da bi bila deo formalnih odlučivanja, neophodno je da deca steknu jasnu sliku o životu u gradu kroz aktivno učešće u njemu (Heft & Chawla, 2005). Proces pregovaranja može polaziti od „malih“ dogovora poput toga gde se sme igrati fudbal, ali bi bilo dobro da postoje i debate koje će se ticati drugih aspekata uređivanja grada, a u koje bi i deca bila uključena (Christensen & O'Brien, 2003). U obrazlaganju koraka ka uspostavljanju gradova po meri dece grupa autora (Gleeson, Sipe & Rolley, 2006) objašnjava da je neophodno postojanje dobrih strategija zagovaranja dečjih prava, odnosno da je neophodno razviti mreže i strategije u kojima će se vršiti formalni pregovori između predstavnika vlasti i onih koji se

¹⁶ engl. stranger danger

¹⁷ engl. Walking School Buses

bave prostornim planiranjem sa jedne strane, i tela koja su odgovorna za zaštitu dečjih prava, odnosno koja su zadužena da omoguću da se čuje i uvaži perspektiva dece.

Ukoliko pogledamo kako se planiraju prostori za decu, primetno je da je danas u svetu prisutan, kako ga Frimen (Freeman, 2006) naziva, paradoks „sudara svetova“ dece i onih koji planiraju i uređuju prostor u kojem deca žive. Oni koji su zaduženi za urbanističko planiranje najčešće nisu obučeni za rad sa decom, odnosno, ne razumeju perspektivu dece o svakodnevnom životu u gradu, a prave planove koji bitno utiču na život dece, što dovodi do pojave „mozaikovanja“ (prostori na kojima deca provode vreme udaljeni su jedni od drugih i deca bivaju dovedena, najčešće prevoznim sredstvima do tih mesta) dečjeg života u gradu (Ibid). Razlog za ovu pojavu je taj što odrasli dečju perspektivu razumeju samo delimično (Janson, 2015). Mnogi autori stoga ističu da je prvi korak u izgradnji grada koji je po meri deteta shvatanje neophodnosti uključivanja dece u proces planiranja i izgradnja gradova, odnosno planiranje i izgradnja u saradnji sa decom. „Participativni pristup planiranju i dizajniranju gradova od sredine šezdesetih godina uvodi novog aktera u proces donošenja odluka u urbanizmu – onih koji u gradu žive. Pre toga deca su u velikoj meri bila ignorisana u procesu urbanističkog razvijanja gradova (Francis & Lorenzo, 2005, str. 217).“ Uključivanje dece podrazumevalo bi razumevanje dečje perspektive kroz konsultovanje sa decom, koje može doprineti boljem sagledavanju postojeće prakse (Pavlović - Breneselović, 2015), ali i pokretanju suštinski važnih pitanja za decu kao aktera društvene zajednice.

Polazeći od ideje uvažavanja prava dece da budu aktivni učesnici svojih zajednica danas imamo koncept urbanog planiranja koje uključuje decu¹⁸ koji je usko povezan sa principima inkluzivnosti i održivog razvoja (Gill, 2021). Urbano planiranje koje uključuje decu podrazumeva uređivanje parkova, ulica, trgova i ostalih javnih površina u gradu tako da se deci omogući da budu aktivna i vidljiva u životu grada. Ovakav vid planiranja podrazumeva da se perspektiva deteta i dečja iskustva shvataju ozbiljno i da se, kroz uređenje naselja, teži proširenju mogućnosti za igru i istraživanju komšiluka i šire zajednice u kojoj dete živi (Ibid).

Laser i Rasel (Laser & Russel, 2014) ističu da dečja potreba da budu aktivni akteri u uređivanju prostora koji su njima namenjeni može izazvati tenziju u odnosu između dece i odraslih. Stoga možemo reći da je prvi korak u deljenju odgovornosti za uređivanje prostora u gradu između dece i odraslih spremnost odraslih da decu u taj proces uključe, odnosno prepoznavanje značaja takvog uključivanja. Međutim, pored spremnosti moraju postojati mehanizmi komunikacije koji odraslima omogućavaju da pridobiju poverenje dece, kako bi od njih dobili mnoštvo kreativnih ideja koje je moguće sprovesti u delo. Odrasli moraju biti obučeni da razumeju decu i njihove ideje kako bi mogli da ih iskoriste. Takođe, odrasli moraju biti spremni da prihvate ideje koje dobijaju, da uvažavaju mišljenje deteta, a ne samo da ga razumeju. Sa druge strane, dobri mehanizmi komunikacije deci moraju obezbediti osećaj pozvanosti u dijalog i učiniti da se deca osećaju kao deo tima koji daje svoj doprinos. Dobri mehanizmi komunikacije detetu olakšavaju da izrazi svoje mišljenje na najproduktivniji mogući način.

Za uspešan proces uključivanja dece u planiranje i uređivanje gradova, između ostalog, neophodno je iznalaziti nove načine komunikacije jer od postavljenih uslova i metodologije će zavisiti ko zapravo može da se uključi u procese uređivanja i planiranja. Građani koji su u mogućnosti da izraze svoje mišljenje imaju veće šanse da se ono i uzme u razmatranje u procesima planiranja i uređivanja (Oestreich, 2012). Jedan od načina da se pristupi procesu razmene mišljenja sa decom jeste istraživanje sa decom, korišćenjem različitih participativnih tehnika istraživanja, i postavljanje pravednijeg odnosa moći između dece i odraslih. Da bi dete bilo u poziciji kompetentnog učesnika mora mu se omogućiti da iskaže svoje mišljenje i da to mišljenje bude uvaženo. Razlog zbog kog se često preporučuje primena različitih

¹⁸ Child – friendly urban planning

participativnih tehnika jeste taj što dete govori „hiljadu jezika“ (Malaguzzi, 1993). Dete se često bolje izražava na druge načine, a ne verbalno (na primer, crtanjem, fotografisanjem), stoga se mogu očekivati bogatiji i kvalitetniji odgovori ukoliko detetu omogućimo da svoje mišljenje iskaže kroz različita sredstva izražavanja.

Uključivanje dece u proces planiranja i uređivanja prostora za igru u gradu i obezbeđivanje ravnopravnosti sa ostalim članovima tima u tom procesu, znači da deci treba omogućiti da svoje mišljenje slobodno iskažu na način na koji najbolje umeju, a onda i sve te njihove ideje shvatiti ozbiljno, razumeti ih kao podjednako važne kao i sve druge ideje koje se mogu razmatrati dijaloški. Dijalog podrazumeva uvažavanje ideja svih onih koji u njemu učestvuju, to je zapravo kreativno traganje za značenjima, koje nema unapred zadato odredište (Matusov, 2009).

U uvodu knjige „Dečji prostori“ autor (Dudek, 2005) ističe da deca imaju potrebu da ih drugi razumeju, a razumevanje je moguće postići pažljivim posmatranjem i slušanjem, što su prvi koraci u razumevanju dečjih specifičnih prioriteta u kontekstu življenja u gradskoj sredini. Međutim, pitanje aktivnog učešća dece nadilazi pitanje shvatanja dečje tačke gledišta i zalazi u polje potrebe da se dečje mišljenje uvaži i da se sa informacijama koje nam dete daje nešto učini. Nije dovoljno decu saslušati, potrebno je uvažiti njihove predloge u procesima planiranja i uređivanja sredine u kojoj žive.

Važno je još napomenuti da su dečje kompetencije razvijajuće što podrazumeva da su ona istovremeno i ranjiva (Vudhed, 2012). Detetova ranjivost obavezuje nas da vodimo računa o brojnim pitanjima etičnosti i da balansiramo između uvažavanja kompetentnosti deteta i priznavanja njegove potrebe za usmeravanjem. Naime, u odnosu na ozbiljnost odluke koja treba biti doneta, odnosno na ozbiljnost potencijalnih posledica od donošenja odluke procenjuje se mogućnost davanja prava detetu na izbor. Možemo reći da bi bilo opravdano odbijanje mogućnosti da se odgovori na detetove želje i očekivanja ukoliko se pokaže da dete u nekoj situaciji nije sposobno da razume implikacije sopstvenog izbora, i da bi posledice rizika od detetovog izbora bile u suprotnosti sa najboljim interesom deteta (Lansdown, 2005).

Kada obrazlaže ideju da je dete i kompetentno i ranjivo biće u isto vreme, Lahman (Lahman, 2008; prema: Mukherji & Albon, 2015) naglašava da ne smemo zaboraviti da isto važi i za odrasle. Stoga, kada se pitamo o tome ko sve treba da bude uključen u proces planiranja i uređivanja prostora za igru u gradu, mi zaista postavljamo pitanje o (ne)ravnopravnosti i (ne)diskriminaciji u društvu.

Kontakt sa prirodom

Kada se bavimo pitanjem kvaliteta života dece na ranom uzrastu možemo se zapitati da li je potreba deteta da ima dodir sa prirodom samo „romantičarsko shvatanje dečjih potreba“ ili ona predstavlja realnu dečju potrebu čije zadovoljavanje utiče na kvalitet detetovog života (Faber Taylor & Kuo, 2005; Woolley, Pattacini & Somerset-Ward, 2009). Istraživanja koja su se bavila proučavanjem uticaja na mentalno zdravlje dece, a koja su obuhvatila preko milion učesnika, došla su do zaključka da deca koja žive u naseljima u kojima ima više zelenila imaju 55% manje šanse od razvijanja mentalnih oboljenja tokom odrastanja, bez obzira na to što na mentalno zdravlje utiču kompleksni faktori koji uključuju i lične i društvene i faktore koji potiču iz okruženja (Engemann, i drugi, 2019). Boravak u prirodi ne samo da je značajan kada je u pitanju dečje fizičko i mentalno zdravlje već je izuzetno važno za povezivanje deteta sa njegovim okruženjem i za razumevanje prirode.

Istraživanja (Ewerr et al., 2005, prema: Arlemam-Hogser & Sandberg, 2017) pokazuju da deca koja imaju dodir sa prirodom, koja provode vreme u prirodi, postaju svesna svog prirodnog okruženja, zainteresovana za prirodu i istinski zapitana o načinima očuvanja prirode. Ta deca postaju odgovorni građani koji razvijaju odnos poštovanja prema prirodi i mogu postati

zagovornici zaštite životne sredine. Boravak u prirodi, odnosno okruženost prirodom omogućava da deca bolje razumeju odnos čoveka i prirode i da razmeju značaj očuvanja životne sredine. Danas je u savremenom svetu tema očuvanja životne sredine postala goruća tema. Naime, savremeno društvo koristi prirodne resurse u sve većoj meri, pa je povećana i svest o neophodnosti pronalaženja modela održivog razvoja gradova koji podrazumeva da kao ljudi brinemo o svom prirodnom okruženju, da ga čuvamo kako bismo očuvali i naš opstanak na planeti Zemlji (Ostrach, 2018).

Sa druge strane, istraživanja pokazuju da deca kojima je uskraćena mogućnost da se igraju na otvorenom dolaze u rizik da imaju probleme sa fizičkim, mentalnim i emocionalnim zdravljem kao i probleme u prilagođavanju za život u zajednici (Gill, 2008). U svetu je danas prepoznat značaj koji ima dodir sa prirodom, te je sve češća pojava da se u urbanim sredinama uređuju prostori koji će omogućiti građanima da borave na zelenim površinama (Lee-Homond, 2017).

Boravak na otvorenom i igra u prirodi su i samoj deci privlačni i moguće je identifikovati tri ključna razloga zbog kojih je deci ovakvo okruženje za igru privlačno: (1.) ovakvi prostori pružaju raznovrsnost u igri, jer se priroda stalno menja i nudi nove izazove u igri; (2.) ovi prostori nisu uređeni od strane odraslih, pa samim tim nemaju ograničenja i uslove koje postavljaju odrasli, čime podržavaju veću slobodu i autonomiju u igri; (3.) pošto su ovo nestrukturirani prostori, oni ostavljaju osećaj da igra može duže da traje i da nije vremenski ograničena (Fjuroft & Sageie, 2000; Lee-Homond, 2017). Ilustrativna je izjava jednog predškolca preuzeta iz istraživanja o prostorima za igru dece u prirodi: „Penjati se na stenu je zanimljivije od penjanja na drvo, ali penjanje na drvo je zanimljivije od penjanja po dosadnim spravama na igralištu (Fjuroft & Sageie, 2000, str: 83).“

U jednom istraživanju koje se bavilo pitanjem odnosa boravka u prirodi i dečjeg razvoja (Faber Taylor & Kuo, 2005) dodir sa prirodom operacionalizovan je kroz pitanje boravka dece na zelenim površinama i pitanje kontakta koji deca imaju sa životinjama. Zaključak do kojeg su došli ovi istraživači potvrdio je rasprostranjeno i popularno mišljenje o tome da, kao što su deci potrebni dobar san i adekvatna ishrana, potreban im je i kontakt sa prirodom kako bi se neometano razvijala. O tome da kontakt sa životinjama ima pozitivan uticaj na detetov razvoj takođe postoje brojni dokazi. Kada se govori o pozitivnom uticaju kućnih ljubimaca na decu, istraživanja idu u dva smera, jedan koji dokazuje da deca sa kućnim ljubimcima ostvaruju bliskost i stvaraju emotivno bogat odnos sa njima, dok se druga grupa istraživanja fokusira da pokaže da životinje mogu imati terapeutsko dejstvo za decu hospitalizovanu iz različitih razloga (Ibid). Pored toga, životinje privlače dečju pažnju i bude interesovanje za igru i interakciju. Neosporno je da dečju pažnju u većoj meri može da okupira kućni ljubimac nego interaktivne igračke.

Pitanje značaja boravka u prirodi dodatno je aktualizovano usled obustavljanja rada javnih površina na zatvorenim prostorima tokom pandemije virusa COVID-19. U ovom periodu primećeno je da su porodice pribegavale boravku u parkovima i ostalim zelenim površinama u gradu jer su ovi prostori prepoznati kao ključni za održavanje mentalnog zdravlja zbog značaja, koje imaju za psihofizičko zdravlje i ukupnu dobrobit (Geng, Innes, Wu & Wang, 2021).

Bezbednost

Suočavanje sa rizicima prilikom odrastanja izuzetno je važno u procesu učenja i razvijanja na ranom uzrastu. Deca vole da eksperimentišu u situacijama koje im omogućavaju da otkriju koliko visoko mogu da se popnu, koliko brzo mogu da se kreću i slično. Ovakve situacije deci daju uvid u to gde su njihove granice i takođe im omogućava da s vremenom te granice pomeraju. Pored toga, angažovanje u rizičnim situacijama deci daje mogućnost da iskuse posledice koje se dešavaju kada se ode preko sopstvenih granica i iz tih situacija izvuku lekcije.

Ovo su značajne lekcije koje su kasnije primenljive u različitim životnim situacijama (Almon, 2013).

Kada govorimo o bezbednosti u gradovima najviše se pažnje posvećuje zaštiti dece od opasnosti koje nosi gust saobraćaj i opasnost od zlostavljanja, kao i opasnost od negativnog uticaja koji ima zagađena životna sredina koja ugrožava zdravlje stanovnika gradova. Ovo su realne opasnosti od kojih decu treba štiti jer ona samostalno ne mogu za sebe osigurati bezbednost. Međutim, danas kada živimo u svetu u kojem su deca često prezaštićena, sve više je apela da pokušamo da agenda „bezbednost na prvom mestu“ ne ugrozi pravo deteta da eksperimentiše i da se razvija istražujući. Naime, ne smemo dozvoliti da potreba odraslih da decu zaštite od realne opasnosti stvori svet koji guši dečju kreativnost i slobodu (Gill, 2007). Već je pomenuto, u delu u kojem je bilo reči o slobodi kretanja dece kroz grad, da su roditelji često svesni opasnosti koje vrebaju decu, ali da ostaju nesvesni opasnosti koju nosi ukidanje slobode deci i stavljanje dece u situaciju konstantnog nadzora i zaštite.

Pozitivan stres u ranom detinjstvu jeste pokretač razvoja jer optimalni stres, uz dostupnu podršku odraslog, koja se zasniva na poznavanju deteta i razumevanju detetovog odnosa prema strahu baziranom na prethodnim iskustvima, stimuliše neurološki razvoj i omogućava učenje putem integrisanja detetovog iskustva (Pavlović – Breneselović, 2012). Nasuprot ideji da bezbednost predstavlja odsustvo stresa, odnosno da se sigurnost postiže otklanjanjem rizika iz detetovog okruženja u ovom radu polazimo od shvatanja da su i rizik i sigurnost složeni društveni konstrukti koje je moguće razumeti samo ukoliko ih stavimo u odnos jedno sa drugim (Malović, Lazarević & Stojanović, 2018). To znači da je izvesna doza stresa i suočavanja sa rizičnim situacijama detetu neophodna, ali preterana izloženost stresu može biti štetna, stoga je neohodno da postoji balans između sigurnosti i rizika. Grad po meri deteta, stoga, mora odgovoriti na potrebe deteta za izbalansiranim odnosom sigurnosti i prilika za avanture i eksperimentisanje u situacijama koje nose određenu dozu rizika koja ne preti da ugrozi detetovu bezbednost.

Učestvovanje dece u javnom životu nosi određene rizike, što vodi tendenciji da to učestvovanje treba da kontrolišu i ograničavaju odrasli. Zaštita dece obuhvata regulisanje njihovog učešća u javnom životu - gde idu, sa kim, na koliko dugo, iz kojih razloga, što u velikoj meri utiče i na to gde se deca igraju, sa kim i koliko dugo. U tom pogledu je zaštita dece takođe izvor kontrolisanja dece (Harden, 2000).

Da bi moglo da se upusti u avanture, detetu mora biti dopušteno da dolazi u rizične situacije. Avanturistički duh je često prisutan kod dece na ranom uzrastu, čemu svedoči činjenica da su deci skejt parkovi, luna parkovi i slična „avanturistička“ mesta izuzetno privlačna (Gill, 2007), a prevazilaženje straha je važan element odrastanja. Dete od zavisnog mladog bića postaje samosvesna odrasla osoba tako što nadvladava strah (Day & Midbjer, 2007). Međutim, često nije lako uvideti da koristi koje dete ima od učestvovanja u aktivnostima koje nose određeni nivo rizika nadilaze po svojoj snazi potencijalne posledice od rizika. Suočavanje sa rizikom jeste nešto što je sastavni deo života. Deca mogu imati prilike već u detinjstvu da izgrade svoj odnos prema rizičnim situacijama (Gill, 2007).

Posebno važno je istaći značaj angažovanja dece u situacijama koje su izazovne u motoričkom smislu kakve su hodanje po ivičnjacima, penjanje i slične aktivnosti koje kod dece razvijaju koordinaciju, utiču na razvoj i jačanje moždanih sinapsi i povezivanje opažajnih, motoričkih i misaonih procesa, jer zahtevaju da dete procenjuje situaciju, odmerava, eksperimentiše, testira svoje pretpostavke i sopstvene granice a mogu podsticati saradnju i međusobno podržavanje između dece ukoliko ih je više angažovanih u ovakvim aktivnostima (Zeng, Ayyub, Sun, Wen, Xian and Gao, 2017). Angažovanje u izazovnim situacijama koje nose razumnju dozu rizika utiče na jačanje detetovih kako fizičkih, tako i mentalnih snaga, sticanje novih uvida, ovladavanje novim kompetencijama, stvaranje osećaja postignuća i samopouzdanja (Play Whales, 2020).

Inkluzivnost

Inkluzivnost se može odrediti kao uvažavajući odnos prema različitostima koje se mogu ogledati kako u različitim kulturološkim obrascima, interesovanjima pojedinaca, njihovim sposobnostima i veštinama, uverenjima, životnim iskustvima (Keefe, 2007). Pored toga inkluzivnost podrazumeva otvorenost za dijalog između onih koji su različiti i stalno preispitivanje odnosa moći i pitanja dominantne kulture i legitimiteta koji se nekoj grupi pripisuje dok se drugoj oduzima (Ibid). Veoma važno pitanje povezano sa pitanjem inkluzivnosti jeste pitanje odsustva diskriminacije koje je uspostavljeno principima Konvencije UN o pravima deteta na kojima i počiva koncept grada po meri deteta. Jedan od 17 ciljeva usmerenih na održivi razvoj i postavljenih od strane Ujedinjenih Nacija 2015. godine usmeren je na uređivanje gradova tako da oni budu inkluzivni (Gill, 2021). Stoga možemo reći da je grad po meri deteta onaj u kom se o svim građanima vodi računa u pogledu njihovog najboljeg interesa bez obzira na godine, etničko poreklo, prihode koje ostvaruje, pol ili sposobnosti (Riggio, 2002).

Jedan od pokazatelja da se u uređenju gradova pitanje inkluzivnosti sve češće uzima u obzir jeste i prisutnost trenda u dizajniranju prostora za igru dece koji je usmeren na obezbeđivanje uslova da se na prostorima namenjenim igri dece u gradu mogu neometano igrati sva deca bez obzira na razlike u njihovim sposobnostima. To treba da budu prostori na kojima se zajedno mogu igrati sva deca i na kojima su sve porodice podjednako dobrodošle (Burke, 2013).

Nakon opsežnog istraživanja o pitanju uređivanja gradova po meri deteta Tim Gil (2021) je izlistao indikatore koji pokazuju da li je neka sredina inkluzivna i samim tim da li možemo govoriti o gradu po meri deteta. Ovi indikatori tiču se pitanja: slobode (slobode kretanja, slobode izbora, oslobođenosti od osuđivanja, slobode da se bude jedinstven); raznovrsnosti (dostupnih prostora za boravak na otvorenom i prostora na kojima nije gužva, dostupnih prostora sa različitim nivoima izazova u vidu fizičkih prepreka); mogućnosti za druženje (mogućnost za boravak u društvu druge dece i zajedničku igru sa drugom decom, osećaj sigurnosti); samostalnosti i pristupačnosti (pristupačnosti objekata, opreme koja je pogodna za decu različitog uzrasta, pristupačnost mesta za sedenje, dostupnost parking mesta, raznovrsnost mesta za igranje); različitih senzornih doživljaja (mogućnosti za angažovanje u aktivnostima kroz pokret, dodir, vizualni doživljaj, zvuk, okruženost prirodnim materijalima i svim elementima – vatra, voda, zemlja, vazduh); načina interakcije sa opremom (mogućnosti za angažovanje u avanturističkim i izazovnim igrama) (Gill, 2021).

1.3. Prostori za igru dece u gradu

Kada govorimo o prostorima za igru u gradu u ovom radu mislimo na strukturirane prostore – *igrališta i igraonice*, koji jesu prostori za igru – specifično osmišljeni i uređeni za tu namenu. Iako se deca mogu igrati i na nestrukturiranim prostorima, takve prostore u ovom radu nećemo proučavati, jer je igra na takvim prostorima oslobođena uticaja odraslih koji ih uređuju, a mi u ovom radu težimo dekonstrukciji socio-kulturnih tendencija koje je moguće prepoznati u specifičnim strukturama uređenih prostora.

Procesi urbanizacije i modernizacije u savremenom svetu doveli su do pojave iščezavanja nestrukturiranih prostora za igru dece u gradu, odnosno do nastajanja sve većeg broja uređenih prostora za igru, dizajniranih za specifičnu namenu – dečju igru. Prepoznata su dva

najznačajnija razloga za ovu pojavu. Prvi je ubrzani razvoj i postizanje bržeg i efikasnijeg saobraćaja što je dovelo do toga da ulice, koje su nekada bile primarna mesta okupljanja i igre dece, više nisu mogle biti prostori na kojima se deca slobodno igraju (Hart, 2002, prema: Radović, 2014). Sa druge strane, kada je prepoznat problem da deci u gradovima ostaje sve manje prostora za igru i da ona zbog toga borave u zatvorenim prostorima, uređivanje prvih javnih igrališta za decu bilo je motivisano i ostvarivanjem uslova za adekvatan razvoj dece koja u gradu žive (Radović, 2014).

Ukoliko se osvrnemo na širu sliku odrastanja u urbanim sredinama moguće je prepoznati skup faktora koji su uticali na izmeštanje dečje igre sa nestrukturiranih prostora na prostore namenjene dečjoj igri kao što su igrališta i igraonice. Jedna grupa faktora proistekla je iz promena u okruženju kao na primer: porast gustine saobraćaja u gradovima i razvoj saobraćajne infrastrukture, nestajanje zelenih površina u gradovima usled izgradnje gradova i razvoja urbanističke infrastrukture i sve veća zagađenost životne sredine (Hee Kim, 2018). Sa druge strane, imamo faktore koji se mogu tumačiti kao društveni odgovor na nastale promene u okruženju poput porasta trenda zaštićivanja dece usled prepoznavanja sve većeg broja rizika kojima su izložena; institucionalizacija detinjstva i potreba da se deci na što ranijem uzrastu ponude sadržaji koji će ispuniti njihovu svakodnevnicu, kao i porast ponude multimedijalnih - digitalnih sadržaja za decu (Ibid).

1.3.1. Istorijat nastanka i razvijanja igrališta za decu

Frost (Frost, 2012) u svojoj studiji daje istorijski pregled pojave i razvoja igrališta u Americi. Dok su igrališta kakva danas poznajemo bila prisutna još šezdesetih godina prošlog veka (Gill, 2007), razvoj ideje o igralištima za decu na teritoriji Amerike vezuje se za 19. vek. Jedna od značajnih tačaka u istoriji vezanih za nastanak prostora specifično namenjenih dečjoj igri – igrališta za decu jeste: 1821. godina, kada je u gradu Selem u Masačusacu (SAD) stvoren prvi prostor na otvorenom namenjen rekreaciji¹⁹ na kom su bile postavljene šipke i kozlići za preskakanje (Frost, 2012). Moglo bi se reći da je na temelju ove ideje nastao *trend uređivanja tipičnih igrališta za decu*, sa fiksiranim spravama, o kom ćemo u nastavku rada detaljnije govoriti.

Sa druge strane, Frebel je 1837. godine u sklopu vrtića za decu osmislio „baštu za igru“²⁰, koju je nazvao „igralište“²¹ i ovo je bio prvi prostor namenjen deci osmišljen tako da mu namena bude dečja igra (Ibid). Frebelovo viđenje dece kao suštinski kreativnih bića, kojima treba ponuditi slobodne materijale za igru, koje je on sam uveo kako u vrtiću, tako i na igralištima a koji su poznati kao „Frebelovi darovi“ moglo bi se smatrati začetkom ideje o drugačijem tipu igrališta, koji umesto fiksiranih sprava na kojima se deca igraju imaju *slobodne elemente*²² za igru (Frost, 2012; Hee Kim, 2018). O daljem razvoju ovog, drugačijeg trenda u dizajniranju igrališta takođe ćemo detaljno govoriti u nastavku rada. Vredi napomenuti da, uprkos Frebelovim „romantičarskim“ idejama o igralištima koja podržavaju kreativnost kod dece, na teritoriji Nemačke, Ujedinjenog Kraljevstva i Amerike, početkom 19-og veka, ipak se brže razvijao trend dizajniranja tipičnih igrališta, po svom dizajnu i funkciji drugačijih od onoga što je bila Frebelova zamisao (Hee Kim, 2018).

Kako navodi Frost, godine koje su usledile predstavljale su buđenje svesti o ovoj, tada novoj pojavi na teritoriji Amerike. Stoga se 1872. godine u Bruklinu desio začetak kreiranja

¹⁹ engl. outdoor gymnasium

²⁰ engl. garden for play

²¹ engl. playground

²² Engl. loose parts

legislativnog okvira za regulisanje nastajanja dečjih igrališta – donet je zakon koji je omogućavao kupovinu zemljišta sa namenom kreiranja igrališta za decu. Začetkom pokreta izgradnje dečjih igrališta u Americi smatra se postavljanje igrališta koje je imalo bazen sa peskom²³, a koje je otvoreno u Bostonu 1887. godine i smatra se da je to bio odgovor na trend koji se u Nemačkoj pojavio početkom osamdesetih godina, kada su se u Berlinu, u parkovima počeli postavljati bazeni sa peskom namenjeni dečjoj igri (Frost, 2012). Postavljanje bazena sa peskom na prostore namenjene dečjoj igri takođe je značajna tačka u razvoju ideje o igralištima za decu. Pesak je prepoznat kao bitan element u strukturi dečjih igrališta, koji je i danas često prisutan na prostorima na kojima se deca igraju.

Ekspanzija prostora namenjenih dečjoj igri desila se početkom 20. veka, kada je došlo do urbanizacije na prostorima Amerike i Evrope i kada se sve više porodica sa malom decom selilo u gradove, gde su roditelji nalazili zaposlenja (Gill, 2017). U Americi je 1990. godine doneta uredba prema kojoj je svaki grad sa preko 10.000 stanovnika imao obavezu da obezbedi javna dečja igrališta (Frost, 2012). Samo u Americi je u periodu od 1890. do 1920. godine uloženo oko 100 miliona dolara u izgradnju igrališta za decu, jer se smatralo da je igra izuzetno važna za fizičko i mentalno zdravlje dece, pa se izgradnja igrališta smatrala društvenom podrškom dečjoj igri i razvoju (Cohen, 2006).

Značajna prekretnica u pogledu uređivanja prostora za igru dece desila se kada su se počeli javljati proizvođači opreme za igrališta krajem 19. i početkom 20. veka i kada su se počeli proizvoditi rekviziti poput ljuljaški, tobogana, vrteški, klackalica i slični glomazni elementi koji su upotpunili već postojeće elemente – bazene sa peskom i opremu za vežbanje (šipke i elemente za preskakanje) (Hee Kim, 2018). Pojavom masovne proizvodnje opreme za igrališta desila se i standardizacija, koja se u najvećoj meri odnosila na uvođenje sigurnosnih standarda za opremu koja se postavlja na dečja igrališta, što je dodatno uticalo na trendove u dizajniranju igrališta za decu. Uvedena standardizacija najpre je bila tržišno orijentisana i pogodovala je neometanoj trgovini između zemalja, dok je usklađivanje standarda omogućilo proizvođačima da standardizuju svoje proizvode kako bi neometano obavljali međunarodnu trgovinu (Spiegel, i drugi, 2014).

Uvođenje pomenutih sigurnosnih standarda dovelo je do tipizacije dečjih igrališta, koja su počela da liče jedna na druge, čime se polako gubila raznovrsnost, koja je značajan element igre, koji postoji kada se deca igraju na nestrukturiranim prostorima. Igrališta u gradu, kao i svi drugi prostori za specifičnu namenu zahtevaju određeni nivo strukture kojom se obezbeđuje predviđena upotrebljivost prostora i koja oblikuje praksu i načine učešća pojedinaca koji na tom prostoru borave (Lefebvre, 2004, prema: Laser & Russel, 2014). Uređivanje prostora za igru sa određenim zonama (zona za penjanje, zona za ljuľanje, zona za igranje u pesku...), specifičnim materijalima i postavljenim pravilima ponašanja na tim prostorima ima utemeljenje u pretpostavci da se kroz uređivanje prostora mogu podržati određene prakse (specifične forme igre) i time postići željeni ishodi (Russell, 2013), kao na primer razvoj nekih motoričkih sposobnosti kod dece. Pored toga, uređivanje igrališta u gradu zalazi istovremeno u brojne domene društvene prakse i ljudskog delovanja, od državnih i lokalnih politika, preko postojećih tehnoloških i infrastrukturnih sistema do lokalnih planova za uređivanje urbanih sredina (Laser & Russel, 2014). To nam govori da igra koja se dešava na igralištima nije nikada do te mere otvorena kao igra koja se dešava na neuređenim, odnosno nestrukturiranim prostorima jer na nju utiče i oblikuje je data struktura prostora.

Ako se osvrnemo na istorijat nastajanja dečjih igrališta primetan je svojevrsni paradoks. Sa jedne strane, savremeno društvo prepoznaje igru kao biološku potrebu dece i osnovni pokretač dečjeg učenja i razvoja, koji je po svojoj prirodi spontan, ispunjen zadovoljstvom i slobodan čin.

²³ Engl. sand gardens

Ovakvo konceptualizovanje igre naglašava i vrednuje subjektivni doživljaj onoga ko u igri učestvuje i autonomiju pojedinca kao i njegovu slobodu da igru organizuje prema sopstvenim željama i potrebama. Sa druge strane, moderno društvo počinje da oblikuje igru uređivanjem igrališta i na taj način joj spolja nameće društvene, vaspitne i političke ciljeve. Postojanje specifično dizajniranih prostora za igru dece – igrališta i igraonica stoga se može razumeti kao određena društvena cenzura i restrikcija i težnja da se igra skloni sa mesta u gradu koja se procenjuju kao nepogodna za igru, poput ulica na kojima su se deca nekada igrala (Kozlovsky, 2008).

Prostori dizajnirani za specifičnu namenu – igru dece, zajedno sa sve raznovrsnijom ponudom rekreativnih programa namenjenih deci u kontekstu savremenih gradova odražavaju pored brige za decu i strah za decu, i strah od dece (Radović, 2014). Postojanje ovih okvira dečje svakodnevnice koji bi trebalo deci da omoguće pravo na igru, sa jedne strane, služe kao podrška dečjem učenju i razvoju, dok sa druge strane, proističu iz društvenog nastojanja za prevencijom rizičnog, delikventnog i kriminalnog ponašanja (Frost, 2006; Lester & Russell, 2008, prema: Radović, 2014). Još jedan razlog zašto se dečja igra sve više počela smeštati na za to specifično uređene prostore jeste rasprostranjeno verovanje da je opasno za decu da borave na ulicama, jer se provođenje vremena na ulicama počelo povezivati sa razvijanjem društveno neprihvatljivih oblika ponašanja kod dece (Gaster, 1992; Hart, 2002, prema: Radović, 2014).

1.3.2. Trendovi u dizajniranju igrališta za decu

Zbog premeštanja dečje igre na prostore uređene od strane odraslih danas je veoma značajno pitanje kako se dizajniraju prostori namenjeni dečjoj igri u gradovima. *Trendovi u dizajniranju igrališta* za decu u velikoj meri odražavaju odnos nekog društva prema detetu i detinjstvu i mogu biti indikatori toga koje vrednosti društvo neguje i na koji način usmerava odrastanje, razvoj i učenje dece. U skladu sa različitim polazištima i društvenim vrednostima moguće je prepoznati različite trendove u dizajniranju igrališta.

Igrališta su takvi prostori koji se mogu okarakterisati kao pojednostavljeni u odnosu na prirodna okruženja za igru (Fjuroft & Sageie, 2000) poput livada, ulica, šuma i ostalih nestrukturiranih prostora. Nestrukturirani prostor za igru razlikuje se od igrališta u tri ključne tačke: u pogledu raznovrsnosti koja je prisutnija na nestrukturiranim prostorima; u činjenici da nestrukturirane prostore nisu dizajnirali ljudi, pa samim tim ni igra nije usmerena i ograničena idejama dizajnera; u drugačijoj slici o vremenu – na nestrukturiranim prostorima igra često nije ni vremenski ograničena kao u igraonicama i na igralištima (Ibid).

Kada govorimo o različitim trendovima u dizajniranju igrališta najpre možemo poći od toga na koji način se uređuju igrališta, odnosno ko učestvuje u tom procesu. Tako možemo razlikovati trend dizajniranja igrališta za decu i trend dizajniranja igrališta sa decom.

U urbanim sredinama prostori za igru dece uređuju se za decu – prema pretpostavkama o dečjim interesovanjima i potrebama, a ne sa decom, jer se deca ne uključuju u procese planiranja (Spencer & Blades, 2005; Walsh, 2006; Freeman, 2006). U uvodu svoje knjige „Deca i njihovo okruženje“ autori i urednici (Spencer & Blades, 2005) ističu da prostori na kojima se deca igraju i borave, na kojima provode vreme odrastajući – *prostori za decu*, najčešće nisu *dečja mesta*. Tačnije, proučavajući gradsku sredinu uočava se da je većina mesta na kojima deca borave dizajnirana od strane odraslih za decu, bez uključivanja same dece u proces planiranja i dizajniranja. Planira se za decu, a ne sa decom.

Ovaj koncept prostora za decu, kako pomenuti autori ističu (Ibid.), iako ne idealan, predstavlja iskorak od koncepta u kojem odrasli osmišljavaju prostor, bez promišljanja o deci, pa deci ostaje

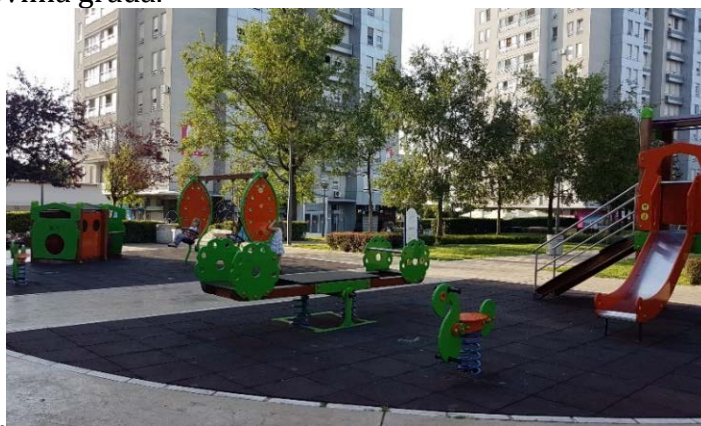
da se uklope u tako stvoren svet odraslih. Nije idealan zato što je u takvom konceptu detetu i dalje ostavljeno da prihvati ono što je stvoreno, ali ne i da samo učestvuje u stvaranju. O razlici između prostora za decu i dečjih mesta govori i Svetlana Radović (2015) koja ističe da su mesta za decu ona mesta koja odrasli osmišljavaju i grade za decu, a preko kojih se ideje, predstave i saznanja o deci prenose u društvu, dok su dečja mesta ona mesta za koja se deca vezuju, i kojima ona sama pripisuju značenje svojih mesta.

Trend dizajniranja igrališta sa decom doprinosi ostvarivanju pretpostavke o aktivnom učešću dece u zajednici kao jedne od ključnih pretpostavki za uspostavljanje gradova po meri deteta, pa bi se moglo reći da je za uspostavljanje gradova po meri deteta važno da ovaj trend jača.

Trend dizajniranja tipičnih igrališta

Standardna ili tipična igrališta na engleskom govornom području poznata kao „četiri S²⁴“ (po četiri ključna elementa – ljujaške, tobogani, klackalice i glomazne konstrukcije), postala su dominantan tip igrališta usled masovne proizvodnje standardizovane opreme za igrališta sa jedne strane, i jačanja trenda obezbeđivanja dečjih igrališta, odnosno pojave sigurnosnih standarda, sa druge strane (Frost, 2012). Među istraživačima koji se bave problematikom dečjih igrališta postoje i drugi ustaljeni nazivi za ova, tipična, dečja igrališta. U Australiji je odomaćen naziv „plastične fantazije²⁵“ (Gill, 2021), koji ukazuje na činjenicu da su ova igrališta sačinjena od veštačkih materijala, u najvećoj meri od plastike. U Ujedinjenom Kraljevstvu imamo naziv „KFC²⁶“ igrališta zbog prepoznatih ključnih elemenata – opreme, ograde i podloge (Woolley, 2007, prema: Gill, 2021).

Igrališta koja su dizajnirana u skladu sa trendom izgradnje bezbednih igrališta, koji ćemo u nastavku obrazložiti, danas se mogu videti na svakom koraku i možemo ih smatrati tipičnim prostorima za igru dece u gradu. Tipičan i prepoznatljiv vid igrališta bio bi onaj na kom možemo, na najčešće ograđenom prostoru, videti fiksirane sprave poput ljujaški, tobogana, klackalica, vrteški, sprava za penjanje i provlačenje i, eventualno, sa ograđenim delovima ispunjenim peskom koji su smešteni na ravnoj površini (Gill, 2021). Primeri tipičnih igrališta u Beogradu dati su na fotografijama ispod (fotografija 1.1 i 1.2). Igrališta slična ovom mogu se videti i u drugim delovima grada.

Fotografija 1.1 - igralište u Beogradu, opština Novi Beograd, Belvil

²⁴ the four S's - swings, slides, see-saws, superstructure

²⁵ Engl. plastic fantastics

²⁶ Engl. KFC playground – kit, fence, carpet

Fotografija 1.2 – igralište u Beogradu, opština Novi Beograd, Blok A

Sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog veka, na prostoru Ujedinjenog Kraljevstva postojao je izražen trend izgradnje takozvanih bezbednih igrališta podržan velikim brojem inicijativa za podizanje svesti o neophodnosti obezbeđivanja sigurnosti na dečjim igralištima. *Bezbedna igrališta* dizajnirana su u skladu sa namerom da se smanje rizici po detetovu bezbednost, a svaka nezgoda koja se dešavala na prostoru za igru smatra se neuspehom u pogledu dizajna (Gill, 2007). Trend uređivanja bezbednih igrališta javio se i u ostatku sveta sa pojavom standardizacije opreme koja se postavlja na dečja igrališta (Frost, 2012; Spiegel, i drugi, 2014; Hee Kim, 2018). Na priloženim fotografijama igrališta u Beogradu (fotografije 1.1, 1.2, 1.5 i 1.6) može se prepoznati ista, standardizovana oprema. Pojava sigurnosnih standarda dovela je promene u izgledima tipičnih igrališta koje ne utiču na samu strukturu i funkciju prostora za igru. Na fotografiji ispod (fotografija 1.3) vidimo kako su tipična igrališta izgledala pre nego što je oprema počela da se proizvodi u skladu sa sigurnosnim standardima. Možemo uočiti da je struktura prostora ista i da je funkcionalnost sprava na prostoru ista.

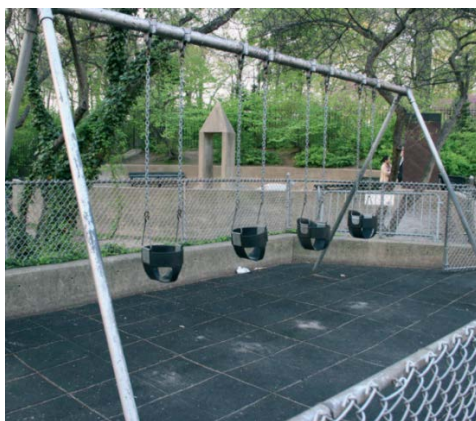
Fotografija 1.3 – igralište u Beogradu, opština Vračar

Razlog zbog kog je sprečavanje povreda na igralištima postalo goruće pitanje u svetu je taj što su povrede na igralištima prepoznate kao jedan od vodećih uzroka smrtnosti kod dece koja odrastaju u urbanoj sredini, o čemu svedoče brojni registrovani slučajevi nezgoda koje su se dešavale na igralištima za decu (Brussoni, Olsen, Pike & Sleet, 2012). Na svetskom nivou nezgode na dečjim igralištima oduzmu život miliona dece svake godine (Ibid). Grupa potrošača u Velikoj Britaniji je 1888. godine objavila izveštaj o bezbednosti na dečjim igralištima koji se ticao pitanja dizajna i održavanja opreme na dečjim igralištima, koji je pokrenuo veliku kampanju o pitanju bezbednosti na dečjim igralištima i rezultirao uvođenjem sigurnosnih standarda koji se primenjuju prilikom postavljanja igrališta za decu (Gill, 2007).

Međutim prevelika pažnja koja se posvećuje sigurnosnim standardima kako bi se pomenute nezgode izbegle odvlači pažnju sa drugih pitanja koja se u dizajniranju igrališta ne smeju zanemariti kakva su pristupačnost igrališta svojoj deci, neophodna doza izazova u igri, vrednost igre i zabava (Bristow, 2004, prema: Burke, 2013). Sa druge strane ovaj trend doveo je do zanemarivanja činjenice da prezaštićivanje može imati negativne posledice po decu jer zaista je moguće da deca budu „previše bezbedna za njihovo dobro“ (Lindon 2003, prema: Gladwin, 2008). Istraživanja pokazuju da su prezaštićena deca sklonija problemima kakvi su: problemi

sa mentalnim zdravljem, nedostatak nezavisnosti, slabije učenje, slabija percepcija i sposobnost procene situacija, gojaznost (Brussoni, Olsen, Pike & Sleet, 2012).

Na ovim, takozvanim bezbednim igralištima pronalazimo opremu koja je osmišljena tako da sprečava rizik od povreda (fotografija 1.4). Sedišta za ljuljanje u kojima su deca potpuno zatvorena, iz kojih ne mogu da ispadnu, mekana podloga i potpuno okruženo polje za igru ogradom oslikavaju simptom brige odraslih za detetovu bezbednost. Na takozvanim bezbednim igralištima, pored mekane podloge, ograda i osiguranih sprava često možemo primetiti da su sprave na koje deca mogu da se penju osmišljene sa jednakim razmacima za postavljanje nogu i ruku prilikom penjanja (fotografije 1.5 i 1.6).

Fotografija 1.4 - igralište u Central parku u Njujorku, autor fotografije Nils Norman, Preuzeto iz knjige Tima Gila (Gill, 2007)

Fotografije 1.5 i 1.6 - igralište u Beogradu, opština Novi Beograd, Blok A

Kada se osvrnemo na trend dizajniranja bezbednih igrališta u svetlu pretpostavki za uspostavljanje gradova po meri deteta, posebno u odnosu na pretpostavku o bezbednosti ali ne i prezaštićivanju, možemo reći da trend izgradnje sigurnih igrališta odgovara na deo ovog zahteva i to samo ukoliko bezbednost shvatimo kao otklanjanje opasnosti koje prete da ozbiljno ugroze detetovo zdravlje ili život (poput uklanjanja štetnih ili otrovnih materija sa kojima dete može doći u dodir ili saniranja neispravne opreme na igralištima). Međutim, kako se došlo do uvida da jačanje trenda izgradnje bezbednih igrališta prete da vodi prezaštićivanju dece, osiromašivanju i tipizaciji igre u svetu se počeo javljati svojevrsni odgovor na ovaj trend u vidu igrališta na kojima je dopuštena određena doza rizika i ovaj trend ćemo u nastavku obrazložiti.

Linije napuštanja tipične forme igrališta

Kako su tradicionalna, tipična igrališta prisutna u svetu već dugo nedostaci ovog pristupa dizajniranju igrališta za decu postaju sve vidljiviji. Najčešća zamerka ovom tipu igrališta jeste da je oprema koja na njima postoji podržava igru koja bi se mogla okarakterisati kao

jednodimenzionalna, jer sve sprave podržavaju jedan tip aktivnosti (ljuljanje, klackanje, spuštanje, provlačenje, penjanje) i retko se podstiče kreativnost i mentalna fleksibilnost kod dece, zbog čega izostaje podrška celovitom razvoju (Aaron & Winawer, 1965, Fjeldsted, 1980, prema: Hee Kim, 2018). Pored toga, struktura tipičnih igrališta ne podržava simboličku igru i igru uloga, a retko podržava i komunikaciju između dece koja se na istom prostoru igraju (Strickland, 1979, prema: Hee Kim, 2018).

Pored navedenih nedostataka, tipična dečja igrališta, koja smo opisali u prethodnom delu sve češće se u literaturi opisuju kao „dosadna“ (Solomon, 2017), jer im deca najčešće pripisuju taj epitet. Danas, kada su sve brojnije rasprave u naučnim i stručnim krugovima o trendovima u dizajniranju dečjih igrališta, moguće je očekivati da dođe do promene u pogledu postojeće ponude prostora za igru dece u gradovima. Veruje se da, kada javnost uvidi prednosti „prirodnih igrališta“ na kojima vlada zakon zdravog razuma, umesto spolja nametnutih sigurnosnih standarda i kada se prihvati činjenica da ograđena, tipična, bezbedna igrališta koja su opremljena skupom opremom imaju veoma ograničen pedagoški potencijal, da ćemo tada zaista moći da razmišljamo o budućnosti dečjih igrališta (Ibid). Sa druge strane, aktuelna istraživanja (Luchs, 2017) pokazuju da iako u nekim gradovima, na temeljima pomenutih uvida o značaju promene pristupa u dizajniranju dečjih igrališta, nastaju drugačija igrališta, koja su u većoj meri „prirodna“ i otvorena, u svetu je i dalje dominantan trend izgradnje tradicionalnih, odnosno tipičnih dečjih igrališta.

Jedna od osnovnih karakteristika tipičnih igrališta jeste da su ona pretežno ograđeni prostori sačinjeni od veštačkih materijala (gume, betona i metala), te stoga kao jedan od odgovora na takav dizajn imamo jačanje *trenda izgradnje igrališta koja su od prirodnih materijala* (drveta) sa prirodnim podlogama (peskom, travom) koja nisu izolovana od okruženja i koja možda mogu na neki način nadomestiti činjenicu da živimo u urbanom svetu u kom iščezavaju nestrukturirani prostori i prostori u prirodi za igru dece. Primer takvog igrališta nalazimo u Minhenu (fotografija 2.1). Na ovom igralištu oprema je izrađena od drveta a podloga je pesak, igralište je okruženo zelenilom, pa iako predstavlja uređeni prostor za igru dece, ovaj prostor dopušta deci dodir sa prirodom i mogućnosti za bogata senzorna iskustva. Deca na ovom prostoru mogu da sede u pesku, kopaju rupe i igraju se na taj način, jer ima dovoljno prostora i za takvu igru. Dopuštanje deci da se igraju na različitim prirodnim terenima i sa prirodnim materijalima podstiče „vraćanje dece prirodi“ (McAllister, 2011), što se danas prepoznaje kao važan korak u uspostavljanju grada koji je po meri deteta.

Fotografija 2.1 - igralište u parku u Minhenu

Kako se tipičnim igralištima zamera to što oprema koja je na njima postavljena podržava jedan vid aktivnosti, sve češće vidimo napore dizajnera i arhitekata da osmisle novu, *moderniju opremu* za dečja igrališta koja je osmišljena da bude multifunkcionalna. Igrališta na kojima

možemo videti takvu opremu u literaturi se nazivaju „savremena igrališta“ i smatra se da su deci privlačnija i zabavnija zbog toga što pružaju raznovrsnije mogućnosti za angažovanje (Hee Kim, 2018). Ovakva, savremena igrališta danas su u svetu sve prisutnija, a primere igrališta sa takvom opremom nalazimo i u Beogradu (fotografije 2.2 i 2.3).

Fotografija 2.2 - igralište u Beogradu, opština Savski Venac, Beograd na vodi

Fotografija 2.3 - igralište u Beogradu, opština Novi Beograd, Ušće

Treba naglasiti da se i prirodna igrališta, kao i savremena igrališta od tradicionalnih – tipičnih igrališta samo delimično razlikuju, jer je struktura slična zbog toga što je zadržana forma postavljanja fiksirane opreme i nepostojanje slobodnih elemenata koje deca mogu u igri da koriste. Takođe, ono što je zajedničko ovim alternativnim vidovima igrališta, kao i tipičnim igralištima jeste akcentovanje dečje bezbednosti.

Danas, kada shvatamo da dete treba da je bezbedno ali ne i prezaštićeno (Gill, 2007) i kada razumemo značaj razumnog rizika za učenje i razvoj dece, imamo sve izraženiji *trend izgradnje igrališta na kojima je rizik dopušten*, čak podržan, budući da je deci potrebno obezbediti izvesnu nesigurnost i nepredvidivost, kao i potencijalne opasnosti kao sastavni deo igre (Play Whales, 2020). Pronalaženje pravog balansa između dopuštanja rizika i obezbeđivanja sigurnosti nije pitanje postavljanja komplikovanih metoda izračunavanja koristi i posledica. Zdravorazumska procena odraslih treba da se zasniva na upitanosti kako da deci omogućimo da iskoriste maksimum iz okruženja u kom se igraju, a da ih pritom ne izlažemo nepotrebnom riziku (Ball, Gill & Spiegel, 2013). Ukoliko u toku igre detetu dopustimo rizik (fotografija 2.4), odnosno damo mu slobodu da isprobava svoje sposobnosti u rizičnim izazovnim aktivnostima, na taj način detetu pokazujemo da imamo poverenje u njegove mogućnosti. Na ovaj način dete samo uči kako da izbegne povredu (Gill, 2007).

Fotografija 2.4 – igralište u Japanu, autor fotografije Nils Norman, preuzeto iz knjige Tima Gila (Gill, 2007)

Novi trend u dizajniranju igrališta za decu koja danas znamo kao avanturistička igrališta desio se usled obrazložene promene u shvatanjima sigurnosti i rizika na igralištima ali i usled promene u pogledu rekvizita koji se na prostorima za igru koriste. Promena u pogledu materijala kojima se deca igraju na *avanturističkim igralištima* desila se zbog uvida u to koliki značaj imaju slobodni elementi za igru kojima deca mogu da manipulišu, da im menjaju namenu i na taj način se angažuju u igri u kojoj ispoljavaju veći stepen kreativnosti i inovacije (Atmakur-Javdekar, 2016). Dok na takozvanim bezbednim igralištima nalazimo meke podloge i fiksirane sprave i rekvizite izrađene prema sigurnosnim standardima (Spiegel, i drugi 2014), na sve prisutnijim avanturističkim igralištima (Gill, 2007; Kozlovsky, 2008; Gill, 2021) deca se igraju na različitim podlogama - u pesku blatu i travi, na neravnim terenima, igraju se materijalima koji nisu fiksirani: starim gumama, daskama, flašama, restlovima i drugim polustrukturiranim i nestrukturiranim materijalima (fotografije 2.4, 2.6, 2.7 i 2.8).

Fotografije 2.5 (Hee Kim, 2018) i 2.6 (Gill, 2007) – prikaz razlike između bezbednih i avanturističkih igrališta

Avanturistička igrališta su ona na kojima deca slobodno i samostalno kreiraju svoje okruženje za igru koristeći polustrukturirane i nestrukturirane materijale koji su se u igri pokazali kao dragoceniji od standardnih oprema koje nalazimo na tradicionalnim igralištima (Hayward et al. 1974, prema: Janson, 2015). Avanturistička igrališta inicijalno su se pojavila 1943. godine u Danskoj kada je arhitekta Sorens (prema: Brussoni, Olsen, Pike & Sleet, 2012) posmatrao igru dece na nestrukturiranim prostorima – otpadima i uvideo da je deci potrebno obezbediti mogućnosti da se igraju sa materijalima sa kojima im je inače nedozvoljen kontakt, a u kojima

ona uživaju i iznalaze mnogostruke načine da ih u igri upotrebe. Ovakva igrališta počela su da se javljaju i u Engleskoj usled uvida da su deci konvencionalna igrališta dosadna i da im je potrebno kreativnije okruženje za igru koje pruža više mogućnosti za zajedničko angažovanje dečaka i devojčica različitog uzrasta. U zemljama Ujedinjenog Kraljevstva, ali i nekim drugim zemljama su tako počela nastajati avanturistička igrališta, na kojima je deci dopušteno da sama kreiraju svoj prostor za igru, da prilagode okruženje svojim potrebama. Deca na ovim prostorima imaju pristup neobrađenim materijalima kakvi su drvo, pesak, voda, zemlja (...), ali i različiti alati. Značajno je naglasiti da se na ovim prostorima podrazumeva boravak odraslih obučenih za podršku dečjoj igri²⁷, koji su tu kako bi deci otklanjali barijere u toku igre i reagovali u situacijama koje mogu biti opasne (Gill, 2021). Avanturistička igrališta mogu imati brojne forme i dopuštati deci različite vidove angažovanja, ali ono što je za ove prostore karakteristično jeste to što podrazumevaju dopuštanje deci da dolaze u dodir sa rizikom i sama iznalaze načine kako da prevaziđu rizike.

Fotografije 2.7 i 2.8 – igralište „Robinson“ u Beču

Važno je napomenuti da avantura parkovi nisu isto što i avanturistička igrališta. Avantura parkovi bi se mogli okarakterisati kao komercijalizovani odgovor na potrebu da se u proizvodnji prostora za igru deci obezbede mogućnosti uživanja u avanturističkom duhu igre koji sigurna igrališta ne omogućavaju. Avantura parkove nećemo detaljno razmatrati u ovom radu jer su oni uglavnom namenjeni starijoj deci i karakteriše ih postojanje različitih vidova zaštitne opreme koji decu štite od potencijalnih povreda dok im omogućavaju da se angažuju u aktivnostima koje podstiču adrenalin poput brzih vožnji, penjanja na visine i slično (fotografija 2.9).

Fotografija 2.9 - avantura park u Beogradu, Ada Ciganlija

Još jedna zamerka tipičnim igralištima jeste da ona nisu inkluzivna, stoga se u svetu dizajniranja igrališta za decu ističe se još jedan specifičan trend koji nastoji udaljavanju od tipičnog vida igrališta i promoviše dizajniranje prostora za igru koji bi bili namenjeni svojoj deci, bez obzira na njihove razlike, odnosno koji bi bili inkluzivni i nediskriminišući. Inkluzivnost podrazumeva

²⁷ Engl. Playworkers

organizovanje prostora tako da on bude prilagođen svakom detetu nasuprot očekivanja da se dete prilagođava prostoru (Burke, 2013).

Grupa arhitekata, dizajnera, inženjera 1997. godine došla je do ideje o *univerzalnom dizajnu igrališta*²⁸ a u osnovi ovog specifičnog trenda u dizajniranju prostora za igru dece jeste ideja da igrališta dizajnirana na principima univerzalnog dizajna jesu inkluzivna igrališta koja svoj deci pružaju jednake mogućnosti za angažovanje u igri (fotografija 2.10). Kada govorimo o univerzalnom dizajnu izdvaja se 7 principa na kojima počiva ova ideja: pravična upotreba, fleksibilnost u upotrebi, jednostavnost i intuitivnost u upotrebi, jasne informacije, tolerancija greške, mogućnost korišćenja uz minimalan fizički napor i prikladna veličina i visina prostora i opreme. Principi koje je grupa eksperata razvila, kako oni tvrde, primenljivi su kako na procenu postojećih igrališta, tako i na osmišljavanje novih (Casey, 2017).

Fotografija 2.10 - primer igrališta dizajniranog prema principima univerzalnog dizajna (Stanton – Chapman & Schmidt, 2019)

Grupa istraživača (Moore, Lynch & Boyle, 2020) je 2020. godine sprovela istraživanje usmereno na pitanje da li univerzalni dizajn podržava participaciju i inkluzivnost javnih igrališta. U ovom istraživanju oni su se osvrnuli na sprovedena istraživanja objavljena u 11 naučno-istraživačkih časopisa iz oblasti zdravstva, društveno-humanističkih nauka i pedagogije. Zaključak do kog su došli ukazuje na to da još uvek nije dokazano da univerzalni dizajn doprinosi zajedničkoj igri, participaciji i inkluzivnosti.

Nešto drugačiji pristup u određivanju karakteristika inkluzivnih igrališta nalazimo kod Hennigera (Henniger, 1994, prema: Burke, 2013), koji govori o karakteristikama kreativnih igrališta, koja bi omogućila uživanje u igri svoj deci bez obzira na njihove razlike. On izdvaja 4 ključne karakteristike i to su: dopuštanje zdravog (razumnog) rizika, razumni izazovi, mogućnost angažovanja u različitim tipovima igre i mogućnosti za raznovrsnu manipulaciju i upotrebu opreme.

Iako je ideja o inkluzivnosti kao ideji vodilji u dizajniranju igrališta prisutna od devedesetih godina i u mnogim gradovima sveta se pribegava izgradnji takozvanih inkluzivnih igrališta, grupa istraživača iz Švedske (Wenger, Schulze, Lundstrom & Prellwitz, 2021) ističe da nedostaju podaci koji ukazuju na perspektivu dece koja borave i igraju se na takvim igralištima a samim tim nije ni jasno da li takva igrališta zaista podstiču društvenu inkluziju, odnosno da li na takvim igralištima dolazi do zajedničke igre dece koja pripadaju različitim grupama. Ovi autori ističu da je za razvijanje inkluzivne kulture neophodno sprovođenje intervencija na društvenom i političkom nivou, te da sama igrališta bez obzira na njihov dizajn, odnosno obezbeđivanje da igrališta budu pristupačna i prilagođena različitoj deci nisu dovoljno jaki pokretači uspostavljanja inkluzivne kulture u nekoj zajednici.

²⁸ Više informacija na: <https://projects.ncsu.edu/ncsu/design/cud/index.htm>

Trend komercijalizacije i izmeštanja igre u zatvorene prostore – igraonice

Još jedan prepoznat trend danas prisutan u dizajniranju igrališta u gradu jeste izmeštanje igrališta sa otvorenih u zatvorene prostore, takozvane igraonice. Nekoliko se razloga može prepoznati za jačanje ovog trenda. Prepoznato je da je igra na otvorenom u velikoj meri zavisna od vremenskih uslova, pa se premešta u zatvorene prostore zaštićene (između ostalog) od različitih vremenskih uslova (Gill, 2008). Pored toga, deca igrajući se neretko prave buku i nered koji remeti mir kome odrasli pridaju veliki značaj, pa je danas sve više mesta u gradu na kojima je igranje koje proizvodi buku zabranjeno (Piachaud, 2007). Kada se igra sa otvorenih javnih površina premesti u zatvorene prostore, grad postaje „mirnije“ mesto, ali za posledicu možemo imati socio-prostornu marginalizaciju dece (Matthews & Limb, 1999).

Jedan od razloga povećanja namenskih zatvorenih prostora za igru dece jeste svakako i profitni interes u ovakvu vrstu ulaganja (Brown & Patte, 2013). Trend potrošačke kulture jasno se ogleda u izgradnji tržišnih centara kao modela provođenja slobodnog vremena kojim se pruža paket usluga – kupovina, zabava, obedovanje i izlaženje u susret potrebama odraslih za zbrinjavanjem dece dok se oni posvećuju kupovini.

Novija istraživanja pokazuju da, kao posledicu primene sigurnosnih standarda u Evropi, danas imamo uklanjanje postojećih prostora za igru dece u gradu, odnosno premeštanje dečje igre sa otvorenih (nebezbednih) prostora u zatvorene prostore. Podaci prikupljeni u Engleskoj u periodu od 2016. do 2018. godine ukazuju na značajno smanjivanje broja javnih prostora za igru dece u gradu na otvorenom, a procene su da će u ovoj zemlji do 2020./2021. čak 40% manje sredstava iz budžeta biti izdvajano za obezbeđivanje prostora za igru dece na otvorenom u gradu, dok je u isto vreme u ovoj zemlji od 2014. godine uklonjeno čak 350 javnih dečjih igrališta, koja su procenjena kao nebezbedna (Weedy, 2020). Uklanjanje prostora na otvorenom za igru dece može bitno uticati na povećanje broja prostora koji su namenjeni dečjoj igri a smešteni su u zatvorene prostore – igraonice.

Usled brojnih faktora u koje se može ubrojati i prepoznatost igre kao plodnog tla za plasiranje proizvoda (Brown & Patte, 2013), danas imamo i izražen trend komercijalizacije prostora za igru dece u gradu. Prostor za igru dece možemo smatrati komercijalnim ukoliko se za boravak na tom prostoru pretpostavlja neki vid naplate, ali komercijalni karakter se može prepoznati i ukoliko je na samom prostoru moguće prepoznati elemente targetiranja potrošača, posredstvom reklamnih materijala (Malović, 2019). To znači da iščezavaju oni prostori za igru dece koji ne pretpostavljaju nikakav vid naplate i na kojima nije prisutan nekakav vid targetiranja potrošača i plasiranje proizvoda. Komercijalizacija prostora za igru dece u gradu utiče na sveukupno povećanje komercijalizacije detinjstva (McKendrick, Bradford & Fielder, 2000; Shor, 2006; Malović, 2019).

Kako danas sve veći broj igrališta dobija komercijalni karakter, zadržaćemo se ukratko na razlozima koje su neki autori (Brown & Patte, 2013) prepoznali kao faktore koji dovode do ove pojave. Najpre, danas je prepoznata potreba roditelja da se na mestima na kojima se deca igraju osećaju udobno, pa im se u sve većoj meri nude igraonice koje imaju poseban prostor na kom roditelji mogu da borave dok se deca igraju. Igra je prepoznata kao izuzetno značajna za decu pa se teži obezbeđivanju što bogatije ponude prilika za igru dece koje će roditelji svojoj deci želeći da priušte zbog dobrobiti koju ona može imati za samo dete (Ibid). Pomenuti motivi roditelja za odabir komercijalnih prostora za igru mogu se povezati sa motivima zbog kojih roditelji podlažu kupovinom i ostale komercijalne ponude za decu. Kada kupuju igračke za svoju decu roditelji se često vode idejom da će kupljena igračka okupirati dečju pažnju i da će kod dece podstaći sticanje znanja i usvajanje veština (Klemenović, 2013). Pored toga, u svetu proizvodnje prostora za igru došlo je do preusmeravanja fokusa sa kvantiteta na kvalitet tih prostora koji komercijalna mesta teže da dostignu kako bi privukla korisnike. U pogledu

obezbeđivanja prostora za igru dece takođe je došlo do prevladavanja privatnog nad javnim sektorom.

Kako se komercijalizacija detinjstva kroz igru najviše primećuje na polju proizvodnje igračka za decu i elektronskih sadržaja za igranje (video igara i slično), postoji ideja da bi se izgradnjom nekomercijalnih dečjih igrališta igra mogla „spasiti“ od uticaja komercijalizacije, odnosno da se „oslobodi“. Međutim, neki autori (Cook, 2014) upozoravaju da je ovakav pristup „zamka“ jer se uređivanjem specifičnih prostora za igru dece takođe vrši uticaj na to kako će se deca igrati, pa ne možemo tvrditi da na ovaj način vraćamo deci pravo na slobodnu igru, koje gube usled uticaja komercijalizacije.

2. ISTRAŽIVAČKI OKVIR

Ovo istraživanje bavi se razmatranjem pedagoških *potencijala igrališta u gradu namenjenih deci predškolskog uzrasta*. Tema otvara jedno nedovoljno istraženo istraživačko područje u oblasti predškolske pedagogije i predstavlja pokušaj da se aktuelno pitanje iz domena društvene brige o deci iskazano kroz koncept grada po meri deteta, sagleda i konkretizuje iz pedagoške perspektive. Oslanjajući se na postmoderne teorijske orijentacije – socio-kulturnu teoriju učenja i razvoja, nove teorije detinjstva i poststrukuralizam, nastojimo da kritički sagledamo karakteristike postojećih namenskih prostora za igru dece u gradu (igrališta i igraonica) u svetlu pedagoških potencijala koja ona (ne) nose. *Pedagoška perspektiva* se generiše iz: razumevanja značaja i značenja igre i zajedničkog učešća i prilika za učenje i razvoj dece ranih uzrasta; kritičkog sagledavanja uslova odrastanja dece u gradu danas koje karakteriše deklinacija dečje igre prouzrokovane smanjenim kontaktom sa prirodom, smanjenom slobodom kretanja i ukidanjem prostorne autonomije, segregacija dece i institucionalna regulacija detinjstva; afirmacije agensnosti deteta i porodice u oblikovanju uslova, a time i procesa odrastanja.

Pod *predškolskim uzrastom* u ovom istraživanju podrazumeva se uzrast dece od rođenja do polaska u školu. Rano detinjstvo, kao najdinamičniji period dečjeg razvoja i učenja, kod nas se terminološki određuje kao predškolski period, stoga ćemo u ovom radu koristiti termin predškolski uzrast, koji je kod nas legislativno i tradicijski ustanovljen (Pavlović-Breneselović i Krnjaja u: Vudhed, 2012).

Centralni pojam u ovom istraživanju jeste pojam igrališta. *Igralište* predstavlja dizajnirani, specijalno osmišljeni prostor za igru dece u gradu koji može biti na otvorenom ili u zatvorenom prostoru (igraonica) i koji je namenjen boravku dece za okupljanje, provođenje slobodnog vremena i igru. U gradskoj sredini to je uobičajeno prostor na koji deca dolaze u pratnji odraslih (Christensen, 2003). Specifičnost dizajna igrališta, sa jedne strane, govori o predstavama o detinjstvu onih koji prostor uređuju, dok sa druge strane značajno utiče na aktivnosti i odnose koji se u samom prostoru ostvaruju.

U ovom istraživanju fokus će biti na analizi *pedagoških potencijala igrališta*. Prostori namenjeni deci, bilo da su to vrtići, igrališta ili drugi prostori osmišljeni su sa idejom usmeravanja dečjeg razvoja i učenja (Duhn, 2012, prema: Lenz Taguchi, 2014). Igrališta imaju potencijal da budu više od mesta na kojima deca provode slobodno vreme, ona mogu biti uređena tako da podupiru dečiji razvoj i učenje (Cole & Engestrom, 2007), podstiču na zajedničko učešće i učenje dece, kao i na povezivanje dece sa prirodom, podržavaju fleksibilnost u igri, pružaju prilike za razuman rizik koji je deci potreban kako bi učila istraživanjem i preispitivanjem granica, podržavaju razvijanje imaginativne igre, afirmišu agensnost deteta u oblikovanju prostora, čime ga osnažuju za aktivno sudelovanje u oblikovanju uslova, a time i procesa odrastanja. Pedagoški potencijal igrališta zavisi od toga kako prostor svojom fizičkom, simboličkom, socijalnom i diskurzivnom dimenzijom oblikuje uslove i karakteristike odrastanja dece, njihove identitete i načine učešća. U različitim trendovima u dizajniranju igrališta možemo prepoznati različite slike o detetu i detinjstvu i zato je važno preispitivati strukturu, odnosno način na koji je neko igralište uređeno.

2.1. Različita teorijsko-epistemološka utemeljenja postojećih istraživanja prostora za decu

U istraživanjima koja se bave pitanjem dečje igre i prostora za igru dece moguće je prepoznati različita teorijsko - epistemološka utemeljenja koja umnogome određuju istraživački interes, oblikuju istraživački proces, menjaju ulogu istraživača, poziciju učesnika istraživanja, pa samim tim i značajno utiču na zaključke koji se izvode. Istraživanja koja se dotiču pitanja prostora za igru dece u gradu proizilaze iz različitih istraživačkih interesa, sprovode ih i naruču različite interesne strane. Postojeća istraživanja prostora za igru dece u gradu neretko su usmerena na izdvajanje smernica za unapređivanje gradske sredine, kako bi se ona prilagodila dečjim potrebama (Radović, 1979; O'Brien, 2003; Wallace, Pye, Nunney & Maybanks, 2009; Lehtikunnas, 2009; Ramezani & Said, 2013; Refshauge, Sigdotter, Lamm & Thorleifsdottir, 2015), a nekada imaju i evaluativni karakter i teže da dođu do razumevanja detetovog doživljaja postojećih prostora (Ward, 1978; Moore, 1986; Buss, 1995; Janson, 2008; Dewi, 2012; Janson, 2015). Istraživanje „Iskustva dece i roditelja na unapređenim prostorima za igru“ (Wallace, Pye, Nunney & Maybanks, 2009) sprovedeno u Engleskoj po nalogu Ministarstva za pitanja dece, škola i porodica, realizovano je kroz intervju sa decom i roditeljima na osnovu čega se došlo do smernica za uređivanje prostora za igru dece u gradu. Ovo istraživanje primer je toga kako se na temeljima podataka prikupljenih istraživanjem može doći do promena u uređivačkoj politici grada i urediti gradski prostor tako da bude po meri građana.

Ako posmatramo teorijska utemeljenja postojećih istraživanja, primetno je da se *Gipsonova teorija priuštljivosti*²⁹ (Gibson, 1977, 1979, prema: Waters, J. 2017) može prepoznati kao teorijski koncept od kog jedan broj istraživača polazi u svojim istraživanjima. Koreni ove teorije potiču iz ekološke grane psihologije koja se bavi „prostorom između“ (Waters, J. 2017) okruženja i ljudske agensnosti. Ovaj takozvani „prostor između“, kao i koncepti okruženja i agensnosti izuzetno su kompleksni i stoga se u istraživanjima mora voditi računa da se ta kompleksnost ne izgubi iz vida. Ovo teorijsko utemeljenje često je nepomirljivo sa polazištima socio-kulturnog pristupa istraživanjima, pa se retko može prepoznati u istraživanjima autora koji su pristalice socio-kulturnog pristupa (Ibid). Međutim, sa jačanjem *socio-kulturnog pristupa istraživanju* došlo je i do drugačijeg pristupa Gipsonovoj teoriji, pa tako Lens Taguchi (Lenz Taguchi, 2010) govori o modelu „intraakcione priuštljivosti“ koji objašnjava da akciju koju individua preuzima u odnosu sa okruženjem treba posmatrati kao posredovanu interakciju u odnosu između pojedinca i okruženja u socio-kulturnom kontekstu.

Kao primer istraživanja čije je teorijsko utemeljenje bila Gipsonova teorija priuštljivosti možemo navesti studiju slučaja koja se bavila razvijanjem, istraživanjem i evaluacijom pristupa u dizajniranju igrališta u parku u Kopenhagenu (Refshauge, Sigdotter, Lamm & Thorleifsdottir, 2015). Cilj istraživanja bio je razvijanje, istraživanje i evaluacija jednog specifičnog pristupa – modela u dizajniranju igrališta za decu. Istraživači su u prvom koraku procenjivali na koji način deca koriste elemente na igralištu (da li ih koriste onako kako je predviđeno i da li ima nepredviđenih načina upotrebe elemenata). Drugi korak podrazumevao je kreiranje modela za uređivanje igrališta za decu, nastalog na temeljima uvida iz prve faze istraživanja. Ovaj model kreiran je sa idejom da prostor postane u većoj meri priuštiv svim posetiocima. Poslednja faza podrazumevala je uređivanje prostora na osnovu predstavljenog modela i evaluacija novonastalog prostora. U istraživanju je od ukupno 356 dece bilo uključeno čak 158 dece uzrasta 0-5 godina i 90 dece uzrasta 6-12 godina (Ibid). Rezultat ovog istraživanja bio je

²⁹ engl. Affordance theory

predstavljanje modela za dizajniranje prostora za decu (igrališta i parkova) od kog pejzažne arhitekta mogu da pođu u procesu uređivanja prostora.

Na temeljima Gipsonove teorije priuštljivosti postavljeno je i istraživanje sprovedeno na jednom igralištu u Americi – Južnoj Karolini čiji je cilj bio proučavanje dizajna igrališta sa posebnim fokusom na pitanje na koji način dizajn igrališta utiče na društvenu inkluziju. U ovom istraživanju sprovedena su tri nivoa analize: (1.) podaci prikupljeni posmatranjem korišćeni su kako bi se istražio obrazac korišćenja igrališta od strane dece i odraslih; (2.) kako bi se proširila slika o tome kako se igralište koristi, vršeno je i posmatranje u prisustvu osoba iz osetljivih društvenih grupa; (3.) na kraju je analizirana specifična upotreba igrališta i pitanje kako uređenje igrališta utiče na to kako će prostor koristiti osobe sa posebnim potrebama i njihove porodice. Zaključak do kog su istraživači došli jeste da su kvalitetni prostori za igru i provođenje slobodnog vremena ključni elementi inkluzivnog društva, jer je dečja igra snažan medij u komunikaciji, ne samo među decom, već i među odraslim članovima porodica koji na tim prostorima borave. Autori zaključuju da dobri prostori mogu da podstiču slobodnu, neometanu komunikaciju između korisnika iz svih društvenih grupa (Moore & Coco, 2007).

Kasnih devedesetih se počeo javljati veliki broj istraživanja dečje igre koja se temelje na idejama naučno-istraživačke discipline nazvane *dečja geografija*³⁰ a ova istraživanja karakteriše usmerenost na dečja svakodnevna iskustva i pomeranje fokusa sa pitanja socijalizacije i učenja kroz igru, kao i napuštanje kognitivističko-razvojnog pristupa u razumevanju dečje igre (Woodyer, Martin & Carter, 2016). Istraživanja koja se sprovode u okviru ove discipline polaze od pretpostavke da detinjstvo jeste društveni konstrukt i da decu karakteriše agensnost, što znači da je potrebno čuti njihov glas i uvažiti njihovu perspektivu u procesu donošenja odluka koje se njih tiču.

Ukoliko se osvrnemo na *paradigmatske okvire* prepoznatljive u istraživanjima dečje igre na igralištima, primetno je da se u istraživanjima koja se baziraju na modernističkim istraživačkim orijentacijama prikupljanje podataka podređuje epistemološkim polazištima i saznajnom interesu istraživača koji ima ulogu racionalnog posmatrača koji prati linearnu logiku u istraživanju. Sa druge strane, istraživanja bazirana na poststrukturalističkim istraživačkim orijentacijama dovode u pitanje postojanje jedne istine i linearne logike, te samim tim dovode u pitanje i poziciju istraživača kao onog koji najbolje razume istraživački proces, stoga se fokus pomera na višeperspektivnost u istraživanjima. Na kraju, istraživanja koja se baziraju na posthumanističkim istraživačkim orijentacijama još više se udaljavaju od razumevanja istraživača kao „sveznajućeg“ i u polje istraživanja uvode „veštačko oko“ kamere koja, ukoliko se pažljivo uvede u istraživački proces može da donese bogatstvo uvida do kojih se ne može doći samo posmatranjem, uz hvatanje beleški sa terena (Jones & Holmes, 2014).

Modernistički pristup proučavanju dečje igre na igralištima možemo prepoznati u istraživanjima koja sprovode prostorni planeri i arhitekta u želji da razumeju proces igre na nekom prostoru. Pa se tako često može primetiti da oni kao istraživačku metodu koriste „ponašajne mape³¹“, koje predstavljaju instrument u sistematsko neparticipativnom posmatranju i kojima se u određenim vremenskim sekvencama posmatra kako dete koristi opremu na igralištu. Ovakva istraživanja često ne uspevaju da sagledaju kompleksnost dečje igre (Luchs, 2017).

Poststrukturalističku istraživačku orijentaciju prepoznavamo u istraživanjima koja uključuju više perspektiva. U Švedskoj je grupa istraživača (Wenger, Schulze, Lundstrom & Prellwitz, 2021) sprovedla istraživanje koje je imalo za cilj da dođe do uvida u perspektivu dece o igri na igralištima dizajniranim prema principima jednake pristupačnosti za sve – inkluzivnim

³⁰ engl. Children's geographies

³¹ engl. Behaviour mapping

igralištima. Ideja je bila da se nasuprot zamisli koje su imali oni koji su igrališta osmišljavali stavi perspektiva onih koji igrališta koriste. Analizirane su perspektive dece sa smetnjama u ravoju i dece koja nemaju smetnje, u istraživanje je uključeno 32 dece uzrasta 7-12 godina, od kojih je bilo 14 dece sa smetnjama u razvoju i 18 dece bez smetnji. U ovom istraživanju problemu se pristupalo iz transakcione perspektive koja podrazumeva da se prostor ne analizira kao materijalna datost već se osoba koja boravi na prostoru, karakteristike prostora i angažovanje osobe posmatraju kao ko-konstruišući elementi koji su u konstantnoj međusobnoj transakciji. Istraživači su zaključili da je postizanje inkluzije na igralištima kompleksno pitanje koje nadilazi problematiku dizajna samog igrališta. Drugim rečima, postizanje inkluzivne kulture na igralištima na kojima borave različita deca zahteva preduzimanje akcija na nivou zajednice i na političkom nivou.

Posthumanistička istraživačka orijentacija prepoznaje se u „materijalnom zaokretu“ (Braidotti, 2013, prema: Lenz Taguchi, 2014) koji u ime etičnosti, održivosti i jednakosti u istraživanjima pripisuje agensnost kao osobinu našem materijalnom okruženju. Ovakav pristup istraživanju podrazumeva transdisciplinarnost i to u domenu povezivanja prirodnih nauka (tehničkih i informatičkih disciplina) sa društvenim naukama (Asberg et al., 2011, prema: Lenz Taguchi, 2014). Istraživanja koja se baziraju na ovoj istraživačkoj orijentaciji polaze od pitanja kako se diskurs i materijalno okruženje mešaju dok se deca igraju međusobno i sa objektima na prostorima za igru. (Lenz Taguchi, 2014). Primer takvog istraživanja nalazimo u Engleskoj, gde je rađena studija slučaja koja je za cilj imala prikazivanje iskustva u igri na otvorenom jednog četvorogodišnjeg dečaka. Istraživanje je uključilo više perspektiva – dečakovu, perspektivu njegovih roditelja i praktičara iz oblasti predškola. U toku 4 nedelje snimane su posete ovog dečaka prostorima za igru. Zaključak do kog se došlo jeste da je u toku posete prostorima za igru dečak Tobi uvek imao ideje kako da elemente iz prostora upotrebi u igri kako bi se igra nastavljala, ali i da je lako uspostavljao komunikaciju sa drugom decom koja su se tu nalazila. U ovom istraživanju podaci su prikupljeni kamerom, a video snimke nije gledao i analizirao samo istraživač, već su u analizi i komentarisanju učestvovali dete koje je snimano, roditelji i praktičari. Video snimci su analizirani iz više perspektiva, najpre je Tobi davao komentare o događajima sa snimaka, a zatim i njegovi roditelji i praktičari. Ovaj način prikupljanja i analiziranja podataka omogućio je da se postigne razmena mišljenja i zajedničko kreiranje značenja između deteta i njemu bliskih odraslih osoba, kao i da se otvori debata o vrednostima i uverenjima samog deteta, ali i o porukama koje šalje okruženje kao i o potencijalima i ograničenjima koja nose određeni prostori u pogledu podsticanja dečje igre (Canning, 2017).

2.4.1. Istraživanja sa decom

Kada su u pitanju savremena istraživanja koja se bave pitanjem dečje igre, primetan je trend sprovođenja istraživanja sa decom. Klarkova i saradnici (Clark, McQuail & Moss, 2003) navode da danas postoji veliko interesovanje za pitanja zašto i kako slušati decu i zašto i kako podsticati dečju participaciju u istraživanjima (ovi autori govore i o drugim poljima, izvan naučnih istraživanja). Ovi autori navode četiri grupe razloga koji su do pomenutog povećanja interesovanja doveli: *legalni razlozi* ogledaju se u obavezi koju su gotovo sve države sveta preuzele procesom ratifikacije Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima deteta; *politički razlozi* ogledaju se u činjenici da danas, upravo na temeljima osnovnih postavki Konvencije, postoje brojne političke inicijative kojima se ističe značaj reprezentovanja dečje perspektive i zaštite i očuvanja prava deteta; *ekonomski razlozi* ogledaju se u činjenici da se devedesetih godina prošlog veka počelo dešavati pomeranje od procesa targetiranja roditelja kao konzumenata svih ponuda namenjenih deci, ka targetiranju dece, kao interesne grupe, što je dovelo do povećanja potrebe da se otkriju i razumeju detetovi jedinstveni pogledi na svet, kako bi se ta

ponuda unapredila; *akademski razlozi* ogledaju se tome što je na polju društvenih nauka došlo do promene slike o detetu i detinjstvu.

U skladu sa iznetim razlozima koji su pitanje istraživanja sa decom stavila u centar razmatranja, u navodima brojnih autora (Lansdown, 2005; Shaw, Brady & Davey, 2011; Avramović, 2014; Roberts-Holmes, 2014; Pavlović-Breneselović, 2015) je moguće prepoznati dva dominantna diskursa koja se prepliću u promišljanjima o pitanjima vezanim za istraživanje sa decom, sa jedne strane to je diskurs prava deteta, dok je sa druge strane to diskurs nove slike o detetu.

Okosnicu za uspostavljanje diskursa prava deteta svakako čine ključne postavke Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima deteta. Avramović (2014) tako ističe ključne članove Konvencije (UN, 1989) u kojima je dete predstavljeno kao subjekt svojih prava: u članu 12 istaknuto je pravo deteta na izražavanje mišljenja; u članu 13 pravo deteta na slobodu izražavanja; u članu 14 pravo deteta na slobodu misli, svesti i veroispovesti; u članu 16 pravo na privatnost; u članu 17 pravo na pristup odgovarajućim informacijama. Kao ključni član Avramović (Ibid.) ističe član 12, koji govori o pravu deteta da slobodno izrazi svoje mišljenje i pravo da to mišljenje bude uvaženo prilikom donošenja odluka koje ga se tiču. Pored toga, ovim članom izražen je zahtev da deca budu u centru svih zbivanja koja su za njih relevantna kao aktivni učesnici, čime je prepoznata vrednost iskustava dece, njihovih perspektiva i stavova i čime se nalaže poštovanje ličnosti i dostojanstva deteta. Kako ova autorka (Ibid) navodi, upravo član 12 utemeljuje pravni i socijalni status dece kao punopravnih članova društva koji, iako nemaju autonomiju odraslih, treba da učestvuju u ostvarivanju svojih prava. Lensdaun (Lansdown, 2005) takođe naglašava da se u Konvenciji ističe pravo deteta da bude slušano i da se njegovo mišljenje shvati ozbiljno, jer deca jesu sposobna da izraze svoje mišljenje, a to se odnosi i na decu ranog uzrasta. Stoga ovaj autor (Ibid) govori o tome da pitanje šta ove postavke znače za decu ranog uzrasta i kako se mogu implementirati u praksi postaje imperativno pitanje društava koja se zalažu za poštovanje prava dece.

Okosnicu za uspostavljanje diskursa nove slike o detetu čini postmoderni zaokret u društvenim naukama koji se temelji na idejama socio-kulturne teorije razvoja i učenja, sociologije detinjstva, postmodernizma i postkulturalizma (Pavlović-Breneselović, 2015). Nova sociologija detinjstva donela nam je drugačiji teorijski okvir za razmatranje pitanja koja se tiču dece ranog uzrasta. Deca se danas ne vide više kao bića u nastajanju nego kao bića koja sada i ovde imaju svoje ideje, specifične pristupe životu, izbore i interese (Prout & James, 2005). Deca su, kao i odrasli, društveni akteri koji aktivno stvaraju smisao svog života. Ove promene dodatno su ukazale na značaj istraživanja dečje perspektive uključivanjem same dece u proces istraživanja.

U istraživanjima koja se sprovode na temeljima ozbiljnih kritičkih promišljanja u okviru pomenuta dva diskursa, detetu ranog uzrasta se pristupa kao kompetentnom, ali ranjivom biću (Woodhead, 2012, Lahman, 2008, prema: Mukherji & Albon, 2015). U istraživanjima sa decom potrebno je balansirati između obezbeđivanja participatornog prava u istraživanju i zaštite deteta od potencijalnih rizika (Coady, 2010).

Istraživanja sa decom usmerena su na razumevanje *dečje perspektive* – dečjeg viđenja, iskustva i razumevanja (Pavlović-Breneselović, 2015) onoga što se istražuje. Uočljivo je da istraživanja koja su fokusirana na razumevanje dečje perspektive o prostoru na kom odrastaju sprovode istraživači iz različitih oblasti društveno – naučnog delovanja kao što su: antropolozi i sociolozi (Ward, 1978; O'Brien, 2003; Dewi, 2012; Radović, 2014), geografi (Lehtikunnas, 2009), urbanisti (Ramezani & Said, 2013), arhitekta (Radović, 1979), prostorni planeri (Bridgman, 2004; McAllister, 2011). Među postojećim istraživanjima pronalazimo ona koja podrazumevaju istraživanje različitih perspektiva, uključujući i perspektivu deteta (O'Brien, 2003; Bridgman, 2004; McAllister, 2011; Dewi, 2012; Radović, 2014), ali i ona čiji su učesnici isključivo deca (Ward, 1978; Moore, 1986; Buss, 1995; Lehtikunnas, 2009; Ramezani & Said, 2013).

Jedan primer istraživanja u kom su učestvovala deca nalazimo u knjizi „Prostor: živi prostor“ (Radović, 1979) u kojoj su predstavljeni rezultati obavljenog istraživanja studenata arhitekture, a koja je izašla 1979. godine, u vreme izgradnje beogradskih blokova pored Save, jednog od najvećih stambenih kompleksa u Beogradu danas. Ono što je značajno naglasiti vezano za ovo istraživanje, najpre je to što su ljudi iz sveta arhitekture prepoznali značaj istraživanja mišljenja dece o njihovom prostoru. Dobijeni dečji odgovori imali su formu malih priča, koje su zatim analizirane. Dobijeni podaci omogućili su istraživačima uvid u brojna društveno-urbanistička pitanja kao što su: pitanje identiteta deteta u gradskoj sredini, pitanje mogućnosti za učenje kroz igru u gradskoj sredini, pitanju odnosa dece i starijih u gradu... Ranko Radović ističe da „iza običnih, jezgrovitih rečenica devojčica i dečaka (...) izbija sva sila stručnih i društveno-urbanističkih pitanja, jedna sadržajna i nedvosmislena kritika gradske sredine... (Radović, 1979, str: 68)“. Ovo istraživanje polazilo je od ideje da se u proces planiranja uključe deca.

Istraživanja *sa decom* uglavnom imaju formu *etnografskih istraživanja* a najčešće korišćene metode su participativna posmatranja i intervjui sa decom, kako individualni tako i grupni, kao i metode koje podrazumevaju aktivno uključivanje dece u proces istraživanja kroz dijaloge na osnovu dečjih crteža i fotografija, kao i kroz korišćenje same igre kao istraživačke metode (Einarsdottir, 2014).

Kombinovanje *metoda posmatranja i razgovora* sa decom često je prisutno u ovim istraživanjima. U Norveškoj je sprovedeno jedno takvo istraživanje u kom je istraživač u toku nekoliko godina posmatrao igru dece uzrasta od 1 do 9 godina, uz razgovore sa decom uzrasta od 4 do 9 godina. Cilj istraživanja bio je dolaženje do uvida u perspektivu dece o igri u kontekstu vrtića i drugih institucionalnih okvira u kojima borave deca ranog uzrasta. Jedan od zaključaka ovog istraživanja jeste da je pespektiva svakog detata jedinstvena - ono što je smisleno angažovanje u igri za jedno dete za drugo može biti potpuna besmislica. Sa druge strane, deca imaju kritički pristup prema onome što odrasli smatraju da je „dobra“ igra i ne preuzimaju olako značenja odraslih već stvaraju svoja (Øksnes, 2013).

Kada su deca učesnici istraživanja veoma je važno imati na umu specifičnosti koje u pogledu metodologije istraživanja moraju biti ispunjene kako bi se deca smisleno uključila u istraživačke procese. *Korišćenje foto-aparata u istraživanjima* o životu dece u gradu pokazalo se kao veoma korisno. Naime, istraživači su uvideli (Buss, 1995; Orellana, 1999; Hallden, 2003; Ramezani & Said, 2013) da je davanje deci zadatka da fotografišu pojedina mesta u gradu korisno iz više razloga. Najpre, dobivši konkretan zadatak, deca se osećaju korisno i uključeno u proces istraživanja. Fotografije predstavljaju produkt dečijeg rada koji svedoči o tome da su deca sama nešto stvorila. Sa druge strane, fotografije koje deca načine predstavljaju dobru osnovu da se sa njima otpočne diskusija o nekom pitanju. Pored toga, fotografije usmeravaju pažnju istraživača na ono što dete smatra značajnim, a što možda u razgovoru ne bi bilo prepoznato. U nastavku će ukratko biti predstavljena dva istraživanja u kojima su korišćene fotografije kako bi se sa decom razgovaralo o gradu u kom žive.

Godine 1995. sprovedeno je istraživanje koje je imalo za cilj da pokaže kako deca doživljavaju socijalno i prostorno uređenje grada Los Anđelesa (Buss, 1995). Istraživanjem je obuhvaćeno 150 učesnika - dece, koja su zajedno napravila 1740 fotografija svojih domova, komšiluka, škola... O načinjenim fotografijama, kao i o crtežima koje su deca crtala sa njima se diskutovalo, kako bi se došlo do uvida u to kakav je dečji doživljaj grada u kom žive. Podaci su pokazali da deca imaju veoma ograničeni doživljaj svog okruženja, kao i da mesta poput parkova, igrališta i javnih površina nisu mesta na kojima se osećaju bezbedno. Sa druge strane, jedno od retkih mesta gde se osećaju sigurno bili su tržni centri.

U Kaliforniji je 1999. godine sprovedeno opsežno etnografsko istraživanje koje se bavilo pitanjem konstrukata detinjstva u različitim delovima Kalifornije (Orellana, 1999). U okviru pomenutog istraživanja deca su fotografisala svoje naselje i sa njima se razgovaralo o tome koja mesta u gradu su za decu značajna i zbog čega. Istraživanje je otkrilo kakav je detetov doživljaj grada i kako taj doživljaj oblikuju socijalno okruženje, polna pripadnost, etnička pripadnost, dečija mašta i racionalizacija. Istraživači tvrde da su uočili da je za decu važan društveni kontakt i da društvene veze koje dete ostvaruje utiču na način na koji ono doživljava gradsku sredinu u kojoj živi.

Moderne tehnologije donele su nam brojne izume i jedan od značajnih izuma koji je pronašao svoje mesto u istraživanjima sa decom jeste „GoPro“ kamera³². Primer istraživanja u kom je korišćen ovaj tip kamera nalazimo u Engleskoj gde je vršeno istraživanje sa decom uzrasta 3 do 6 godina osmišljeno tako da su kamere bile postavljane deci na grudi, kako bi se snimci pravili „iz prvog lica“, a cilj je bio da se stekne uvid u dečji doživljaj muzeja. Snimci su kasnije korišćeni kao osnova za razgovor sa decom nakon obilaska muzeja (Burbank, MCGregor & Wild, 2018).

Pre početka masovne upotrebe foto-aparata u različite svrhe, pa i u istraživanjima, postojao je način da se sa decom razgovara na osnovu njihovih prikaza grada i to tako što je deci davan zadatak da crtaju ili da „mapiraju“ svoj grad. Ove metode i danas se mogu koristiti zajedno sa metodama koje podrazumevaju upotrebu moderne tehnologije. U nastavku će biti prikazana dva istraživanja koja su se bazirala na „mapiranju“.

Jedan od primera takvog istraživanja sprovedenog u Velikoj Britaniji predstavljeno je u knjizi „Dete u gradu“, koja je objavljena 1978. godine (Ward, 1978). U ovom istraživanju deca su crtala mape mesta na kojima najviše vole da se igraju i došlo se do uvida da su to često mesta koja nisu predviđena za igru – kao što su telefonske govornice ili parkirališta kamiona. Ovi podaci pokazali su da, iako u očima odraslih neki prostori nisu pogodni za dečju igru, deca u njima nalaze vrednost.

U knjizi koja je izašla 1986. godine - „Domen detinjstva – igra i prostor u dečjem razvoju“ (Moore, 1986) predstavljeno je istraživanje koje je za cilj imalo da istraži način na koji deca koriste gradski prostor za učenje i igru u Engleskoj. Mur je želeo da odgovori na pitanje šta deca rade i gde se kreću kada nisu kod kuće „između četiri zida“. Akcenat je bio na istraživanju dečjeg ugla gledanja na njihovo okruženje i na pitanje kako fizičko okruženje utiče na njihov razvoj. Dečji doživljaj sredine ispitivan je tako što su deci davani zadaci da mapiraju prostor u kom žive - da na mapama beleže prostore na kojima se igraju (na kojima vole da se igraju), a zatim su te mape analizirane. Deca su pitana da objasne na kojim mestima provode najviše vremena, koja mesta često posećuju, koja ređe. Došlo se do zaključka da što su neka mesta udaljenija od kuće u kojoj dete živi, to dete ređe posećuje ta mesta, odnosno, dete svakodnevno boravi samo na mestima koja se nalaze u neposrednoj blizini njihove kuće. Mur zaključuje da se može uočiti pravilnost u pogledu „teritorijalnog dometa“ koji dete ima i da je taj „domet“ u gradu izuzetno ograničen.

Integrisanje različitih tehnika istraživanja posebno je korisno u istraživanjima sa decom, ukoliko se želi postići sveobuhvatno istraživanje dečjeg stanovišta (Pavlović-Breneselović, 2015). Kada se sprovodi istraživanje sa mlađom decom posebno je korisno upotrebljavati više kreativnih istraživačkih metoda, kako bi se od dece dobili raznovrsni i bogati odgovori (Shaw, Brady & Davey, 2011). Kako ističe Pavlović-Breneselović (2015), *Mozaički pristup*, koji su razvili Klark i Mos (Clark & Moss, 2005; Clark, 2005), danas je jedan od najčešće citiranih i primenjivanih pristupa u istraživanjima sa decom ranih uzrasta. Mozaički pristup je kreativni

³² Akciona kamera malih dimenzija, otporna na udarce, koja se može zakačiti na telo pomoću specijalnih traka i držača koji je drže pričvršćenom.

način slušanja i konsultovanja sa malom decom koji se bazira na pretpostavci da se korišćenjem različitih tehnika deca mogu podržati u izražavanju svog stanovišta.

Primer korišćenja mozaičkog pristupa u konsultovanju sa decom nalazimo u istraživanju Gde stanuje kvalitet, knjiga dva – istraživanje sa decom prakse dečjeg vrtića (Pavlović-Breneselović, 2015) u kom je, sa jedne strane predstavljena dečja perspektiva o dimenzijama kvaliteta prakse dečjeg vrtića, kroz prikaz onoga kako dete vidi, doživljava i razume praksu vrtića. Kada se predstavlja *dečja perspektiva*, dete je subjekat i nosilac doživljaja, iskustava i razumevanja, a odrasli dečju perspektivu pokušavaju da dokuče slušajući dete. Pored toga, istraživanje predstavlja kvalitet prakse dečjeg vrtića iz perspektive deteta. *Perspektiva deteta* podrazumeva promišljanje o nekoj temi koje polazi od razumevanja odraslih o tome kako je deca doživljavaju i delaju i razvijanje i objašnjavanje teorijskih postavki ili prakse delovanja polazeći od deteta. Ovo istraživanje imalo je za cilj sa jedne strane da se deci da glas i da se doprinese boljem razumevanju suštinskih pitanja prakse predškolskog vaspitanja i obrazovanja i time podrži dobrobit dece i njihova participatorna prava.

2.2. Predmet, cilj i zadaci istraživanja

Predmet ovog istraživanja jesu pedagoški potencijali igrališta u gradu za decu ranog uzrasta.

Cilj našeg istraživanja bio je sagledavanje pedagoških potencijala igrališta u Beogradu za decu predškolskog uzrasta. Ovako postavljen cilj konkretizovan je kroz sledeće *zadatke*:

1. Definisanje kategorija analize karakteristika igrališta na osnovu kriterijuma identifikovanih utemeljivanjem pedagoške perspektive i analize postojećih praksi i trendova u dizajniranju prostora za igru dece.
2. Sagledavanje dominantnih karakteristika postojećih igrališta u Beogradu namenjenih deci ranog uzrasta iz perspektive istraživača, dece i roditelja.
3. Izdvajanje poželjnih karakteristika igrališta kroz proces dijaloškog ukrštanja perspektiva istraživača, roditelja i dece.
4. Sinteza smernica za dizajniranje igrališta i igraonica u skladu sa pedagoškom perspektivom.

Ovo istraživanje polazi od sledećih *pretpostavki*:

1. Dizajnirani prostori za igru dece u gradu (igrališta i igraonice) društveno i kulturno su oblikovani i odražavaju odnos društva prema detinjstvu i određenu sliku o detetu.
2. Sam prostor (igrališta i igraonica) svojom simboličkom, socijalnom i diskurzivnom dimenzijom oblikuje uslove i karakteristike odrastanja dece, njihove identitete i načine učešća.
3. Igrališta i igraonice kao prostori, ne samo da su kulturno oblikovani već su dizajnerska rešenja tih prostora kod nas mnogo više uslovljena ekonomskim, komercijalnim, urbanističkim i arhitektonskim nego pedagoškim merilima.
4. Postojeći prostori za igru dece u gradu ne zadovoljavaju kriterijume relevantne iz pedagoške perspektive, kao što su otvorenost prema zajednici i integrisanost u zajednicu, potencijal zajedničkog učešća, fleksibilnost, postojanje prilika za razuman rizik, prilika za razvijenu imaginativnu igru, povezanost sa prirodom i agensnost dece u oblikovanju prostora.

2.3 Istraživački pristup

Paradigmatska pozicija od koje smo pošli u ovom istraživanju može se odrediti kao *interpretativna*. U skladu sa principima koji su u osnovi interpretativnog paradigmatskog okvira nameću se specifična epistemološko-metodološka polazišta u istraživanju. Najpre se polazi od uverenja da ne postoji jedna realnost već različiti pogledi na realnost koji zavise od pozicije iz koje se ona posmatra, a koji se stalno menjaju (Mukherij & Albon, 2015). Saznajni interes od kog se kreće u istraživanju ogleda se u težnji istraživača da pojave i odnose razume, a to može postići ukoliko učesnicima istraživanja pristupi kao proaktivnim bićima kojima je komunikacija ključni aspekt postojanja (Habermas, 1972, prema: Cohen, Manion & Morrison, 2007). Kako bi se uspostavila dobra komunikacija u istraživačkom procesu neophodno je da istraživač uspostavi odnos poverenja (nasuprot odnosima moći) sa učesnicima istraživanja, kako bi se omogućilo dolaženje do bogatijih i autentičnih uvida (Mukherij & Albon, 2015).

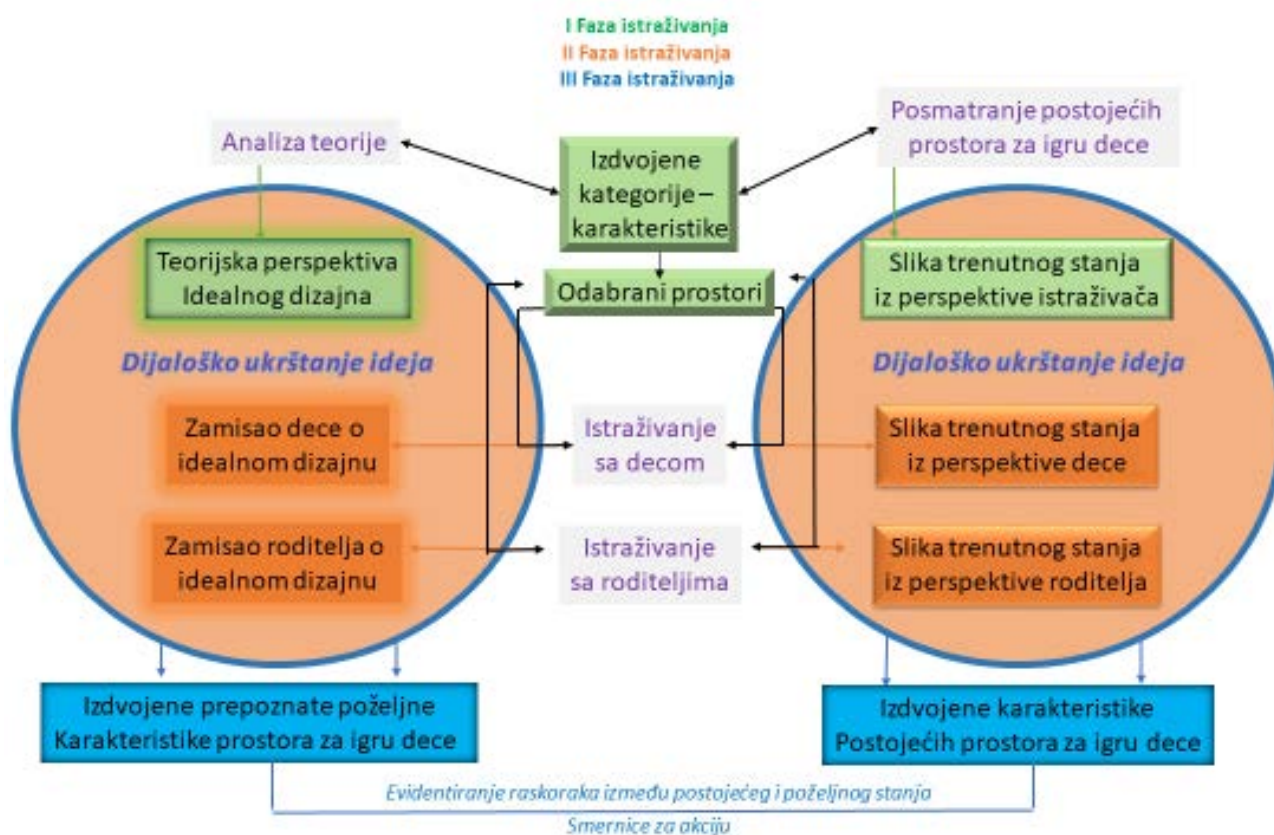
Odabrani istraživački pristup jeste *etnografski pristup* koji je u delu istraživanja koji uključuje decu zasnovan na specifičnostima pristupa istraživanja sa decom (Clark & Moss, 2005). Etnografski pristup istraživanju podrazumeva da se prikupljanje podataka sprovodi u prirodnim okruženjima, bez menjanja i uticanja na uslove u kojima se istraživanje sprovodi, kako bi se postiglo razumevanje putem posmatranja i refleksije o različitim socio-kulturnim aspektima i odnosima u nekom društvu (Palmer, 2008b), odnosno zajednici. Etnografski pristup podrazumeva upotrebu različitih metoda prikupljanja podataka, kako bi se stekla potpunija slika o istraživanom fenomenu i kako bi se došlo do jedinstvenih uvida različitih učesnika istraživanja (Siraj-Blatchford, 2010). Na ovakvom pristupu zasnivaju se mnoga istraživanja različitih aspekata detinjstva (James, 2007, prema: Mukherij & Albon, 2015; Palmer, 2008b) kao i istraživanja koja se bave pitanjima dečje igre (Corsaro, 1985, prema: Mukherij & Albon, 2015). U etnografskim istraživanjima istraživač je više od spoljašnjeg posmatrača, on teži da otkrije „unutrašnje značenje“ (Radulović, 1989) konstantno vršeći analitičko-sintetičke refleksivne interpretacije povezivanjem onoga što je saznao na terenu sa onim što čini njegova teorijska polazišta. U skladu sa tim, ovo istraživanje pretpostavljalo je rad i boravak na terenu – istraživač je provodila vreme na igralištima i kroz učesničko posmatranje, razgovor i različite tehnike istraživanja sa decom i roditeljima realizovala prikupljanje podataka u istraživanju.

Kada govorimo o istraživanjima sa decom najpre je važno naglasiti da ovaj pristup karakteriše redefinisanje odnosa moći između istraživača i dece koja u istraživanju učestvuju i sprovođenje procesa aktivnih i uvažavajućih konsultacija sa decom, pregovaranje i uključivanje dece u istraživački proces (Grieshaber, 2012). Paradigmatski okvir ovog istraživanja obavezuje istraživača da svim učesnicima istraživanja, bilo da su to deca ili odrasli, pristupa kao subjektima u istraživanju, a ne objektima istraživanja, koji zajedno sa istraživačem učestvuju u uzajamnom procesu saznavanja (Pešić, 1989). Ono po čemu se razlikuje pristup istraživača kada su učesnici deca jeste imperativ da im se omogući da na sebi svojstven način iskažu svoja mišljenja, što zahteva prilagođavanje istraživačkih metoda i tehnika (Pavlović-Breneselović, 2015). To znači da je bilo potrebno odabrati one istraživačke metode i tehnike koje će omogućiti da se detetov glas zaista čuje.

2.4. Faze, tehnike i instrumenti istraživanja

Proces istraživanja sproveden je u tri faze od kojih je svaka imala više koraka. Istraživačke faze osmišljene su u skladu sa postavljenim ciljem istraživanja i istraživačkim zadacima. Kako istraživanje podrazumeva multimetodski pristup, u nastavku ćemo predstaviti koje su istraživačke metode i tehnike korišćene u svakoj od tri faze i u svakom koraku, kako bi se odgovorilo na postavljene zadatke istraživanja. Ovo istraživanje nije osmišljeno tako da se istraživačke faze i koraci dešavaju linearno, već su se neke istraživačke metode i tehnike koristile u različitim koracima. Kako bi se tok istraživanja slikovito prikazao u nastavku je dat šematski prikaz (šema 1) koja predstavlja istraživački proces, njegove faze i različite ravni u koje su smešteni istraživački zadaci.

Šema 1 – prikaz toka istraživanja

2.5.1. Prva faza istraživanja

Prva faza istraživanja sprovedena je u tri koraka. Najpre su pomoću tematske analize utvrđene kategorije koje će poslužiti kako za odabir postojećih prostora za igru koji će biti obuhvaćeni ovim istraživanjem, tako i za analizu postojeće ponude prostora za igru dece u Beogradu. Drugi korak podrazumevao je odabir prostora za igru koji će biti obuhvaćeni istraživanjem i u ovom koraku se težilo postizanju raznovrsnosti u pogledu karakteristika odabranih prostora. Treći korak je podrazumevao analizu postojećih prostora za igru iz perspektive istraživača.

Određivanje kategorija

Kako bi se odgovorilo na prvi istraživački zadatak³³ korišćena je tematska analiza koja je podrazumevala teorijsku analizu literature, legislative i prakse dizajniranja igrališta za decu u svetu. Kroz tematsku analizu, analizu postojećih istraživanja i analizu postojećih trendova i dobrih praksi uređivanja prostora za igru dece izdvojene su kategorije koje su služile kao osnova za promišljanje o različitim karakteristikama igrališta i analiziranje različitih dizajnerskih rešenja. Proučavanjem teorijskih postavki i ranije sprovedenih istraživanja krenulo se u otkrivanje teorijske perspektive o tome kako treba da su dizajnirani prostori za igru dece koji imaju veliki pedagoški potencijal, odnosno šta treba da su ključne karakteristike takvih prostora.

Prva faza istraživanja, odnosno analiza teorije otpočela je 2015. godine kada je istraživač počela da se bavi proučavanjem koncepta grada po meri deteta, ali se izdvajanje kategorija za analizu desilo 2017. godine kada je pripreman nacrt istraživanja za potrebe predavanja predloga teme doktorske disertacije. Ovaj proces analize teorije i izdvajanja kategorija kroz produbljivanje i proširivanje nastavio je da teče paralelno sa drugim fazama sve do kraja istraživanja.

Odabir reprezentativnih prostora za igru

U ovoj fazi istraživač je sprovedla informativni obilazak igrališta i igraonica u Beogradu kako bi stekla uvide u postojeću ponudu i analizirala ponudu postojećih prostora za igru dece u Beogradu kako bi odabrala igrališta koja se razlikuju po svojim karakteristikama i koja bi zbog toga bila pogodna za sprovođenje istraživanja, jer bi dala uvid u to kako dizajn igrališta determiniše njegov pedagoški potencijal. U tom periodu istraživač je boravila na terenima za igru i vršila posmatranje uz sastavljanje narativnih beleški, pravljenje fotografija i video zapisa. Za potrebe neučestvujućeg posmatranja koje je korišćeno u ovoj fazi istraživanja sačinjen je protokol posmatranja (prilog 1). Protokol posmatranja osmišljen je kako bi istraživač pre odlaska na teren imala predstavu o elementima koje ne treba ispustiti iz vida prilikom posete igralištu/igraonici.

Odabir prostora (igrališta i igraonica) koji će biti uključeni u istraživanje i posmatranje sa ciljem predstavljanja karakteristika postojećih igrališta sproveden je u periodu maj-septembar 2019. godine, ali je u 2020. godini revidiran iz dva razloga.

Prvi razlog je bio taj što je prvobitno odabrana igraonica Kliker u maju 2020. godine zatvorena. Nakon zatvaranja Kliker igraonice nije bilo moguće pronaći igraonicu koja bi se po svojim karakteristikama izdvajala od tipične ponude, stoga je ovim istraživanjem obuhvaćena jedna igraonica koja predstavlja trend komercijalizacije i izmeštanje igre u zatvorene prostore.

Drugi razlog za revidiranje odabira igrališta za decu bilo je postavljanje igrališta u beogradskom naselju Beograd na vodi, 2020. godine, koji jasno oslikava trend dizajniranja savremenih igrališta, koji nije bio pokriven prvobitnim izborom igrališta, sa jedne strane, dok sa druge strane ovo igralište poseduje sertifikat, odnosno znak usaglašenosti sa Pravilnikom o bezbednosti dečjih igrališta (Ministarstvo privrede RS, 2019), što takođe nije bilo obuhvaćeno kao karakteristika prvobitnim odabirom igrališta.

Neposredno pre odlaska na teren, 2021. godine ponovo je revidiran odabir prostora, a razlog je bio što se u neposrednoj blizini odabranog igrališta na Adi Ciganliji otvorilo igralište predstavljeno kao inkluzivno igralište, što je omogućilo da se i ovaj specifičan trend u dizajniranju igrališta obuhvati istraživanjem.

³³ Definisane kategorije analize karakteristika igrališta na osnovu kriterijuma identifikovanih utemeljivanjem pedagoške perspektive i analize postojećih praksi i trendova u dizajniranju prostora za igru dece.

Istraživanje karakteristika postojećih igrališta

Igrališta i igraonice nisu posmatrani kao fizički prostor po sebi već su analizirani u njihovom socijalnom, fizičkom, simboličkom i diskurzivnom značenju (Pavlović - Breneselović, 2015), što je podrazumevalo *neučestvujuće posmatranje* (korišćeno u prvoj fazi i prilikom odabira prostora i prilikom istraživanja karakteristika postojećih igrališta) kombinovano sa *učestvujućim posmatranjem* u praksi upotrebe prostora (koje je korišćeno u drugoj fazi), kako bi se dobila potpunija slika. Podaci prikupljeni posmatranjem poslužili su za kreiranje slike o karakteristikama postojećih prostora za igru dece i predstavljali su osnovu za dijalog u drugoj fazi.

Prilikom posmatranja prostora za igru fokus je bio na ključnim kategorijama izdvojenim u prvom koraku prve faze istraživanja. Istraživač je prilikom posmatranja pravila *narativne beleške* (kod neučestvujućeg posmatranja, kada je istraživač samostalno boravila na terenu beleške su pravljene tekstualno, pomoću mobilnog telefona, dok su u učestvujućem posmatranju beleške pravljene u audio formatu - pomoću diktafona) kojima su beleženi komentari prisutnih, ali i razmišljanja i zapažanja istraživača. Audio beleške su po dolasku sa terena transkribovane. Kako bi zabeležila dešavanja na prostoru istraživač je prostor i prisutne na njima fotografisala i sačinjavala kraće video snimke koji su imali funkciju davanja potpunije slike o posmatranom.

U skladu sa odabranom interpretativnom istraživačkom paradigmom i etnografskim pristupom ovom istraživanju koji istraživača i učesnike istraživanja stavlja u položaj *koistraživača*, na terenu se često dešavalo da učestvujuće posmatranje dece na terenu prerasta u zajedničku igru istraživača i dece (u drugoj fazi istraživanja), kada je istraživač pozivana od strane dece da bude „sa decom“ u igri. Zbog toga treba napomenuti da se na terenu dešavao još jedan vid posmatranja pored učestvujućeg i neučestvujućeg posmatranja, a to je onaj vid u kom istraživač vrši opservacije „iznutra“, pokušavajući da uhvati ono što se u samoj igri na terenu dešava (Myers, 2018). U ovim situacijama istraživač je beležila dešavanja audio beleškama.

Posmatranje je korišćeno kao jedna od metoda prikupljanja podataka, uklopljena u širi istraživački dizajn. Kako bi se uočile karakteristike prostora za igru neophodno je bilo posmatrati igru dece na tim prostorima. U skladu sa usvojenim principima etičnosti istraživanja o kojima govore brojni autori (Coady, 2010; Grieshaber, 2010; Roberts-Holmes, 2014; Avramović, 2014; Mukherij & Albon, 2015; Pavlović - Breneselović, 2015), prisutni na prostorima za igru u toku posmatranja informisani su o procesu istraživanja i od njih je tražena saglasnost za korišćenje prikupljenih podataka u istraživačke svrhe. Podaci prikupljeni posmatranjem poslužili su za kreiranje slike o dizajnu trenutno postojećih prostora za igru dece.

Narativne istraživačke beleške (Waters, P. 2017) služile su kao „lepak“ koji drži zajedno podatke i ideje koje se u istraživanju dobijaju pomoću različitih istraživačkih tehnika. U narativnim beleškama istraživač se fokusirala kako na širi kontekst u kom se istraživanje odvija, tako i na neke konkretne aspekte koji se pojavljuju u istraživačkom procesu a koje se nisu mogle dovoljno dobro sagledati pomoću ostalih istraživačkih tehnika. Ovakav pristup korišćenju narativnih beleški može se razumeti kao „zumiranje ka spolja“ i „zumiranje ka unutra“ u istraživačkom procesu, sa ciljem da se on što bolje razume (Ibid).

2.5.2. Druga faza istraživanja

Druga faza istraživanja bila je usmerena na razumevanje dečje perspektive i perspektive roditelja o igralištima i podrazumevala je upoznavanje sa njihovim mišljenjem i procenom karakteristika postojećih igrališta kao i njihovih očekivanja i mišljenja o poželjnim karakteristikama igrališta. Ova faza istraživanja podrazumevala je „aktivno slušanje“ (Floque, 2010) i dece i odraslih, što podrazumeva ne samo usmerenost na sticanje uvida u jedinstveni pogled na svet učesnika istraživanja, već i zajedničko angažovanje u dijalogu u konkretnom kontekstu. Ova faza istraživanja sprovedena je kroz dva koraka – istraživanje sa decom i istraživanje sa odraslima. Druga faza istraživanja sprovedena je u periodu jun-novembar, 2021. godine. U ovoj fazi obavljene su posete odabranim prostorima za igru, sprovedeni su intervjui sa roditeljima i konsultovanja sa decom na osnovu crteža.

Za potrebe odgovaranja na drugi istraživački zadatak³⁴, na koji se delom odgovaralo kroz prvu fazu istraživanja, a delom kroz drugu fazu, korišćeno je više istraživačkih metoda i tehnika jer se u ovom zadatku teži razumevanju dve različite perspektive: perspektive deteta i perspektive roditelja.

Istraživanje sa decom

Istraživanje sa decom sprovedeno je prema već predstavljenim principima i podrazumevalo je boravak dece i istraživača na različitim prostorima za igru i upotrebu različitih istraživačkih tehnika. Neka deca boravila su sa istraživačem na jednom od odabranih prostora, dok su neka bila u prilici da posete više odabranih prostora.

Tabela 1 – prikaz poseta dečjim igralištima i igraonicama

	Igralište Bloka A	Inkluzivno igralište	Eko igralište	Beogradski park	„Fun to play“ igraonica	Igralište kafića Šark
Dunja (6)					25.10.2021.	
Maša (6)	2.10.2021.					3.10.2021.
Mila (6)					26.10.2021.	
Tijana (6)					26.10.2021.	
Tića (6)					26.10.2021.	
Ognjen (6)		26.9.2021.				
Bogdan (5)		25.9.2021.				25.9.2021.
Jana (5)	26.9.2021.					
Milica (5)	20.8.2021.		26.9.2021.			
Miona (5)	21.9.2021.		18.9.2021.	5.10.2021.		18.9.2021.
Kosta (4)		26.9.2021.	26.9.2021.			
Una (4)	24.8.2021.		21.8.2021.			21.8.2021.

Istraživanje sa decom podrazumevalo je *mozaički pristup* (Clark, 2005) koji je deci omogućavao da svoje poglede komuniciraju koristeći različite jezike izražavanja i na taj način ih stavljao u poziciju kompetentnih učesnika istraživanja, čime se uticalo i na redefinisane odnosa moći (O’Kane, 2003; Gallagher, 2009) i podsticao viši nivo uključenosti dece. Ovaj pristup podrazumeva integrisanje različitih tehnika istraživanja kako bi se postiglo sveobuhvatno istraživanje dečjeg stanovišta (Pavlović - Breneselović, 2015) i kako bi se dobili raznovrsniji i bogatiji odgovori (Shaw, Brady & Davey, 2011). Tehnike koje su integrisane u ovom istraživanju su multisenzorne i participativne tehnike: razgovori na osnovu učestvujućeg posmatranja, razgovori na osnovu fotografija i crteža dece. Noseće teme u procesu konsultovanja sa decom

³⁴ Sagledavanje dominantnih karakteristika postojećih igrališta namenjenih deci ranog uzrasta iz perspektive istraživača, dece i roditelja.

bile su: šta deca kažu o igralištima; kako deca vide elemente na postojećim igralištima; kako deca zamišljaju idealno igralište.

Istraživač je boravila sa decom na odabranim igralištima i igraonicama gde je sa njima započinjala razgovore u toku igre ili ih je posmatrala sa strane, u zavisnosti od situacije. Nakon inicijalnog upoznavanja prostora deca su dobijala zadatak da fotografišu delove koji im se najviše i koji im se najmanje dopadaju, te je na osnovu tih fotografija vršen razgovor. Pored toga, deca su crtala zamišljeno „idealno“ igralište i razgovori su obavljani na osnovu crteža koji su u tom procesu nastajali (svako dete je samo po jednom učestvovalo u ovom zadatku – prilikom poslednje posete).

Istraživanje sa roditeljima

Istraživanje sa roditeljima realizovano je kroz polustrukturirani intervju koji se obavljao sa roditeljima nakon posete igralištima. Roditelji kao učesnici u istraživanju su, sa jedne strane bili tu kako bi bili posrednici u komunikaciji sa decom, kako bi učestvovali u uspostavljanju odnosa poverenja između dece i istraživača, dok su sa druge strane bili tu kako bismo saznali perspektivu roditelja koja je takođe značajna za istraživanje.

Istraživanje sa roditeljima podrazumevalo je sprovođenje polustrukturiranih intervjuova koji se sastojao iz tri dela. U prvom delu intervjuova sa roditeljima se razgovaralo u opštim temama koje se odnose na praksu odlaska na igrališta sa decom i njihovo sagledavanje postojeće ponude igrališta i igraonica u Beogradu. U drugom delu intervjuova roditeljima bili prikazivani snimci (filmovi) različitih tipova igrališta nakon čega su oni imali priliku da daju svoje mišljenje o prikazanim tipovima igrališta. U poslednjem delu sa roditeljima se razgovaralo o poželjnim karakteristikama igrališta. Kako su u pitanju polustrukturirani intervjuovi, istraživač je unapred pripremila teme i moguća pitanja, ali teme se nisu u svakom intervjuu otvarale istim redosledom, niti su u svakom razgovoru pitanja postavljana na isti način. U prilogu (prilog 2) su prikazane teme koje je istraživač težila da pokrije u toku intervjuova i pripremljena pitanja u okviru svake od tema, kao i pripremljeni primeri različitih tipova prostora za igru.

2.5.3. Treća faza istraživanja

Treća faza istraživanja podrazumevala je sagledavanje svih prikupljenih podataka i kritički osvrt na sprovedeno istraživanje. Kako ova faza podrazumeva ukrštanje perspektive istraživača, perspektive dece i perspektive roditelja možemo reći da je ona najduže i trajala jer obuhvata početak istraživanja i tematsku analizu u kojoj se krenula generisati perspektiva istraživača, ali i sam kraj istraživanja, odnosno proces interpretacije podataka i izvođenje zaključaka.

Ukrštanje različitih perspektiva

Istraživanjem smo želeli da dijaloški ukrstimo ideje svih učesnika istraživanja (dece, roditelja i istraživača), kako bismo došli do zajednički konstruisane predstave o tome šta čini poželjne karakteristike igrališta za decu u gradu i koje se dominantne karakteristike mogu prepoznati na igralištima koja danas postoje.

Sinteza smernica

Nakon što smo (ko)konstruisali sliku o tome koje se karakteristike igrališta za decu u Beogradu mogu prepoznati na već postojećim prostorima i sliku o tome koje su poželjne karakteristike tih prostora, tragali smo za raskorakom između ove dve slike i izveli smernica za akciju – ideje

o tome kakva bismo igrališta mogli da gradimo ili kako da već postojeća preuredimo tako da više odgovaraju potrebama i željama onih koji na njima borave. Smernice treba da nam pomognu da dizajniranjem prostora za igru dece obezbedimo pun pedagoški potencijal koji ti prostori mogu imati.

2.5. Učesnici istraživanja

Kako je učestvovanje u ovom istraživanju na prvom mestu podrazumevalo dobrovoljnost i spremnost učesnika da izdvoje vreme za učestvovanje u istraživanju koje nije zanemarljivo³⁵, posebno u uslovima života u Beogradu, roditelji i deca koji su učestvovali u istraživanju bili su deo prigodnog uzorka (Mukherij & Albon, 2015).

U istraživanju je učestvovalo 10 odraslih osoba (8 majki: Ana, Bojana, Dragana, Ljubica, Zorica, Jelena, Milica i Tamara i dva oca: Nikola i Milan). Odrasli koji su učestvovali u istraživanju imaju između 32 i 43 godine, različitih su profesija i žive u različitim beogradskim naseljima (Novi Beograd, Zemun, Batajnica, Surčin, Paunov breg – Banjica, Beograd na vodi) i imaju drugačije doživljaje naselja i slike o prilikama za igru koje njihova deca imaju odrastajući u Beogradu.

U istraživanju je učestvovalo dvanaestoro dece predškolskog uzrasta, od toga šestoro dece uzrasta 6 godina: Dunja, Maša, Mila, Ognjen, Tijana i Tijana – Tića³⁶; četvoro dece uzrasta 5 godina: Bogdan, Jana, Milica, Miona; i dva deteta uzrasta četiri godine Kosta i Una. Ovih dvanaestoro dece učestvovalo je u procesu konsultacija o poželjnim karakteristikama igrališta za decu na osnovu crteža, a njih jedanaestoro (svi osim Ognjena) učestvovalo je u procesu konsultovanja o karakteristikama postojećih igrališta, na osnovu fotografija. Pored dece predškolskog uzrasta koja su odabrana da budu učesnici i učestvuju u procesu konsultovanja, ovom istraživanju doprinela su i mlađa i starija deca koja su bila prisutna na igralištima, a to su najpre mlađa i starija braća i sestre učesnika istraživanja³⁷, ali i druga deca koja su boravila na igralištima i nekada se priključivala igri i tako bojala podatke dobijene u procesu posmatranja.

Svi roditelji dece koja su učestvovala u istraživanju dali su saglasnost (prilog 3) da se u radu koriste imena dece, stoga ćemo u delu u kom budemo prikazivali rezultate istraživanja koristiti puna imena dece. Korišćenje imena dece doprineće tome da se u radu vidi značaj i autentični doprinos koji su dali učesnici istraživanja kao koistraživači.

Informisanost u naučnom istraživanju znači da učesnici istraživanja razumeju sledeće: koja je svrha istraživanja; zašto su baš oni pozvani da u istraživanju učestvuju; kako se njihovo učestvovanje uklapa u koncept istraživanja; kakvo će biti njihovo angažovanje (o čemu će biti pitani, koliko će trajati...); svoje pravo na informacije o istraživanju pre, u toku i nakon istraživanja; da imaju pravo na anonimnost i da im je to pravo zagarantovano; da imaju pravo da se povuku iz istraživanja u svakom trenutku; kako će podaci biti prikupljeni; kako će podaci biti čuvani i gde; ko će i kako koristiti podatke (Mukherij & Albon, 2015). Kako bismo obezbedili

³⁵ Prosečno zadržavanje na jednom igralištu bilo je oko 60 minuta, dok su intervjui sa roditeljima u najvećem broju slučajeva (7 od 10) obavljani telefonski, nakon odlaska sa terena, u jednom slučaju intervju je obavljan preko video poziva, dok su dva obavljena uživo. Intervjui su trajali između 30 i 60 minuta.

³⁶ Kako su dve devojčice istog imena zajedno učestvovali u istraživanju u dogovoru sa njima jednu ćemo u nastavku istraživanja predstavljati punim imenom, a drugu nadimkom koji je sama odabrala – Tića.

³⁷ sa Bogdanom (5) je na igralištu bila njegova mlađa sestra Magdalena (3), sa Dunjom (6) je u igraonici bio njen stariji brat Jakov (7), sa Kostom (4) je na igralištu bila njegova mlađa sestra Kalina (2), sa Mašom (5) je na igralištu bio njen stariji brat Radoš (7), sa Milicom (5) je na igralištu bio njen mlađi brat Jovan (4), sa Mionom (5) je na igralištu bio njen mlađi brat Vojin (3), sa Unom (4) je na igralištu bio njen stariji brat Igor (6). Za ovu decu smo takođe dobili odobrenje od roditelja da koristimo njihova imena i fotografije.

da svi učesnici istraživanja budu informisani i svoj pristanak na učešće u istraživanju daju nakon što dobiju sve potrebne informacije, za roditelje smo pripremili pozivno pismo za učešće u istraživanju (Prilog 3), koje ujedno predstavlja i saglasnost za korišćenje podataka o ličnosti u istraživanju. Ovu formu roditelji potpisivali za sebe i svoje dete/decu. Roditelji su pre istraživanja decu upoznali sa procesom istraživanja, kako bismo i od dece dobili pristanak za učestvovanje u istraživanju zasnovano na dobijenim informacijama. Sva deca koja su učestvovala u istraživanju bila su upoznata sa tim kako će istraživački proces izgledati.

2.6. Dokumentovanje i interpretacija podataka

Najveći deo podataka beležen je pomoću video i audio zapisa. Istraživač je u toku istraživačkog procesa vodila *narativni istraživački dnevnik* (Waters, P. 2017) – pedagošku metodu u kojoj se podrazumeva upotreba narativa koji ima formu priča koje daju uvid u istraživački proces (Watters, 2011, 2014a, 2014b, 2014c, prema: Waters, P. 2017). Narativne beleške nastajale su beleženjem audio zapisa diktafonom a zatim transkribovanjem tih priča sa terena. Dodatno je vršeno i fotografisanje i snimanje kraćih video sekvenci. U svim fazama istraživanja dokumentovanje je imalo svrhu da podatke i proces istraživanja učini vidljivim, ali i da obezbedi platformu za dijalog i građenje značenja (Dahlberg & Moss, 2005; Lenz Taguchi, 2010). Intervjui sa roditeljima beleženi su audio zapisima. Deo podataka nastalih u istraživanju čine i crteži koje su deca crtala i fotografije koje su deca sačinila.

Prikupljanje podataka u ovom istraživanju predstavljalo je višedimenzionalni proces (u kom se proučavani fenomen – pedagoški potencijal prostora za igru posmatrao iz više uglova) ali i proces koji uključuje više „igrača³⁸“ (Myers, 2017) odnosno koji obuhvata više perspektiva – perspektivu istraživača, perspektivu dece i perspektivu roditelja.

Odabrani pristup interpretaciji podataka je socijalno-konstruktivističko čitanje podataka koje polazi od pretpostavke da se proces analize podataka ne može svesti na tumačenje već je to proces stvaranja značenja, odnosno „proizvođenja“ rezultata (Viligi, 2013).

Kako se od samog početka istraživanja vrši identifikovanje kategorija prema kojima je moguće vršiti analizu podataka, analiza podataka kreće pokretanjem postupka induktivnog kodiranja (Roberts-Holmes, 2014). U prvoj fazi istraživanja vršeno je i mapiranje novih tema (Pavlović - Breneselović, 2015) proisteklih iz podataka. U drugoj fazi su podaci dobijeni u istraživanju analizirani na osnovu izdvojenih kategorija, korišćenjem kvalitativnih tehnika povezivanja i proširivanja. Ovaj proces klasifikovanja nije mehaničko smeštanje podataka u zadate kategorije, već predstavlja proces „višestrukih obrta“ u kom se podaci reanaliziraju i gde se postavljaju dodatna pitanja na osnovu uviđanja novih veza i dolaska do novih uvida (Berkovitz, 1997, prema: Pavlović - Breneselović, 2015). Treća faza podrazumevala je sintezu u procesu refleksivne interpretacije podataka.

³⁸ elgl. multiplayer event

3. KONTEKST ISTRAŽIVANJA

3.1. Specifičnost područja – grad Beograd

Ovo istraživanje bavi se preispitivanjem pedagoških potencijala igrališta za decu predškolskog uzrasta u Beogradu. Sprovedeno je u Beogradu, koji se po svojim specifičnostima može smatrati urbanim, modernim gradom, stoga je važno na početku odrediti značenje termina grad, urbanost i modernizacija. Pod pojmom grad u ovom istraživanju podrazumevamo modernu, razvijenu urbanu sredinu. Prema studiji koju je sproveo UNICEF (UNICEF, 2012) urbanost ne određuje samo broj stanovnika, već i gustina naseljenosti, ekonomska funkcija, postojanje urbanističke infrastrukture. U urbanim sredinama prevlađuju prostori uređeni za specifičnu namenu, dok neuređenih, nenamenskih gotovo da nema. Za decu se uređuju posebni prostori namenjeni igri i provođenju slobodnog vremena. Modernizacija se najčešće povezuje sa procesom industrijalizacije i kontinuiranog unapređivanja – promene kao i sa fokusom na naučnoj misli u društvu jer su nauka i tehnologija dve osnove modernizacije (Canella, 2008).

Beograd je glavni grad Republike Srbije koji zauzima površinu od 3.234 kvadratnih metara i obuhvata 17 gradskih opština i 157 naselja, a prema podacima iz 2020. godine naseljava ga 1.694.480 stanovnika (Gavrilović, 2021), što ga čini jedinim milionskim gradom u Srbiji. Od ukupnog broja stanovništva, dece uzrasta do 4 godine je 82.075 (oko 5% stanovništva), dok je dece uzrasta 5-9 godina 77.737 (oko 4,7% stanovništva) (Ibid).

Glavni grad naše zemlje karakteriše raznolikost u pogledu morfologije terena na kom se prostire i načina gradnje njegovih različitih delova. Pomenuta raznolikost proističe iz različitih uzora od kojih se polazilo u procesu formiranja naselja – orijentalni, zapadnoevropski, sovjetski, danski i mada arhitekta ocenjuju primenu ovih modela kao neuspešnu i neprimerenu našem čoveku i to iz razloga nepovoljnih prilika koje su onemogućile da se uzori dosledno prate (Milojević, 2013), ove razlike donele su nam raznolikost u izgledu različitih delova grada.

Zemun koji je od nezavisnog grada postao gradska opština 1934. godine u najvećoj meri izgrađen je krajem 18. i početkom 19. veka, jedan deo Beograda izgrađen je u drugoj polovini 19. i prvoj polovini 20. veka (onaj deo danas poznat kao stari deo grada), dok se Novi Beograd u najvećoj meri izgradio u drugoj polovini 20. veka (Bursać, 2009b). Možemo reći da se u procesu proizvodnje prostora u različitim delovima grada mogu primetiti uticaji vremena u kom se gradilo, ali Beograd se i dalje gradi, neki njegovi delovi se menjaju i preuređuju, a svedoci smo da se na obali reke Save gradi novi deo grada, takozvani Beograd na vodi čiji će izgled svedočiti o vremenu u kom sada živimo.

Kada govorimo o procesu proizvodnje prostora, kao jednom značajnom segmentu koji se tiče promišljanja o budućnosti grada, važno je najpre osvrnuti se na pitanje kako se o tome kako će grad izgledati odlučuje. Učesnike u procesu proizvodnje prostora u nekom gradu možemo podeliti u tri grupe, prema dominantnim interesima koje zastupaju, odnosno prema moći, kao odrazu pozicije učesnika, koju mogu imati, a koja može biti društvene, političke i ekonomske prirode. Tri interesne strane su: država, investitori i građani. Država (ili lokalna uprava) ima institucionalnu moć i trebalo bi da zastupa javni interes; investitori imaju ekonomsku moć, jer su oni ti koji ulažu sredstva i oni zastupaju privatni interes, odnosno interes kapitala; građani su ona interesna strana čija moć zavisi od stepena razvijenosti demokratske kulture (vrednosti, procedura i prakse) i organizovanosti i oni takođe zastupaju javni interes (Maruna, 2013). Analizom politika uređivanja javnih prostora u Srbiji i Beogradu sociolog Sreten Vujović (2006, prema: Maruna, 2013) ističe da kod nas građani, iako imaju formalnu moć u odlučivanju u procesima uređivanja grada tu moć ne koriste dovoljno, stoga odluke po pitanju prostornog

uređenja grada bivaju prepuštene stranačkim funkcionerima, finansijskim interesnim grupama, lobijima i birokratama, a ne građanima i struci. U poslednjim dekadama svedoci smo stihijske urbanizacije Beograda zanemarivanjem struke i interesa građana, sa primatom investicionih interesa privatnog kapitala kojim se u Beogradu uspostavlja urbanistički kaos i smanjuje kvalitet življenja - saobraćajno opterećenje i nefunkcionalnost javnog prevoza, zagađenje vazduha, smanjenje zelenih površina i devastacija javnih prostora.

Kao ilustraciju za navode da u Srbiji u procese odlučivanja i uređivanja gradova nisu uključene interesne strane koje bi trebalo da zastupaju javni interes, odnosno interes građana (a time i interese dece) možemo uzeti primer donošenja *Strategije održivog urbanog razvoja Republike Srbije do 2030. godine* (Vlada Republike Srbije, 2019a) koja je doneta na osnovu rada Radne grupe za izradu strategije koju su činili predstavnici različitih ministarstava i predstavnici jedinica lokalnih samouprava, bez predstavnika treće strane - građana.

Kada govorimo o uređenju grada Beograda primetna su neslaganja između stavova koje iznose predstavnici izvršne vlasti i (ne)zadovoljstva građana njihovim odlukama i akcijama koje se sprovode. Kako se ističe u *Strategiji razvoja grada Beograda* (Skupština grada Beograda, 2017) Beograd danas teži da bude uređen po modelu modernih evropskih gradova, pa se tako naglašava i da procesi u promišljanju budućnosti grada treba da budu participativni i transparentni a Gradska uprava, kao jedan od nosilaca promena, otvorena i odgovorna prema građanima. U ovom dokumentu se takođe navodi da je za oblikovanje budućnosti grada Beograda neophodno učešće svih aktera razvoja: uprave, institucija, privatnog sektora i građana. Međutim, građani grada Beograda danas ne samo da nisu dobrodošli u procesu promišljanja o odlukama o tome kako grad treba da bude uređen, već ni po izvršenim akcijama uređivanja grada često ne dobijaju informacije od javnog interesa kao što su informacije o tome kako se raspolaže budžetom grada. Ukoliko se osvrnemo na istraživanje sprovedeno 2006. godine o identitetu grada Beograda u kom je učestvovalo 250 Beograđana možemo zaključiti da se Beograd od tada nije razvijao u skladu sa projekcijom izgleda grada za deset godina, koju su stanovnici Beograda izneli u pomenutom istraživanju (Bursać, 2009a). Slika Beograda 2016. prema željama Beograđana bila bi slika poslovnog i kulturnog centra jugoistočne Evrope, dela Evropske Unije, urbanizovanog, modernog i čistog grada sa novoizgrađenom operom, koncertnom halom, tornjem na Avali, metroom, novim mostovima, većom povežnošću grada sa rekama, žičarom i renoviranim Starim sajmištem (Ibid). Kada se danas osvrnemo na ovu listu možemo da uvidimo da sa ove liste ostvarila popravka tornja na Avali i izgradnja dva mosta.

3.1.1. Život porodica i igra dece u Beogradu

Društvo Srbije, i Beograd kao glavni grad, u strukturnom smislu se nalaze na „poluperiferiji“ svetskog kapitalističkog sistema. „Na poluperiferiji svetskog kapitalizma koncipira se obrazac razvoja nerazvijenosti koji pojačava društvenu destrukciju, do te mere da se koncipira nova vrsta (destruisane) strukture, koji uvećavaju siromaštvo, socijalnu nejednakost. Raz-razvoj donosi nizak kvalitet svakodnevnog života i dominaciju „ekonomije preživljavanja“, strukturnu i hroničnu nezaposlenost, „ispadanje“ velikih grupa stanovništva iz sistema socijalne i zdravstvene zaštite (Blagojević-Hjerson, 2012, prema: Miletić-Stepanović, 2020: 76). Stoga je primetno da, za razliku od razvijenih gradova na zapadu gde je prisutna tendencija da su porodicama za život privlačnija mirnija prigradska naselja, u Beogradu, usled nedovoljne razvijenosti prigradskih naselja i lošeg sistema javnog gradskog prevoza, porodicama su najprivlačnije centralne gradske opštine koje su ujedno i poslovni i turistički centri (Tomanović & Petrović, 2014) što može otežati konceptualizaciju Beograda kao mesta za porodični život i grada po meri deteta u kom je dečja igra podržana. Kada govorimo o imidžu Beograda, ovaj grad nije prepoznat kao mesto za život porodica sa malom decom, ili grad po meri deteta, njega

stanovnici, turisti, ljudi iz oblasti kulture i politike najčešće opisuju kao mesto dobrog provoda i gostoprimstva (Bursać, 2009a).

Kako bismo stekli uvid u trenutne tokove razvoja grada Beograda i politike uređivanja javnih prostora, sa posebnim osvrtom na dečja igrališta, u nedostatku strateških dokumenata za podršku dečjoj igri i dokumenata koji bi se specifično bavili pitanjem prava dece na igru, uzeli smo u razmatranje sledeća dokumenta: *Strategiju razvoja grada Beograda, strateški ciljevi, prioriteta i mere održivog razvoja do 2021* (Skupština grada Beograda, 2017); *Strategiju održivog urbanog razvoja Republike Srbije do 2030. godine* (Vlada Republike Srbije, 2019a) i *Pravilnik o bezbednosti dečjih igrališta* (Ministarstvo privrede RS, 2019).

Strategija razvoja grada Beograda do 2021. je dokument kojim se „precizno definiše putokaz za dugoročni održiv razvoj“ (Skupština grada Beograda, 2017: 6) grada Beograda, sa ciljem unapređivanja kvaliteta života građana i poboljšanje ekonomije kroz „kontinuirana investiciona ulaganja, unapređenje identiteta, afirmaciju javnog prostora, rečnih obala i priobalskih zona“ (Ibid). Prostori i prilike za dečju igru u ovom dokumentu se ne pominju, što ostavlja utisak da dečja igra nije prepoznata kao nešto što utiče na podizanje kvaliteta života građana. Igrališta se pominju samo na jednom mestu u ovom pravilniku i to u delu koji se odnosi na meru³⁹ regulisanja brojnosti štetnih organizama. U ovom delu se ističe da se na dečjim igralištima, kao i u parkovima i drugim javnim površinama mora sprovoditi sistematska deratizacija (Skupština grada Beograda, 2017: 38). U dokumentu *Strategija održivog urbanog razvoja Republike Srbije do 2030. godine* (Vlada Republike Srbije, 2019a) ne otvara se pitanje grada po meri deteta i prostora i prilika za dečju igru.

Da prostori za igru dece u Beogradu nisu prioritetna pitanja gradskim vlastima možemo zaključiti i ukoliko se osvrnemo na akcije građana na različitim opštinama usmerene na odbranu parkova i igrališta za decu koji iščezavaju, a zamenjuju ih zgrade, pumpe i slični objekti. Ovaj trend jasno ukazuje na pomenuti problem jačanja interesa kapitala i nevoljnosti gradskih vlasti da zaštite javni interes, sa jedne strane i nemoći građana da se izbore za javni interes i status javnih dobara, sa druge. Navešćemo samo neke od primera koji jasno oslikavaju pomenuti trend: zbog najavljene izgradnje zgrada na zelenim površinama koje deca koriste kao prostore za igru tokom 2020. godine protestovali su građani na Banovom Brdu⁴⁰ i Vračaru⁴¹, a Vračarci su ovu bitku vodili i 2017. godine⁴²; stanovnici Bloka 45 izgubili su 2017. borbu sa gradskim vlastima koji su na zelenoj površini dozvolili izgradnju pumpe⁴³.

Kada govorimo o uređivanju prostora za igru dece u Beogradu posebno je važno osvrnuti se na *Pravilnik o bezbednosti dečjih igrališta* (Ministarstvo privrede RS, 2019). Odredbe ovog Pravilnika primenjuju se na sva dečja igrališta na otvorenom prostoru, uključujući postojeća dečja igrališta (Ibid, član 3) a dečje igralište se ovim pravilnikom definiše kao „svaki otvoreni prostor, uključujući celokupno zemljište, ogradu, vegetaciju, pristupne staze, potrebne površine i opremu, namenjen, izgrađen i opremljen s namerom da se deca na njemu igraju pojedinačno ili u grupama (Ibid, član 2)“. Ovaj pravilnik ne primenjuje se na igrališta koja nisu namenjena javnoj upotrebi (koja su privatna i postavljena za ličnu upotrebu), dok za opremu koja se postavlja na dečja igrališta važe opšti standardi za bezbednost proizvoda⁴⁴ i standardi predviđeni za igračke⁴⁵. Pravilnikom su određeni: tehnički i drugi zahtevi za postavljanje dečjih igrališta, tehnički i drugi zahtevi za opremu i potrebne površine dečjih igrališta, uslovi za stavljanje na tržište i/ili upotrebu i pretpostavke o usaglašenosti sa standardima bezbednosti,

³⁹ Mera 7 u okviru Prioriteta 1. Zaštita i unapređenje kvaliteta činilaca životne sredine

⁴⁰ <https://nova.rs/vesti/drustvo/protest-na-banovom-brdu-hocemo-parkice-a-ne-banke-i-kafice/>

⁴¹ <https://rs.n1info.com/vesti/a621082-protest-za-park-u-tomasa-jeza/>

⁴² <https://rs.n1info.com/vesti/a230995-vracarci-protestuju-zbog-izgradnje-zgrade-umesto-parka/>

⁴³ <https://rs.n1info.com/vesti/a291829-protest-u-bloku-45-protiv-gradnje-benzinske-pumpe/>

⁴⁴ Evropski standard SRPS EN 1176

⁴⁵ Evropski standard SRPS EN 71

prpratna dokumentacija za proizvode prilikom stavljanja na tržište i/ili upotrebu, ocenjivanje usaglašenosti i potrebnih površina, opreme za dečja igrališta imenovano telo za redovni i vanredni pregled dečjih igrališta, znak usaglašenosti koji se postavlja na dečja igrališta, zahtevi za bezbednost dečjih igrališta tokom veka upotrebe, uslovi za redovne i vanredne preglede dečjih igrališta, zaštitna klauzula i klauzula o uzajamnom priznavanju, kao i prelazne i završne odredbe (Ministarstvo privrede RS, 2019, član 1). Više o samom Pravilniku tome kako utiče na uređivanje novih i kontrolu postojećih igrališta u Beogradu biće reči u narednom delu, kada budemo govorili i politici uređivanja prostora za igru u Beogradu.

3.2. Specifičnost politike – slika društvenog odnosa prema igri u Srbiji

Kada se kreće u razmatranje društvenog odnosa prema igri u Srbiji važno je istraći da je Srbija ratifikovala Konvenciju UN o pravima deteta i time se obavezala da će sprovoditi odredbe ove konvencije. Iako na internacionalnom nivou ne postoje sankcije za zemlje koje su se obavezale na primenu Konvencije a to ne rade, Konvencija se može smatrati značajnim alatom u proceni svakog društva u pogledu toga u kojoj meri se teži poštovanju dečjih prava (Cole-Hamilton, 2008a). Članom 31 Konvencije UN o pravima deteta ističe se da (Laser & Russel, 2014: 295):

1. „Države potpisnice prepoznaju pravo deteta na odmor i slobodno vreme, angažovanje u igri i rekreativnim aktivnostima koje su prikladne detetovom uzrastu i slobodnu participaciju u kulturno-umetničkom životu zajednice.“ (Konvencija UN o pravima deteta, član 31)
2. „Države potpisnice poštuju i promovišu pravo deteta na potpunu participaciju u kulturnom i umetničkom životu zajednice i obezbeđuju adekvatne uslove u kojima svi imaju jednako pravo na učešće u kulturnim, umetničkim, rekreacionim i aktivnostima za provođenje slobodnog vremena.“ (Konvencija UN o pravima deteta, član 31)

Konvencijom UN o pravima deteta igra je pozicionirana uz odmor, kulturni i umetnički sadržaj, što može implicirati da se igra smešta u prostor izvan „realnog sveta“, odnosno da se igra doživljava kao nešto što se dešava mimo rada i učenja u ono vreme koje se određuje kao „slobodno vreme“ (Ibid). Ovakvo shvatanje je pojednostavljeno i stoga smatramo da bi jedno društvo, koje prepoznaje vrednost koju igra ima u svakodnevnom životu deteta, moralo imati pored formalnog obavezivanja na primenjivanje Konvencije i jasnu politiku podrške dečjoj igri.

Opasnosti u koje se može zapasti ukoliko se ne promisli o vrednosti igre i izostane sistematska podrška dečjoj igri jesu da odrasli, koji danas osećaju odgovornost prema obrazovnim postignućima svoje dece, igru vide kao rasipanje energije, jer je predstavljeno da igra pripada slobodnom vremenu, a ne vremenu za učenje, ili se može zapasti u zamku stavljanja igre isključivo u funkciju učenja (Fisher et al., 2008; Singh and Gupta, 2012, prema: Laser & Russel, 2014). Sa druge strane, odrasli mogu da se fokusiraju na obezbeđivanje prilika za igru dece samo u onoj meri u kojoj to njima omogućava da se bave svojim poslovima, dok se deca igraju ili samo toliko da deca imaju dovoljno prilika za fizičko angažovanje u toku dana, kako bi ostala fizički zdrava (Gaskins, 2000, prema: Laser & Russel, 2014).

U Srbiji izostaje koordinisana sistematska podrška dečjoj igri, dok su prostor za participativnost i procesualnost u pogledu društvenog odnosa prema ovom značajnom pitanju veoma ograničeni (Mitranić, 2016). Kada govorimo o igri koja se dešava izvan institucionalnog okvira o nepostojanju sistematske podrške dečjoj igri svedoči nedostatak strateških dokumenata, akcionih planova i predloženih mera usmerenih na podršku stvaranju raznovrsnih uslova za igru dece u gradu. Igrališta u Srbiji se uređuju prema *Pravilniku o bezbednosti dečjih igrališta*

(Ministarstvo privrede RS, 2019) čiji pravni osnov čini *Zakon o opštoj bezbednosti proizvoda* (Vlada Republike Srbije, 2019b) koji se primenjuje na sve proizvode koji se u smislu tog zakona mogu smatrati proizvodima, osim na one za koje je posebnim propisom uređena njihova bezbednost. Kada su u pitanju dečje igraonice smeštene u zatvorene prostore, za njih najpre važe odredbe *Zakona o zaštiti od požara* (Vlada Republike Srbije, 2018). Kako je većina dečjih igraonica u Beogradu u Agenciji za privredne registre registrovana pod šifrom delatnosti „ugostiteljstvo“ za njih dodatno važi i *Zakon o ugostiteljstvu* (Vlada Republike Srbije, 2019c).

U nastavku ćemo se detaljnije baviti politikom uređivanja prostora za igru u Beogradu uz osvrt na jačanje trenda dizajniranja bezbednih igrališta koji je podržan donošenjem Pravilnika o bezbednosti na dečjim igralištima (Ministarstvo privrede RS, 2019).

3.2.1. Politika uređivanja prostora za igru u Beogradu

Pravilnik o bezbednosti dečjih igrališta (Ibid) donet je sa ciljem da se sva nova dečja igrališta u Srbiji, ali i postojeća javna dečja igrališta standardizuju, kako bi bila usaglašena sa postojećim već usvojenim evropskim sigurnosnim standardima i odredbama ovog Pravilnika koje su u skladu sa pomenutim standardima. Pojava standardizacije dečjih igrališta nije novina u svetu. Grupa autora (Spiegel, i drugi, 2014) koja se bavi društvenim odnosom prema dečjoj igri analizirala je vezu između postojećih evropskih sigurnosnih standarda primenljivih na dečja igrališta i stvaranja uslova za igru dece u gradu. U svom istraživanju oni su se fokusirali na: ispitivanje osnovnih motiva za donošenje pomenutih standarda, konzistentnost svrhe postojanja tih standarda, analizu dokaza (podataka o učestalosti povreda na dečjim igralištima nakon donošenja standarda), analizu vrednosnih načela iz kojih proističe postojanje standarda, analizu praktične primene i dometa u praktičnoj primeni standarda, sisteme upravljanja i kontrole primene standarda i pravne posledice. Zaključci do kojih su došli ukazuju na to da postojanje standarda ograničava mogućnosti za obezbeđivanje optimalnih uslova za igru na javnim prostorima u gradu.

U pomenutom Pravilniku (Ministarstvo privrede RS, 2019) jasno se može prepoznati da je danas u Srbiji prisutan trend dizajniranja bezbednih igrališta koji značajno osiromašuje mogućnosti za igru dece i njene koristi svodi na razvijanje motorike kod dece. „Prema novom propisu podloga na igralištima će morati da bude takva da poseduje svojstvo ublažavanja (amortizacije) udara, od prirodnih materijala poput peska, trave, šljunka ili od gume, dok sprave mogu biti više „kreativne“ kako bi razvijale motoriku dece⁴⁶.“

Kada govorimo o implementaciji donetih standarda najpre možemo istaći da je Ministarstvo privrede za obavljanje posla prvog pregleda, redovnog pregleda i vanrednog pregleda igrališta imenovalo pet tela, ali svega dva mogu izdavati sertifikat, odnosno znak usaglašenosti. Na sajtu Ministarstva privrede, Sektora za kvalitet i bezbednost proizvoda⁴⁷ pronalazimo da sertifikate o bezbednosti dečjih igrališta koji dokazuju da je igralište usaglašeno sa propisima iz Pravilnika (Ministarstvo privrede RS, 2019, član 11 i 12) mogu izdati dva akreditovana sertifikaciona tela i to su Institut za zaštitu na radu a.d. Novi Sad i Jugoinspekt Novi Sad. Pravilnikom se propisuje rok do 23. novembra 2021. godine da sva igrališta u Srbiji budu usklađena sa zahtevima iz članova 11 i 12 Pravilnika (Ibid). Izveštaji ova dva sertifikaciona tela ukazuju na to da procesom implementacije Pravilnika nisu obuhvaćena sva postojeća igrališta sa teritorije grada Beograda u predviđenom roku.

⁴⁶ Preuzeto sa sajta Ministarstva privrede <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/051218/051218-vest3.html>

⁴⁷ https://tehnis.privreda.gov.rs/tehnicki-propisi/Neharmonizovani-tehnicki-propisi/Decja_IGRALISTA.html

Prema izveštajima Instituta za zaštitu na radu⁴⁸ ovo telo je u 2019. godini obavilo inspekciju svega jednog igrališta na teritoriji Novog Sada, dok je u 2020. godini izvršena inspekcija 11 igrališta, od kojih je 10 dobilo sertifikate. Na ovoj listi igrališta samo je jedno sa teritorije grada Beograda i to je igralište jedne privatne predškolske ustanove. Izveštaj iz oktobra, 2021. pokazuje da je u 2021. ovo telo obavilo inspekciju 34 igrališta, od kojih su dva sa teritorije grada Beograda (jedno je igralište postavljeno na benzinskoj pumpi NIS, dok je drugo igralište u sklopu privatnog vrtića), a 26 igrališta je u 2021. dobilo sertifikat o bezbednosti dečjih igrališta od ovog sertifikacionog tela.

Izveštaji Jugoinspekta ukazuju da je ovo telo izvršilo pregled 29 igrališta u 2019. godini od kojih je 28 dobilo sertifikat, dok je u 2020. godini izvršilo pregled 40 igrališta i svih 40 je dobilo sertifikat⁴⁹. U 2021. je izvršen pregled 30 igrališta na teritoriji republike Srbije i svih 30 je dobilo sertifikate. Ovaj izveštaj ukazuje da je u 2019. pregledano svega jedno igralište u Beogradu koje pripada privatnoj predškolskoj ustanovi, dok je u 2020. to slučaj sa 10 igrališta na teritoriji grada Beograda, od kojih 6 sa teritorije Surčina, u 2021. inspeksijskim pregledom obuhvaćeno je svega jedno igralište sa teritorije grada Beograda i to igralište koje pripada Nemačkoj školi.

3.3. Specifičnost trenutka – pandemija virusa COVID-19

Svetska zdravstvena organizacija je 11. marta 2020. godine proglasila širenje virusa COVID-19 za globalnu pandemiju⁵⁰. Pandemija virusa može se okarakterisati kao globalna katastrofa, a kriza koja nastaje usled ove pandemije i primetna je na različitim poljima ljudskih života može se tumačiti kao *dupli efekat katastrofe* (Mitrović, 2020). Termin dupli efekat⁵¹ koristi se, između ostalog, u medicinskoj etici i ukazuje na dupli, negativni, neželjeni efekat neke svesne akcije tokom medicinske procedure (Ibid), što u se slučaju pandemije virusa COVID-19 odnosi na efekat koji imaju mere koje se preduzimaju u suzbijanju pandemije. Objedinjeni negativni efekti koje pandemija donosi u pogledu zdravstvene, ekonomske i društvene krize nazivau se jednim imenom „*korona kriza*“ (Krnjaja, 2021). O zdravstvenim i ekonomskim posledicama koje su u centru interesovanja svetske javnosti u ovom radu nećemo dodatno govoriti iako su ovi problemi neizostavni deo šire slike i ukupnog problema, fokusiraćemo se na društvene posledice koje posebno utiču na kontekst sprovođenja istraživanja koje je u fokusu ovog rada.

Izmenjeni uslovi u kojima živimo već dve godine neosporno menjaju živote svih i sada je već jasno da će izmenjeni način života „ostaviti neizbrisiv trag po budućnost civilizacije“ (Mitranić, 2021, str: 83). Krucijalne promene u životima dece odnose se na to što su druženje i boravak u školama i vrtićima u jednom periodu trajanja pandemije bili zamenjeni virtualnim prijateljstvima i učenjem na daljinu. Kada se analiziraju narativi politika u vreme krize, u odnosu na dva ključna događaja: zatvaranje i otvaranje predškolskih ustanova primetno je da se u Srbiji suočavamo sa različitim konstrukcijama funkcija predškolskog vaspitanja i obrazovanja (Miškeljin, 2021). Prilike za igru, posebno u periodima bržeg zaražavanja kada

⁴⁸ Registar pregledanih dečjih igrališta preuzet sa:

<http://www.institut.co.rs/downloads/Registar%20pregledanih%20decijih%20igralista.pdf>

⁴⁹ Registar pregledanih dečjih igrališta preuzet sa: <http://www.juins.rs/wp-content/uploads/2021/03/Registar-pregledanih-decijih-igralista-2021.pdf>

⁵⁰ Zvanično saopštenje Svetske zdravstvene organizacije: <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020>

⁵¹ engl. Rule of Double Effect

vlade pribegavaju različitim merama zabrana i restrikcija, svedene su na igranje u kući, pošto su i javni prostori za igru zatvoreni (Orgilés, Morales, Delvecchio, Mazzeschi & Espada, 2020). Deca predškolskog uzrasta predstavljaju posebno ranjivu grupu koja je najosetljivija na probleme nastale usled prekida neposrednog odnosa sa vršnjacima i drugim bliskim odraslima, kao i nedostatak slobode kretanja i mogućnosti za igru na otvorenom prostoru i kulturnim javnim prostrima (Krnjaja, 2021).

Dok politika većine zemalja sveta u toku pandemije nije imala fokus na pojašnjavanju dešavanja i promena u svakodnevnom životu najmlađim članovima svog društva, neke zemlje su se ipak istakle kao primeri društava koja uvažavaju glas svih svojih građana, bez obzira na uzrast pa tako imamo primere sa početka pandemije kada je 13. marta premijerka Danske Mate Frederiksen na nacionalnoj dečjoj televiziji odgovarala na pitanja koja su joj telefonom stizala, a postavljala su ih deca uzrasta 7-12 godina (Ultra Nyt, 2020, prema: Beier, 2021). U istom tom periodu početka pandemije, 15. marta, 4 dana nakon zatvaranja škola u toj zemlji premijerka Norveške Erna Solberg održala je specijalnu konferenciju za medije na kojoj je odgovarala na pitanja dece iz te zemlje (Fouche, 2020, prema: Beier, 2021). Premijerka Novog Zelanda Džasinda Arden takođe je održala konferenciju za medije 18. marta, u kojoj se bavila pitanjima koja su postavljala deca a zajedno sa njom na pitanja su odgovarali i stručnjak iz oblasti mikrobiologije i stručnjak iz oblasti komunikacija sa decom (Roy, 2020, prema: Beier, 2021), što nam posebno može ukazati na ozbiljnost namere državnog vrha ove zemlje da čuje glas najmlađih. Ove zemlje ističu se kao primeri koji pokazuju najveću osetljivost za pitanje dečjeg participativnog prava u situaciji krize, ali ove tri zemlje jesu prepoznatljive po naporima koje čine kada je u pitanju uspostavljanje demokratije i suzbijanje diskriminacije.

Premijer Kanade Džastin Trudo se 22. marta prvi put obratio deci svoje zemlje tada im poručivši da su bitan deo društva, da celo društvo treba da se bori zajedno i da će im se uskoro ponovo obratiti (Maclean's, 2020 prema: Beier, 2021). Zatim je 5. aprila gostovao u emisiji koju je vodio jedan četrnaestogodišnjak i odgovarao na pitanja dece koja su 24 sata pre gostovanja imala prilike da šalju. Od preko 4.000 pristiglih pitanja premijer je odgovorio na 10 (CBC, 2020b prema: Beier, 2021). Sličan pristup imale su i vlasti u Americi pa je 2. aprila guvernerka Roud Ajlanda Đina Rajmondo u televizijskom obraćanju koje je trajalo 45 minuta odgovorila na 20 od pristiglih 13.000 pitanja koja su postavila deca Amerike (Doiron, 2020, prema: Beier, 2021).

Ostvarivanje dečjih participativnih prava jedan je od ključnih pokazatelja uspostavljanja gradova po meri deteta, o čemu smo govorili u teorijskom delu ovog rada. Postoji optimistično verovanje da je krizna situacija u kojoj se svet nalazi istorijska prilika za otvaranje prostora za ostvarivanje dečjih participativnih prava, a kao pozitivni pokazatelji uzimaju se pomenuta uključivanja dece u proces postavljanja i odgovaranja na pitanja sa početka pandemije o kojima smo govorili (Beier, 2021). Međutim, za ostvarivanje participativnih prava potrebno je više od uključivanja dece u javne diskusije, potrebno je dati deci priliku da doprinesu u zajedničkoj borbi a jedan primer doprinosa nalazimo u Italiji kada su u periodu velike krize zdravstvenog sistema deca crtala duge sa natpisom „sve će biti u redu“ i postavljala ove crteže na prozore u znak podrške svojim sugrađanima (Ibid). Ova akcija sprovedena od strane dece podstakla je kraljicu Velike Britanije Elizabetu II da se u svom četvrtom obraćanju javnosti za 68 godina vladanja osvrne na ovaj akt i poruči deci da su veoma bitna u kolektivnom odgovoru na krizu i da će simbol tog kolektivnog odgovora biti upravo pomenuti crteži duga (BBC, 2020, prema: Beier, 2021). Ranije tog istog dana poglavar Rimokatoličke crkve papa Franja je u svom obraćanju vernicima ove crkve poslao sličnu poruku (Francis, 2020, prema: Beier, 2021).

Pored toga što je u svetskoj javnosti poznato da će pandemija pored sfere zdravlja uticati u velikoj meri i na ekonomiju, sve je više dokaza da pandemija ima značajne psihološke i društvene posledice. Usled produžene izloženosti stresu najizraženije psihološke posledice su post-traumatski stresni sindrom kod ljudi, javljanje anksioznosti, depresija i slični psihološki

problemi, dok je posledica mera socijalne distance značajno uticala na kvalitet odnosa koji ljudi ostvaruju i na percepciju i doživljaj empatije. Autori koji su se bavili proučavanjem pomenutih efekata pandemije ističu da su deca jedna od najugroženijih grupa, pored studenata i zdravstvenih radnika (Saladino, Algeri & Aurlemma, 2020).

Upravo termin „socijalna distanca“ posebno je sporan i nekritičko preuzimanje ovog termina iz sociologije i njegovo nekritičko korišćenje u medicinsko-epidemiološkom i javnom diskursu dovelo je do pojačavanja pomenutih posledica, stoga su se javili apeli da je neophodno pojam „socijalna distanca“ koji može ukazivati na društvenu izolaciju zameni pojmom „fizička distanca“ ili prosto „distanca“ ili „razmak“ (Šuvaković, 2020). To znači da je opasno promovisati ideju socijalnog distanciranja koja se može povezati sa idejama izolovanja od društva i socijalnog raslojavanja, dok je držanje fizičke distance poželjno i neophodno kako bi se sprečilo širenje virusa.

Još jedan termin koji se odomaćio na našem govornom području i čija nekritička upotreba se takođe ispostavlja kao sporna jeste termin „nova normalnost“. Imajući u vidu da svaka kriza (u ovom slučaju „korona kroza“) predstavlja ugrožavanje uobičajenog života i sama po sebi je pretnja koja ruši uspostavljene načine funkcionisanja zajednice, jasno je da se period krize nikako ne može podvoditi pod normalnost (Krnjaja, 2021).

Istraživanje sprovedeno u Španiji i Italiji, kao zemljama koje su u takozvanom „prvom talasu“ bile najpogođenije, u koje je bilo uključeno 1.143 roditelja dece uzrasta 3 do 18 godina pokazalo je da čak 85,7% roditelja prepoznaje negativan efekat mera karantina na detetovo psihičko stanje i promene u ponašanju svoje dece koje se ogledaju u problemima sa koncentracijom, osećajem dosađivanja, povećanom osetljivošću, odnosno većom razdražljivošću, uznemirenošću, kao i u osećaju usamljenosti i zabrinutosti (Orgilés, Morales, Delvecchio, Mazzeschi & Espada, 2020). Istraživači iz Amerike (Bryant & OO, 2020) koji su se bavili pitanjem dečjeg doživljaja pandemije ukazuju na to da će neka deca periode restriktivnih mera, posebno u vreme uvođenja policijskog časa i obustave rada škola i vrtića pamtiti kao trenutke u kom su provodila vreme sa svojom porodicom, angažujući se u zajedničkim aktivnostima i igrama, dok postoji i veliki broj dece koja su (prema podacima koje ovi autori iznose to je čak 45% dece u Americi) u ovom periodu pretrpela razne vidove trauma koje se mogu okarakterisati i kao preživljeno porodično nasilje.

U Irskoj je sprovedeno istraživanje u kom je učestvovalo 506 roditelja dece uzrasta 1-10 godina koji su svedočili o tome kako su oni videli dečju igru, proces učenja i razvoja u toku pandemije. Zaključeno je da je u toku vanrednog stanja deci nedostajalo druženje i igranje sa drugom decom, kao i rutina i sigurnost koju su imala u vrtićima i školama. Roditelji koji su u ovom istraživanju učestvovali svedočili su o tome da su kod svoje dece primetili probleme u pogledu socijalne i emocionalne dobrobiti, javljanje trauma kod dece, anksioznosti i dosađivanja usled nepodsticajnog okruženja (Egan, Pope, Moloney, Hoyne & Beatty, 2021).

3.3.1. Igrališta u doba pandemije

Kako je pandemija trenutno najznačajnija tema u svetu, a načini prenošenja informacija brojni i raznovrsni, ne čudi da usled postojanja informacija koje potiču iz različitih stručnih i laičkih izvora i koje su često međusobno neusklađene imamo pojavu kognitivne disonance koja kod ljudi izaziva frustraciju, strah i stres (Vukasinović, 2020), a u društvu otežava organizovanje i uspostavljanje koherentnog kolektivnog odgovora. Takođe, sama pandemija ima svoj tok i svedoci smo više takozvanih „talasa“ pandemije, njihovih „pikova“ praćenih uvođenjem restriktivnih mera i perioda „popuštanja mera“, pa je i igra dece na javnim prostorima za igru menjala svoj karakter od početka 2020. godine do danas.

Početak pandemije obeležilo je, pored zatvaranja vrtića, zatvaranje kako igraonica na zatvorenom prostoru tako i javnih prostora za igru dece na otvorenom, kako kod nas tako i u svetu. Na fotografijama ispod (fotografije 3.1 i 3.2) možemo videti prizore dečjih igrališta kojima je u periodu sprovođenja najrestriktivnijih mera bio zabranjen pristup, čak i u periodima kada nije na snazi bio takozvani policijski čas (zabrana izlaska iz svojih domova).

Fotografija 3.1 – prizori igrališta u Beogradu u aprilu 2020. (autor fotografije T. Vlačić, Tanjug)

Fotografija 3.2 – prizor igrališta u Njujorku u aprilu 2020. (autor fotografije Kathy Willens, AP)

Već u aprilu, 2020. godine ovu odluku o zatvaranju javnih prostora koji pružaju mogućnost za igru, rekreaciju i boravak u prirodi istraživači u Kanadi su počeli da preispituju ističući potencijalne negativne posledice ove odluke i težeći da iznađu rešenje koje će, sa jedne strane doprineti sprečavanju širenja zaraze a koje neće, sa druge strane produbiti problem ostavljajući posledice po ljudsko mentalno funkcionisanje (Freeman & Eykelbosh, 2020). Nakon analize dostupnih informacija u tom trenutku o načinu prenošenja virusa i trendovima širenja zaraze ovi istraživači (Ibid) zaključili su da će najverovatnije pandemija dugo trajati ali da će se dešavati ciklusi bržeg i sporijeg širenja virusa, stoga će biti potrebno da se odluke prilagođavaju situaciji, a to se odnosi i na odluke u pogledu restrikcija koje se uvode na javnim površinama kakva su i dečja igrališta.

Odabir igrališta koja će biti obuhvaćena ovim istraživanjem dešavao se 2019. godine, pre početka pandemije. Istraživač je bila angažovana u obilasku terena i u periodu jun-septembar 2020. godine, kada je u Beogradu boravak na dečjim igralištima izgledao slično onom iz perioda pre pandemije, jer je tada epidemiološka situacija bila procenjena kao povoljna. Situacija u periodu mart-oktobar 2021. godine u Beogradu je takva da pristup dečjim igralištima na otvorenom nije zabranjen, ali je usled pooštavanja mera u jednom periodu bio zabranjen rad dečjih igraonica.

Na sajtu Gradskog zavoda za javno zdravlje Beograda (Gradski zavod za javno zdravlje Beograd, 2021) pronalazimo tekst o igranju u doba Korone u kom se na početku ističe kako je „slobodna,

nesputana igra u spoljnom okruženju važna komponenta zdravog rasta i razvoja i dostizanja kompletnog blagostanja u dečjem uzrastu“. Međutim, iako tekst ima afirmišući ton, pa se pored ove uvodne tvrdnje tekst i zaključuje tvrdnjom da je igra u svim oblicima i na sve raspoložive načine negujuća i lekovita, u samom tekstu ističu se sve dobro poznate mere prevencije širenja virusa, od fizičkog distanciranja do preporuka o čestom dezinfikovanju ruku dece tokom igre, što svakako ne dopušta deci da se angažuju u zaista slobodnoj igri. Nije ni u svetu situacija mnogo drugačija. U delu rada u kom smo govorili o fleksibilnosti kao karakteristici koja determiniše pedagoški potencijal igrališta prikazali smo ilustraciju iz Njujorka (ilustracija 1) koja pokazuje kako se treba ponašati na dečjim igralištima u doba pandemije.

4. PRIKAZ REZULTATA ISTRAŽIVANJA

Igrališta koja su odabrana za ovo istraživanje su⁵²: Igralište Bloka A, Inkluzivno igralište na Adi Ciganliji, Eko igralište na Adi Ciganliji, Dečje igralište „Beogradski park“, Igralište kafića Šark na Adi Ciganliji, „Fun2Play“ igraonica.

Prikaz 1.1 – Igralište Bloka A

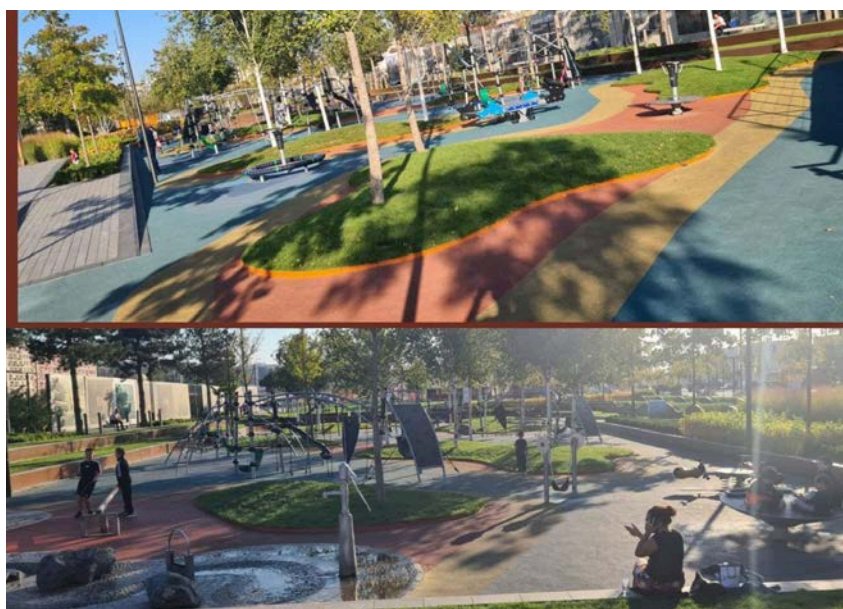

Prikaz 1.2 – Inkluzivno igralište na Adi Ciganliji

⁵² Ovo su nazivi igrališta koji će biti korišćeni u radu

Prikaz 1.3 – Eko igralište na Adi Ciganliji

Prikaz 1.4 – Dečje igralište „Beogradski park“

Prikaz 1.5 – Igralište kafića Šark na Adi Ciganliji

Prikaz 1.6 – „Fun2Play“ igraonica

Odabrana igrališta oslikavaju različite trendove u dizajniranju igrališta o kojima smo govorili u teorijskom delu ovog rada. Igralište Bloka A oslikava *trend dizajniranja tipičnih, bezbednih igrališta*. Inkluzivno igralište na Adi Ciganliji, sa jedne strane oslikava trend dizajniranja bezbednih igrališta, ali pre svega oslikava *trend dizajniranja inkluzivnih igrališta* na kojima bi trebalo da su omogućene jednake prilike za igru sve dece. Eko igralište na Adi Ciganliji predstavlja udaljavanje od trenda uređivanja tipičnih igrališta u domenu pomeranja ka prirodnim materijalima od kojih su elementi igrališta sačinjeni i u pogledu njegove uklopljenosti u prirodno okruženje i time oslikava *trend povratka prirodi*. Dečje igralište „Beogradski park“ takođe oslikava udaljavanje od trenda uređivanja tipičnih igrališta i može se smatrati primerom savremenog igrališta zbog karakteristika opreme koja se na njemu nalazi, a koja je osmišljena da bude multifunkcionalna i izazovnija u odnosu na tipičnu opremu kakvu nalazimo na većini dečjih igrališta čime oslikava *trend uređivanja savremenih igrališta*. *Trend komercijalizacije* primetan je na dva odabrana igrališta. Igralište kafića Šark na Adi Ciganliji ima komercijalni karakter jer boravak na ovom prostoru podrazumeva jedan vid naplate (konzumiranje hrane i pića u restoranu kom ovaj prostor za igru pripada), dok je igraonica „Fun2Play“ slika trenda komercijalizacije prostora za igru dece ali i trenda izmeštanja igre u zatvorene prostore.

4.1. Dimenzije pedagoškog potencijala igrališta

Prostori za igru dece u gradu mogu biti uređeni na različite načine, te u skladu sa tim mogu na različite načine uticati na igru i na odnose koje deca i odrasli ostvaruju na tim prostorima. Pedagoški potencijal igrališta neraskidivo je vezan sa pitanjem samog dizajna, odnosno specifičnih karakteristika pomenutih prostora. Na osnovu teorijskih polazišta o igri i učenju dece i analize postojećih praksi i trendova u dizajniranju prostora za igru dece možemo izdvojiti neke od važnih dimenzija - karakteristika igrališta kojima se determiniše njihov pedagoški potencijal, a to su: otvorenost prema zajednici i integrisanost u zajednicu i okruženje, potencijal (zajedničkog) učešća, fleksibilnost u pogledu uređenja igrališta i načina korišćenja, bezbednost igrališta i prilike za razuman rizik koje se mogu prepoznati na igralištu, kao i stepen komercijalizovanosti.

U skladu sa postmodernističkim teorijskim utemeljenjem ovog istraživanja mi pitanja različitih tipova uređenja prostora za igru dece povezujemo sa različitim narativima⁵³ (Bruner, 1990, prema: Cole, 1996). Polazeći od ideja Verča (Wertsch, 1993) da se kulturni artefakti i kulturni alati koje u akcijama koristimo lako mogu protumačiti kao produkti neutralnih faktora, nastali iz prirodnih ljudskih potreba ukoliko nisu osvešćeni i preispitivani, možemo reći da nije uvek lako baviti se preispitivanjem narativa. Kako je i Bruner (Bruner, 2000) naglašavao, kada se neka praksa ustali, kada postane deo navika koje su članovi zajednice nesvesno usvojili, teško ju je preispitivati i menjati.

Prilikom predstavljanja različitih karakteristika koje mogu imati prostori za igru dece pokušaćemo da prepoznamo narative koji se mogu povezati sa tim karakteristikama u pokušaju da objasnimo vezu između specifičnosti dizajna prostora za igru dece (fizička dimenzija) i narativa koji se mogu prepoznati u analizi načina na koji su prostori za igru dece uređeni (simbolička i diskurzivna dimenzija). Smatramo da je u analizi pedagoških potencijala prostora za igru dece važno da se bavimo ovim pitanjem jer na taj način osvešćujemo odnos društva prema detetu, dečjoj igri i dečjem razvoju i učenju (socijalna dimenzija).

4.1.1. Otvorenost prema zajednici i integrisanost u zajednicu i okruženje

Dok odrastaju, deca istražuju i stvaraju smisao i sliku o svetu koji ih okružuje tako što „osvajaju“ prostor zbog čega je u ranom detinjstvu ovladavanje prostorom, razumevanje prostora i osvajanje prostora izuzetno važno⁵⁴ (Hart, 1979, Moore and Young, 1978, Moore, 1989, prema: Moore & Coco, 2007). Iz tog razloga je važno postaviti pitanje na koji način su prostori za igru povezani sa okruženjem čiji su deo i kako dete boravkom na nekom od prostora za igru kreira sliku o svom okruženju i predstavu o tome gde je njegovo mesto u društvenoj zajednici i koji je odnos zajednice prema detetovim načinima učešća - da li je igra sastavni deo života, prepoznata i vrednovana praksa, ili se igra na neki način odvaja odnosno izoluje kao praksa segregirane društvene grupe.

Jedno od pitanja na kom se vredi zadržati kada govorimo o tome da li su i na koji način prostori za igru povezani sa okruženjem jeste pitanje da li su smešteni na otvorene ili u zatvorene prostore. Svedoci smo toga da se danas, pod uticajem trenda komercijalizacije i izmeštanja igre u zatvorene prostore sve više prostora za igru smešta u igraonice – među zidove, koji odaju utisak da je potrebno skloniti se od spoljašnjeg sveta, kako bi se igra neometano odvijala. Iako

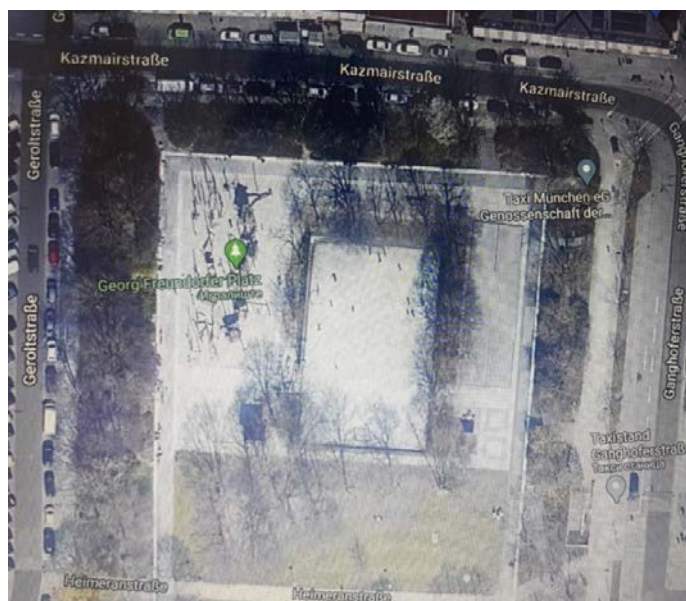
⁵³ Narativi nam obezbeđuju okvire za razumevanje i interpretaciju događaja u kojima učestvujemo, oni nam pomažu da interpretiramo svoja i tuđa iskustva (Bruner, 1990, prema: Cole, 1996)

⁵⁴ Engl. territorial range development

brojni istraživači ističu prednosti igranja na otvorenom prostoru, kao i činjenicu da će igranje na otvorenom u najvećem broju slučajeva biti i detetov izbor (Fjuroft & Sageie, 2000; Baxter, 2008; Gill, 2008; Brown & Patte, 2013; Undiyandeye, 2014), danas imamo pojavu ekspanzije prostora za igru u zatvorenim namenskim prostorima.

Provođenje vremena na igralištima može biti vid *povezivanja sa prirodom* ili može voditi smanjenju kontakta sa prirodom ukoliko su igrališta izbetonirana, ili imaju podloge od veštačkih materijala, ukoliko su ograđena i imaju opremu koja je metalna, a posebno ukoliko su smeštena u zatvorene prostore. Boravak na otvorenom deci pomaže da istražuju svoju zajednicu ali i da uživaju u senzornim iskustvima dodira sa prirodnim materijalima kakvi su zemlja, voda, pesak, blato i prirodne pojave (Clements, 2004). Fokusiranje na prirodna okruženja kao prostore na kojima se deca igraju i uče predstavlja način da se vratimo prirodi i dopustimo joj da nas uči. Zbog svesti o neophodnosti dodira sa prirodom i prirodnim materijalima danas u svetu imamo trend izgradnje igrališta koja su od prirodnih materijala (drveta) sa prirodnim podlogama (peskom, travom) koja nisu izolovana od okruženja i mogu na neki način nadomestiti činjenicu da živimo u urbanom svetu u kom iščezavaju nestrukturirani prostori na kojima je moguće okupljati se i igrati se. Primer takvog igrališta nalazimo u Minhenu (fotografija 2.1, 4.1)

Kako igrališta predstavljaju mesta susretanja i povezivanja u zajednici (Moore & Coco, 2007) u razmatranju pitanja kako položaj igrališta determiniše njegov pedagoški potencijal treba preispitivati položaj igrališta u odnosu na šire okruženje i pitanje kome je igralište dostupno, odnosno ko sve ima mogućnost da na njemu boravi i uspostavlja kontakt. Pitanje gde su smeštena igrališta za decu u gradu, koliku površinu zauzimaju u odnosu na objekte druge namene predstavlja i društveno pitanje jer se dotiče politike uređivanja grada i zahteva preispitivanje slike o detetu i detinjstvu koja se neguje u nekom društvu.

Fotografija 4.1 – park u Minhenu, fotografija preuzeta sa: <https://www.google.com/maps/>

Jedan značajan aspekt u pogledu dizajna prostora za igru dece jeste postojanje ograde koja najčešće biva postavljena na igralištima koja su u blizini ulica, kako bi se sprečio izlazak dece na ulice i sprečio rizik dolaska do saobraćajnih nezgoda, ali nekada i kako bi se na prostore za igru sprečio ulazak „nepoželjnih“ osoba ili životinja i jasno ograničilo kretanje dece. Prikazano igralište iz Minhena (fotografije 2.1, 3.1) nalazi se u neposrednoj blizini prometnih ulica, ali je od saobraćajnica izdvojeno drvoredima. Značajno je još napomenuti da je park od ulica izdvojen zelenilom, ali prostorne celine u sklopu samog parka nisu odvojene ogradama (osim jednog dela koji predstavlja teren za fudbal, koji je ograđen zbog toga što se na tom prostoru

podrazumeva igra loptom). U ovom parku pored prostorne celine prikazane na fotografiji (fotografija 2.1) imamo i pomenutu prostornu celinu za igranje loptom, prostornu celinu za igranje šaha, prostornu celinu za sedenje.

Kako je danas sve više igrališta na otvorenom koji imaju ograde (Gill, 2007), jedno od pitanja koje možemo postaviti jeste kakvu poruku ograde šalju i kako utiču na stvaranje slike deteta o svetu koji ga okružuje i vlastitom položaju u tom svetu. Smeštanjem prostora za igru između ograda šaljemo poruku da je igra nešto što se dešava u dozvoljenim/predviđenim okvirima i što nije sastavni deo svakodnevice. Na priloženim fotografijama vidimo dva igrališta koja imaju relativno sličnu strukturu i nalaze se u neposrednoj blizini jedno drugom (na Dorćolu u Beogradu) od kojih jedno nije ograđeno (fotografija 4.2), dok drugo jeste (fotografija 4.3). Kako nijedno od ova dva igrališta nije u neposrednoj blizini ulice može se postaviti pitanje čemu u ovakvim slučajevima služi ograda, odnosno kakvu poruku šalje.

Igrališta u Beogradu, opština Dorćol (fotografija 4.2 – primer neograđenog igrališta; fotografija 4.3 – primer ograđenog igrališta)

Polazeći od ideje o prepoznavanju narativa analizom karakteristika igrališta za decu možemo reći da postojanje igrališta koja su izolovana od svog okruženja (kakve su na primer zatvorene dečje igraonice ili ograđena igrališta) jača narativ u kom se dečja igra doživljava kao nešto što se dešava u izolaciji, u određeno vreme i prekida odlaskom u spoljašnji/stvarni svet. Sa druge strane, postojanje igrališta koja su uklopljena u okruženje (igrališta ispred zgrada, koja su deo komšiluka ili delovi parkova) jača narativ u kome se igra doživljava kao deo dečje svakodnevnice, kao nešto što jeste sastavni deo života dece i njihove zajednice.

Otvorenost prema zajednici i integrisanost u zajednicu i okruženje odabranih igrališta

Odabrana igrališta ne nalaze se u blizini stanovanja učesnika istraživanja⁵⁵, te se pretpostavlja da će učesnicima istraživanja biti nova i da će se na igralištima susretati sa nepoznatom decom i odraslima. Od pet odabranih igrališta koja su smeštena na otvorene prostore, tri igrališta su smeštena na Adi Ciganliji, deo su gradskog parka, dok su dva smeštena u stambene blokove (na Novom Beogradu i u Beogradu na vodi). Odabrana igraonica takođe je smeštena u stambeni blok na Novom Beogradu. Ova raznovrsnost nam omogućava da preispitujemo da li i na koji način pozicija igrališta na kom se dete igra oblikuje detetov doživljaj igre na tom prostoru. Ova raznovrsnost nam takođe daje priliku da preispitamo da li na odluku roditelja da dete dovede na neko igralište utiče lokacija na kojoj se igralište nalazi i na koji način.

Takođe analiziramo da li na percepciju o povezanosti igrališta sa okruženjem (odnosno na percepciju o položaju igre u svakodnevnom životu deteta) utiče fizička (ne)ograđenost prostora za igru. Kada govorimo o ograđenosti u ovom istraživanju imamo priliku da analiziramo jednu

⁵⁵ Izuzetak je igralište Beogradski park koje se nalazi u neposrednoj blizini mesta stanovanja jedne učesnice istraživanja

zatvorenu igraonicu, jedno ograđeno igralište u stambenom bloku, u blizini ulice, tri neograđena igrališta, od kojih su dva delovi parka (na Adi Ciganliji), dok je jedno deo stambenog naselja (Beograd na vodi) i jedno ograđeno igralište, koje je takođe deo parka Ada Ciganlija. Ova raznovrsnost nam omogućava da preispitujemo kakve poruke šalju različiti vidovi ograđenosti prostora za igru, odnosno različiti vidovi uklopljenosti igrališta u svoje okruženje.

Dva odabrana igrališta nalaze se u neposrednoj blizini jedno drugom (Eko igralište i Inkluzivno igralište na Adi Ciganliji) što daje dodatnu raznovrsnost u pogledu povezanosti sa okruženjem i omogućava nam da steknemo uvid u to kako posetioci percipiraju ova dva igrališta; koje biraju, koje im više privlači pažnju, odnosno koje ih više poziva na igru.

Prikaz 2 – dva igrališta na Adi Ciganliji

Odabrana igrališta takođe se razlikuju u pogledu toga u kojoj meri su oni koji na njima provode vreme u kontaktu sa prirodom. Tri odabrana igrališta nalaze se izvan grada – na Adi Ciganliji i nisu u blizini ulica. Ova tri igrališta okružena su zelenilom a podloge na dva igrališta na Adi Ciganliji su od prirodnih materijala, dok Inkluzivno igralište, iako je deo parka i okruženo je zelenilom ipak poseduje veštačku – gumenu podlogu. Igraonica se nalazi u zatvorenom prostoru i ni na koji način ne omogućava dodir sa prirodom. Jedno igralište je smešteno između zgrada, izgrađeno je od veštačkih materijala i nije okruženo zelenilom (Igralište Bloka A). Drugo odabrano igralište koje se nalazi u stambenom bloku (Beograd na vodi) takođe je sačinjeno od veštačkih materijala, sa gumenom podlogom, ali dozvoljava deci dodir sa vodom i na samom prostoru i oko njega postoje delovi na kojima su zasađeni trava i drveće. U istraživanju ćemo analizirati da li se kontakt sa prirodnim materijalima i uklopljenost u prirodni ambijent može smatrati dodatnim kvalitetom igrališta.

4.1.2. Potencijal (zajedničkog) učešća

Kada razmišljamo o načinima učešća dece na igralištima važno je da razumemo da načini na koje će se deca angažovati u igri zavise, kako od dizajna samog prostora, tako i od agensnosti samog deteta, kao i od prisustva druge dece i odraslih na igralištu. Razumevanje igrališta kao „dejavujućih prostora⁵⁶“ (Barker, 1968, prema: Refshauge, Sigdotter, Lamm & Thorleifsdottir, 2015) moguće je pronaći u istraživanjima autora koji su proučavali načine učešća i angažovanja u igri dece na različitim igralištima. Ovakvo razumevanje igrališta podrazumeva da su to takvi geografski prostori na kojima se spajaju fizičke karakteristike prostora sa načinima učešća pojedinaca koji na njima borave. Pored toga bitno je napomenuti da se oprema koju nalazimo na igralištima i u igraonicama ne koristi uvek na način kako su to predvideli oni koji prostore uređuju, već da svako dete iznalazi svoje sopstvene načine kako će prostor i elemente u njemu

⁵⁶ Engl. behaviour settings

koristiti, pa tako umesto da posmatramo prostore same po sebi važno je da proučavamo načine detetovog angažovanja kako bismo stekli pravu sliku o upotrebljivosti⁵⁷ igrališta (Gibson, 1979, prema: Refshauge, Sigdotter, Lamm & Thorleifsdottir, 2015).

Načini učešća, odnosno angažovanja dece na igralištima u mnogome zavise od strukture igrališta, odnosno od dostupnih materijala, veličine igrališta i slično. Istraživanja koja su se bavila pitanjem angažovanosti dece na igralištima sa fokusom na dečju fizičku aktivnost pokazala su da se deca duže igraju kada je manje fiksiranih elemenata na igralištima i kada su igrališta veća (Dowda et al., 2004, prema: Luchs, 2017). Sa druge strane, zanimljivo je istaći da fiksirana oprema na igralištima u većoj meri podstiče takmičenje nego saradnju u dečjoj igri (Barbour, 19999, prema: Luchs, 2017). Fiksirana oprema uglavnom decu podstiče na fizičke aktivnosti, a istraživanja su pokazala da što se više dete na igralištu angažuje u igrama koje zahtevaju fizičku spretnost (kao što su penjanja), manje se angažuje u igrama koje podrazumevaju kreativnost i obrnuto (Cullen, 1993, prema: Luchs, 2017). Pored toga, igrališta koja su u manjoj meri strogo strukturisana promovišu veći nivo interakcije u igri i složenije forme igre (Shim et al., 2001, prema: Luchs, 2017).

Pitanje učešća u ovom istraživanju shvatamo šire od pitanja na koji način deca pojedinačno koriste prostor i elemente na tom prostoru. Kada govorimo o učešću govorićemo i o tome na koji način se na igralištima dešava zajedničko učešće dece, kao i dece i odraslih. Kvalitetni prostori za igru i provođenje slobodnog vremena mogu biti ključni elementi inkluzivnog društva jer je dečja igra snažan mediji u komunikaciji, ne samo među decom, već i među porodicama koje na tim prostorima borave (Moore & Coco, 2007). Kvalitetni prostori mogu da podstiču slobodnu, neometanu komunikaciju između korisnika svih društvenih grupa.

Važno je naglasiti da igra na igralištima takođe može da bude faktor produbljivanja razlika između različitih grupa dece, nekada se to dešava usled podela na aktivnosti za dečake i devojčice ili naglašavanja razlike u pogledu drugačijih motoričkih sposobnosti (Arlemam-Hogser & Sandberg, 2017). Sa druge strane, postoje istraživanja koja pokazuju da igra u prirodi, sa prirodnim, nestrukturiranim materijalima može dovesti do situacija igre u kojima ne dolazi do segregacije dece prema polu, zato što prirodni materijali nisu „rodno kodirani“, odnosno nisu takvi da su namenjeni dečacima ili devojčicama, već imaju kvalitet neutralnosti, pa ih svi mogu podjednako koristiti (Anggard, 2011, prema: Arlemam-Hogser & Sandberg, 2017). Sa druge strane, kada imamo gotove materijale za igru, kakve su igračke ili oprema na igralištima često se dešava da odrasli u kreiranju tih materijala deci šalju poruke o načinima na koji se ti materijali koriste (Krnjaja, 2012b), a u tim porukama se mogu kriti i one koji su materijali za devojčice a koji za dečake (boja, na primer, može uticati na percepciju o tome da li je nešto namenjeno dečacima ili devojčicama).

Kako smo svedoci sve većeg broja porodica koje migriraju, danas „svet ranog detinjstva predstavlja multilingvalnu populaciju koja se kreće po planeti (Duarte & Freeman, 2017: 378)“. Dečja igrališta stoga su sve češće mesta susreta porodica iz različitih kulturnih okruženja, pa se mogu desiti i susreti dece koja ne govore isti jezik. Angažovanje u igri na prostorima koji su otvoreni i manje strukturisani deci omogućava da se izražavaju na različite načine, međusobno komuniciraju, bez obzira na razlike u pogledu kulturnog identiteta, pa čak i jezika koji govore. Deca u igri često koriste razne druge načine osim verbalnih kako bi međusobno komunicirala, a u zavisnosti od uzrasta deteta to mogu biti pokazivanja, gestikulacija, „brbljanje“, ali i izmišljanje izraza, fraza i slično (Ibid).

Značajno pitanje vezano za učešće jeste pitanje da li se na igralištu podrazumeva da roditelji ili drugi odrasli učestvuju u igri zajedno sa decom. Kada analiziramo dizajn igrališta, možemo se pitati da li postoji poseban deo prostora namenjen odraslima ili čitav prostor dele odrasli i deca.

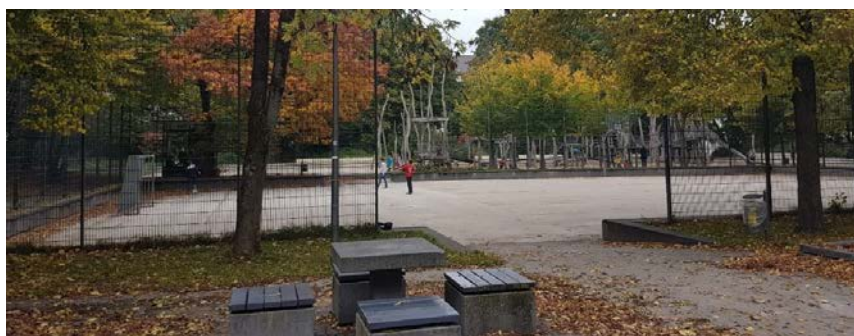
⁵⁷ Engl. affordances

Kako navodi Saver (Saver, 2015), istraživanja pokazuju da roditelji preferiraju prostore za igru koji su dizajnirani na taj način da sa pozicije na kojoj se nalaze roditelji mogu da nadziru svoju decu. Kada govore o karakteristikama komercijalnih igrališta za decu, Braun i Pate (2013) ističu da se prilikom osmišljavanja takvih igrališta vodi računa o potrebi roditelja da se osećaju komforno na mestima na kojima se njihova deca igraju, pa tako je česta pojava da u igraonicama postoji poseban deo za roditelje u kom oni mogu udobno da se smeste i angažuju u interakciji sa drugim odraslim osobama. Mnoge igraonice akcenat stavljaju na udobnost i uslužnost prema odraslima podjednako kao na sam prostor namenjen dečjoj igri.

Igralište koje smo već opisivali (fotografija 2.1) jedna je prostorna celina parka u Minhenu (fotografija 4.1) koji je osmišljen tako da u njemu adekvatan prostor za provođenje slobodnog vremena uz učešće u aktivnostima mogu pronaći građani svih uzrasta. Pored prikazane prostorne celine za najmlađe (fotografija 2.1), tu su i celina za stariju decu koja mogu da se angažuju u igrama loptom (košarka, fudbal i slične igre) na terenu koji je za to predviđen (fotografija 4.5), ali i celina za igranje šaha koju najčešće koriste najstariji građani (fotografija 4.4). Primer ovog parka dat je kao ilustracija povezivanja svetova dece i odraslih, ali nam ne daje odgovor na pitanje da li u toku boravka u ovom parku dolazi do zajedničkog učešća u nekim od aktivnosti dece i odraslih ili oni ostaju u svojim zonama, angažovani u aktivnostima samo sa predstavnicima svoje uzrasne grupe.

Fotografija 4.4 – park u Minhenu sa svojim prostornim celinama

Fotografija 4.5 – park u Minhenu sa svojim prostornim celinama

Govoreći o učešću, kada analiziramo dizajn igrališta, pored analize pitanja da li prostor podstiče zajedničko učešće dece i odraslih i na koji način, razmatramo i pitanje učešća dece različitog uzrasta. Igrališta mogu biti dizajnirana tako da podrazumevaju zajedničko učešće u igri dece različitih uzrasta, ali mogu sadržavati i ograničenja u pogledu uzrasta i podsticati uzrasnu segregaciju. O uzrasnoj segregaciji dece na ranim uzrastima dosta se polemiše, ali je neosporno postojanje vrednosti zajedničke igre dece različitih uzrasta (Gray, 2011). Razlozi za uzrasnu segregaciju u igri mogu biti različiti, posebno kada se uzme u obzir činjenica da se deca od pojave industrijalizacije i institucionalizacije vaspitanja i obrazovanja vaspitavaju u sistemima koji su bazirani na uzrasnim grupama koje olakšavaju upravljanje čitavim sistemom (Fagan, 2009).

Dizajniranje prostora koji podstiče decu različitog uzrasta na zajedničko učešće može biti posebno problematično zbog razlika u načinima na koje se deca različitog uzrasta angažuju u igri. Dok odrasli prostor najčešće percipiraju kao formu, deca na prostorima za igru vide potencijalne akcije (Heft, 1988, prema: Refshauge, Sigdotter, Lamm & Thorleifsdottir, 2015).

Kako će dete videti potencijalne akcije na nekom prostoru zavisi, između ostalog, od uzrasta deteta. Istraživanja koja su se bavila analizom pristupa u dizajniranju igrališta u parku u Kopenhagenu pokazala su da se na igralištima namenjenim deci uzrasta 0-12 godina javlja problem sa tim kakve su mogućnosti za korišćenje prostora najmlađoj i najstarijoj deci u ovoj uzrasnoj grupi (Refshauge, Sigdotter, Lamm & Thorleifsdottir, 2015), stoga ta deca najčešće ostaju izostavljena iz igre, odnosno smanjene su im prilike za učešće.

Igralište na Novom Beogradu, opština Novi Beograd, A blok: Fotografija 4.6 (gore levo) - prikaz uzrasnog ograničenja za boravak na igralištu; Fotografija 4.7 (levo, dole) i 4.8 (desno) – uzrast dece kojima su određeni delovi igrališta namenjeni

Na priloženim fotografijama koje predstavljaju delove igrališta smeštenog između zgrada u stambenom bloku „A Blok“ na Novom Beogradu možemo videti da se na nekim igralištima određuje uzrast dece kojoj je dozvoljen boravak na igralištu (fotografija 4.6), kao i da se određeni delovi igrališta obeležavaju oznakama koje određuju kom uzrastu su ti delovi (oprema) namenjeni (fotografije 4.7 i 4.8).

Nivoi učešća koji su dopušteni i podržani na nekom prostoru za igru takođe utiču na to koji će se narativ jačati. Igrališta sa pretežno fiksiranom opremom jačaju kompetitivni duh kod dece, dok postojanje većeg broja slobodnih elemenata jača duh saradnje i zajedničkog angažovanja u igri. Ukoliko imamo igrališta na kojima odraslima nije dozvoljen pristup (kao što je recimo slučaj u nekim igraonicama u kojima odrasli borave u posebnim delovima i druže se međusobno dok deca borave u delovima za igru) takvi prostori jačaju narativ u kome se deca izdvajaju kao društvena grupa od odraslih i u kom se svet dece udaljava od sveta odraslih a igra se smatra nečim što pripada samo deci. Sa druge strane, igrališta na kojima je moguće da se u igri angažuju svi članovi zajednice (deca i odrasli), doprinose jačanju narativa u kom se igra prepoznaje kao mesto susreta - u kom su dobrodošli svi članovi zajednice. Takva igra u kojoj su svi dobrodošli jača duh zajednice.

Potencijal (zajedničkog) učešća na odabranim igralištima

Kada govorimo o učešću, vredno napomenuti da četiri odabrana igrališta predviđaju ograničenja u pogledu uzrasta kom su namenjena, od kojih tri dodatno propisuju ograničenja za pojedine delove igrališta. Dva odabrana igrališta ne podrazumevaju ograničenje u pogledu uzrasta kom su namenjena. Ova raznovrsnost omogućava nam da preispitujemo da li se (ne)postojeća ograničenja u pogledu predviđenog uzrasta dece kojima je igralište (ili delovi igrališta) namenjeno mogu povezati sa zajedničkim angažovanjem u igri dece različitog uzrasta.

Pitanje mogućnosti za zajedničko angažovanje dece u igri preispitivano je i kroz posmatranje igre dece različitog pola. Ni jedno od odabranih igrališta nema unapred određene posebne delove za dečake i za devojčice, ali možemo uočiti razliku između igrališta čiji su svi delovi obojeni neutralnim bojama i pretpostavlja se da su podjednako adekvatni i privlačni i dečacima i devojčicama i igraonica u kojoj se deci nude gotove igračke, koje mogu nositi poruke o razlikama u polovima.

Jedno igralište (Inkluzivno igralište na Adi Ciganliji) konstruisano je sa idejom da je pristupačno i deci sa smetnjama u razvoju, pa je tako pristupačno i deci u kolicima, što je dodatna raznovrsnost u pogledu podrške zajedničkog učešća dece u igri.

Kada razmatramo pitanje zajedničkog učešća dece i odraslih vredni napomenuti da igraonica ima odvojen prostor za odrasle, čime je omogućeno da se roditelji ili drugi odrasli koji su sa detetom došli u igraonicu, izdvoje dok se deca igraju, dok komercijalno igralište kafića Šark ima predviđeni prostor za roditelje, ali uz napomenu da su roditelji obavezni da nadgledaju decu koja se igraju. Na sva četiri otvorena nekomercijalna igrališta postavljene su klupe za roditelje uz obod igrališta sa kojih je moguće nadgledati decu. Ova raznovrsnost pomoći će u analizi toga na koji način dizajn prostora (ne) podstiče zajedničko angažovanje dece i odraslih koji sa decom dolaze na igralište u igri.

Kada analiziramo položaj odraslih na dečjim igralištima važnu ulogu imaju i oni nepoznati odrasli sa kojima se dete može susresti na igralištima. Na jednom od odabranih prostora („Fun2Play“ igraonica) predviđeno je angažovanje vaspitača – animatora, koji nadgledaju dečju igru i brinu se za bezbednost dece dok roditelji mogu da borave u drugom delu igraonice. Na ostalim prostorima za igru deca se mogu igrati samostalno ili uz obavezu nadgledanja roditelja (što je slučaj na igralištu kafića Šark). Pitanje kojim ćemo se u istraživanju baviti jeste pitanje na koji način prisustvo odraslih osoba na igralištu i njihova uloga utiču na igru koja se na tom prostoru dešava.

Deca na igralištima, pored odraslih sa kojima su došli, sreću i one odrasle ali i decu koje ne poznaju, a odnos koji sa njima mogu da ostvare takođe je pitanje kojim ćemo se baviti. Već smo napomenuli da igrališta koja su odabrana da budu reprezentativna u ovom istraživanju nisu u blizini mesta stanovanja učesnika istraživanja, pa se pretpostavlja da se deca na ovim igralištima susreću sa nepoznatim osobama. Međutim, u istraživanju smo neretko imali situacije grupnog dolaska na igralište (većeg broja dece koja se poznaju u isto vreme, čak i većeg broja odraslih koji se poznaju), što nam je davalo priliku da posmatramo i odnose na igralištu sa poznatom decom i odraslima.

4.1.3. Fleksibilnost

Polazeći od različitih shvatanja o značaju fleksibilnosti u igri možemo prepoznati različite trendove, pa tako obrazlažući fleksibilnost u pogledu očekivanog ponašanja i implicitnih ili eksplicitnih pravila na prostorima za igru dece, Sibli (Sibley, 1995, prema: Lester, 2008) govori o zatvorenom i otvorenom tipu igrališta. Razmatrajući razlike između prostora za igru u pogledu njihove otvorenosti, Leser (2008) kaže da prostore za igru možemo posmatrati kao pozornicu na kojoj se igra, kao performativna aktivnost, odvija. U pogledu toga ko ima moć, odnosno dominaciju nad kulturom igre mogu se razlikovati mesta otvorenog tipa, gde moć nad igrom imaju deca, i prostori zatvorenog tipa gde je ta moć u rukama odraslih.

Zatvoreni tip igrališta predstavljaju oni prostori koji su strogo uređeni sa jasnim ograničenjima, internom homogenošću i postojanjem normi, kao i jasnih očekivanja od svih učesnika. Neispunjavanje očekivanja na ovakvim prostorima za igru smatra se narušavanjem i signalom

devijantnosti u ponašanju. Na ovakvim prostorima za igru postoje rituali i pravila, podržani su hijerarhija i dominacija, a jasno je postojanje zabrana i direkcija. Za prostore ovog tipa nije retkost da se njegovi pojedini delovi imenuju, kako bi se jasno ukazalo na pravila koja tu važe (na primer: tihi ugao, umetnički kutak i slično) (Sibley, 1995, prema: Lester, 2008).

Otvoreni tip igrališta, sa druge strane, podrazumeva slabo definisane, zamagljene, fleksibilne granice. Na ovim prostorima izraženo je socijalno mešanje i diversifikacija. Ovakve prostore Sibli (Ibid) karakteriše kao fluidne, na njima se razlike i diversifikacije u kulturi, identitetu i aktivnostima prihvataju i razumeju kao prirodni poredak. Stvari i delovi prostora nisu imenovani i nije im unapred određena namena, što ostavlja prostora za slobodnu interpretaciju.

Razmatrajući razlike između prostora za igru u pogledu njihove otvorenosti, odnosno fleksibilnosti, Lester (2008) ukazuje na značaj analize postojanja implicitnih ili eksplicitnih pravila na igralištima koja mogu biti pokazatelj da li je neko igralište otvoreno ili zatvoreno po svojoj prirodi. Primer postojanja pravila na igralištima vidimo na fotografiji ispod (fotografija 4.9), koja prikazuje tablu istaknutu pored igrališta na kojoj su predstavljena preporučena pravila za ponašanje na igralištu.

Fotografija 4.9 – tabla pored igrališta na Adi Ciganliji

Usled pandemije virusa COVID 19 na mnogim igralištima se uvode pravila (ilustracija 1.) koja su usmerena na sprečavanje širenja zaraze i koja podrazumevaju ograničenja u pogledu slobode angažovanja u igri sa drugima koji su prisutni na igralištu, pa bismo mogli zaključiti da je pandemija značajan broj igrališta pretvorila u igrališta zatvorenog tipa.

Ilustracija 1 – ilustracija koja pokazuje šta podrazumeva bezbedna poseta igralištima u doba pandemije⁵⁸

⁵⁸ Lauren Semmer/for The Washington Post

Posebno važan aspekt fleksibilnosti prostora jeste postojanje *slobodnih elemenata* koji deci omogućavaju da ispolje kreativnost u igri, a mogu biti i posrednici u ko-kreiranju značenja između dece (Taylor, 2008). Veliki potencijal u igri imaju nestrukturirani i polustrukturirani prirodni materijali. Oni omogućavaju konstruisanje i rekonstruisanje prostora od strane dece i različite simboličke načine korišćenja. Na primer, običan drveni štap u igri može biti puška, mikrofonski, gitara ili metla ili bilo šta drugo što deca koja se igraju u datom trenutku izmaštaju.

Kada ukazuje na značaj fleksibilnosti u prostorima za igru, Valš (Walsh, 2006) ističe da su deci potrebni prostori koji ih zovu na igru, a ne samo oni na kojima je igra dopuštena. Dobri prostori za igru, prema mišljenju ovog autora, treba da su adaptabilni i da dozvoljavaju deci različitih uzrasta da se igraju tako što svi igri doprinose na svoj način. Ovo o čemu Valš govori odnosi se na agensnost dece u oblikovanju prostora koja može biti podržana u različitoj meri, u zavisnosti od stepena fleksibilnosti koju na prostoru prepoznajemo.

Fleksibilnost može da odredi i oprema koja se nalazi na igralištima. Dok na tipičnim igralištima koja smo opisivali kada smo govorili o trendu uređivanja tipičnih igrališta za decu imamo opremu koja je fiksirana za podlogu, sa veoma ograničenim vidovima upotrebe, postoje i prostori koji deci dopuštaju da materijale i opremu koja se na igralištu nalazi sami premeštaju i njome manipulišu u toku igre. Značaj postojanja elemenata na igralištu koji nisu fiksirani za podlogu prepoznala je Kas Holman, dizajnerka koja je svoj rad usmerila na dizajniranje materijala koje deca koriste u igri. Tako su nastali materijali za igranje nazvani Rigamadžig⁵⁹ koji predstavljaju elemente od kojih deca mogu samostalno da prave konstrukcije, po svojim zamislima (fotografija 4.10) i koji se mogu smatrati materijalima koji podržavaju fleksibilnost u igri. Kas je materijale za igru obojila neutralnim bojama kako bi oni bili rodno neutralni i podržavali kako devojčice, tako i dečake u zajedničkoj igri. Za igranje ovim materijalima ne postoje pravila niti propisana rešenja, što je još jedan vid podrške agensnosti dece u igri i dozvoljavanja većeg stepena fleksibilnosti.

Fotografija 4.10 – deca u igri Rigamadžig materijalima za igru (preuzeto sa sajta Pinterest⁶⁰)

Analizirajući kako fleksibilnost kao karakteristika prostora za igru utiče na kreiranje različitih narativa o detinjstvu i igri, možemo reći da se uređivanjem igrališta za decu zatvorenog tipa ojačava narativ u kom se od dece očekuje da se uklope u zadate norme, gde se ističe značaj uklapanja i kod dece se ojačava sposobnost prilagođavanja okolini i postavljenim zahtevima; dok se uređivanjem igrališta za decu otvorenog tipa (fleksibilnijeg) ojačava drugačiji narativ, u kom se podržava razvijanje dečje kreativnosti i u kom se ojačavaju detetovi kapaciteti fleksibilnosti.

⁵⁹ Engl. Rigamadžig; podaci preuzeti sa zvaničnog sajta: <https://www.rigamadzig.com/>

⁶⁰ <https://www.pinterest.com/rigamadzig0128/play-with-rigamadzig/?autologin=true>

Nivoi fleksibilnosti na odabranim igralištima

Odabrana igrališta razlikuju se i u nivou fleksibilnosti koji se može prepoznati kako u pogledu fizičkih karakteristika igrališta, tako i u pogledu pravila i postavljenih ograničenja i preporuka za korišćenje. Ukoliko pođemo od Siblijevog (Sibley, 1995, prema: Lester, 2008) određenja tipa igrališta možemo reći da se odabrana igrališta razlikuju po nivou otvorenosti koji im se može pripisati s obzirom na implicitno ili eksplicitno očekivano ponašanje dece koja borave na tim igralištima. Najbliže otvorenom tipu igrališta smatramo Eko igralište na Adi Ciganliji, dok je „Fun2Play“ igraonica najbliža zatvorenom tipu igrališta. Detaljnije o tipu svakog igrališta biće reći u nastavku kada budemo predstavljali svako pojedinačno igralište. Raznovrsnost u pogledu tipa igrališta (otvoreni i zatvoreni tip) značajna nam je kako bismo mogli da preispitujemo da li se otvorenost i veća fleksibilnost kao karakteristika prostora prenosi na veću otvorenost i fleksibilnost dece u igri.

Po pitanju opreme koju nalazimo na igralištima bilo je teško postići suštinsku raznovrsnost zbog toga što je postojanje slobodnih elemenata na igralištima u Beogradu izuzetno retko. Na svim odabranim igralištima oprema je fiksirana i razlike možemo primetiti samo u specifičnostima dizajna tih fiksiranih elemenata⁶¹, koje će u ovom istraživanju predstavljati raznovrsnost u pogledu opreme. Igralište kafića Šark na Adi Ciganliji ima bazen sa peskom, što je deo tog prostora u kom se deca angažuju u igri koristeći slobodne elemente. Raznovrsnost u pogledu opreme i rekvizita koji se mogu naći na igralištima značajna nam je za preispitivanje načina na koje se deca igraju sa različitim tipovima opreme i rekvizita za igru i da li ti elementi oblikuju dečju igru i mogućnosti za različita angažovanja dece u igri i zajedničko angažovanje dece u igri.

Odabrana igrališta razlikuju se i u pogledu (ne)postojanja pravila. Komercijalna igrališta imaju definisana pravila za boravak na prostoru za igru i ponašanje, koja su definisana uglavnom sa ciljem osiguravanja bezbednosti dece na tim prostorima, jer se, u slučaju povrede u toku igre, vlasnici igraonica, odnosno igrališta smatraju odgovornim. Za ovo istraživanje odabrana su dva komercijalna igrališta koja propisuju različita pravila za svoje korisnike. Tri nekomercijalna igrališta odabrana za ovo istraživanje imaju istaknuta uputstva za korišćenje opreme, od kojih dva imaju zbirno data uputstva na tabli pored igrališta (Dečje igralište „Beogradski park“ i Inkluzivno igralište na Adi Ciganliji), dok drugo sadrži zasebna uputstva na delovima igrališta i opreme (Igralište Bloka A). Jedno igralište (Eko igralište na Adi Ciganliji) nema eksplicitno istaknuta pravila, niti predviđa restrikcije (u pogledu uzrasta dece, unošenja hrane i pića na igralište, dovođenja kućnih ljubimaca i slično). Razlike u postavljenim pravilima i načinima na koja su postavljena i istaknuta pravila na igralištu značajne su nam za analizu uticaja postavljenih pravila na samu igru i na prisutne na igralištima.

4.1.4. Bezbednost i prilike za rizik

Posebno mesto u raspravama o dečjoj igri zauzima pitanje igre koja nosi određene rizike⁶². Istraživanja sprovedena sa decom uzrasta 3-5 godina dala su uvid u to šta sve deca smatraju vidovima igre koji nose određene doze rizika i to su: (1.) igranje u uslovima koji podrazumevaju uzbuđenje zbog penjanja na visinu u kom postoji rizik od povreda usled pada sa visine; (2.) igranje u uslovima koji podrazumevaju uzbuđenje zbog brzine, sa rizikom od povrede usled nemogućnosti kontrole pokreta prilikom brzog kretanja; (3.) igre sa opasnim alatima u kojima postoji rizik od povreda usled neadekvatnog rukovanja alatima; (4.) igranje pored „opasnih“ elemenata gde postoji rizik od pada – recimo u vodu ili vatru; (5.) igre u kojima dolazi do

⁶¹ ove razlike detaljno će biti obrazložene kada budemo opisivali dizajn svakog od odabranih igrališta

⁶² Engl. Risky play

fizičkog kontakta između dece i postoji rizik da jedno dete povredi drugo⁶³; (6.) igre koje nose rizik od toga da se neko u igri izgubi u prostoru (Sandseter, 2007, 2009a, prema: Hasen Sandseter, Little, Ball, Eager & Brussoni, 2017: 114). Angažovanje u igrama koje nose određenu dozu rizika deci je izuzetno privlačno zbog osećaja uzbuđenja koji se u ovakvim igrama javlja i prilike da preispituju vlastite granice.

Bezbednost u igri ne postiže se uvek ukidanjem izvora rizika, pitanje odnosa rizika i bezbednosti mnogo je kompleksnije. Oni koji se bave pitanjem dečje igre često ističu da je potrebno balansirati između želje odraslih da decu zaštite i potreba dece da budu slobodna i da eksperimentišu sa rizicima u igri (Gladwin, 2008). Da odnos rizika i sigurnosti nije crno-bela slika pokazuju i oni koji se bave uređivanjem prostora za igru dece. Evo jednog primera na kom je ta slika objašnjena:

„Ja smatram da su „bezbedna“ standardizovana igrališta za decu opasna... Kada je razlika između prečki na penjalicama uvek ista, dete prestaje da se koncentriše na to gde stavlja noge prilikom penjanja. Ovakvo angažovanje decu ne priprema za čvorovite i nepravilne forme sa kojima će se nužno susretati u svetu izvan igrališta (Nebelong, 2004: 30).“

Isti bismo zaključak mogli izvesti ukoliko posmatramo i druge mere koje se uvode na takozvanim bezbednim igralištima, kao što je postavljanje mekane podloge koja amortizuje udarac prilikom pada a koja je posebno privlačna roditeljima čija su deca u fazi prohodavanja i često u tom procesu padaju ali prilikom padanja ne dobijaju priliku da steknu realnu sliku o posledici pada na tvrdoj podlozi kakva se u realnom životu nalazi svuda oko njih.

Nasuprot tome, imamo primer *avanturističkog igrališta* u Beču (fotografija 4.11) gde je za penjanje na uzbrdici deci postavljen konopac pomoću kojeg mogu da se uspenju. Za ovakvo penjanje potrebna je veća spretnost, budnost i promišljanje nego za penjanje po gotovim penjalicama na igralištima na koje su se deca već više puta popela. Pošto je predstavljena putanja deo prirodnog reljefa ona je podložna promenama (usled padavina koje menjaju reljef), a i konopac se može uhvatiti na različite načine, stoga i ako se dete često penje ovim putem taj proces neće uvek biti isti, kao što je slučaj na tipičnim igralištima.

Fotografija 4.11 – deo avanturističkog parka Robinson u Beču

Neopravdano je očekivati da se u toku odrastanja dete nikada neće povrediti, ali nije neopravdano da odrasli teže da ozbiljnost povreda do kojih u igri može doći svedu na minimum. Iako se može činiti da su povrede u igri posledica loših odluka, loše dizajniranih prostora i generalno loša pojava, to ne mora biti tako. Postoje autori koji ističu da je sa tačke razvojnih potencijala ograničena povreda „legitimna“ posledica u pokušajima da pomerimo svoje granice i razvijemo svoje sposobnosti (Hughes, 2001a, prema: Palmer, 2008a).

Na kraju se treba osvrnuti i na to kako pitanje bezbednosti i rizika na igralištima utiče na kreiranje narativa o igri. Trend izgradnje bezbednih igrališta ojačava narativ u kom se detetu

⁶³ Engl. Rough and tumble play

pristupa kao ranjivom i nekompetentnom biću, kome je potrebna zaštita, dok se dopuštanjem i podsticanjem rizika na dečjim igralištima ojačava drugačiji narativ, u kom se detetu pristupa kao kompetentnom biću kome se poklanja poverenje.

Bezbednost i prilike za rizik na odabranim igralištima

Raznovrsnost u pogledu bezbednosti i prilika za rizik teško je bilo obezbediti, a razlog je taj što, kako smo već istakli, avanturistička igrališta, koja su osmišljena sa idejom da deci obezbede prilike za rizik u igri i mogućnosti za učestvovanje u avanturama u Srbiji ne postoje. Ipak, na odabranim igralištima je moguće primetiti određene varijacije u pogledu umerenosti na pitanje bezbednosti dece i dopuštanje rizika.

Na dva odabrana igrališta imamo jasno prepoznatljive pokazatelje trenda izgradnje bezbednih igrališta. To su igralište u Bloku A i Inkluzivno igralište na Adi Ciganliji, koja imaju mekanu veštačku podlogu i standardizovanu opremu izrađenu po evropskim sigurnosnim standardima bezbednosti. Igralište u Bloku A dodatno ima i ogradu oko igrališta kojom je igralište ograđeno od ulice koja je u blizini. Pored svih ovih elemenata koji ukazuju na projektovanje u skladu sa brigom o dečjoj bezbednosti, igralište u Bloku A na svakom elementu ima znak na kom je istaknuto da je pri korišćenju elementa neophodno prisustvo odrasle osobe. Na drugim igralištima odabranim za ovo istraživanje takođe je primetna briga za dečju bezbednost i napomene o bezbednosti dece se mogu pronaći u različitim formama obaveštenja za roditelje. Jedini izuzetak je Eko igralište na Adi Ciganliji koje ne sadrži napomene koje se odnose na bezbednost dece. Igralište za decu „Beogradski park“ odabrano je, pored toga što predstavlja trend uređivanja savremenih igrališta, i zbog toga što je ovo igralište prošlo kontrolu nakon uvođenja Pravilnika o bezbednosti na dečjim igralištima (Ministarstvo privrede RS, 2019) i ima dodeljen i istaknut znak bezbednog igrališta.

Tri odabrana igrališta imaju elemente koji se mogu okarakterisati kao podržavajući za detetovo angažovanje uz razuman rizik i dozu neizvesnosti, a ove elemente ćemo detaljno opisati kada budemo predstavljali karakteristike svakog od odabranih igrališta. Za potrebe prikaza raznovrsnosti u pogledu opreme vredi napomenuti da, dok je na tri odabrana prostora (igraonica, Inkluzivno igralište i igralište Bloka A) postavljena standardizovana oprema dizajnirana da spreči rizik od povreda, na Eko igralištu na Adi Ciganliji imamo element za spuštanje pomoću žičare⁶⁴ (prikaz 6.5) koji dopušta dozu rizika i uzbuđenja i uzbuđenje zbog brzine kretanja, igralište kafića Šark na Adi Ciganliji ima vrtešku sa oprugom koja je deci izazovna jer je moguće brzo je zavrteti, a predviđeni delovi za sedenje nisu dodatno obezbeđeni (prikaz 8.1), a igralište „Beogradski park“ ima veći broj elemenata koji deci omogućavaju da se popnu na visinu koja takođe može izazivati uzbuđenje kod dece (fotografija 9.1).

Raznovrsnost u pogledu načina osiguravanja bezbednosti dece na igralištima značajna nam je kako bismo imali prilike da dođemo do uvida kako roditelji percipiraju pitanje bezbednosti i prilika za rizik u igri na igralištima, sa jedne strane. Sa druge strane, želimo da saznamo kako deca percipiraju pitanje bezbednosti, od čega zavisi da li će se na igralištu osećati bezbedno i da li taj osećaj bezbednosti utiče na igru. Želimo da istražimo i odnos dece prema rizicima u igri, kako bismo uvideli da li su rizici deci privlačni i da li odsustvo prilika za rizik dovodi do osećaja dosade.

⁶⁴ Engl. zip line

4.1.5. (ne)Komercijalnost

Komercijalnost možemo odrediti kao proces upravljanja nekim dobrom sa ciljem ostvarivanja zarade⁶⁵. Kada promišljamo o dečjoj igri u svetlu komercijalizacije može se reći da je danas neophodno preispitivati odnos komercijalizacije i pedagoških potencijala igre usled povećanog marketinškog pritiska i uvođenja komercijalnih vrednosti u dečju igru (Cook, 2014). Kada govorimo o komercijalizaciji igrališta treba imati na umu da ovaj proces oblikuje detinjstvo i utiče na menjanje kulture, a samim tim determiniše pedagoški potencijal igrališta (Malović, 2019) i stoga je komercijalnost kao karakteristika igrališta važan element u ovoj analizi.

Komercijalnost, kao karakteristiku igrališta možemo prepoznati na dva nivoa. Prvi i onaj koji je svakako uočljiviji jeste postojanje određenog vida naplate koji donosi zaradu a koji se može odnositi na boravak na igralištu/igraonici, učestvovanje u aktivnostima koje se na tim prostorima dešavaju ili na kupovinu nekih produkata (igračaka, hrane i pića i slično). Na priloženoj fotografiji (fotografija 4.12) vidimo najzastupljeniji vid naplate a to je naplata za boravak u igraonici.

Drugi nivo komercijalizacije se odnosi na to da su na prostorima za igru prisutni marketinški pritisci, odnosno targetiranje potrošača posredstvom reklama (recimo bilbordi, promotivni plakati ili flajeri i slično). U ovom slučaju, kao potencijalni potrošači mogu biti targetirani roditelji ali i sama deca koja su danas prepoznata kao izuzetno značajna potrošačka grupa jer ona mogu biti „primarni potrošači“ kojima se plasiraju specifični produkti prilagođeni njihovim potrebama (na primer igračke); ali i „uticajni potrošači“ jer imaju uticaj na to kako njihovi roditelji i bliski odrasli troše svoj novac (na kupovinu poklona za decu); na kraju deca su „potrošači budućnosti“ kod kojih se teži razvijanju potrošačkih navika od najranijeg uzrasta (McNeal, 2000). Prilike za plasiranje proizvoda u vidu reklamnih poruka mogu se javiti u situacijama kada neka kompanija finansira izgradnju dečjeg igrališta i tako dobije priliku da opremu na igralištu brendira i time se reklamira. Primer takvog jednog igrališta imamo na Adi Ciganliji, gde je kompanija Imlek finansirala postavljanje jednog igrališta (fotografija 4.13).

Fotografije prostora za igru u Beogradu (Fotografija 4.12 (levo) – igraonica u tržnom centru Zira; fotografija 4.13 (desno) – igralište na Adi Ciganliji)

Kada govorimo o tome na koji način komercijalizacija determiniše pedagoški potencijal igrališta možemo poći od toga da se komercijalna igrališta dizajniraju u skladu sa procenom o zaradi, stoga je važan aspekt uzimanje u obzir potreba potrošača. Pojava komercijalnih igrališta za decu može da se tumači kao uvećavanje prilika za igru deci, jer stvaranjem novih prostora za igru trebalo bi da proširimo mogućnosti deci da se angažuju u igri i to na raznovrsnim prostorima, što može dovesti do bogaćenja njihovog iskustva (McNeal, 2000). Sa druge strane,

⁶⁵ Definicija preuzeta (31. jan., 2017.) sa: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/commercialization>

većina komercijalnih prostora za igru dizajnirana je na sličan način, prema strogo definisanim sigurnosnim standardima pa se treba zapitati da li boravak na različitim komercijalnim igralištima deci zapravo daje raznolikost ili jednoobraznost. Pored toga, ekspanzijom komercijalnih prostora za igru iščezavaju prostori za slobodnu, spontanu igru dece u gradu i samim tim se deci smanjuju mogućnosti da se u igri angažuju slobodno (da sama biraju kada, sa kim i kako žele da se igraju).

Kako komercijalna igrališta uglavnom funkcionišu po principu da na tim prostorima postoje animatori zaduženi da za decu organizuju igru možemo se pitati kakve efekte takav pristup igri može imati. Jedan od efekata može biti promenjeno shvatanje igre kao nečega što se konzumira u za to predviđeno vreme a ne nešto u čemu se spontano uživa (Malović, 2019). Istraživanje koje se bavilo pitanjem u kojoj meri deca danas borave napolju angažujući se u slobodnoj igri u odnosu na generacije svojih roditelja pokazalo je da deca sve manje cene boravak na otvorenom prostoru ali i da radije biraju da ih neko zabavlja nego da se samostalno angažuju u kreativnim aktivnostima (Clements, 2004). Komercijalizacija igrališta za decu samo je jedan segment sveopšte komercijalizacije detinjstva (Malović, 2019) koja za posledicu može imati povećanje materijalizma kod dece, odnosno pojavu da deca svoju energiju sve više usmeravaju ka materijalnim dobrima, u želji da ih poseduju u što većoj meri, dok se fokus odvlači sa nematerijalnih vrednosti (Piachaud 2007).

Postojanje komercijalnih igrališta za decu jača narativ u kom se igra doživljava kao nešto što se kupuje, kao dobro na koje imamo pravo ukoliko možemo i želimo da platimo, dok nekomercijalni prostori za igru jačaju narativ u kome je igra shvaćena kao pravo svakog deteta, bez obzira na platežnu moć porodice.

(ne)Komercijalnost odabranih igrališta

Četiri odabrana igrališta predstavljaju nekomercijalni tip, na kojima se ne podrazumeva naplata za boravak na samom prostoru, niti se posetiocima nude proizvodi koje mogu da kupe. Dva igrališta su komercijalnog tipa, od kojih jedno podrazumeva naplatu za boravak u prostoru (igraonica), dok je jedno komercijalno igralište u sklopu kafića – namenjeno isključivo gostima kafića i boravak na igralištu uslovljen je time da posetioci potroše određeni novac na piće ili hranu u kafiću.

Igraonica koju smo odabrali deci nudi i dodatne komercijalne sadržaje – automate koji deci daju mogućnost izvlačenja igračkica prilikom ubacivanja žetona (fotografija 10.4) koji se naplaćuje, što predstavlja sve učestaliji model targetiranja dece kao potrošačke grupe.

Raznovrsnost u pogledu komercijalnosti kao karakteristike igrališta nam je značajna kako bismo uspeali da istražimo na koji način posetioci prostora za igru, pre svega roditelji, percipiraju ovu karakteristiku. Želimo da istražimo najpre da li komercijalnost (naplata) u značajnoj meri utiče na opredeljenje roditelja da li će na neko igralište voditi svoje dete. Sa druge strane pokušaćemo da utvrdimo da li su deci komercijalna igrališta i komercijalni sadržaji privlačni i zbog čega.

4.2. Perspektiva istraživača

Perspektiva istraživača o pedagoškim potencijalima igrališta u Beogradu generisana je, sa jedne strane, u procesu odabira igrališta koja će biti obuhvaćena ovim istraživanjem. Za potrebe realizacije ovog zadatka istraživač je težila da stekne uvid u to koji su tipovi igrališta i igraonica dostupni porodicama koje žive u Beogradu i odabere one prostore koji oslikavaju različite trendove u dizajniranju prostora za igru dece u gradu. Sa druge strane je perspektiva istraživača o pedagoškim potencijalima postojećih prostora za igru dece generisana kroz proces posmatranja odabranih igrališta.

Kada smo obrazlagali proces odabira igrališta i igraonica (opisujući prvu fazu istraživanja) naglasili smo da je odabir revidiran u dva navrata. Najpre je igraonica „Kliker“ koja je bila odabrana za istraživanje u maju, 2021. godine zatvorena, što je rezultiralo time da ne bude jedan od prostora na kom se sprovodi istraživanje. Pokušaji da se nađe adekvatna zamena prošli su neuspešno jer je igraonica Kliker bila specifična i izdvajala se po svojim karakteristikama od tipičnih dečjih igraonica.

Ova igraonica bila je smeštena u multidisciplinarnoj art komuni Dorćol plac, jednom delu beogradskog naselja Dorćol koji je osmišljen kao „mesto susreta svih koji se zalažu za kulturne i društvene promene⁶⁶“, i ona, za razliku od tipičnih igraonica koje targetiraju sve roditelje, za svoju ciljnu grupu ima one roditelje čija interesovanja sežu u domene kulture, umetnosti i društvenog delovanja. Dečja igraonica Kliker se na svojoj zvaničnoj fejsbuk stranici predstavljala kao „mesto po meri roditelja i dece. Mesto na kom će roditelji uživati a deca će ga obožavati⁶⁷.“ Kliker nije bila tipična dečja igraonica, što se primećuje ne samo po vizualnom identitetu (nedostatku mnoštva jarkih boja) i opremi već i po vrednostima koje su njeni tvorci isticali. U tipičnim igraonicama nailazimo na glomazne elemente koji decu usmeravaju na fizičke aktivnosti poput skakanja, provlačenja, spuštanja i slično. U Kliker igraonici postoji mnoštvo slobodnih elemenata koji pozivaju decu na simboličku igru. Dok druge igraonice uglavnom ističu na prvo mesto higijenske uslove u igraonici i bezbednost dece, tvorci Kliker igraonice se na svojoj zvaničnoj fejsbuk stranici hvale time da deci dopuštaju da se umažu bojama (ekološkim bojama), da sede na travi i maze životinje, da igraju na kiši bos⁶⁸. Dok druge igraonice promovisu odvojenost sveta dece i odraslih, tako što odraslima nude „mir“ dok decu nadziru ili zanimaju animatori, Kliker je svojim konceptom promovisao zajedničko učestvovanje dece i odraslih u različitim aktivnostima. Recimo, u ponudi (iz 2019. godine) se vikendom nalazio „doručak“ osmišljen tako da deca i roditelji koji dođu u prepodnevni satima mogu zajedno da doručkuju, dok deca ujedno imaju prilike i da se igraju⁶⁹. Pored toga, mnoge druge aktivnosti organizovane na ovom prostoru bile su osmišljene tako da deca i roditelji u njima zajedno učestvuju.

⁶⁶ preuzeto (15.3.2020.) sa zvanične Facebook stranice: https://www.facebook.com/pg/DorcolPlatz/about/?ref=page_internal

⁶⁷ preuzeto (15.3.2020.) sa zvanične Facebook stranice: https://www.facebook.com/pg/DorcolPlatz/about/?ref=page_internal

⁶⁸ preuzeto (15.3.2020.) sa zvanične Facebook stranice: https://www.facebook.com/pg/DorcolPlatz/about/?ref=page_internal

⁶⁹ informacije preuzete (15.3.2020.) sa zvanične internet stranice: <http://kliker.dorcolplatz.rs/sr/igraonica-kliker/>

Prikaz 3.1 – fotografije Kliker igraonice preuzete sa interneta⁷⁰

U procesu revidiranja odabira prostora za igru koji će biti uključeni u istraživanje nametnulo se pitanje da li bi uključivanje još jedne igraonice doprinelo postizanju željene raznovrsnosti. Analizom fizičkih, diskurzivnih i simboličkih dimenzija različitih igraonica u gradu došli smo do zaključka da se izdvaja samo jedna značajna karakteristika koja ove prostore razlikuje, a to je njihova veličina (koja sa sobom povlači i pitanje većih ili manjih mogućnosti za angažovanje dece u različitim aktivnostima). „Fun to play“ igraonica, sa svojom površinom od 200m², predstavlja igraonicu prosečne veličine.

Još jedno igralište je u prvobitnom planu istraživanja bilo odabrano, ali je naknadnim revidiranjem zaključeno da uključivanje tog prostora ne doprinosi raznovrsnosti. U pitanju je dečje igralište na Velikom Kalemegdanu koje je nastalo 2015. godine i projektovano je od strane udruženje građana „Nedelja dizajna“ i JKP „Zelenilo-Beograd“. Ovo igralište bilo je odabrano kao primer tipičnog ali modernog tipa igrališta. Vredi napomenuti da je JKP „Zelenilo – Beograd“ izvođač radova i kada je u pitanju igralište na Kalemegdanu, kao što je slučaj i sa Inkluzivnim igralištem na Adi Ciganliji. Čak je i forma table postavljene pored oba igrališta ista. Sa druge strane, igralište koje se nalazi u Beogradu na vodi – igralište „Beogradski park“ – jasnije oslikava trend uređivanja savremenih igrališta i daje dodatne uvide o politici ulaganja u ekskluzivna naselja koja nam ukazuje na nejednakost brige o deci u različitim slojevima našeg društva.

⁷⁰ Fotografije preuzete (15.3.2020) sa: <https://www.beforeafter.rs/grad/mesto-po-meri-roditelja-i-dece-igraonica-kliker/>

Prikaz 3.2. – fotografije igrališta na Velikom Kalemegdanu

Ovo igralište nalazi se na Kalemegdanu, izdvojeno od stambenih objekata, pa je kao i igrališta na Adi Ciganliji deci nedostupno bez pratnje odraslih i pretpostavlja se da se deca na ovom igralištu uglavnom sreću sa nepoznatom decom i odraslima. Igralište od ostatka parka nije odvojeno ogradama i stiče se utisak da je deo šireg okruženja kom pripada, što je takođe karakteristika Eko igrališta i Inkluzivnog igrališta na Adi Ciganliji, koja su obuhvaćena istraživanjem.

Sva oprema na ovom igralištu je fiksirana, izrađena od drveta, metala i kanapa, ne postoje slobodni delovi pa ga možemo, kao i igralište Bloka A na Novom Beogradu i Inkluzivno igralište na Adi Ciganliji okarakterisati kao zatvoreni tip igrališta, zbog postojanja istaknutih uputstava za korišćenje i ponašanje na igralištu (na tabli) i ograničenih mogućnosti za korišćenje postavljene standardizovane opreme.

4.2.1. Igralište Bloka A

Igralište je osmislila i postavila firma koja se bavi proizvodnjom opreme za dečja igrališta, na čijem sajtu možemo pronaći informacije o tome da je sva oprema koju proizvodi ova kompanija u skladu sa važećim evropskim standardom za bezbednost opreme za dečja igrališta⁷¹. Na Novom Beogradu u okviru ovog i obližnjih blokova (ali i u drugim delovima grada) postoji još igrališta koje je postavila ista kompanija i sva ona imaju istu opremu i po svojoj strukturi podsećaju jedna na drugo. Princip uređivanja igrališta je isti na svim prostorima na kojima je ova firma postavila igralište, podloga je uvek ista, razlikuje se broj i vrsta elemenata i postojanje ograde (ograda je postavljena na igralištima koja su smeštena pored ulice).

Trend dizajniranja bezbednih igrališta na ovom prostoru prepoznajemo u mekanoj podlozi koja je postavljena za amortizaciju udaraca usled padova dece, precizno projektovanim spravama namenjenim određenom uzrastu dece za upotrebu prema datom uputstvu, osiguranim sedištimaj ljuška, jednakim razmacima za penjanje, zakrivljenjima na dnu tobogana, koja usporavaju spust pri kraju i postojanju ograde.

⁷¹ Podaci preuzeti (9.2.2020.) sa: <http://www.gepetto-igralista.com/index.php/sr-YU/gepetto/faq>

Una (4) se spušta niz tobogane na igralištu (tri tobogana različite veličine), Jelena (majka) je posmatra sa klupe. Nakon više spuštanja, Una kreće da se niz najveći tobogan spušta na stomaku.

Jelena (nakon uspešnog spusta): „Cici, bravo!“

Una: „Još jednom!“

Jelena: „Ali nemoj da se puštaš jer možeš da bupneš na glavu direktno. Je l me čuješ?“

Una: „Dobro.“

(otrčava nazad i spušta se ponovo, prilikom spuštanja koči rukama)

Jelena: „Pažljivo, nemoj da se zalećeš!“

Una se spušta tako što se rukama zadržava za limeni tobogan i pušta jednu pa drugu ruku, kao da rukama hoda po toboganu i gleda u majku.

Jelena: „Gledaj šta radiš i nemoj da se puštaš, molim te“

Una završava spust.

Una: „Mogu još jednom?“

Jelena: „Da, ali molim te nemoj da se puštaš.“

(Izvod iz narativnih istraživačkih beleški, 24.8.2021.)

Bezbednost na igralištu, onako kako su je proračunali oni koji su prostor dizajnirali, podrazumeva da deca elemente u prostoru koriste u skladu sa uputstvima, ali u praksi se pokazuje da igranjem na taj način deci postaje dosadno i kreću da smišljaju alternativne načine u kojim isti standardi bezbednosti nisu primenljivi.

Igralište je smešteno uz zgradu u stambenom bloku Blok A na Novom Beogradu, i stoga je najpristupačnije stanovnicima tog i okolnih blokova. Posetioци ovog igrališta su uglavnom stanovnici tog naselja, stoga deca koja učestalo borave na ovom igralištu mogu imati prilike da se igraju sa poznatom decom i sreću sa poznatim odraslim osobama. Istraživač je na ovom igralištu boravila sa većim brojem dece koja su bila u pratnji svojih roditelja. Svi roditelji koji su sa istraživačem posetili ovo igralište ukazuju na to da ovo nije igralište na koje bi se sa svojom decom vratili i ne vide situaciju u kojoj bi im ovo ili slična igrališta bila privlačna da dođu. Igralište, prema svedočenjima naših učesnika istraživanja (četiri mame i jednog tate) ne poziva na igru i ne odaje poruku dobrodošlice posetiocima iz drugih delova grada.

Dragana (majka) (prilikom prilaska igralištu): Mi smo živeli tu pored, ne sećam se da sam nekad videla ovo igralište, mada sam viđala slična. Jesi li sigurna da smemo da uđemo? Mislim da je ono samo za stanare ove zgrade.

(Izvod iz narativnih istraživačkih beleški, 21.9.2021.)

Igralište je ograđeno sa svih strana ili zgradama ili ogradom jer se nalazi u neposrednoj blizini ulice, pa se boravkom na njemu stiče utisak izdvojenosti od ostatka okruženja. Ovo igralište nije zaštićeno od kiše i jakog sunca, u letnjim danima senku prave okolne zgrade, ali ne u toku celog dana.

Na ulazu u igralište označeno je da je namenjeno deci uzrasta do 12 godina (fotografija 4.6), ili deci do 130cm visine (fotografija 5.1). Svi elementi su dodatno obeleženi u skladu sa tim kom su uzrastu dece namenjeni (fotografije 4.7 i 4.8). Igralište se nalazi u neposrednoj blizini škole, što ga čini privlačnim i za stariju decu, kojoj nije namenjeno. Za roditelje su postavljene klupe po obodima igrališta, a na elementima se nalaze natpisi „obavezno prisustvo starije osobe“.

Fotografija 5.1. informativna tabla na ulazu igrališta

Igralište iako jeste deo okruženja i mesto okupljanja članova lokalne zajednice (porodica koje naseljavaju obližnje zgrade) ne odlikava otvorenost prema zajednici. U prilog tome dodatno govore i svedočenja stalnih posetioca ovog igrališta koji tvrde da su deca iz obližnje škole nepoželjna na igralištu, ali da i ona posećuju igralište u vreme odmora i nakon škole. Starija deca vole da dođu na igralište, da se ljuljaju i razgovaraju, što roditeljima mlađe dece smeta jer smatraju da svojom posetom starija deca ometaju mlađu u igri. Može se reći da ovaj prostor svojim simboličkim i diskurzivnim dimenzijama ne podržava zajedničko učešće mlađe i starije dece i doprinosi segregaciji dece ranog uzrasta.

Posmatram Milicu (5) i Jovana (4) kako koriste klackalicu kao mesto za uspostavljanje komunikacije sa drugom decom i fotografišem. Naknadnom analizom fotografija sa terena primećujem da sam uslikala starije dete kako preskače ogradu i ulazi na igralište (prikaz 4.3.).

(Izvod iz narativnih istraživačkih beleški, 21.9.2021.)

Sva oprema na ovom igralištu je fiksirana a konstrukcije su izgrađene pretežno od metala u kombinaciji sa lakiranim drvetom i kanapom. Podloga je veštačka, mekana, koja amortizuje udarce. Na igralištu su postavljena dva seta ljuljaški, od kojih jedan set ima osiguranje na sedištima, dok drugi nema. Postoji jedna klackalica sa oprugama koje usporavaju klackanje i time sprečavaju mogućnost povređivanja prilikom klackanja i dva elementa na kojima može po jedno dete da se klacka. Jedan element namenjen je motoričkim aktivnostima, sa prečkama, konopcima i šipkama i jedan element sa toboganima i tunelima za provlačenje.

Prikaz 4.1. – elementi na igralištu Bloka A

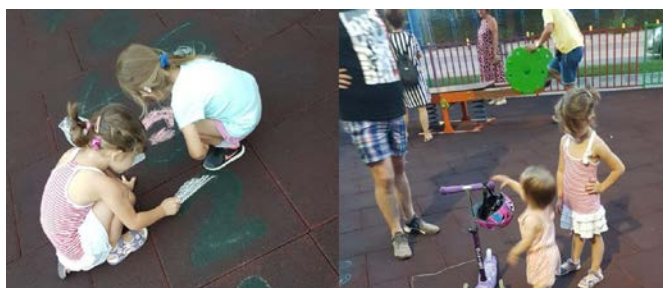
Ovo igralište možemo okarakterisati kao zatvoreni tip igrališta jer je na svim spravama naznačeno kom uzrastu su namenjene, postoji veoma ograničen način upotrebe svake od sprava bez velikih mogućnosti za angažovanje dece u kreativnim igrama. Kreativno angažovanje dece podrazumeva upotrebu prostora na nepredviđene načine. Jedan takav primer ilustruje Unin (5) doživljaj korišćenja tobogana.

Una (4) se spušta niz tobogane na igralištu (...). Nakon više spuštanja, Una kreće da se niz tobogan spušta na stomaku.

Una: „Vidi, kao pingvin“

(Izvod iz narativnih istraživačkih beleški, 24.8.2021.)

Iako na igralištu ne postoje slobodni elementi deca neretko dolaze sa kredama na igralište i koriste podlogu za crtanje čime pokazuju agensnost u oblikovanju prostora koja se javlja uprkos dizajnu igrališta, koje samo po sebi nema ovaj potencijal jer je čitav prostor unapred oblikovan. Deca takođe dolaze trotinetima i biciklima (iako je na tabli na ulazu istaknuta zabrana korišćenja trotineta i bicikli) i često se može videti da voze svoje trotinete po igralištu, ali i da pozajmljuju jedna od drugih. Dešava se i da dođe do svađa oko preuzimanja tuđih trotineta, što neretko dovodi do toga da se roditelji umešaju u rešavanje konflikata koji nastaju između deteta čiji je trotinet i deteta koje tuđi trotinet uzima, uglavnom bez pitanja.

Prikaz 4.2 – igra slobodnim elementima na igralištu Bloka A

Struktura ovog igrališta ne podržava ni zajedničko angažovanje dece istog ili sličnog uzrasta s obzirom na to da su svi elementi fiksirani i uglavnom namenjeni dečjem individualnom angažovanju. Izuzetak je klackalica koja podrazumeva učešće više dece, ali se u tom zajedničkom angažovanju retko razvija konverzacija između onih koji se klackaju (ponovo, u slučajevima kada deca koriste klackalicu drugačije od predviđenog načina).

Prikaz 4.3 – alternativni načini upotrebe elemenata na igralištu Bloka A

Dakle, zajedničko angažovanje dece u igri dešava se u situacijama kada deca koriste prostor na nepredviđene načine, kada u igru unesu dodatne elemente ili čak kada prostor koriste na načine koji su zabranjeni (kao što je u ovom slučaju upotreba trotineta) (prikaz 4.2 i prikaz 4.4). Kako bismo ilustrovali ovu tvrdnju navešćemo Janino (6) iskustvo boravka na ovom igralištu.

Jana (6) je na igralište Bloka A došla u pratnji oca i istraživača, ona nije ranije posećivala ovo igralište i drugi posetioци bili su za nju nepoznati (...). Nakon 45 minuta igranja na terenu, Jana nije uspostavila komunikaciju sa drugom decom (...) krećemo

sa crtanjem zamišljenog igrališta (...) prvi vid ostvarivanja komunikacije sa drugima na igralištu dešava se 10 minuta nakon što je Jana počela da crta (Prikaz 4.4.), a druga devojčica joj je prišla, privučena novim rekvizitima na igralištu – papirom i flomasterima (...). Kako su dve devojčice ostvarile komunikaciju nakon završetka konsultovanja o crtežima, one su nastavile zajedno da se igraju i to tako što su krenule u zajedničku misiju u kojoj je Jana koristila svoj trotinet.

Jana: „Gde ćeš ti, ja idem na sever!“

Devojčica: „Dobro, ćao!“

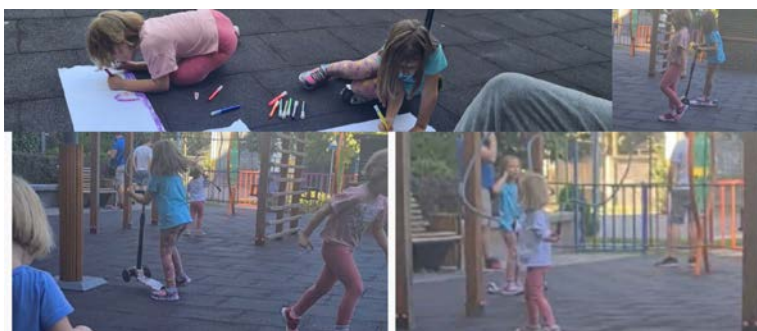
- svaka kreće na svoju stranu

Devojčica (drži ruku na uvetu, kao da drži telefon, govori sa suprotnog kraja igrališta):

„Seko, ulovila sam jednog lopova“

Jana: (takođe sa rukom na uvetu) „I ja sam! Brzo, u akciju!“

(Izvod iz narativnih istraživačkih beleški, 26.9.2021.)

Prikaz 4.4. – Zajednička igra na igralištu Bloka A

Kada se osvrnemo na zajedničko angažovanje dece u igri primetno je da postavljena fiksirana oprema u većoj meri podstiče takmičarski duh kod dece nego saradnju.

Po dolasku na igralište Miona (5) prilazi penjalici bez oklevanja i odmah se penje na vrh i spušta se držeći se za kanap na vrhu konstrukcije koji zatim pusti i dočeka se na noge. Pored nje tu si i dva dečaka koji su stalni posetioci ovog igrališta.

Dečak (Mioni): „A je l' znaš da sedneš ovde bez ruku?“ (pokazuje da sedi na vrhu konstrukcije, na kanapima i ne drži se)

Miona: „A je l' znaš ti da se okreneš ovako?“ (pravi kolut napred preko kanapa postavljenog bočno)

Drugi dečak: „A je l' znaš kako da napraviš ljuljašku od ovoga?“ (pokazuje na kanap koji visi) „Ja umem.“

Miona: „E, ja umem zvezdu.“

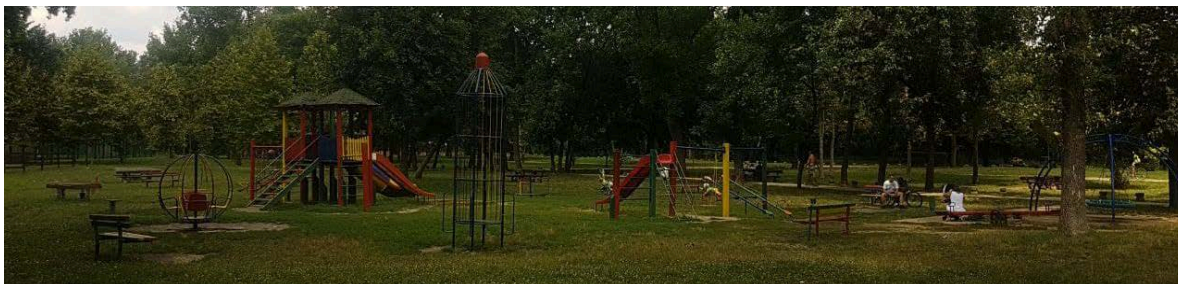
(Izvod iz narativnih istraživačkih beleški, 21.9.2021.)

Dodatna otežavajuća okolnost po pitanju mogućnosti za zajedničko angažovanje dece u igri jeste i to što je na malom prostoru igrališta prisutan gotovo jednak broj dece i odraslih, stoga su deca u svakom trenutku pod budnim očima odraslih koji ih prate pogledima, a kada su mlađa deca u pitanju i kretanjem pored njih, što otežava dečju neposrednu komunikaciju. Prostor ne podržava ni zajedničko angažovanje u igri dece i odraslih, odrasli na ovom igralištu preuzimaju ulogu nadzora ili čuvara.

Ovo igralište oslikava trend dizajniranja tipičnih bezbednih igrališta zatvorenog tipa od veštačkih materijala, što jeste trend u kom se ne prepoznaje pedagoški potencijal koji se ogleda u otvorenosti prema zajednici, fleksibilnosti i prilikama za razvijenu imaginativnu igru, prilikama za razuman rizik i povezanosti sa prirodom. Sa druge strane potencijali zajedničkog učešća, fleksibilnosti u igri i prilike za razvijenu imaginativnu igru iskrsavaju u određenim situacijama uprkos postavljenom dizajnu a ne zahvaljujući njemu.

4.2.2. Inkluzivno igralište na Adi Ciganliji

Inkluzivno igralište za decu na Adi Ciganliji predstavlja prostor koji je 2021. godine rekonstruisan i od igrališta sa metalnim konstrukcijama, koje je bilo postavljeno na prirodnoj podlozi – travi (fotografija 6.1) nastalo je bezbedno igralište sa standardizovanom opremom i mekanom, gumenom podlogom.

Fotografija 6.1 – uklonjeno igralište na Adi Ciganliji

Igralište je deo parka Ada Ciganlija i nalazi se u neposrednoj blizini Eko igrališta (prikaz 3, prikaz 6.1) na novobeogradskoj strani Ade Ciganlije, delu Beograda koji je izdvojen od stambenih naselja, pa je pristup i parku, a i samom igralištu deci predškolskog uzrasta moguć jedino u pratnji odrasle osobe. Pretpostavka je da se deca na ovom igralištu uglavnom sreću sa nepoznatom decom i odraslima. Igralište nije ograđeno, ali ga od ostatka okruženja izdvaja veštačka podloga koja na jasan način određuje prostor ovog igrališta. Ova podloga sklona je grejanju u toplim letnjim danima kada je igralište izloženo suncu.

Igralište je pozicionirano tako da je pristupačno onim posetiocima koji na Adu Ciganliju pristižu brodičima jer se nalazi na putu koji vodi od pristaništa brodiča koji voze do Novog Beograda ka plaži. Nalazi se u blizini biciklističke staze pa je uočljivo i onima koji se voze stazom za bicikliste. Posetiocima ovog dela Ade Ciganlije igralište je uočljivo zbog izraženih jarkih boja po kojima se igralište razlikuje od obližnjeg Eko igrališta, što posebno mlađu decu poziva da priđu i istraže ga.

Nakon 25 minuta boravka na Eko igralištu Jovan (4) je spazio Inkluzivno igralište i odšetao da vidi čega tamo ima, za njim kreću i Kosta (4) i Kalina (2). Troje dece se nije vratilo na Eko igralište sve do odlaska sa Ade Ciganlije (narednih 55 minuta).

(Izvod iz narativnih istraživačkih beleški, 26.9.2021.)

Prema navodima UNICEF-a, koji je u saradnji sa NCR fondacijom i Košarkaškim savezom Srbije postavio ovo igralište proces nastajanja uključivao je konsultovanje sa decom i porodicama⁷², što je svakako karakteristika po kojoj se ovo igralište izdvaja od ostalih. Ovaj podatak mogao bi da ukaže da igralište podržava agensnost dece i porodica u oblikovanju prostora ali se ova karakteristika može posmatrati kao pedagoški potencijal samo u slučaju kada su oni koji su bili konsultovani borave na ovom igralištu. Za decu koja nisu učestvovala u ovim konsultacijama ovo igralište nema potencijal agensnosti u oblikovanju prostora jer je igralište u celosti sačinjeno od fiksirane opreme i ne pruža mogućnost da se modifikuje prema specifičnim zamislima posetilaca.

Na igralište je postavljena jedna vrteška, osmišljena tako da u zajedničkoj igri može učestvovati i dete u kolicima, jer je predviđen dovoljno veliki prostor za to. Ostali elementi na igralištu su prepoznatljivi. Tu je jedna velika ljuljaška na kojoj može da se ljulja više dece istovremeno, tri

⁷² preuzeto sa: [UNICEF и партнери отворили прво потпуно инклузивно игралиште у Београду : Инклузија \(socijalnoukljucivanje.gov.rs\)](http://UNICEF и партнери отворили прво потпуно инклузивно игралиште у Београду : Инклузија (socijalnoukljucivanje.gov.rs))

elementa koja se klata, od kojih je jedan klackalica za jedno dete, jedno je takođe vid klackalice ali je predviđeno za više dece i jedno je pokretni element sa lavirintom koji takođe podržava uključivanje većeg broja dece. Tu su i dva elementa koja podržavaju istraživanje zvuka i jedan dobro prepoznatljiv element za provlačenje kroz tunnel i spuštanje niz tobogane koji sa spoljne strane ima i senzornu tablu.

Prikaz 5.1. – elementi na Inkluzivnom igralištu

Svi elementi na igralištu fiksirani su i osmišljeni su za jedan način upotrebe, ali se fleksibilnost i potencijal angažovanja u igri na kreativan način prepoznaje kada deca na nepredviđene načine upotrebljavaju opremu. Recimo, element koji je osmišljen da deca po njemu udaraju i tako testiraju zvuk (5 bubnjeva različite visine) deca koriste tako što prelaze sa jednog stuba na drugi i tako uvežbavaju balans i koordinaciju (što se i vidi na prikazu 5.1., na poslednjoj fotografiji).

Jovan (4) posmatra stariju devojčicu koja prelazi sa stuba na stub držeći ruke iznad glave. Prilazi stubovima i kreće da se penje. U prvom pokušaju penjanja Jovan prelazi sa stuba na stub pridržavajući se rukama. Pri narednom pokušaju, Jovan kreće u prelazak držeći ruke sa strane, balansirajući i sve do poslednjeg stuba ne koristi ruke za pridržavanje. Nakon prelaska vraća se na početak i pokušava ponovo, sa jasnom misijom – da uvežba da pređe stazu držeći ruke u vazduhu.

(Izvod iz narativnih istraživačkih beleški, 26.9.2021.)

Sva oprema koja je postavljena na ovo igralište je fiksirana, standardizovana oprema a primetno je da prevladavaju jarke boje, što čini da igralište deci bude vidljivo i privlačno. Samo igralište sačinjeno je od veštačkih materijala (metal i plastika u najvećoj meri), uključujući i pomenutu podlogu, ali je okruženo zelenilom, što može dovesti do osećaja da boravak na ovom igralištu omogućava dodir sa prirodom. Postoji deo igrališta, uz obod, na koji su postavljene različite reljefne strukture. Između ostalih tu je jedan kvadrat sa drvenim oblicama i jedan kvadrat sa travom, koji mogu ukazati na pokušaj dizajnera da deci omoguće bogata senzorna iskustva, ali kako je igralište smešteno u park, nesumnjivo je da dva kvadrata veštački instaliranih prirodnih materijala ne mogu imati isti potencijal povezivanja deteta sa prirodom koji ima čitavo okruženje igrališta. Prilikom posete ovom igralištu istraživač nije uočila da je neko od prisutne dece primetilo ove elemente i angažovalo se u istraživanju i igri sa njima.

Prikaz 5.2 – deo Inkluzivnog igrališta - obod

Analizom ispisa na tabli uočavamo da je igralište namenjeno deci uzrasta 1-12 godina, a dodatno je za svaki element na igralištu naznačeno kom uzrastu je namenjen i kako se koristi. Na tabli je takođe istaknuto da je igralište dostupno osobama u kolicima. Na tabli nije istaknut znak usaglašenosti sa *Pravilnikom o bezbednosti dečjih igrališta* (Ministarstvo privrede RS, 2019), ali se može pretpostaviti da je igralište usklađeno sa Pravilnikom s obzirom na činjenicu da je JKP „Zelenilo - Beograd“ izvođač radova. JKP „Zelenilo – Beograd“ je jedno od imenovanih tela koje vrši prvi pregled, redovni pregled i vanredni pregled igrališta na teritoriji Republike Srbije u proceduri usaglašavanja igrališta sa Pravilnikom⁷³. Od istaknutih zabrana prepoznajemo zabranu ulaska na prostor igrališta biciklima, zabranu korišćenja dronova i zabranu uvođenja kućnih ljubimaca. Jasna direktiva u pogledu načina upotrebe delova prostora i elemenata na njemu, kao i postojanje istaknutih pravila ukazuje na to da bi se i ovo igralište moglo okarakterisati kao zatvoreni tip igrališta.

Fotografija 6.2 – informativna tabla Inkluzivnog igrališta

O tome da ovo igralište jeste dizajnirano u skladu sa trendom dizajniranja inkluzivnih igrališta svedoči i izjava direktorke UNICEF-a u Srbiji, Dejana Kostadinove:

„Inkluzivno igralište na Adi Ciganliji je dostupno i prikladno za svako dete. Istovremeno, pomoći će deci sa smetnjama u razvoju i/ili invaliditetom da učestvuju u zajedničkim aktivnostima sa drugom decom, da budu manje izolovana i da se i oni i njihove porodice integrišu u zajednicu. Inkluzivno igralište će doprineti smanjenju stigme i diskriminacije i nejednakosti sa kojom se ova deca susreću. Naravno, da bi se to postiglo, neophodno je da se pozabavimo osnovnim pokretačima nejednakosti i uložimo u izgradnju pravičnosti! Ovo inkluzivno igralište je korak u pravom smeru⁷⁴.“

U toku boravka na ovom igralištu nismo imali prilike da sretnemo osobe sa invaliditetom što nam nije dalo mogućnost da procenimo potencijal koji ovaj prostor ima za integrisanje takve dece i njihovih porodica u zajednicu.

Oprema na igralištu je u najvećoj meri standardna i prepoznatljiva, ali jedan element se posebno ističe po svojoj specifičnosti, a to je vrteška dizajnirana tako da se na njoj mogu zajedno vrteti deca koja koriste kolica zajedno sa decom koja ih ne koriste. Ova vrteška je, pre svega zbog svoje veličine i donekle netipičnog dizajna koji se ne sreće često na igralištima, izuzetno privlačna deci. Ovaj element pruža priliku za zajedničko angažovanje većeg broja dece različitog uzrasta, koja se u takvoj igri dogovaraju oko pravila i pregovaraju, slušaju jedna drugu i usklađuju se sa

⁷³ https://tehnis.privreda.gov.rs/tehnicki-propisi/Neharmonizovani-tehnicki-propisi/Decja_IGRALISTA.html

⁷⁴ Preuzeto sa: [UNICEF и партнери отворили прво потпуно инклузивно igralište у Београду : Инклузија \(socijalnoukljucivanje.gov.rs\)](https://www.unicef.org/srbia/media/100001)

grupom. Možemo reći da dizajn vrteške utiče na potencijal za zajedničko angažovanje dece u igri.

Kalina (2), odlazi na vrtešku na kojoj jedna starija devojčica (oko 10 godina) čeka da pokrene igru. Kalina zauzima položaj na klupi za sedenje, držeći se za hvatače.

Marija (istraživač): „Hoćeš li smeti da se vrtiš brzo, hoćeš li moći da se držiš dobro?“

Kalina klima glavom i starija devojčica, zajedno sa još jednom devojčicom koja se priključuje igri kreću brzo da vrte vrtešku.

Kalina sedi, drži se i posmatra ostale devojčice koje ili stoje na platformi vrteške ili se drže za ogradu i jednom nogom pokreću vrtešku. Iгри se priključuju i odlaze deca različitog uzrasta koja se smenjuju u ulogama i položajima na vrtešci. Kalina ne menja svoju poziciju. Kada neko nov stane pored vrteške ostali uspore „vožnju“ kako bi novi učesnici mogli da uđu.

Kosta (4) prilazi vrtešci jer se i njegov drugar Jovan (4) priključio igri i to tako što vrti vrtešku. Kosta prilazi vrtešci u pokretu, ali ga ona odbacuje unazad, druga deca to nisu primetila. Kosta seda na pod pored vrteške i posmatra drugu decu. Vidi se da promišlja o situaciji. Nakon kraćeg vremena promišljanja ustaje i prilazi meni, koja stojim sa strane i posmatram.

Kosta: „Mogu li da uspore?“

Marija: „Želiš da uspore, da bi mogao da uđeš?“

Kosta: „Da!“

Marija: „Jocke, možeš li da usporiš, da Kole može da uđe?“

Jovan (4) usporava, Kosta ulazi i pronalazi svoje mesto pored Kaline, zajedno sa njim ulazi još jedna mlađa devojčica, kojoj mama pomaže da uđe. Igra se nastavlja.

(Izvod iz narativnih istraživačkih beleški, 26.9.2021.)

Prikaz 5.3 – Načini upotrebe vrteške na Inkluzivnom igralištu

Ova vrteška takođe predstavlja element koji na igralištu, koje jeste dizajnirano kao bezbedno, pruža deci neki vid uzbuđenja, zbog brzine kojom može da se vrti. Angažovanje u igri većeg broja dece nosi i rizik od pada i udaraca. Mada mekana podloga takve udarce amortizuje, dešava se da se dete uplaši ukoliko priđe vrtešci koja se kreće na neadekvatan način. Zbog svega navedenog ovaj element ima potencijal učestvovanja u igri koja nosi razumnu dozu rizika u kojoj dete uči da bude oprezno i procenjuje svoje granice.

Pomenuta vrteška nije jedini element na ovom igralištu koji podržava zajedničko angažovanje dece u igri. Samo je jedan element na igralištu namenjen za individualnu upotrebu i to je klackalica za jedno dete u obliku konja. O tome da dizajn ovog igrališta podržava zajedničku igru dece svedoči i Bogdanovo (5) i Magdalenino (3) iskustvo posete ovom igralištu.

U povratku sa igrališta kafića Šark, prilikom napuštanja Ade Ciganlije prolazimo pored Inkluzivnog igrališta, bez prvobitne namere da posetimo i ovaj prostor. Bogdan (5) i Magdalena (3) otrčavaju na igralište i odmah se angažuju u igri sa drugom decom.

Magdalena odlazi na veliku ljuljašku na kojoj se već igra petoro dece (tri dečaka i dve devojčice) i osvaja mesto na ljuljašci pored dve devojčice, dok ih tri dečaka ljuljaju.

Bogdan odlazi na vrtešku na kojoj je osmoro dece različitih uzrasta i priključuje se igri tako što pokreće vrtešku zajedno sa njima a zatim pronalazi put da uđe i stane u centar, držeći se za metalnu konstrukciju.

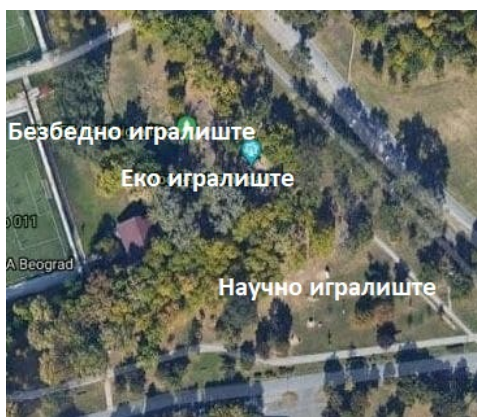
(Izvod iz narativnih istraživačkih beleški, 25.9.2021.)

Pedagoški potencijal ovog igrališta prepoznamo pre svega u njegovoj integrisanosti u zajednicu, igralište pripada parku i privlači decu različitih uzrasta. U periodima kada je na Adi Ciganliji puno posetilaca i na samom igralištu je prisutan veliki broj dece različitog uzrasta. U ovom igralištu svakako se prepoznaje i potencijal zajedničkog učešća i podrške i saradnje među decom u toku igre. Većina elemenata na igralištu osmišljena je tako da podržava zajedničko angažovanje većeg broja dece. Ono što izostaje jesu prilike za razvijenu imaginativnu igru, što je posledica nedostatka slobodnih elemenata.

4.2.3. Eko igralište na Adi Ciganliji

Eko igralište na Adi Ciganliji postoji od 2014. godine, a izgrađeno je u saradnji JP „Ada Ciganlija“ i kompanije Neoplanta⁷⁵. Ovo igralište odabrano je jer najbliže oslikava trend izgradnje igrališta od prirodnih materijala koji omogućava deci da budu u dodiru sa prirodom, zbog čega i nosi naziv „Eko igralište“. U nedostatku avanturističkih igrališta na teritoriji grada Beograda ovo će igralište biti uzeto kao primer trenda dizajniranja igrališta koja deci dozvoljavaju razumnu dozu rizika u igri i podržavanje avanturističkog duha kod dece.

Ovo igralište nalazi se u neposrednoj blizini još dva, takođe neograđena igrališta drugačijeg dizajna. Jedno je bezbedno igralište, odnosno Inkluzivno igralište koje smo opisivali u prethodnom delu, dok je drugo igralište koje je u neposrednoj blizini naučno igralište – strukturirano igralište sa fiksiranom opremom osmišljenom i dizajniranom tako da deci približi nauku. Oba pomenuta igrališta lako su uočljiva posetiocima Eko igrališta. Dok su oba susedna igrališta karakteristična po jarkim bojama, Eko igralište karakterišu neutralne boje.

Prikaz 6.1 – položaj Eko igrališta u odnosu na druga dva igrališta

⁷⁵ Podaci preuzeti (9.2.2020.) sa: <https://www.adaciganlija.rs/zabava/decija-igralista/>

Eko igralište nije ograđeno pa se stiče utisak da je otvoreno ka svom okruženju – parku u koji je smešteno. Od vremenskih nepogoda (jakog sunca i kiše) delimično je zaštićeno. Od kiše i jakog popodnevnog sunca ovo igralište nije zaštićeno, ali zbog zelenila, odnosno drveća koje se nalazi u neposrednoj blizini moguće je boraviti na ovom prostoru i u toplim letnjim danima. Vredi napomenuti da je usled toga što je izgrađeno od drveta a nije zaštićeno od vremenskih nepogoda ovo igralište danas oronulo i ima vidna oštećenja na opremi.

Prikaz 6.2 – oštećenja na opremi i uklonjeni delovi Eko igrališta na Adi Ciganliji

Ovo igralište ne predviđa ograničenje u pogledu uzrasta dece kojoj je namenjeno, nema istaknute instrukcije o tome kako se koristi prostor ili njegovi delovi, nema zabrane, stoga se može zaključiti da ono predstavlja otvoreni tip igrališta.

Oprema koju vidimo na igralištu u najvećoj meri je drvena, ali postoje i delovi od lima (tobogani), kanapa i metalnih lanaca (ograde) i betona (tuneli). Ovo igralište nema specijalno izrađenu podlogu, već se deca kreću po zemlji, travi ili kamenčićima. Igralište, koje nosi naziv „Eko igralište“, napravljeno je od prirodnih materijala, i okruženo je prirodom pa možemo reći da ostvaruje potencijal povezivanja deteta sa prirodom.

Iako je igralište sačinjeno od fiksiranih elemenata, postoji deo igrališta koji je posut kamenjem različite veličine koje bi se moglo smatrati slobodnim elementima (tu su i grančice i lišće sa okolnih drveća i ostali prirodni materijali jer je igralište u parku), a podlogu na koje je igralište smešteno čine zemlja i trava. Ne postoje delovi prikladniji za dečake ili devojčice, boje su prirodne i neutralne, ne sugerišu polnu segregaciju niti je uzrasna segregacija sugerisana.

Prikaz 6.3 – igra slobodnim elementima na Eko igralištu

Kosta (4) i Jovan (4) pune šake zemljom a zatim prolaze drvenim stepenicama (balansirajući oprezno da se sadržaj iz šaka ne prospe) do suprotne strane gde prosipaju skupljenu zemlju.

Kosta: „Br, br“ (vozi bager koji prenosi zemlju) „e, tako“ (nakon istovarivanja zemlje na drugu stranu vraća se istim putem po još)

Nakon dva kruga, dečake je jedna mama opomenula da ne bacaju zemlju sa visine jer može da smeta drugoj deci. Kosta i Jovan su se pogledali i krenuli da silaze istim stepenicama kuda su sišli i prethodna dva puta. Nakon silaska sa stepenica Kosta je ugledao tunel i sa osmehom pogledao u Jovana, ne rekavši mu ništa, napunio ruke zemljom i krenuo kroz tunel. Jovan je krenuo za njim. Kada je izašao na drugu stranu Jovan je zemlju istovarao, ali ne sa visine. Igra se nastavila tako što su dečaci iznalazili najpre nove puteve a zatim i nova mesta za istovar zemlje.

(Izvod iz narativnih istraživačkih beleški, 26.9.2021.)

Igralište ne oslikava trend dizajniranja bezbednih igrališta. Postoje delovi igrališta koji su osmišljeni tako da podstiču avanturistički duh (kao na primer mostovi koji se klata prilikom hodanja po njima ili poligoni greda) ali su i oni obezbeđeni (mostovi koji se klata ograđeni su kanapima i lancima tako da dete ne može da padne sa visine, ukoliko se pažljivo kreće, poligoni greda su postavljeni nisko tako da pri padu ne može doći do ozbiljnih povreda). Igralište nije dizajnirano tako da se njegovi elementi mogu posmatrati kao izdvojeni elementi (osim žičare koja je naknadno dodata) već celo igralište deluje kao celina. Ova karakteristika utiče na zajedništvo u igri jer ne usmerava dete na izdvajanje. Pored toga ovakav dizajn pokreće decu na istraživanje prostora (jedan vid istraživanja prostora prikazan je u igri Jovana i Koste) i na preispitivanje sopstvenih granica.

Po dolasku na Eko igralište (...) Kosta (4), Jovan (4) i Kalina (2) kreću u istraživanje dela igrališta sa preprekama. Kalina prati svog starijeg brata Kostu. Najpre posmatra kako on izlazi na kraj sa preprekama, a zatim i sama pokušava da prođe istim putem. Njena mama je pored, spremna da pomogne ali se uglavnom ne meša.(...) Nakon više ponavljanja prelaska jedne staze (koja podrazumeva penjanje uz zid sa instaliranim hvatovima, zatim prelazak preko mostića koji se klata do spusta niz tobogan) Kalina je ovladala stazom tako da više nije bilo potrebe da je iko pridržava. Ipak, u znak podrške, Kosta je čeka na kraju staze.

(Izvod iz narativnih istraživačkih beleški, 26.9.2021.)

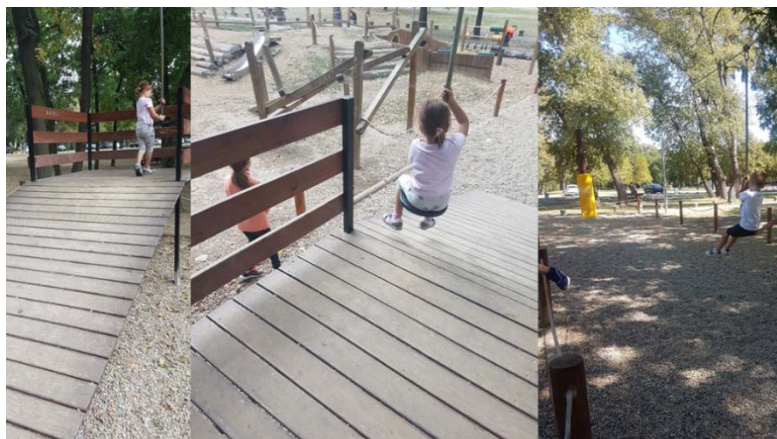

Prikaz 6.4 – saradnja na prostoru Eko igrališta

Čitavo igralište osmišljeno je tako da podržava razumnu dozu rizika u dečjoj igri. Primetno je da na ovom igralištu odrasli u manjoj meri prate decu nego što je to slučaj na prethodna dva igrališta koja smo analizirali. U sklopu samog igrališta postoje i klupe (postavljene 2020. godine) sa kojih roditelji mogu da posmatraju decu koja se igraju. Postoje i klupe koje su u neposrednoj blizini igrališta, ali te klupe su elementi u sklopu parka Ade Ciganlije i sa njih odrasli nemaju jasan pregled dešavanja na dečjem igralištu. Primetno je da roditelji uglavnom stoje na obodu igrališta, neki sede na zemlji i veliki broj roditelja komunicira međusobno.

2020. godine postavljen je dodatni element – žičara (Prikaz 6.5) koja ovo igralište dodatno približava konceptu avanturističkog igrališta, iako se ono nikako ne može okarakterisati kao

avanturističko zbog nedostatka ostalih ključnih karakteristika ovog tipa igrališta o kojima smo govorili u teorijskom delu rada.

Prikaz 6.5 – žičara na Eko igralištu na Adi Ciganliji, dodata 2020. godine

Zbog toga što je nov element i zbog toga što daje osećaj uzbuđenja žičara je veoma privlačan element deci na ovom igralištu koja su u stanju da strpljivo čekaju kako bi došla na red za spuštanje, ukoliko je više dece prisutno. Ovo je takođe mesto gde se često i roditelji uključuju i preuzimaju ulogu pomoćnika koji deci, kojoj je potrebno, pružaju pomoć prilikom polaska, drugoj deci pomažu da postignu veći zalet, vraćaju sedište na početni položaj kada dete to ne može samo.

Po dolasku na igralište Milica (5) odlazi na žičaru na kojoj već osmoro dece različitog uzrasta čekaju u redu (...) Ona strpljivo čeka svoj red i prati grupnu dinamiku. Pored dece tu se nalaze i 4 odrasle osobe koje posmatraju dešavanja, a jedan otac pomaže deci (...)

Milica se zadržava na žičari 20 minuta, zatim dolazi do majke da se prezuje, jer je primetila da su joj mokre čarape (zato što se noga oznojila). Prezuva se i vraća na žičaru gde provodi i narednih 45 minuta.

(Izvod iz narativnih istraživačkih beleški, 26.9.2021.)

Žičara je osmišljena tako da starija deca mogu i sama da je koriste, ukoliko su dovoljno visoka, ali mlađoj deci je uglavnom potrebna pomoć pa i ovaj element, iako podrazumeva da se jedna osoba spušta, može podsticati saradnju i zajedničko angažovanje. Primer takvog zajedničkog angažovanja vidimo u Uninom (4) doživljaju žičare.

Una (4) prilazi žičari na kojoj se pre toga igrao njen stariji brat Igor (6). U igri je učestvovao i njihov otac koji je Igoru pomagao da se kreće brže na žičari, dajući mu zalet. Igor je dovoljno visok i snažan da može sam da se popne na žičaru, ali Una nije. Unino prvo spuštanje proteklo je tako što su joj brat i otac zajedno pomagali da krene, nakon čega je tu ulogu preuzeo Igor.

(Izvod iz narativnih istraživačkih beleški, 21.8.2021.)

Prikaz 6.6– saradnja u igri na žičari

Eko igralište nije komercijalnog karaktera, iako je na tabli koja je istaknuta uz igralište data informacija o tome koje su kompanije učestvovala u izgradnji igrališta. Međutim, tabla nije upadljiva. U neposrednoj blizini igrališta ne postoje komercijalni sadržaji, pa možemo reći da ovo igralište nema komercijalni karakter.

Analiziranjem karakteristika ovog igrališta prepoznajemo potencijal zajedničkog učešća, fleksibilnost i podršku istraživanju, postojanje prilika za razuman rizik i prilike za imaginativnu igru. Pedagoški potencijal ovog igrališta takođe se oslikava u otvorenosti prema zajednici i integrisanosti u zajednicu jer podržava interakciju između svih posetilaca prostora, kako dece svih uzrasta tako i odraslih međusobno, ali i dece i odraslih. Zbog svoje uklopljenosti u prirodni ambijent čiji je deo ali i zbog činjenice da je izrađeno od prirodnih materijala i da deci omogućava dodir sa zemljom, kamenčićima, travom, drvetom, ovo igralište ima i potencijal povezivanja dece sa prirodom.

4.2.4. Dečje igralište Beogradski park

Ovo igralište nastalo je u okviru projekta Beograd na vodi i deo je parka u sklopu naselja Beograd na vodi koji je nazvan Beogradski park. Igralište je otvoreno u novembru 2019. godine. Na zvaničnoj internet prezentaciji projekta Beograd na vodi⁷⁶ nalazimo informaciju da je park izgrađen u cilju odgovora na savremeni životni stil i da služi zadovoljavanju potreba svih članova porodice za rasonodom i rekreacijom. U okviru Beogradskog parka, pored dečjeg igrališta, postoje još i tereni za košarku, mali fudbal i rukomet, stolovi za stoni tenis, staza za džoging, kao i deo za piknik.

Igralište nije ograđeno i deo je celine koja pruža mogućnost za angažovanje dece i ljudi svih uzrasnih grupa. Igralište je smešteno iza stambenih zgrada, nalazi se u delu naselja kroz koji ne prolaze posetioci, pa se pretpostavlja da će se na njemu u najvećoj meri igrati deca iz ovog naselja. Posmatrajući poziciju na kojoj je smešteno, možemo reći da igralište jeste integrisano u zajednicu.

Ovo igralište odabrano je zbog toga što poseduje znak usaglašenosti koji svedoči o tome da je prošlo inspekcijski nadzor i da je procenjeno da je usklađeno sa *Pravilnikom o bezbednosti dečjih igrališta* (Ministarstvo privrede RS, 2019). Znak vidimo na tabli koja je istaknuta pored igrališta. Na tabli su takođe, istaknute informacije o tome kako se koriste različiti elementi na igralištu, kom uzrastu su namenjeni, a pored svega toga istaknute su i različite zabrane koje su na snazi (zabrana uvođenja životinja na prostor igrališta, zabrana voženja rolera, skejtbordova, bicikli, trotineta po terenu igrališta, puštanje dronova, zabrana igranja loptom i zabrana unošenja hrane i pića). Kada se uzme u obzir struktura igrališta i definisana pravila može se reći da i ovo igralište predstavlja zatvoreni tip igrališta.

⁷⁶ <https://www.belgradewaterfront.com/sr/desavanja/park/>

Fotografija 7.1 – informativna tabla na igralištu Beogradski park

Igralište je odabrano i zbog toga što po svom dizajnu, odnosno po dizajnu elemenata koji su na njega postavljeni ukazuje na trend udaljavanja od tipičnih igrališta, odnosno predstavlja savremeno igralište na koje su postavljeni elementi osmišljeni tako da budu multifunkcionalni i zanimljiviji deci. Međutim, kao što se i na tabli može videti, na igralištu se nalaze i stereotipni – tipični elementi kakve nalazimo i na tipičnim igralištima. To su tri vrteške različitog dizajna i različitih nivoa težine za upravljanje vrteškom (dve su preporučene za uzrast 3 do 8 godina, dok su dve namenjene starijoj deci – 8 do 15 godina). Postoji i jedna klackalica namenjena deci od 3 do 8 godina, ista po dizajnu kao ona koju nalazimo na bezbednom igralištu u Bloku A. Za decu mlađu od tri godine postavljena je jedna ljuljaška (namenjena uzrastu od 1 do 4 godine). Pored predstavljenih, tipičnih elemenata, na igralištu su postavljene i 4 konstrukcije osmišljene za penjanje i različita motorička angažovanja kakve nalazimo na savremenim igralištima za decu. Iako su sve konstrukcije za penjanje prema uputstvu namenjene deci starijoj od 6 godina, primetili smo da mnoga mlađa deca nalaze svoje načine da se angažuju i igri na ovim elementima.

Elementi na igralištu jesu multifunkcionalni i kako ih ima dosta pretpostavlja se da ovo igralište može deci dugo da bude zabavno i da podržava drugačije angažovanje deteta prilikom svake posete. Za razliku od standardnih elemenata za penjanje koje nalazimo na tipičnim bezbednim igralištima, elementi koji su postavljeni na ovo igralište detetu dozvoljavaju mnoštvo načina za prelaženje prepreka i penjanje. Dete u ovakvom angažovanju ima prilike da isprobava sopstvene mogućnosti i pomera granice, uvežbava spretnost i jača samopouzdanje u tom procesu.

*Miona (5) se spušta sa jednog od elemenata preko dugačke grede.
Miona: „Tata me je jednom naučio kako da se ovde spustim.“*

ponosno poskoči prilikom silaska.

Marija (istraživač): „Aha, znači za prelaženje ovih prepreka mora da se uči?“

Miona: „Pa da, mora da se vežba.“

(Izvod iz narativnih istraživačkih beleški, 5.10.2021.)

Iako je na tabli istaknuto kom uzrastu su koji elementi namenjeni, u praksi to ne funkcioniše na taj način. Primetno je da i mlađa deca prilaze elementima koji su namenjeni starijoj deci. Takođe je primetno da na većim elementima bude istovremeno više dece različitog uzrasta i da mlađa deca nekada posmatraju stariju i od njih uče kako da ovladaju penjanjem i ostalim mehanizmima.

Miona (5) (penje se na jedan od elemenata i objašnjava mi): Ja sam Vojina (3) ovde naučila ovako da namesti ovde jednu nogu i ovde drugu, da ume da se popne. Vojin se ovde popne i stane.

(Izvod iz narativnih istraživačkih beleški, 5.10.2021.)

Slobodnih elemenata na ovom prostoru za igru nema, a kako deci nije dozvoljeno da na igralište donose lopte, bicikle, trocine i ostale rekvizite za igru možemo reći da je ovo jedino od odabranih igrališta na kom gotovo da uopšte nema slobodnih elemenata za igru dece⁷⁷. Međutim, deca pronalaze načina da se angažuju u zajedničkoj igri. Prilikom jedne posete primetili smo grupu dece koja je bila angažovana u igri žmurke na terenu.

Kako je igralište prestrukturirano i ne podržava agencnost dece u oblikovanju prostora, neka deca (uglavnom starija) pribegavaju korišćenju obližnjeg platoa koji je ravan prostor na kom je moguće da grupa dece osmisli svoju igru i prostor prilagodi sopstvenim zamislama.

Fotografija 7.2 – ravni plato pored igrališta koji deca koriste u igri

U celom parku, pa tako i na igralištu i oko igrališta posađeni su trava i drveće, koji, iako imaju dekorativnu funkciju i ne predstavljaju prirodni ambijent (nije predviđeno da deca imaju dodir sa travom i drvećem), ipak mogu davati privid uklopljenosti u prirodno okruženje. Dodatno, deci dodir sa prirodnim materijalima omogućava i poseban deo igrališta gde je deci omogućeno da se igraju vodom.

⁷⁷ Prilikom dve posete ovom igralištu, istraživač nije primetila da su deca donosila dodatne elemente

Prikaz 7.1 – deo igrališta Beogradski park, za igranje vodom

Kako su se posete ovom igralištu dešavale u periodu kada su prošli letnji dani nismo imali prilike da posmatramo kako sve igra na ovom delu igrališta može da izgleda a možemo pretpostaviti da ovaj deo igrališta ima potencijal razvijanja imaginativne igre i zajedničkog učešća.

Jedan dečak pokušava da pokrene vodu iz visokog stuba pritiskom na pumpu ali ne uspeva sam. Drugi dečak mu prilazi i seda na pumpu kako bi težinom svog tela izvršio dovoljno jak pritisak. Kada voda krene da izlazi sa vrha visokog stuba oba dečaka trče da izbegnu da ih voda pokvasi.

(Izvod iz narativnih istraživačkih beleški, 26.9.2021.)

Na ovom igralištu postoji mali broj klupa za roditelje, ali postoji mogućnost sedenja na zidićima kojima je igralište ograđeno. Na tabli ispred igrališta je istaknuto da deca mlađa od 7 godina moraju biti na igralištu u pratnji roditelja a roditelji starije dece imaju mogućnost da u neposrednoj blizini igrališta sede za stolovima namenjenim za piknik u okviru druge prostorne celine parka. Primetno je da su roditelji prisutni na terenu ili usmereni na praćenje svoje dece, ili su izdvojeni od ostalih i sede uglavnom sami na zidićima, nije primetno da odrasli prisutni na terenu uspostavljaju interakciju.

Učešće roditelja uglavnom se svodi na posmatranje dece ili stajanje pored njih, ukoliko su mlađa deca u pitanju, ali postavljene vrteške svojim fizičkim karakteristikama podržavaju zajedničko angažovanje dece i odraslih u igri, iako svojim diskurzivnim karakteristikama zabranjuju takvo učešće (na tabli je istaknuto da su ove vrteške namenjene deci uzrasta do 15 godina).

Fotografija 7.3 – zajedničko učešće dece i odraslih na igralištu Beogradski park

Igralište Beogradski park nije komercijalnog karaktera i ne podrazumeva naplatu za boravak na igralištu niti su posetiocima igrališta dostupni proizvodi koji se kupuju. Ipak, prostor se na izvestan način koristi za plasiranje marketinških poruka. Igralište je od ulice izdvojeno pregradnim zidom na koji su zakačena platna sa štampanim porukama koje promovišu projekat Beograd na vodi (fotografija 9.2).

Osvrtom na karakteristike ovog igrališta, pedagoške potencijale prepoznajemo u prilikama za angažovanje u igri uz razumnu dozu rizika i prilikama za dodir sa prirodnim elementima (oba ova svojstva su u većoj meri primetna na prikazanom Eko igralištu). Igralište jeste na dobar način fizički uklopljeno sa okruženjem, ali boravkom na terenu nismo prepoznali potencijal otvorenosti prema zajednici i prilike za interakciju odraslih. Igralište je, kao i prikazano igralište A bloka, deo stambenog naselja, ali za razliku od novobeogradskog igrališta, ovaj prostor nije zatvoren, odnosno zabranjen za nepoželjne posetioce, nije ograđen i emituje dobrodošlicu, o čemu svedoči i jedan učesnik našeg istraživanja.

Milan (otac): Znam za to igralište, bili smo letos. Išli smo da kupimo nešto tu u Savskoj, pa smo imali vremena i svratili smo. Deca su se baš lepo izigrala, sećam se da je bila ta česma, to nigde nisam drugo video, oni su se kvasili i baš im se dopalo.

4.2.5. Igralište kafića Šark na Adi Ciganliji

Ovo igralište odabrano je kao primer komercijalnog igrališta, koje za razliku od većine tipičnih komercijalnih igrališta nije zatvoreno, već se nalazi na otvorenom, ali ograđenom prostoru, u prirodi. U sklopu kafića Šark, kao i u sklopu nekih drugih kafića i restorana na Adi Ciganliji nalazi se igralište namenjeno gostima kafića.

Ovo igralište nalazi se na novobeogradskoj stani Ade Ciganlije udaljeno je od parkinga i do njega se može stići stazama za pešake ili bicikliste ili turističkim vozicom koji vozi oko jezera. Postoji i alternativna ruta – kroz zelene površine, između dve staze koja obezbeđuje da put bude prijatniji u toplim danima. Na putu ka igralištu nalaze se brojni drugi nestrukturirani prostori za igru, ali i javna igrališta i igrališta koja su delovi drugih kafića koji decu pozivaju na igru. To znači da se na ovo igralište roditelji sa decom moraju ciljano uputiti, jer se ne nalazi na najprometnijim delovima Ade Ciganlije, niti je lako uočljivo. Pretpostavlja se da se na ovom igralištu deca takođe susreću sa drugom decom i odraslima koje ne poznaju.

Igralište Šark istraživač je posetila 4 puta, sa različitom decom i iskustva dolaska do igrališta su različita. Put od 2 kilometara koji je potrebno preći dugačak je i zahteva dogovaranje sa decom pre kretanja, odnosno pripremu dece. Ovo putovanje može biti svojevrsna avantura, posebno ukoliko se odabere put između dve betonske staze (šetališta i biciklističke staze) koji se prelazi između drvoreda, po travi.

Igralište je ograđeno kanapom, koji prostor igrališta odvaja od šetališta Ade Ciganlije, sa jedne strane, dok je sa druge strane otvoreno prema kafiću, a sa treće strane se nalazi uz teren za odbojku, od kog je izdvojeno tendom i tribinama, tako da lopta sa terena za odbojku ne može da zaluta na igralište. Igralište odaje utisak „ušuškanog“ prostora za decu, povezanog sa kafićem, čiji je sastavni deo. Iako je igralište odvojeno od odbojkaškog terena na kom borave odrasli, postoji prolaz kojim se sa terena za odbojku može doći do igrališta i koji povezuje ova dva sveta. Na ovom igralištu prepoznajemo integrisanost prostora sa svojim (prirodnim) okruženjem i potencijal u tome što omogućava povezivanje sa prirodom. Kako je igralište okruženo zelenilom, a konstrukcije od kojih su sačinjeni rekviziti na igralištu su pretežno od prirodnih materijala (drveta), podloga je pesak, jezero je u neposrednoj blizini, stoga ovo

igralište, slično kao i Eko igralište koje je takođe na Adi Ciganliji oslikava trend uređivanja igrališta koji posetiocima omogućava dodir sa prirodom.

Scena 1: Bogdan (5) po dolasku na igralište izražava želju da ode do vode, da se kupa. Objašnjavamo mu da je voda hladna jer je kraj septembra, on želi da se uveri (...) Krećem sa njim do vode, on hoda bos po kamenčićima na plaži. Prilazimo vodi, on kvasi stopala i uverava se da je voda zaista hladna. Vraćamo se nazad.

Bogdan: Au, sada me kamenčići bockaju.

Marija (istraživač): To je zato što su ti stopala sada mekša jer si ih pokvasio (...)

Scena 2: Bogdan posmatra dva dečaka koja se igraju tako što trče po terenu za odbojku, a zatim im se priključuje u ovoj igri koja se proširuje sa prostora igrališta na prostor terena za odbojku.

(Izvod iz narativnih istraživačkih beleški, 25.9.2021.)

Navedeni primer pokazuje da položaj igrališta u odnosu na okruženje daje dodatne potencijale i otvara mogućnosti za različita angažovanja dece koja borave na igralištu. Bez obzira na činjenicu da je prostor igrališta na neki način ograđen, igralište ipak podstiče decu da se slobodno kreću, ulaze i izlaze sa igrališta u toku igre i istražuju okruženje. Poređenja radi, ograđeno igralište u A bloku ima drugačiju ogradu koja je osmišljena tako da decu zadrži na prostoru igrališta, čime je to igralište potpuno izdvojeno od svog okruženja.

Ovo igralište nema označene restrikcije po pitanju uzrasta kom je namenjeno. Pored igrališta istaknut je natpis:

„Dragi roditelji, Dečja igraonica „Šark“ je namenjena za igru vaše dece. Iako je projektovana i izrađena po najvišim bezbednosnim standardima, molimo vas za potpuni nadzor vaše dece. „Šark“ ne preuzima nikakvu odgovornost za njihovu bezbednost.“

Za roditelje je predviđen kafić, ali već je napomenuto da se roditelji mole da ne ostavljaju decu bez nadzora na igralištu. Neki od stolova kafića postavljeni su tako da odatle roditelji mogu da vide svoju decu koja se igraju.

Mada natpis akcentuje bezbednost, ovo igralište ne oslikava trend uređivanja bezbednih igrališta, iako pesak jeste podloga koja amortizuje udarce i u tom smislu ovo igralište jeste bezbedno. Sedišta na ljuljaškama nisu obezbeđena, ne postoji ograda koja potpuno zatvara prostor, postoje elementi koji podržavaju avanturistički duh u igri koja podrazumeva brzinu, visinu, uvežbavanje balansa.

Prikaz 8.1– prilike za preuzimanje razumnog rizika u igri na igralištu kafića Šark

Ovo igralište sa jedne strane ima fiksirane i prepoznatljive elemente, kakve su ljuđaške, dok sa druge strane ima netipične elemente (prikaz 8.1) koji deci omogućavaju angažovanje u igri koja nosi razumnu dozu rizika. Pored toga veliki potencijal ovom igralištu daje odvojeni deo – bazen sa peskom u kom deca mogu da se igraju, a za tu igru su im dostupne i neke igračke (uglavnom igračke koje druga deca donesu i zaborave) ili deca mogu sama da unesu svoje igračke koje su ponela, stoga možemo reći da ovo igralište ima potencijal podržavanja zajedničke igre dece i kreativnijih i raznovrsnijih formi igranja. Pedagoški potencijal ovog igrališta ogleda se i u podržavanju detetove agensnosti u oblikovanju prostora.

Po dolasku na igralište Miona (5) i Vojin (3) najpre odlaze u bazen sa peskom u kom se nalaze neki rekviziti (lopatice, kofice, igračka bager...). Vojin je na putu ka igralištu skupljao grančice koje je uneo u bazen, kao dodatne rekvizite.

(Izvod iz narativnih istraživačkih beleški, 18.9.2021.)

Prikaz 8.2– slobodni elementi na igralištu kafića Šark

Navedeni primer ilustruje ispunjavanje svih navedenih potencijala. Kako igralište svojim izgledom i prirodnim materijalima od kojih je sačinjeno, prirodom kojom je okruženo šalje poruku da su i ostali prirodni materijali na igralištu dobrodošli (kao što su grančice), deca osećaju slobodu da na igralište unesu i druge materijale koje će u igri koristiti (na nekim drugim igralištima primećivali smo zabranu unošenja drugih materijala na igralište). Unošenje slobodnih elemenata na igralište ovaj prostor dalje podržava zajedničku igru dece i razvijanje simboličke igre koja se razvija ne samo u ograđenom delu – bazenu sa peskom već i na celoj površini igrališta jer je pesak prisutan na celom igralištu.

Još jedan primer kako slobodni elementi u vidu polustrukturiranog i nestrukturiranog materijala doprinose pokretanju zajedničke igre pronalazimo u igri Bogdana i Magdalene.

Magdalena (3) se igra tako što sipa pesak u plastične čaše koje se nalaze na terenu, pored ljuđaški (ne u bazenu sa peskom).

Magdalena: „Ovako da naspem, ja hoću blago da napravim.“

Bogdan (5) joj prilazi i kreću oboje da pune čaše peskom.

Bogdan (pokušava da napravi kulu od peska): „Ne može, to mora od mokrog peska.“

Magdalena: „Izgleda sam neš to pronašla!“

Bogdan: „Magdalena, da vidiš, da ti pokažem. Vidiš ovaj braon pesak, tamni, sipaš njega u čašu i okreneš.“

Bogdan okreće čašu i stvara se brdašce.

Magdalena : „Pronašla sam vojnika.“ (pronašla je figuricu vojnika u pesku)

Bogdan: „Izgleda da moram da napunim punu čašu da bi ispalo dobro.“

Magdalena: „Da napravimo kućicu za vojnika?“

Bogdan: „Može zamak?“ (kreće da kopa kanal)

Magdalena: „Da!“ „Idem ja vodu da sipam.“

(Izvod iz narativnih istraživačkih beleški, 25.9.2021.)

Posmatranjem dečje igre na ovom igralištu primećujemo da se često dešava razvijanje zajedničke igre, kako dece koja su došla zajedno (braće i sestara) tako i kod dece koja se ne poznaju. Na samom igralištu odrasle osobe prisutne su u značajno manjoj meri nego što je to slučaj na drugim igralištima koja su odabrana za ovo istraživanje, što deci omogućava da ostvaruju neposredne kontakte.

Una (4) kreće da istražuje drvenu penjalicu na kojoj se već igra jedna devojčica. Nakon kraćeg zadržavanja na penjalici devojčice kreću u razgovor. Udaljavam se i posmatram sa distance kako ne bih narušavala neposrednost u njihovom odnosu.

(Izvod iz narativnih istraživačkih beleški, 21.8.2021.)

Prikaz 8.3 – uspostavljanje kontakta sa nepoznatom decom na igralištu kafića Šark

Zajednička igra dece na ovom igralištu podržana je ne samo zahvaljujući pesku, kao elementu koji ima potencijal za razvijanje zajedničke igre dece. Dva elementa postavljena na najudaljenije tačke od dela gde sede roditelji osmišljena su tako da se deca angažuju zajedno u igri. Napominjemo udaljenost od dela koji je namenjen odraslima, jer je odsustvo odraslih posrednika još jedan faktor koji može doprineti uspostavljanju saradnje među decom kroz neposredne odnose. Vrteška koja je napravljena tako da se troje dece zajedno vrte mesto je na kom se mogu videti deca različitog uzrasta koja se zajedno igraju. Starija deca su ta koja vrtešku pokreću. Ova vrteška (kao i žičara na Eko igralištu) može podržati i uključivanje odraslih, ali ima i dodatni kvalitet, jer omogućava da se odrasli vrte zajedno sa decom, odnosno da budu saigrači, a ne samo pomagači.

Maša (5): Meni je ovo još zabavnije nego zip lajn jer isto ide brzo a možeš i ti da se vrtiš sa nama zajedno i ne moramo da čekamo onoliki red.

(Izvod iz narativnih istraživačkih beleški, 21.8.2021.)

Ovo igralište jeste komercijalno jer se za boravak na njemu podrazumeva konzumacija hrane ili pića u kafiću Šark. Ovo, kao i neka druga igrališta na Adi Ciganliji sastavni je deo kafića i osmišljeno je kao prostor na kom mogu da se zabavljaju deca dok roditelji borave u kafiću. Zbog svog komercijalnog karaktera i lokacije na kojoj se nalazi ovo igralište niti je lako dostupno deci, niti je dostupno svoj deci grada Beograda, već samo onoj čiji su roditelji spremni da dete dovedu na Adu Ciganliju i posete baš ovaj od svih drugih dostupnih kafića. Na igralištu nalazimo i istaknute reklame, odnosno propagandni materijal – reklamne poruke odštampane na ciradi kojom je dečje igralište kafića Šark odvojeno od odbojkaškog terena koji se nalazi uz kafić.

Bez obzira na to što je ovo igralište teško dostupno i što često izostaje prisustvo poznate dece na terenu (koje se može smatrati bitnim elementom) u ovom igralištu prepoznajemo veliki pedagoški potencijal koji se ogleda u podršci zajedničkog učešća dece različitog uzrasta, ali i dece i odraslih, fleksibilnosti koju u igru unosi prisustvo prirodnih, nestrukturiranih i polustrukturiranih materijala, kao i slobodnih elemenata, postojanju prilika za razuman rizik, prilika za razvijenu imaginativnu igru, povezanosti sa prirodom i agensnosti dece u oblikovanju prostora.

4.2.6. „Fun2Play“ igraonica

Ova igraonica odabrana je kao tipični primer zatvorenih igraonica za decu u Beogradu. Dečja igraonica „Fun2Play“ nalazi se u stambenom bloku „West 65“ na Novom Beogradu, u prizemlju jedne od zgrada. Na zvaničnoj internet stranici⁷⁸ ove igraonice pronalazimo podatke da je njena površina 200m². Ovo je jedna tipična dečja igraonica koja je smeštena u zatvorenom prostoru, što je čini pogodnim mestom za igru dece tokom cele godine, bez obzira na vremenske uslove.

Na sajtu se u opisu igraonice ističe i sledeće:

„Jedan deo igraonice je namenjen deci koja vole kreativne radionice, igru i ples, kao i zabavu uz Sony PlayStation. A u drugom delu je prava atrakcija za mališane - trodimenzionalni lavirint opremljen po najvišim evropskim standardima. Površina lavirinta je 100m² sa dva tobogana do kojih vode različiti putevi sa raznim preprekama za aktivno igranje. Penjanje uz prepreke, trčanje, skrivanje, spuštanje, zabaviće čak i radoznale roditelje (visina prvog nivoa lavirinta je 180 cm)“⁷⁹.

Ovaj opis ukazuje na to da su roditelji dobrodošli da se igraju zajedno sa decom, ali prilikom posećivanja ove igraonice primetili smo svega nekoliko roditelja mlađe dece koji su bili prisutni u delu za igranje, dok su ostali roditelji bili smešteni u ceo za roditelje.

Igraonica „Fun2Play“ predstavlja zatvoreni tip igrališta, a to prepoznamo pre svega u jasno definisanim pravilima, koji su istaknuti i na sajtu⁸⁰, a postavljeni su i u samoj igraonici.

Fotografija 8.1 – pravila istaknuta u „Fun2Play“ igraonici

Ova igraonica opremljena je tipičnom opremom koju možemo da pronađemo u igraonicama (lavirinti sa preprekama, tobogani, bazeni sa lopticama) i to je oprema koja je fiksirana. Pored toga, u igraonici ima i igračkica kao što su blokovi za slaganje, guralice, igračke koje proizvode zvuk. Na internet stranici igraonice se ističe da ovaj prostor podstiče kreativnu igru kod dece, zbog toga je igraonica i opremljena mnoštvom igračkica, pored fiksirane opreme. Međutim, vredno postaviti pitanje da li je mnoštvo igračkica i rekvizita i mnoštvo jarkih boja garant kreativnosti u igri. Svi materijali i igračke koje primećujemo u igraonici predstavljaju tipične

⁷⁸ <https://www.fun2play.rs/>

⁷⁹ preuzeto sa: <https://www.fun2play.rs/>

⁸⁰ Spisak pravila istaknut na zvaničnoj internet stranici ([FUN2PLAY | Fun2Play dečja igraonica, blok WEST 65, Novi Beograd %](https://www.fun2play.rs/)): po dolasku u igraonicu, roditelj ili staratelj dete prijavljuje konobaru koji ga služi; u igraonici borave deca do 12 godina starosti; deca do 3 godine starosti u igraonici borave isključivo u pratnji roditelja ili staratelja; u igraonicu se ulazi isključivo u čarapama, prevashodno zbog higijene, a i kako bi se izbegle eventualne povrede; unošenje hrane i pića nije dozvoljeno, osim tokom rođendana, kada je unošenje istog kontrolisano; pre ulaska u igraonicu potrebno je skinuti sav nakit ili deo garderobe koji može povrediti decu.

materijale i igračke sa kojima se većina dece susrela dosta puta i koje zbog toga kod dece ne izazivaju začudnost i ne pozivaju na istraživanje.

Jedan dečak, uzrasta oko 2 godine se igra tako što vozi autić (igračku) po drvenoj konstrukciji kojom su zaštićeni radijatori na obodu igraonice. Pažnju mu privlače rupe koje se nalaze na konstrukciji, a koje imaju plastične umetke, koje se mogu skinuti. Dečak ostavlja autić i igru nastavlja tako što vadi i vraća plastične krugove, zatim ih provlači kroz svoju ruku. (...)

(Izvod iz narativnih istraživačkih beleški, 25.10.2021.)

Fotografija 8.2 – igra realnim predmetima u igraonici

Kada govorimo o opremi i materijalima koji su prisutni u igraonici lako je uočljivo da su u pitanju u potpunosti veštački materijali (guma, plastika, lakirani drveni inventar) i da prevladavaju jarke boje. Vrlo je jasno da ovakav prostor ne ispunjava potencijal povezivanja deteta sa prirodom.

Igraonica „Fun2Play“ namenjena je deci uzrasta do 12 godina. Ova igraonica ima kutak za bebe i dostupne igračke namenjene najmlađoj deci, ali i deo za stariju decu, koja mogu da igraju video igre. Primetno je da se vodilo računa o tome da u ovoj igraonici zabavu mogu pronaći deca različitog uzrasta i vredi naglasiti da delovi za decu različitih uzrasnih grupa nisu fizički izdvojeni. Na sajtu takođe pronalazimo da je ova igraonica opremljena tako da deci pruža kvalitetnu i bezbrižnu igru i zabavu, a roditeljima da omogući trenutke uživanja i opuštanja. Moglo bi se reći da ova igraonica podrazumeva odvojenost roditelja i dece, gde deca dobijaju priliku da se igraju dok roditelji mogu da „uživaju i opuste se“. U igraonici se u svakom trenutku nalazi neko od animatora – vaspitača, bilo da se radi o animatorima – vaspitačima koji sa decom realizuju osmišljene aktivnosti (kada su rođendani ili radionice) ili su oni tu kako bi nadgledali dečju igru dok roditelji borave u odvojenom delu. Ipak, deca mlađa od tri godine u igraonici moraju boraviti uz pratnju roditelja.

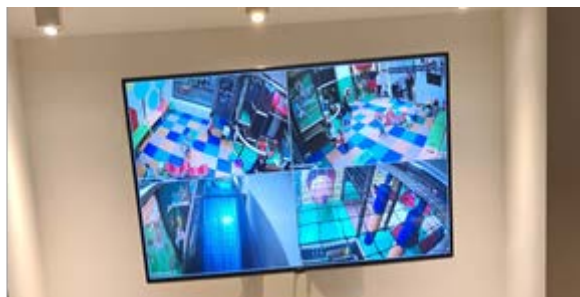
Dunja (6) i Jakov (7) ulaze u igraonicu i prolaze pored mnoštva mlađe dece koja se igraju u prednjem delu igraonice, odlaze u deo sa lavirintom gde započinju igru sa jednom starijom devojčicom (igraju se skrivanja). (...) Do izlaska iz igraonice Dunja i Jakov nisu ostvarili kontakt ni sa jednim od mlađe dece.

(Izvod iz narativnih istraživačkih beleški, 25.10.2021.)

Mila (6), Tijana (6) i Tijana (6) sede za stolom i crtaju zamišljena igrališta dok se druga, mlađa deca, igraju pored, ali tri devojčice ih ne primećuju. Jedan mlađi dečak (uzrasta između 1 i 2 godine) im prilazi zainteresovano, ubrzo zatim dolazi i odrasla osoba koja je tu prisutna sa dečakom, koja ga opominje da ne smeta devojčicama. Tri devojčice nastavljaju da crtaju i ne obraćaju pažnju na dečaka. Dajem njemu jedan list i nekoliko flomastera i on kreće da crta po listu papira. U toku crtanja on flomasterom prelazi i preko Milinog crteža na šta ona ni ne obraća pažnju. (...)

(Izvod iz narativnih istraživačkih beleški, 26.10.2021.)

Navedena dva primera ukazuju na to da ovaj prostor ne podržava zajedničku igru dece različitog uzrasta.

Fotografija 8.3 – prikaz sa kamera video nadzora na televizoru smeštenom u delu za roditelje u „Fun2Play“ igraonici

U delu u kom roditelji mogu da sede postavljen je televizor na kom roditelji mogu da prate šta se u igraonici dešava. Na ekranu se prikazuju događaji u realnom vremenu, koje prenose kamere postavljene u svim delovima igraonice, tako da deca nisu bez nadzora čak i ako su u delu lavirinta u kom se može desiti da odrasli nisu prisutni. Paradoksalno je da je najviši nivo nadzora prisutan na prostoru koji ima najmanje (odnosno nema ga uopšte) potencijala u pogledu pružanja deci mogućnosti za razuman rizik. Ovaj prostor je osmišljen tako da deca nemaju mogućnosti da se angažuju u aktivnostima u kojima testiraju svoje granice i bude avanturistički duh.

Ova igraonica komercijalnog je tipa, što znači da se boravak i igra na ovom prostoru naplaćuje, a pored toga prisutnima se nude hrana i piće, kao i usluge organizovanja proslava, što su tipične ponude koje se mogu pronaći u većini igraonica u Beogradu. Pored toga, ova igraonica nudi roditeljima da decu dovedu na specijalno osmišljene radionice, koje su tematske i osmišljene su tako da animatori – vaspitači rade sa decom dok roditelji mogu za to vreme da borave u delu igraonice namenjenom roditeljima. Komercijalni karakter pojačava i postavljeni aparat koji je osmišljen tako da se kupovinom i ubacivanjem žetona dobija loptica u kojoj se nalazi igračka, koja predstavlja iznenađenje jer dete ne zna unapred koju će igračku izvući. Aparat je postavljen pored ulaza u deo gde se deca igraju tako da je nemoguće da ga deca ne primete.

Fotografija 8.4 – automat za izvlačenje igračkica

4.3. Perspektiva dece

Deca, kao učesnici ovog istraživanja, imala su priliku da daju svoj sud o postojećim igralištima za decu u Beogradu na osnovu sopstvenog iskustva boravka na odabranim igralištima. Pored toga, sa decom se razgovaralo o njihovim iskustvima igranja na igralištima koja često posećuju i o njihovim idejama o tome kako jedno igralište treba da izgleda.

4.3.1. Zbog čega su igrališta deci važna

Prilikom dolaska na igrališta sa decom smo vodili razgovore o tome zbog čega ona vole da idu na igrališta i šta je to što ona vole na igralištima da rade. Vredi napomenuti da sva deca na pitanje da li vole da idu na igrališta odgovaraju da vole, ali za dolazak do razloga zbog kog su igrališta toliko voljeni prostori potrebno je bilo postavljati potpitanja, koja su u nekim situacijama bila i sugestivna. Osvrtom na njihove odgovore moguće je prepoznati neke obrasce, ali zbog toga što su razgovori sa decom vođeni u različitim situacijama i u različitoj meri bili navođeni od strane istraživača ili drugih prisutnih (roditelja, braće i sestara), nećemo pokušavati da impliciramo koji se od prepoznatih obrazaca nameću kao dominantniji, već ćemo samo predstaviti one koje smo prepoznali, dajući primere dečjih odgovora u kojima smo ih prepoznali.

Zašto deca vole igrališta

Kada govore o tome zbog čega vole boravak na igralištima deca nam u najvećem broju slučajeva poručuju da su to prostori na kojima se dešava igra, to su prostori na kojima deca imaju priliku da su fizički aktivna, ali i da se druže sa drugom decom.

Kada govore o tome da su igrališta prostori na kojima se dešava igra, deca najčešće stavljaju dešavanja na igralištu u paralelu sa dešavanjima na drugim prostorima i ističu da su igrališta *prostori za igranje i zabavu*.

Miona (5): Mi idemo na igralište tu ispred vrtića kada hoćemo da se igramo.

Marija (istraživač): A je l' se igrate kada ste u vrtiću?

Miona: Pa, igramo se, ali kad izađemo napolje tu onda se samo igramo.

Milica (5): Ja idem napolje da bih se igrala i zato sam na igralištu, da se ne bih u kući dosađivala.

Igrališta su takođe prostori koji deci daju priliku da budu *fizički aktivna*.

Bogdan (5): Kad izađem na igralište onda mogu da trčim, mogu da se jurim sa drugarima.

Jana (5): Ja pošto idem na gimnastiku, ja najviše na igralištu volim da se penjem kad ima one penjalice.

Iako uglavnom to ne ističu na prvo mesto u odgovorima dece se prepoznaje da su im na igralištu važna druga deca, odnosno poznata deca, njihovi drugari.

Tića (6): Pa, tu na igralištu mi budu najbolje drugarice pa se igramo kad završimo sa vrtićem.

Zašto deca vole igraonice

Kada sa decom razgovaramo o igraonicama primetno je da deca boravak u igraonicama vezuju za prisustvo druge dece⁸¹, ali i sam boravak u igraonici deca opisuju kao zabavan.

Marija (istraživač) (pokreće razgovor sa tri devojčice u igraonici): Je l' vi više volite da dođete ovde u igraonicu ili više volite da odete na igralište?

Mila (6): Ja više volim igraonicu.

Marija: A zašto?

Mila: Zato što je igralište dosadno, ne dođu drugari neki, trebamo čekati najbolje drugarice.

Marija: A u igraonici? Je l' budeš nekada sama?

Tijana (6): Meni se to jednom desilo.

Marija: I, šta si onda radila?

Tijana: Sama se igrala.

Marija: Može i tako?

Tijana: Pa, zanimljivo je, ideš na tobogan, zamišljaš da su ti tu drugari.

Marija (istraživač): Gde ti najviše voliš da se igraš?

Una (4): U igraonici LOL!

Marija: Šta tamo ima?

Una: Imma mnogo tobogana, i neki sivi što je mnogo visok i ovako truckaš.

Marija: A je l' smeš da ideš na taj tobogan?

Una: Ne. Igor ide, ja se plašim da ne trucnem.

Marija: A šta će da se desi ako trucneš?

Una: Onda će da me zaboli guza.

Marija: Šta radiš ti u igraonici?

Una: Imma loptice, tramboline.

Deca su svesna toga da se boravak u igraonici naplaćuje i da je to jedan od faktora koji utiče na učestalost poseta ovim prostorima koji njima jesu izuzetno privlačni.

Marija (istraživač): A je l' ideš često u LOL?

Una (4): Pa, ne jer je skupo, ne znam, skupo je LOL.

Pored igraonica nekoliko dece navodi drugi oblik komercijalnih prostora za igru dece a to su luna parkovi kao mesta koja su im posebno zanimljiva za igru.

Marija (istraživač): A koje je vaše omiljeno igralište?

Tijana (6): Luna park.

Marija: Luna park? A gde ima luna park?

Tijana: Nemam pojma, ali me tata odvede. Ja ne znam ni u koliko sati mi je trening, nego samo kad mi mama kaže ja idem.

Miona (5): Ja volim luna park. Mama, gde beše ima onaj luna park gde smo sa čikom bili?

Drugi prostori za igru

Na kraju vredni dodati da deca prepoznaju i druge javne prostore kao prostore za igru.

Jana (5): Pa, ja volim da odem sa tatom tamo gde on ima one šipke, onda nas dvoje možemo da vežbamo zajedno.

⁸¹ Kada njihove odgovore osmotrimo u svetlu saznanja koje smo dobili od roditelja o tome da se igraonice u najvećem broju slučajeva posećuju za vreme proslave dečjih rođendana i eventualno u situacijama kada se odrasli dogovaraju o posetama igraonicama sa prijateljima koji imaju decu, jasno je da se u igraonicama gotovo podrazumeva prisustvo drugara.

Una (4): Ja volim da se igram tamo gde žive Mila i Lena (na Novom Beogradu). Znaš šta još ima tamo?

Marija (istraživač): Šta?

Una: Fontana! Ovako svetli, a ovde dole ovako prska, sve više i više.

Marija: A šta onda ti radiš tu?

Una: Mi ovako trčimo tamo.

4.3.2. Kako deca vide elemente na postojećim igralištima

Prilikom boravka sa decom na igralištima pokušali smo da steknemo uvid u to šta se deci dopalo, a šta nije. Pre odlaska sa igrališta, nakon što su imali prilike da se upoznaju sa prostorom i elementima na tom prostoru, deci smo davali zadatak da nam fotografišu⁸² deo igrališta koji im se najviše dopao (koji je najzanimljiviji/najzabavniji) i deo prostora koji im se najmanje dopao. Zatim smo komentarisali fotografije i dolazili do uvida zbog čega dete izdvaja neki element na igralištu kao najzanimljiviji ili najmanje zanimljiv. Pre nego što predstavimo kako su deca izdvajala elemente koji im se (ne) dopadaju vredni napomenuti da smo od dece dobili 20 fotografija delova igrališta koji im se dopadaju (ukupno 11 dece je fotografisalo, ali neka deca su boravila sa istraživačem na više prostora pa su imala prilike da zadatak ponove više puta), ali da smo dobili svega 13 fotografija delova igrališta koji se deci nisu dopali, dok se u 7 situacija desilo da dete tvrdi da joj/mu se na igralištu sve dopalo.

Zanimljivi elementi

Kako nije svako dete boravilo sa istraživačem na svakom prostoru i kako svaki od prostora koji smo posećivali sadrži različite elemente, predstavljanje rezultata tabelarno nema za cilj da implicira da su odabrani elementi ujedno i omiljeni dečji elementi, ali nam ova tabela (tabela 2) daje polazni uvid o tome na osnovu kojih smo dečjih odabira sa decom dalje diskutovali o svojstvima delova igrališta, odnosno elemenata koje deca izdvajaju kao najzanimljivije.

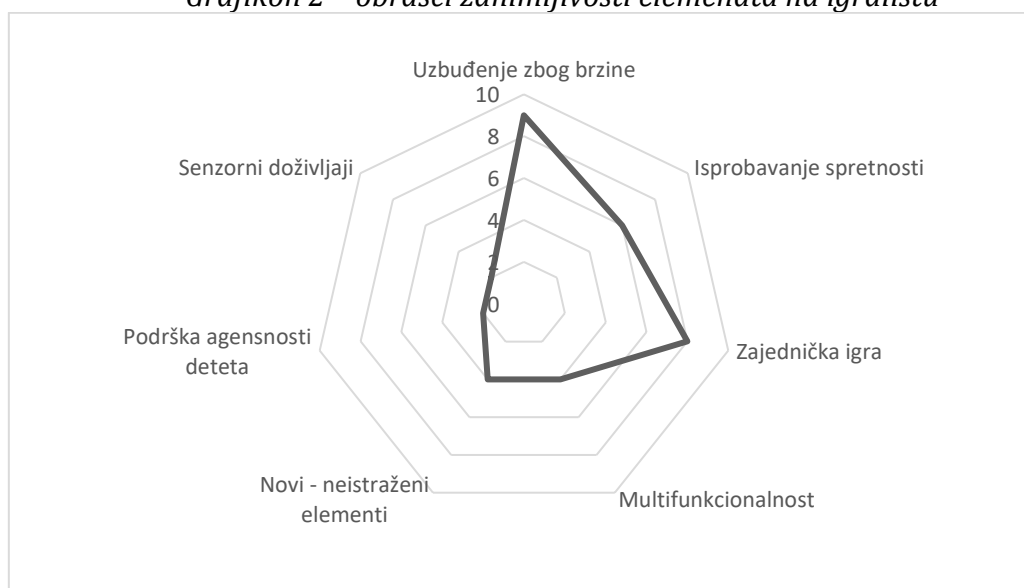
Tabela 2 – elementi na igralištima koje deca izdvajaju kao najzanimljivije

Vrsta elementa	Broj odgovora
Vrteške	4
Tobogani	3
Žičara	3
Penjalice	3
Složeni elementi – lavirinti, prepreke	3
Pesak	2
Gumena podloga	2

Iz diskusije sa decom na osnovu fotografija mogli smo da prepoznamo određene obrasce koji leže u osnovi toga zbog čega se deca opredeljuju da su im neki elementi posebno zanimljivi. Ti obrasci odnose se na vrednosti, odnosno potencijale koje oni prepoznaju u različitim elementima. Kako smo u nekim odgovorima prepoznali više od jednog potencijala, na grafikonu ćemo prikazati frekvencije za svaki prepoznati obrazac, odnosno svaku prepoznatu vrednost - potencijal u ukupnom broju odgovora (grafikon 2).

⁸² Fotografije koje su deca napravila nećemo prilagati jer su svi elementi koji se i na njihovim fotografijama nalaze već predstavljeni fotografijama.

Grafikon 2 – obrasci zanimljivosti elemenata na igralištu

Ono što se u najvećem broju dečjih odgovora pokazuje kao deci privlačno i zabavno jeste *uzbuđenje usled brzine*, koje oni vide u nekim elementima (brzine spuštanja niz tobogan, brzine vrtenja vrteške, brzine kretanja na žičari...).

Miona (5) (pojašnjava fotografiju žičare na Eko igralištu): Zip lajn mi je ovde zabavan jer je baš dobra vožnja, baš je brzo.

Milica (5) (pojašnjava fotografiju žičare na Eko igralištu): Zato što je najzabavnije. Ide brzo i treba da se držiš i onda se odbaciš.

Mila (6) (pojašnjava fotografiju tobogana iz igraonice „Fun2Play“): Pa ovde se ovako zaletiš i onda uletiš dole u one loptice. Mi smo se trkale koja će brže.

Druga vrednost jeste mogućnost *zajedničkog igranja* sa drugom decom ili odraslima.

Dunja (6) (pojašnjava fotografiju dela igraonice „Fun2Play“): Najzanimljiviji mi je ovaj lavirint...ovde kod ove mreže smo se ja i Jakov sakrili pa nas je ona seka tražila.

Kosta (4) (pojašnjava fotografiju vrteške sa Inkluzivnog igrališta): Tu mi se sviđa što se svi vrte.

Una (4) (pojašnjava fotografiju žičare na Eko igralištu): To mi je bilo najzabavnije kad sam se ja spuštala, a Igi mi je pomagao i posle sam išla baš brzo i tata me je gurao.

Maša (5) (pojašnjava fotografiju mekane podloge igrališta A bloka): Ovde mi je bilo najbolje kad sam radila zvezdu sa tobom.

Treća vrednost koju element na igralištu može dati a da ga deca prepoznaju kao zabavan jeste *prilika da isprobavaju svoju spretnost* (u penjanju, prelaženju prepreka, balansiranju...)

Miona (5) (pojašnjava fotografiju penjalice na Beogradskom igralištu): Pa, ja ovde najviše volim da se penjem na svim ovim penjalicama. Sve su mi zanimljive, ali sam ti slikala ovu zato što mi je sad najzanimljivije da naučim da pređem ove tri ovde, vidiš ovde.

Jana (5) (objašnjava fotografiju penjalice na igralištu Bloka A): Sviđa mi se ovde što imam ove kanape pa mogu i da se prevrćem i da se penjem.

Četvrta vrednost koju deca prepoznaju jeste *multifunkcionalnost elementa*, odnosno to da element deci dopušta različite vidove angažovanja.

Milica (5) (pojašnjava fotografiju konstrukcije sa toboganima na igralištu A bloka): Meni se ovde najviše sviđalo da se provlačim ovde i da se sakrivam sa Jovanom i tu da se penjem sa onom sekam i ovaj tobogan tu.

Deca vide vrednost u elementima koji im omogućavaju *agensnost u oblikovanju prostora* i uslova u kojima se igraju.

Una (4) (pojašnjava fotografiju crteža na mekanoj podlozi igrališta A bloka): Sviđa mi se ovo što smo nacrtali. Vidiš, ovo sam ja obojila.

Deci su zanimljivi i oni elementi koji im daju *nesvakidašnja senzorna iskustva*.

Miona (5) (pojašnjava fotografiju bazena sa peskom na igralištu Šark): Ovde mi se najviše sviđa što mogu bosa da budem tu u pesku. Ja volim da hodam po pesku bosa.

Na kraju, deci su zanimljivi elementi koji su *novi i neistraženi*.

Miona (5) (objašnjava fotografiju penjalice na igralištu Bloka A): Pa, nije loša ova penjalica. Ja volim da se penjem.

Marija (istraživač): Šta ti je na toj penjalici najzanimljivije?

Miona: Pa, ima ove konopce što vise pa možeš da se ljuljaš, to nemam kod mene na igralištu.

Maša (5) (pojašnjava fotografiju vrteške na igralištu Šark): Baš mi se sviđa ova vrteška, jer je zabavno kad se zavrti i pustimo pa ide unazad. Nisam se pre tako vrtela.

Nezanimljivi elementi

Zadatak da fotografišu delove prostora na igralištima i u igraonici koji im nije bio zanimljiv deci je bio teži od zadatka da fotografišu ono što im je bilo najzanimljivije. Ipak, dobili smo neke odgovore od dece, koje najpre prikazujemo tabelarno (Tabela 3).

Tabela 3 – elementi na igralištima koje deca izdvajaju kao nezanimljive

Vrsta elementa	Broj odgovora
Stolovi	5
Pojedinačne, obezbeđene ljuljaške	4
Mali tobogani	2
Penjalica	1
Žičara	1

Međutim, ovako prikazani odgovori bez analize povoda koji su decu podstakli da odaberu navedene elemente kao nezanimljive ne govore puno, odnosno ne govore gotovo ništa. U odgovorima dece na pitanje zbog čega im se odabrani elementi nisu dopali pronašli smo tri obrasca zbog kojih neki elementi na igralištima deci nisu zanimljivi.

Najpre se izdvajaju oni elementi koji deci *nisu (dovoljno) inspirativni*, odnosno ne pozivaju ih na igru.

Dunja (6) (pojašnjava fotografiju stolova u igraonici „Fun2Play“): Pa, nemam ovde šta da radim.

Maša (5) (pojašnjava fotografiju tobogana na igralištu A bloka): Nervira me što tobogani nisu spojeni... recimo, ovde da ima jedan tunel, ovako je dosadno.

Drugi razlog zbog kog neki elementi deci nisu zanimljivi jeste što deca smatraju da su namenjeni mlađoj deci i da su ih oni *prerasli*.

Jana (5) (objašnjava fotografiju obezbeđene ljuljaške na igralištu Bloka A): Meni je glupo da se ovde ljuljam, ovo su bebeće ljuljaške.

Una (4) (objašnjava fotografiju malog tobogana koji je uslikala na Inkluzivnom igralištu, iako smo mi boravili na Eko igralištu): Znaš šta mi je samo glupavo? Bebeći tobogan.

Marija (istraživač): Šta to znači?

Una: Bebeći, ovako su mali, baš mali.

Miona (5) (objašnjava fotografiju ljuljaške na Beogradskom igralištu): Ja volim sve na ovom igralištu. Jedino ova ljuljaška i ona tamo klackalica što su od 0 do 4.

Marija (istraživač): A, kako ti to znaš?

Miona: Pa, tamo piše. (pokazuje na tablu)

Na kraju, neka deca pojedine elemente procenjuju kao opasne, odnosno vide u njima opasnost od povrede.

Maša (5) (objašnjava fotografiju penjalice na igralištu kafića Šark): Ova penjalica mi se sad ne sviđa, znaš već, jer sam se udarila u nos.

Međutim, treba napomenuti da, kada se osvrnemo na odnos dece prema pitanju bezbednosti na igralištima primetno je da deca umeju da prepoznaju sopstvene granice u odnosu na elemente sa kojima se susreću na igralištima, ali da su odrasli ti koji često umesto dece postavljaju granice.

Devojčice Mila (6), Tijana (6) i Tića (6) govore o tome da vole zip – lajn, pa komentarišemo gde ga sve ima. Pitam ih da li imaju u vrtiću tako nešto.

Tijana: Nema. Ima samo neke penjalice, ali ne daju nam da se penjemo jer možemo da se razbijemo.

Tića: Zato što nam nisu tu mame. Ako se povredimo, šta ćemo onda.

Marija (istraživač): A, da li se penjete na penjalice na igralištu?

Mila: Na igralištu nemamo penjalice.

Marija: A, je l se bojite nečega kada odete na igralište?

Tića: Ja sam jednom slomila ruku, pa šta ću da radim.

Marija: Stvarno? Kako se to desilo?

Tića: Pa, bili smo kod moje babe i ja i moja sestra smo se nešto igrale. To mi je nerođena sestra i bile smo na krevetu nešto i meni je pao jastuk i ja sam htela ovako nekako da ga uzmem i ovako sam pala na ruku, ali dobro to je bila leva ruka.

Mila: Ja sam polomila desnu ruku, pala sam sa rampe.

Marija: Pa, kako se to desilo?

Mila: Išla sam, popela sam se na rampu i samo sam se klimala, klimala i samo sam pala.

Marija: A, koja je to rampa bila? Ona što se spušta za automobile?

Mila: Ne, druga ona, što ima crno – žuto.

Marija: A, gde je to bilo?

Mila: Na Adi tamo.

Marija: A, kako se vi sad pazite da se ne povredite? Je l se pazite?

Tića: Nama baba ne da da budemo na tom krevetu od kad sam ja slomila ruku, zato što možemo da se povredimo. (stavlja znake navoda prstima dok izgovara). Zato mi, ako je baba tu, ne možemo da skačemo, a ako nas ne vidi mi onda skačemo.

Marija: A, videla sam malopre da ste vas tri zajedno skakale, je l' to opasno?

Mila: Pa, nije ovde je sve mekano.

Marija: A, na igralištu kad ste?

Mila: Pa, nikad se na igralištu niko nije povredio.

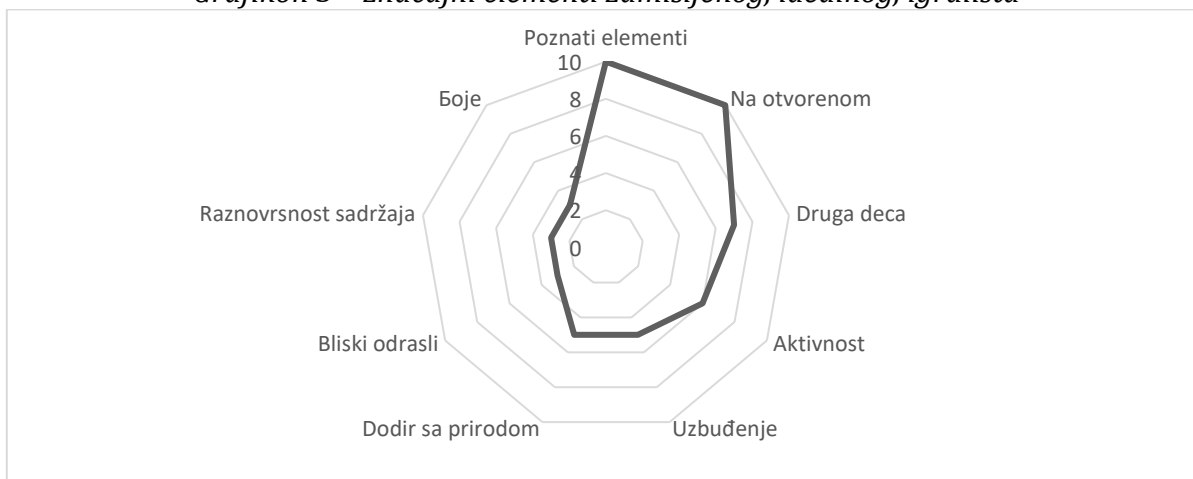
Tijana: Da, ja sam se jednom prevrnula preko klupe, ali nije to bilo na igralištu.

4.3.3. Kako deca zamišljaju idealno igralište

Kako bismo sa decom pokrenuli razgovor o tome kako oni zamišljaju idealno igralište, zamolili smo ih da nam nacrtaju jedno zamišljeno igralište na kom bi oni voleli da se igraju. Sa decom smo razgovarali u toku crtanja. U većini situacija, u procesu crtanja je učestvovalo više dece. U ovom delu istraživanja učestvovalo je 12 dece i dobili smo ukupno 12 crteža.

Osvrtom na razgovore koje smo sa decom vodili uočavamo određene obrasce koji mogu ukazivati na to šta je deci na igralištima važno, odnosno koje su njima najvažnije karakteristike igrališta. Značajne karakteristike koje smo prepoznali u odgovorima dece najpre ćemo grafički prikazati prema frekventnosti u dečjim odgovorima (grafikon 3).

Grafikon 3 – značajni elementi zamišljenog, idealnog, igrališta

Kada se osvrnemo na razgovore koje smo sa decom vodili na osnovu crteža kojima su oni prikazivali svoja zamišljena igrališta, primetno je da se većina crteža dece bazira na *poznatim elementima* koje su oni viđali na igralištima. Na većini crteža mogu se prepoznati *najtipičniji elementi* poput ljuljaški, tobogana i klackalica (čak 9 crteža). Čini se da tipični elementi deci šalju poruke da je to prostor za njih, odnosno da je to prostor za igru, odnosno kada kažu igralište deca prvo pomisle na ove, tipične elemente.

Crtež 1 – Ognjenov crtež

Ognjen (6): Kod mene ima ljulja.

Marija (istraživač): A, šta je tebi najvažnije na igralištu?

Ognjen: Ljubav! I da se ne svađamo.

Crtež 2 – Miličin crtež

Milica (5): Ja sam morala prvo da krenem od ljulje jer je ljulja najlakša.

Marija (istraživač): Nacrtaj mi ono što bi ti najviše volela da radiš.

Milica: Pa, ja tobogan volim najviše. /I probaću da nacrtam zip lajn... i treba mi neko drveće zato što mogu jedino da zakačim za drvo. /Ovo su penjalice.

Međutim, neka deca koja imaju iskustva sa različitim vrstama igrališta inspiraciju mogu pronaći i u elementima koji nisu tipični, što je bio slučaj sa Mionom koja je svoj crtež zasnovala na njoj poznatom igralištu u Beogradu na vodi, koje ima oblik podmornice (fotografija 11).

Fotografija 11 – Igralište u Beogradu na vodi

Crtež 3 – Mionin crtež

Miona (5): Kako da nacrtam podmornicu?

Marija (istraživač): Podmornica na igralištu?

Miona: Pa, tamo ima jedna takva. (pokazuje) Tu se ja spuštam, tu su krila i to je propeler.... /ja ne znam da crtam tobogan i tako te stvari.

Marija: A, je l' ti važno da imaš tobogan na igralištu?

Miona: Pa, ne.

Marija: A, to je ta tvoja podmornica?

Miona: Ona tamo nema oči, ali moja ima. /I ima prolaz. Ima jedan sa druge strane. /Tu ću nacrtati isto ovako, jedna cev da možemo da pričamo, to ti ovako izgleda. /I ovo ću obojiti u šareno, moja omiljena boja je šarena./ Tu se deca penju kao, to je od drveta, ali ja ću obojiti u šareno. /Ovde ću nacrtati jednu devojčicu. /Biće ovde stepenice. /Ja uđem sa Vojinom tu, on je unutra.

Marija: Kakva nam je to podloga?

Miona: Plastična.

Marija: Kao ovde? (pokazuje na mekanu podlogu na Beogradskom igralištu)

Miona: Ne, nego prava plastika.

Marija: Jesu li to oblaci?

Miona: Sada ću nacrtati i malo vetra, danas je malo i vetrovit dan i ima malo kapljica kiše. /Zapravo biće duge.

Kada crtaju svoje zamišljene prostore, deca ih smeštaju *na otvorenom*. To vidimo sa jedne strane prema tome što na nebu crtaju sunce, oblake i duge, ali primetno je i u njihovim komentarima. Iako ovakav uvid može implicirati da deca preferiraju prostore na otvorenom, što može biti istina, treba biti obazriv u ovom zaključivanju zbog instrukcije koja je deci data a to je da nacrtaju zamišljeno, idealno igralište. Istraživač se trudila da ne bude sugestivna i naglašavala je da omiljeno igralište može biti smešteno bilo gde, ipak sama reč igralište može implicirati da je to prostor na otvorenom.

Crtež 4 – Kostin crtež

Kosta (4): Automobili kojim su došli svi ljudi da se igraju i ovaj veliki kamion prenosio stvari za igralište, popravljali su. / ovde je malo bilo sve iskrivljeno, zato su doneli veliki kamion da ispravlja te stvari. / Imam i ovaj veliki krug, to je vrteška. Vidiš, tu sam nacrtao sve koji se ljuljaju. / ovo ti nisam rekao – ovo tu su radnici koji su došli da popravljaju to što se pokvarilo. / samo je kamion doneo, drva je isto doneo da naprave bubnjeve od njih. / imam i ovo, to je munja, znači da će početi kiša.

U toku procesa crtanja i razgovora o crtežima čak sedmoro dece pominje vršnjake, odnosno drugu decu – drugare, što nam govori da je prisustvo druge dece na igralištima značajno za decu.

Crtež 5 – Dunjin crtež

Dunja (6): Može ovde da bude plaža, kao na Adi. / tamo idemo kolima jer Ada nije blizu. / ovde je jezero i bazen, ovde se spuštaš. / tu su moji stari drugari jer ja sam se preselila, ovde su nam dušeci.

Kada objašnjavaju elemente koje su nacrtala, deca govore o tome koje sve *aktivnosti* dopuštaju ti elementi.

Crtež 6 – Tijanin crtež

Tijana (6): Ja ću da imam dva zip lajna, ovaj je kao običan, a ovaj je još veći i može u ovu korpu da stane dvoje, troje dece, ne znam ni ja koliko. / ovde ima ljuljaške, tu mogu dvoje da se ljuljaju i da pričaju.

Na čak 5 crteža našla se i žičara, koja deci predstavlja posebno zanimljiv element. Vredi napomenuti da je samo jedno dete crtalo nakon boravka na igralištu na kom je bila žičara, pa pretpostavljamo da pojavljivanje ovog elementa na dečjim crtežima nije bilo sugestivno. Ono što ovaj element za decu predstavlja jeste uzbuđenje u igri.

Crtež 7 – Tićin crtež

Marija (istraživač): Šta je sve na tom tvom igralištu?

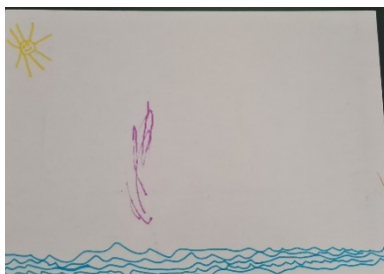
Tića (6): Pa, tu treba da bude zip lajn veliki, ljuljaške, trambolina džinovska.

Marija: Džinovska?

Tića: Pa da! Da mogu svi da stanu.

Tića: I ovde ima stepenica da se popnu na neki kao stočić i onda ovako da se popnu. / I ovde ima velika trambolina i ima i mreža da deca ne padnu.

Petoro dece poseban akcenat stavlja na prirodne elemente, odnosno na prirodno okruženje igrališta, a kao najzanimljiviji prirodni element ističe se *voda*.

Crtež 8 – Bogdanov crtež

Bogdan (5): Ja crtam more. /Mama, je l' dobro crtam more, jesam li dobro počeo? / A koje boje je beše pesak? Braonkasto? / Pa je l' mora žute, baš kao sunce?

Troje dece u toku obrazlaganja svog zamišljenog igrališta pominje *odrasle* i njihovo mesto na igralištu.

Crtež 9 – Janin crtež

Jana (5): To će biti ljuljaška. / Šta bih sad mogla... / Ovo je klackalica, ovde da se drži. / Uh, kako izgleda tobogan? / Kako izgledaju stepenice... (crta) joj Bože, kako sad dalje? Ništa, ovde će ići sad samo dalje da se penješ. / Ovo je čudan tobogan, on se popne i onda ovako uradi i padne ispod u bazen, u stvari čekaj, znam guma, to je dušek. / Ne znam uopšte da crtam parkić. / Ovde dečaci mogu, pošto mogu da vežbaju, tata, što najviše voliš.

Tri deteta nam ukazuju na to da im je na igralištu važna raznovrsnost, odnosno da je važno da igralište sadrži *mnoštvo različitih elemenata* koji omogućavaju različite vidove angažovanja.

Crtež 10 – Unin crtež

Una (4): Ovo je ljuljaška, ovako da sedneš i da se ljuljaš. / Ovo kao prepreka, ovako da izađeš. / I ovo je kao prepreka i onda ovako ideš. / Ovo je kao neki tobogan, ovde si ti i ovde se spuštaš, a ovde izlaziš. / A ovo crtam bazen u vodi. Ovako, ovo je jedan bazen, samo ja nikad nisam videla taj bazen, evo vidi koliki će da bude. / Evo ga! Ovde kao ubaciš se i ovako se kao okreneš, ovde se pravi gimnastika za devojčice. / Vidi, ovde treba više mesta za gimnastiku, ovde za balerine. Ovde imaš jednu ljuljašku i tu se okrećeš, kao da praviš ovako neku kao gimnastiku, ovako kreneš odozdo, uhvatiš se za ovo i onda ovako uradiš kolutove i onda ovako, to ti je predstava. / Vidi kako sam nacrtala zvezdu na bazenu, ovde je pesak, tu se igram sa kvadratom.

Marija (istraživač): A, kako bi dolazila ti do tog igrališta?

Una: Bajsom! Ovde se parkiraju bicikli i automobili, trotineti i... i... roleri ... i... i ništa više... i mogu tu da se stave igračke.

Marija: Koliko ljudi može tu da bude?

Una: Evo, jedan, dva tri, četiri, pet ljudi tu može da stane. / I ovo je tobogan, ovde ideš ovako ijuuuuuu...

Marija: A je li ima na ovom igralištu mesto gde bi mogao Sale (mlađi brat) da se igra?

Una: Da! (crta dalje) / ovo su mu igračke i ovo je Sašina kao igračkica i ovde pritisneš i ona ti peva šta hoćeš. / Vidi Igore (obraća se starijem bratu), ovo je ljuljaška na bazenu, ovde ulaziš i ovako se spuštaš, ovo je moje najomiljenije, ovde praviš gimnastiku i balerininiste.

Crtež 11 – Mašin crtež

Maša (5): Moglo bi da ima zip lajn i neke veelike tobogane.

Marija (istraživač): A zašto velike?

Maša: Zato što mislim da bi se deca više zabavljala da budu duži i da idu ovako malo u krug.

Radoš (7): Ja imam ideju! Može da se izgradi zip lajn koji ide jedno 20 metara u dužinu.

Maša: Ček da napravimo jedan zip lajn. / Meni će ovo da ide malo nizbrdo. / Ja imam jednu ideju. Ja sam sad smislila, da napravimo ovde sad jedan disko, žurku i tako nekim danima tipa, samo četvrtkom ili četvrtkom i petkom napravimo tu žurku. Ovo je podijum. / E, sad ću sve da obojim. Ali neće sve da bude roze-ljubičasto, roze-ljubičasto, sad ću ovo žuto da obojim. / Znači ovde imam jedan tobogan, prugast, jedna klackalica, ovde sam napravila zip lajn i ovde ide nizbrdo. / Ovde može da ima i one okrugle ljuljaške za uživanje i onaj okrugao jastuk. Ova ljuljaška će čak da ima i naslon.

Radoš: Da bude jastuk, pošto ja ne volim ono kad je tvrdo.

Maša: Da, malo je tvrdo i onda bolje kao „mmm“, što je mekano.

Radoš (o svom projektu koji vodi paralelno): Ovo je park za stariju decu.

Maša: Meni je ovo za svu decu! Hop, hop, malo za stariju, ima zip lajn i disko, za svu decu da igraju.

Marija: A roditelji? Šta će da radi mama kada dođe na igralište?

Maša: Pa, moja mama će da sedne na klupu, sad ću da joj nacrtam klupu.

Marija: A, ako ja dođem, šta ću ja da radim na tom igralištu?

Maša: Da se igraš sa nama!

Na kraju, tri devojčice su posebno istakle da su im boje na igralištu važne.

Crtež 12 – Milin crtež

Mila (5): Tu ima veeliki zip lajn koji ide preko celog igrališta i ima i ljuljaške i klackalica i sad ću da obojim, da bude lepo.

4.4. Perspektiva roditelja

Igrališta za decu ne samo da predstavljaju okvire dečje svakodnevice koji postoje kako bi deci omogućili ostvarivanje prava na igru (Radović, 2014), već takođe predstavljaju okvire svakodnevice i za roditelje koji decu dovode na igrališta i sa njima provode vreme na ovim prostorima (Christensen, 2003). Iz tog razloga nam je u ovom istraživanju važna i perspektiva roditelja o pedagoškim potencijalima igrališta u Beogradu za decu ranog uzrasta, sa jedne strane i perspektiva roditelja dece ranog uzrasta koji žive u Beogradu o poželjnim karakteristikama igrališta za decu.

4.4.1. Zbog čega su roditeljima igrališta važna

Tema prakse odlaska na igrališta razvijana je sa ciljem da se stekne uvid o tome šta je roditeljima važno u posetama dečjih igrališta – zbog čega oni organizuju svoje vreme da bi posećivali dečja igrališta, koje vrednosti oni prepoznaju u boravku na ovim prostorima. Sa roditeljima smo razgovarali o tome kako se posete igralištima uklapaju u njihove rutine.

Razlozi za odlazak na igrališta

Kada roditelji obrazlažu zbog čega oni posećuju dečja igrališta moguće je prepoznati da ih motivišu različite koristi koje oni prepoznaju u boravku na igralištima. Kako se u nekim odgovorima prepoznaje više različitih motiva, prepoznate motive, odnosno koristi najpre prikazujemo grafički uzimajući u obzir frekventnost pojavljivanja u odgovorima roditelja (grafikon 4).

Grafikon 4 – koristi koje roditelji vide u igralištima

Boravak na otvorenom, odnosno boravak na vazduhu, posebno ako je to u prirodi, najveći broj roditelja (čak 7 roditelja) prepoznaje kao korist koju deca imaju od posete igralištima. Svi ovi roditelji ne vide dečje igraonice kao adekvatnu zamenu upravo zbog toga što igraonice ne pružaju ovu mogućnost.

Ljubica: S obzirom da živimo u stanu bez dvorišta imamo potrebu da boravimo na otvorenom, tako da najbolje provodimo vreme u parku. Gledamo da što više vremena provedemo napolju i u prirodi, kako ne bismo izgubili kontakt sa prirodom. Gledamo da usporimo vreme u ovom brzom vremenu i svaki trenutak iskoristimo sa prijatnošću. Ono što nam je najvažnije je priroda i društvo.

Jelena: Idemo na igrališta pre svega da bismo bili napolju. Oni budu u vrtićima dugo, ne mogu da mi budu u kući stalno, kad smo u Beogradu oni nemaju dvorište da budu napolju, kao kad smo na selu ili kod mojih, zato idemo na igrališta.

Sledeći bitan razlog zbog kog roditelji sa decom provode vreme na igralištima jeste *druženje dece*, odnosno mogućnost da se na igralištima deca igraju sa drugom decom (6 roditelja navodi ovo kao jedan od razloga zbog kog sa decom posećuje igrališta).

Bojana: Idemo na igralište najviše da bi oni bili sa drugarima. Oni čekaju jedni druge da završe sa vrtićem/školom i njima je taj odlazak na igrališta prilika da se druže sa decom iz kraja. Mi se uvek trudimo da se kombinujemo tako da se oni igraju sa decom koju poznaju. Zna se da su u to vreme svi oni iz kraja napolju pa se i mi roditelji dogovaramo, ali i oni jedni drugima kažu kada će biti, pa oni nama prenose i tako se uklapamo.

Nikola: Očekujem da ona nauči da se ponaša sa drugom decom, da nauči da se susretne sa problemom i da nauči da rešava – sama. Bitno mi je da je Jani zabavno, meni sadržaj nije presudan, samo da je njoj lepo.

Roditelji prepoznaju igrališta kao prostore na kojima njihova deca uživaju i zabavljaju se, a kako je roditeljima važno da se njihova deca dobro osećaju posete igralištima motivisane su i time da se deca na igralištima dobro osećaju i da su srećna (5 roditelja ističe ovo kao razlog zbog kog vode svoju decu na igrališta).

Zorica: Meni je važna socijalizacija za decom istog i različitog uzrasta, sticanje komunikacionih i fizičkih veština, trošenje energije i bolje spavanje nakon toga, kvalitetan utrošak slobodnog vremena, a pri tome proveden u prirodi. Takođe, deca to svaki dan traže, to im je omiljeni vid zabave i zato idemo, da bi oni bili srećni.

Tamara: Meni je važno da je sadržaj na igralištima raznovrstan da bi oboje dece uživalo, s obzirom da je razlika godinu i po dana između njih.

Jedan deo roditelja (njih četvoro) kaže da im je važno da deca budu *fizički aktivna* i da je to razlog zbog kog idu na igrališta, kako bi deca imala mogućnost da se fizički angažuju.

Ana: Prioritet je fizička aktivnost, druženje... Igralište treba da inspiriše decu na pokret i igru. Njima je važno društvo druge dece, mada istražuju i sami ako je igralište novo i još nije viđeno. Da se on lepo provede (sad pričam on) sa drugarima u smislu da bude slobodan, da bude uključen u igru, a da to sve bude nekako bezbedno.

Iako se može učiniti da prvo što pomislimo kada kažemo igralište jeste dečja igra, svega četvoro roditelja ističe da odlazi na dečja igrališta kako bi deci omogućili prilike za igru.

Milan: Nama je važno da provedemo vreme napolju i da deca mogu da se igraju.

Na kraju se izdvaja i motiv *dečje bezbednosti*. Dva roditelja ističu da im je važno da su deca bezbedna, a igrališta se prepoznaju kao bezbedna mesta za provođenje vremena, stoga oni svoju decu dovode na igrališta.

Dragana: Idemo na igrališta da bismo boravili na svežem vazduhu i da bi deca bila fizički aktivna, da bi se družila sa drugom decom i uspostavljala nove kontakte, meni je bitno da su elementi na igralištu raznovrsni da bi njima bilo zabavno, ali i da je igralište bezbedno, onda znam da oni imaju sve što im treba a da su bezbedni.

Ustaljene rutine

Svi roditelji sa kojima smo razgovarali svedoče o tome da je odlazak na igralište deo njihove svakodnevice i da postoji ustaljena rutina koja podrazumeva da se određeni deo dana provodi na prostoru za igru (najčešće je to period nakon boravka u vrtiću).

Bojana: Kada se desi, recimo, da posle škole/vrtića moramo da radimo nešto drugo (recimo da idemo kod zubara) oni se ljute i optužuju me da sam im uskratila igru.

Ono što utiče na ustaljene rutine odlaska na igrališta su druge obaveze koje se mogu isprečiti ili nepovoljni vremenski uslovi, mada se i predstavljanje toga šta su nepovoljni uslovi razlikuje.

Tamara: Vetar i kiša su razlozi najčešći zbog kojih ne idemo na igralište.

Milan: Ređe izlazimo napolje zimi, hladno je i dan je kraći, a nešto se ne dešava često da bude snega pa da idemo napolje da se igramo u snegu.

Milica: Za nas nema nepovoljnih uslova, osim ako baš pada kiša onda ne izlazimo, ali ako je hladno mi se obučemo i možemo da idemo napolje.

Naši učesnici istraživanja nepovoljne vremenske uslove pripisuju samo zimi (padavine, jak vetar i niska temperatura), dok nepovoljne vremenske uslove koje nosi leto, kao što su visoke temperature ne vide kao prepreku da se u toku dana ipak ode na neko od igrališta.

Bojana: Ne smeta nama visoka temperatura leti, nećemo izlaziti kada su najviše temperature, ali popodne uvek možemo da izađemo, posebno što su leti duži dani pa možemo duže i da ostanemo napolju.

Ustaljene rutine odlaska na igrališta odnose se na radne dane, kada se posete igralištima koja se nalaze u blizini mesta stanovanja uklapaju sa ostalim dnevnim rutinama. Međutim, svi naši učesnici istraživanja svedoče o tome da vikendima i u toku odmora/raspusta teže tome da promene sredinu i da zajedno sa decom odu na neka druga i drugačija mesta. Prepoznamo dva razloga koja oni najčešće navode. Prvi razlog jeste želja i potreba za promenom sredine, dok je drugi potreba da se provede vreme u prirodi, izvan grada. To nam ukazuje da je roditeljima važno da prostori na kojima se deca igraju budu raznovrsni ali i da deca imaju dodir sa prirodom.

Jelena: Pa da, u suštini vikendima se trudimo da napravimo neku organizaciju da odemo negde, da promenimo, pošto u toku radnih dana uglavnom nemamo vremena da idemo negde iz kraja, a preko raspusta su oni uglavnom u selu i tamo je milina – imaju veliko dvorište i budu po ceo dan napolju.

Dragana: Jesu ova naša igrališta okej, oni su na vazduhu, imaju reku pored, ima i zelenila, na ovom igralištu iza zgrade se prskaju vodom kad je lepo vreme, ali ja ne mislim da je to baš pravi dodir sa prirodom, to je više onako – najbolje što se može u uslovima života u gradu, zato mi vikendima uglavnom odemo ili na Košutnjak ili do Kalemegdana, a često i odemo van Beograda, volimo da šetamo po šumama, kad smo u Kragujevcu imamo Šumarice.

4.4.2. Perspektiva roditelja o mestu igrališta u širem okruženju i zajednici

Igrališta kao elementi uklopljeni u neku zajednicu imaju potencijal podrške detetove dobrobiti jer deci pružaju mogućnost ostvarivanja kontakta sa decom i odraslima iz neposrednog okruženja – susedstva (Baxter, 2008), pored toga, igrališta mogu biti prostori na kojima se povezuju porodice i koji jačaju duh zajednice (Moore & Coco, 2007). Kako roditelji percipiraju uklopljenost igrališta u zajednicu i povezanost sa okruženjem pokušali smo da razumemo kroz razgovor o igralištima u njihovom naselju. Uvideli smo da u Beogradu postoji šarenolika slika o tome gde se igrališta smeštaju i kakav položaj zauzimaju u odnosu na okruženje. Takođe smo sa roditeljima razgovarali o igralištima koja oni posećuju a koja nisu delovi naselja u kojima žive, kako bismo stvorili širu sliku o položaju igrališta u Beogradu.

Položaj igrališta u različitim beogradskim naseljima

U razgovoru sa roditeljima doticali smo se pitanja kakvi prostori za igru postoje u naseljima u kojima oni žive, dok su se neki roditelji osvrtni i na naselja u kojima su ranije živeli, što nam je omogućilo da stvorimo sliku o tome gde je smeštena dečja igra u različitim delovima grada u Beogradu. U prikazu rezultata istraživanja koji ukazuju na položaj igrališta u različitim beogradskim naseljima, različite delove grada, odnosno naselja posmatraćemo kao različita susedstva⁸³ gde će susedstvo biti konceptualizovano kao relativno stabilna struktura koja ne predstavlja samo teritorijalno ograničenu oblast, već i složenu mrežu društvenih odnosa među onima koji naseljavaju tu oblast (Petrović, 2018).

U istraživanju su učestvovala dva roditelja koja žive u *Zemunu* i to u različitim delovima ove opštine – u delovima Donji Grad i Gornji Grad. Učesnici istraživanja svedoče o tome da su igrališta koja se nalaze u njihovom kraju, odnosno igrališta koja sa decom mogu da posete ne koristeći prevozna sredstva da do njih stignu, stereotipna i da ne nude raznovrsnost.

Zorica: Pošto živimo u centru Zemuna, imamo u blizini nekoliko igrališta, i posećujemo ih svakodnevno u letnjem periodu. Blizu vrtića imamo "basic" parkić sa ljuljaškama i klackalicama, tu svraćamo ako nemamo vremena za odlazak do opremljenijeg i većeg parkića na keju, ili velikog zemunskog parka gde imamo dva igrališta.

Dok stanovnici Donjeg Grada imaju u blizini Zemunski park i Zemunski kej koji predstavljaju prostore na kojima ima dosta mogućnosti za dečju igru, kako na uređenim prostorima za igru – igralištima, tako i na preostalim delovima parka, odnosno keja, stanovnici Gornjeg grada, iako imaju veliki broj dečjih igrališta u neposrednoj blizini, smatraju da deca nemaju dovoljno mogućnosti za kvalitetnu igru na otvorenom.

Milan: Bele Vode su specifične, imaju veliki uređeni park sa puno sadržaja i tu smo provodili vreme. Na tom parku je bilo 4 velika igrališta. Dakle, tu je jedan ogroman park i svi su dolazili tamo, čak i sa Ceraka. A u Zemunu nemamo takav prostor, imamo manje prostore.

Marija(istraživač): A da li imaš osećaj da imate raznovrsniju ponudu zato što ovde imate veći broj igrališta?

Milan: Ne, obrnuto, sva su ista ta manja. U Zemunu nemamo igralište sa peskom nigde, gotovo nigde nemamo te velike ljuljaške.

U istraživanju su učestvovala tri roditelja koja žive na *Novom Beogradu* i jedan roditelj koji je živio u ovom delu grada do nedavno. Iako svi oni imaju iskustva sa životom u različitim delovima Novog Beograda, koji jeste jedna od većih beogradskih opština, slika položaja dečjih igrališta i mesta dečje igre u konceptu susedstva, odnosno komšiluka je slična, ali se razlikuje broj dostupnih prostora za igru i njihova površina, što bi se moglo povezati i sa drugačijim sistemima planiranja koji su donošeni i na osnovu kojih su se naselja na Novom Beogradu uređivala.

Dragana: Mi smo živeli u Belvilu i imali smo tu neka igrališta, ali nisam imala osećaj da deca tu imaju dodir sa prirodom, osim ako ne odemo do reke. U Blokovima ima najviše prostora za igru. Kada kažem blokovi mislim na one tamo do reke (45 i 70), gde ima i zelenih površina i prostora za igranje između zgrada.

Ako izostavimo novoizgrađene blokove, Novi Beograd je građen kao blokovsko strukturirana gradska teritorija gde blok predstavlja celovitu i kompleksnu formu koju karakteriše usitnjavanje privatnog poseda i upućivanje stanovnika na (polu)javne prostore i sadržaje, među

⁸³ u našem jeziku odomaćen je termin komšiluk

koje spadaju i dečja igrališta čiji kvalitet i dostupnost, kako fizička, tako i ekonomska, postaje motiv njihovog udruživanja (Milojević, 2013).

Učesnici istraživanja svedoče o tome da je praksa na Novom Beogradu da se igrališta smeštaju unutar pomenutih stambenih blokova. Uglavnom su to prostori koji su udaljeni od prometnih ulica, smešteni u blizini stambenih zgrada, škola i vrtića i samim tim dostupni stanovnicima blokova.

Bojana: Mi imamo ovde u kraju dosta prostora za igru, možemo i da promenimo parkić, ali najčešće idemo u taj koji nam je baš ispred zgrade jer se tu skuplja njihovo društvo.

Nikola: Imamo igralište ispred zgrade, gde je njeno društvo. (...) Ne mogu da kažem da je ona uvek pod mojim nadzorom, jeste kada smo na nepoznatom igralištu gde ona nikoga ne poznaje, gde ne zna teren, ali kad smo na našem igralištu ja mogu da kažem komšiji da je pripazi da ja idem do prodavnice.

Odgovori naših učesnika istraživanja ukazuju na to da na Novom Beogradu igrališta jesu mesta okupljanja i mogu podržavati jačanje duha zajednice koja se može definisati kao „agregat ljudi“ (Brint 2001, prema Petrović, 2008) koje povezuju zajedničke vrednosti, lojalnost i emocije. U prilog ovoj tvrdnji možemo dodati i to da su sa Milom (6) – devojčicom koja živi na Novom Beogradu u igraonici bile dve drugarice iz kraja – Tića (6) i Tijana (6), bez pratnje svojih roditelja, što ukazuje na odnos poverenja koji roditelji u ovom kraju neguju.

Dva učesnika našeg istraživanja žive u naseljima koja se mogu opisati kao *periurbani pojas Beograda* koji je nastao pripajanjem ruralnih naselja užoj gradskoj zoni (Spalević, 2013) a to su Surčin i Batajnica. Učesnice istraživanja iz ovih delova grada svedoče o tome da ponuda igrališta u samim naseljima nije dovoljno inspirativna, te da one prilike za provođenje slobodnog vremena sa decom i igru traže uglavnom izvan svojih naselja.

Ljubica: Imamo tri parka u blizini. U koji park ćemo ići zavisi od deteta, šta on želi. U jednom parku voli samo da vozi bicikl jer je prostran, u drugom imamo tobogan a treći je za ljuljaške.

Tamara: U našoj blizini su to manja igrališta i nemaju dovoljan broj ljuljaški, vrteški, tobogana, penjalica...

Tri učesnice istraživanja žive u *novooizgrađenim naseljima*, koja su još uvek u fazi izgradnje i proširivanja. Dve učesnice istraživanja žive u naselju Paunov Breg, koji je deo opštine Banjica i koji je prve stanare dobio 2014. godine, dok jedna učesnica živi u naselju Beograd na vodi, koji je deo centralne gradske opštine Savski venac, koji je svoje prve stanare dobio 2018. godine.

Prema svedočenjima dve učesnice koje stanuju u naselju Paunov breg, ovaj stambeni blok u velikoj meri naselile su porodice sa decom ranog uzrasta, stoga u susedstvu ima puno dece. Međutim, prostora za igru dece u ovom kraju ipak ima nedovoljno.

Jelena: Oni u kraju imaju igralište ispred zgrade, ali je malo i bude gužva uvek, tako da ga izbegavamo a i deci je više dosadno jer su ga prerasla. Često se oni jure tu po platou ispred Maksija, ili idu iza zgrade da voze trotinete, Una vozi rolere... ili idemo na tu teretanu na otvorenom koja je preko puta ulice.

Ana: Da, to su 3 prostora oko zgrade. Vrtimo ih u krug, na jednom voze trotinet, na drugom vežbaju (teretana na otvorenom), na trećem su obično sa nekim od komšijske dece, jurcaju, šutiraju loptu i slično. Vidi, mogu samo da ti kažem na ovo igralište na koji idemo svaki dan i koje je posećeno, to ima ogradu – pošto je direktno pored ulice. Ne sviđa mi se što su igrališta tako ograničena, kao da su deca u zatvoru.

Slika u Beogradu na vodi je drugačija. Učesnica koja živi u ovom delu grada svedoči o raznovrsnijoj i kvalitetnijoj ponudi igrališta u samom naselju i nesposrednoj blizini mesta stanovanja.

Dragana: Da, imamo bar 5 različitih igrališta u kvartu. Najviše posećujemo igralište ispred same zgrade. Mislim da su igrališta ovde u kraju stvarno dobra i raznovrsna i da deca ovde stvarno imaju prilike za igru. Imaju oni tu i staze za trokinete. Ipak je ovo elitno naselje, razlikuju se prilike ovde, ja sam stvarno zadovoljna.

Kako bismo pojačali uvid da se kvalitet ponude dečjih igrališta razlikuje u različitim delovima grada, vredi istaći da samo roditelji koji žive na Novom Beogradu i u Beogradu na vodi izdvajaju igrališta u svom naselju kao omiljena igrališta, dok roditelji iz drugih delova grada ističu da se njihova omiljena igrališta ne nalaze u naselju u kom žive.

Igrališta u Beogradu izvan stambenih naselja

Učesnici našeg istraživanja svedoče o tome da sa svojom decom posećuju i ona igrališta koja se ne nalaze u naseljima u kojima stanuju, ali da to uglavnom čine vikendima ili u vreme odmora/raspusta, zbog toga što im radnim danima ne preostaje dovoljno vremena za posećivanje udaljenih igrališta, pa su uglavnom usmereni na igrališta koja se nalaze u blizini mesta stanovanja.

Zorica: Najčešće idemo u 2 parkića koji su nam najbliži kući, naravno zbog utroška vremena i organizacije da se ode na neka udaljenija igrališta koja možda i više volimo da posećujemo.

Jelena: U suštini vikendima se trudimo da napravimo neku organizaciju da odemo negde, da promenimo, pošto u toku radnih dana uglavnom nemamo vremena da idemo negde iz kraja.

Dragana: Radnim danima posećujemo igrališta u blizini mesta stanovanja, a vikendom idemo i na udaljenija mesta, kao recimo Košutnjak ili Kalemegdan, kao i na izletišta van Beograda.

Već smo naglasili da učesnice iz periurbanih naselja pokazuju veću pokretljivost i one svedoče o tome da i u toku radnih dana odlaze na prostore za igru koji su udaljeniji od njihovog mesta stanovanja.

Roditelji svedoče o tome da su ova igrališta koja se ne nalaze u njihovim naseljima najčešće usputna mesta koja posećuju sa decom kada se upute nekim drugim, primarnim povodom u te delove grada gde se igrališta nalaze.

Milan: Pa nikada ne biramo da idemo na neko mesto zato što tamo ima neko igralište, nego recimo ako odemo na Košutnjak tamo imamo dva kafića koja imaju odlična igrališta, pa nekada sednemo u jedan a idemo na oba igrališta. Na Adi isto imamo veliki izbor igrališta, pa deca menjaju.

Bojana: Super mi je ako ima igraonica u nekom šoping centru jer onda ja mogu za tih sat vremena, dok se oni izigravaju da završim što – šta.

Tamara: Igraonice su u opciji kada i ja kao roditelj želim da spojim „lepo i korisno“ pa izvedem drugarice bez dece na kafu, dok moja deca uživaju u igraonici.

Međutim, ukoliko se desi da deci neka igrališta koja nisu u blizini mesta stanovanja postanu bitna mesta, dešava se i da se roditelji sa decom upute na ta mesta upravo sa ciljem posete igralištu.

Milica: Oni vole onaj park na keju, pa često odemo tamo, znaju da tamo imaju zip lajn. Parkiramo se kod Hotela Jugoslavija pa prošetamo ili idemo trotinetima, rolerima...

4.4.3. Modeli učešća na postojećim igralištima

Igrališta za decu predstavljaju „dejavujuće prostore“ (Barker, 1968, prema: Refshauge, Sigdotter, Lamm & Thorleifsdottir, 2015) na kojima se spajaju fizičke, simboličke i diskurzivne karakteristike prostora sa različitim modelima učešća pojedinaca koji na ovim prostorima borave. Temu modela učešća na igralištima razvijali smo kroz razgovor sa roditeljima o pitanjima šta deca rade na igralištima, da li se igraju samostalno ili sa drugom decom (poznatom ili nepoznatom) i na koji način, ali i šta roditelji rade, koja je njihova uloga na igralištima, da li je uvek ista ili se razlikuje na različitim prostorima. Pitali smo ih i da li oni na igralištima stupaju u interakciju sa drugima koji su tu prisutni, sa drugim odraslima i sa decom.

Modeli učešća dece

Kada govore o načinima angažovanja svoje dece na igralištima (kada odgovaraju na pitanje šta njihova deca vole da rade na igralištima koja posećuju, odnosno šta najčešće rade) učesnici našeg istraživanja uglavnom predstavljaju angažovanja dece u odnosu na postavljenu fiksiranu opremu (ljuljaške, tobogane, vrteške, penjalice...).

Tamara: Sve vole, ali najviše sve vrste tobogana, igre provlačenja kao i ljuljaške.

Zorica: Ljuljaške su oduvek i još uvek nezaobilazne, kao i tobogani i vrteške.

Čak devet roditelja se u svojim odgovorima fokusira na fiksirane elemente. Ovakvi odgovori roditelja navode na zaključak da na postojećim igralištima na kojima učesnici našeg istraživanja provode vreme prevladava fiksirana oprema, koja u većoj meri podržava fizičko angažovanje dece nego kreativne i imaginativne oblike igranja (Cullen, 1993, prema: Luchs, 2017).

Nikola: Pa voli da se penje, ona ide na gimnastiku i to joj je sve zanimljivo.

Sa druge strane, kreativne oblike igranja pokreću slobodni materijali i prirodni materijali.

Milan: Vole pesak i sitne kamenčiće. Vole da se kvase.

Bojana: Pa primetila sam da se bolje zaigraju kada imaju polustrukturirani materijal nego kada su im tu samo one sprave. Gledala sam Milu pre neki dan, ona je inicirala igru da prodaje lišće i druga deca su se priključila, baš su se lepo igrali.

Pored toga, slobodni i prirodni materijali podržavaju i zajedničko angažovanje dece u igri.

Zorica: Vrlo često se i zaigraju sa ostalom decom pa se to svede na jurenje i sakrivanje po okolnom žbunju i iza drveća, ili kopanju zemlje, ili peska ako ga parkić sadrži.

Fiksirana oprema češće podržava individualno angažovanje dece nego zajedničku igru, što se pokazalo i u procesu posmatranja dece u igri na različitim igralištima, ali što je zaključak i nekih drugih istraživača (Barbour, 1999, prema: Luchs, 2017).

Dragana: Trče, penju se po penjalicama i koriste tobogan. Kada ima dece koju poznaju, onda se zajedno igraju na spravama ili nezavisno od njih.

Sa druge strane, neki fiksirani elementi imaju potencijal da podrže zajedničko angažovanje dece u igri.

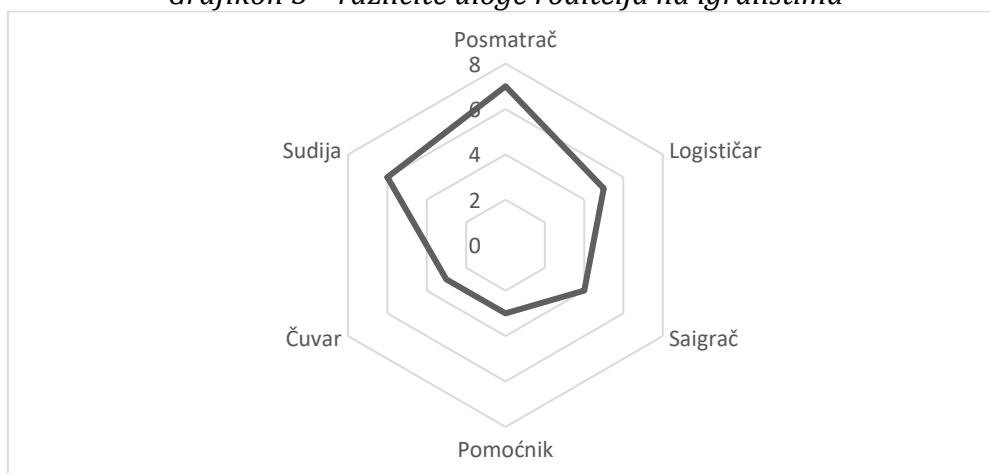
Ljubica: On voli vrteške, ali i to zavisi da li u parku ima dece i kojeg su uzrasta i kakva energija i atmosfera vlada u parku.

Posebno smo se sa roditeljima osvrtnali na pitanje zajedničkog angažovanja dece u igri na igralištima tako što smo se osvrtnali sa jedne strane na zajedničko angažovanje braće i sestara ili drugara, dok smo se sa druge strane bavili pitanjem šta se na igralištima dešava kada su prisutna nepoznata deca. Ipak, nismo uspeli da uočimo da roditelji ukazuju na koji način karakteristike prostora određuju kvalitet zajedničkog angažovanja dece. Roditelji potencijal zajedničkog angažovanja dece povezuju sa otvorenošću i neposrednošću, kao karakteristikom svoje ili druge prisutne dece. Čak ni prilikom analiziranja drugačijih tipova igrališta na video snimcima roditelji ne povezuju različite karakteristike igrališta sa pitanjem zajedničke igre dece.

Modeli učešća roditelja

Opisujući različite načine učešća na igralištima roditelji navode različite uloge koje oni mogu ispunjavati na igralištima za decu. Uloge koje smo prepoznali u navodima roditelja jesu: uloga posmatrača (navodi je 8 roditelja); uloga sudije (navodi je 6 roditelja); uloga logističara – onoga ko nosi opremu i rekvizite (navodi je 5 roditelja); uloga pomoćnika (navodi je 5 roditelja); uloga saigrača (navodi je 4 roditelja) i uloga čuvara (navodi je 4 roditelja).

Grafikon 5 – različite uloge roditelja na igralištima

Gotovo svi učesnici navode kako zavisi od uzrasta dece ali i od samog prostora, uslova i okolnosti koja će se od mogućih uloga aktualizovati. Ukoliko su elementi na igralištu deci inspirativni, ili su pronašli društvo vršnjaka, roditelji najčešće ostaju „nemi“ posmatrači.

Ana: Moja uloga zavisi od igrališta i od prisustva druge dece. Sve ređe je to igra sa mnom. Hvala Bogu crkla sam već od igre (smeh). Najčešće svima odgovara da sam nemi posmatrač. To nije bilo tako do skoro.

Jelena: Pa kada smo na ovom prostoru gde je čistina mi se igramo sa njima, ako ima rekvizita onda se oni sami igraju, retko mi njih onda diramo.

Milan: Ja se ne mešam u odnose među decom jer mislim da njima treba prilika za neposredovanu igru. Naša deca su danas „hendikepirana“ jer sva njihova igranja moraju da prođu kroz proces dogovaranja mama i tata. Volim da su mi na oku, ne moram da ih gledam non-stop, ali kada se okrenem moram da ih nađem pogledom, da su mi u vidokrugu.

Roditelji često imaju ulogu onoga ko deci čuva ili pridržava stvari, nosi potrebne rekvizite, presvlaku, hranu i slično. Mi smo ovu ulogu nazvali „logističar“ i ova uloga kao i uloga posmatrača ne podrazumeva zajedničko angažovanje dece i odraslih.

Milica: Ja se ne igram sa svojom decom na igralištima. Ja im pridržavam stvari, čuvam sve što im je višak, nosim hranu.

Situacije u kojima roditelji prestaju da budu „nemi“ posmatrači su najčešće situacije u kojima oni osećaju potrebu da reaguju prilikom iskrsavanja konflikta među decom. Gotovo svi učesnici istraživanja svedoče o tome da ulogu „sudije“, odnosno onoga ko posreduje u rešavanju konflikta preuzimaju samo kada moraju.

Nikola: Sa decom se ne mešam dok neko neće da je povredi, ili ona nekoga da povredi, sve jedno, isto gledam, ne sme ni ona da povređuje nikoga.

Zorica: Mešam se u odnose među decom najčešće sa decom koja se igraju sa mojom decom, ili nekom drugom decom ako njihovo ponašanje na primer ugrožava boravak ostale ili mlađe dece na igralištu.

Ljubica: Trudim se da prepustim sve deci da reše sami konfliktne situacije. Jedino ako se drugi roditelj uključi onda se uključim i ja ali pratim situaciju, gledam i posmatram tok pa ako vidim da je zagustilo, onda se uključim.

Druge uloge mogu da prerastu u ulogu saigrača, ukoliko prostor dozvoljava zajedničko angažovanje dece i odraslih u igri.

Tamara: Ja sam na igralištima čuvar ranca sa vodom i voćem i plazmom. Ukoliko su u pitanju igraonice sa većim toboganima i trampolinama učestvujem i ja u igri a neko nam čuva stvari.

Ljubica: I ovo zavisi od raspoloženja, okolnosti, da li ima druge dece, koji park je u pitanju - poznat, nepoznat, da li smo poneli rekvizite, ali uglavnom sam prisutna i posmatram i na osnovu situacije i lične procene se uključujem u igru ili ga pustim u samostalnu interakciju sa decom ili starijima.

Kada nisu saigrači zajedničko angažovanje dece i odraslih može da se ostvaruje kroz ulogu pomoćnika koju roditelji preuzimaju.

Nikola: Ako je opasno nešto, da moram da joj pomognem da ne padne, tu sam, inače ona sama ide po igralištu, ne idem za njom.

Dragana: Nadgledam i brinem se o bezbednosti. Ukoliko neko od dece traži neku asistenciju, pomognem detetu. Moje ponašanje ne zavisi od vrste igrališta, osim u pogledu bezbednosti jer nisu sve „kritične“ tačke iste na svim igralištima.

Tamara: To budu momenti ako treba da pričuvam dete, da brže odreagujem u smislu da ih obrišem ili dam vode – uvek imam tri flašice vode.

Uloga čuvara, odnosno onoga ko brine o bezbednosti dece izražena je u različitim merama u odnosu na to koliko roditelji percipiraju neki prostor kao bezbedan, ali aktiviranje ove uloge u velikoj meri zavisi i od ličnosti roditelja.

Zorica: Na prvom mestu brinem za njihovu bezbednost, tako da forma parka u mnogome utiče na moju ulogu. Ako je recimo park potpuno ograđen, u njemu nema previše dece, ja ću biti opuštenija, poneću kafu i uživati posmatrajući ih sa klupice, ali ako je park u blizini ulice neću moći da se opustim i stalno ću motriti na njih. Takođe zavisi i to šta sadrži park, da li im je potrebna moja pomoć za neke prepreke ili mogu da se igraju sami. Na primer sami se igraju u pesku, ali za klackalicu je potrebna moja asistencija, još uvek. Takođe ako parkić nije inspirativan za njih i osmišljavanje samostalnih igri, oni će više tražiti moje uključivanje u igru.

Bojana: Pa kada sam ja sa njima na igralištu ja stalno vičem „pazi“, mislim da kada su sa ocem da je on opušteniji.

4.4.4. Perspektiva roditelja o različitim tipovima igrališta

Kako bismo proširili priliku za zajedničko promišljanje o različitim tipovima igrališta, roditeljima smo prikazali video snimke različitih tipova igrališta. Video snimci koje su roditelji gledali ilustruju različite nivoe otvorenosti⁸⁴. Prvi video snimak predstavlja zatvoreni tip igrališta koji oslikava trend uređivanja bezbednog igrališta, sa ogradom i većim brojem fiksirane opreme. Drugi video snimak prikazuje takođe igralište sa fiksiranom opremom (ali umesto mnoštva fiksiranih elemenata tu je jedan veliki element), sa razlikom u tome što je podloga pesak i igralište nema ogradu. Treći video snimak je snimak igrališta koje je izrađeno od prirodnih materijala, okruženo zelenilom koje oslikava trend povratka prirodi. Četvrti video snimak je prikaz prostora za igru dece na kom nema fiksiranih elemenata, već se deca igraju nestrukturiranim i polustrukturiranim materijalima. Peti video snimak je prikaz avanturističkog tipa igrališta.

Igrališta sa fiksiranom, standardizovanom opremom

Na osnovu odgovora na pitanje da li su imali prilike da u Beogradu sreću tip igrališta kakav vide na video snimku svi roditelji za prvi snimak koji prikazuju igrališta sa fiksiranom opremom i predstavlja trend uređivanja tipičnih bezbednih igrališta govore da im je taj tip dobro poznat i da često imaju prilike da idu na takva igrališta. Odgovori roditelja više ukazuju na to da se ovaj tip igrališta posećuje zbog toga što je toliko prisutan, a ne zbog toga što je deci privlačan ili zbog toga što ga roditelji preferiraju.

Milica: Znam ovaj tip, stalno imamo priliku da vidimo takva igrališta, kod nas u kraju su sva takva. Mojoj deci to nije zanimljivo, Maša (5) kaže da su to „bebeća“ igrališta, a Radošu (7) tek to nije zanimljivo.

Jelena: Ima ovakvih igrališta kod nas. Pa Igiju (6) više nisu zanimljiva ta igrališta koja su za malu decu, ljuljaške i ti mali tobogani. Uni (4) je to još uvek zanimljivo, ona voli da se ljulja.

Ana: Što kaže moja svekrva, sad su svi na slobodi, a deca su zatvorena u kaveze, a kućici okolo idu slobodno, mi idemo slobodno, samo su deca u kavezu. Ja razumem tu vrstu bezbednosti, ali malo lepše to da se uradi, da oni nemaju osećaj da su u kavezu.

Nikola: Lepo, baš lepo. Lep obor (smeh). Ne, stvarno, ne razumem poentu ovolikih ograda. 'Ajde kad je to do ulice, mada opet ne mora ovako, kao da je zatvor.

Za drugi tip igrališta se takođe svi roditelji slažu da je i to tip koji se često kod nas sreće i da su imali prilike da borave na takvim prostorima.

Bojana: Znam ove elemente, gde ima i tobogana i da oni prolaze, i toga ima kod nas. Ovde mi se više sviđa što je dole pesak.

Dvoje roditelja je na video snimku primetilo oštećenje na opremi, što nam potvrđuje da roditelji vide opasnost u neadekvatno održavanim prostorima za igru dece.

Bojana: Mhm, ovde se vidi da je oštećeno, to mi se baš ne sviđa, kod nas se isto to može videti na igralištima.

⁸⁴ komentari roditelja na snimak dečje igraonice smešteni u prikaz perspektive roditelja o komercijalnim prostorima i sadržajima

Nestruktuirani, polustrukturirani i prirodni elementi na igralištima

Igralište koje prikazuje trend povratka prirodi devet roditelja kaže da nije imalo prilike da vidi kod nas, dok jedna učesnica istraživanja kaže da nju igralište sa video snimka podseća na Eko igralište na Adi Ciganliji.

Nikola: Gde je ovo?

Marija (istraživač): U Minhenu.

Nikola: Pa da, tačno sam znao da nije kod nas.

Tamara: Pa mene ovo podseća na ono na Adi gde smo bili sa tobom.

Svi učesnici istraživanja ukazuju na to da bi rado sa decom provodili vreme na igralištu sa video snimka, ili na nekom sličnom, ukoliko bi takav tip igrališta bio zastupljen kod nas.

Jelena: Nama su više dosadila sva ova plastična igrališta, ja bih baš volela da imamo tako neka prirodna, da odmorim malo i ja a i deca, stalno su neke napadne boje na sve strane.

Ljubica: Mi stvarno gledamo da često idemo u prirodu, da se povežemo sa prirodom i pobegnemo od gradske buke, pa bih ja išla sa njim na ovakvo igralište kada bismo imali negde.

Milan: Sigurno bismo išli na ovakva igrališta, deca vole pesak a i deluje mi da bi im bilo zanimljivo jer je drugačije, nisu klackalice i ljušaške.

Nakon gledanja video snimka koji prikazuje prostor na kom se deca igraju nestrukturiranim, polustrukturiranim i prirodnim materijalima svi roditelji komentarišu kako misle da deca u Beogradu nemaju prilike da se igraju na takvim prostorima.

Bojana: Pa moji ovako kad odu na selo, ali ovde u Beogradu nisam viđala da negde može ovako.

Milan: Ovo mi je super. Nisam viđao u Beogradu, ne znam ni gde bi moglo ovako nešto, možda na Košutnjaku.

Razuman rizik na igralištima

Kako bismo pokrenuli temu prostora za razuman rizik na igralištima, roditeljima smo pustili snimak koji prikazuje avanturistički tip igrališta i najpre smo primetili da niko od naših učesnika istraživanja nije imao ideju o postojanju takvog koncepta osim jedne učesnice.

Milica: E znam, u Atini su imali ovako nešto, to je bio kamp gde čini mi se deca mogu da provedu po nedelju dana. Ne sećam se svega, tad nisam imala decu pa nisam obraćala pažnju. Kod nas ne znam da ima tako nešto.

Komentari roditelja ukazuju na to da oni nisu ni promišljali o tipu igrališta kakav vide na video snimku. Skoro svi učesnici istraživanja smatraju da je takav vid prostora i takav način igranja pogodan za stariju decu, odnosno da nije prikladan za decu predškolskog uzrasta.

Zorica: Super mi je ovo, ali ja bih rekla da je to za 7+.

Tamara: Ja bih svoju decu definitivno ovde vodila, ali kad porastu, mislim da nije to za njih sada, više mi deluje kao da je za školsku decu.

Niko od roditelja nije u svojim komentarima sugerisao da na video snimku vidi opasnosti a većina roditelja (njih 8) se osvrnulo na činjenicu da su tu odrasli koji deci pomažu i brinu o bezbednosti.

Bojana: Aha, tu su i odrasli, nije da deca sama koriste ove testere. To mi je super, jer to je onda skroz duga priča, sigurno neće pustiti da se oni povrede.

Na postojećim igralištima za decu roditelji prilike za igru koja nosi razuman rizik vide isključivo u angažovanju dece sa fiksiranom opremom, koja deci pruža mogućnost penjanja na veću visinu ili angažovanja u aktivnostima koje podrazumevaju brzinu kakva je igra na žičarama. Roditelji ističu da deca vole te elemente koji nose uzbuđenje.

Ana: Bogdan je uvek više za akciju, trčanje kao sumanut, žmurke, pentranje svuda, lopta, vrteške, što opasnije po mogućstvu.

4.4.5. Kako roditelji vide elemente na postojećim igralištima

Sa roditeljima smo razgovarali o tome kako oni vide različite strukture igrališta i elemente⁸⁵ koji se tu nalaze i kako procenjuju da li su postojeće strukture i elementi deci zanimljivi i inspirativni za igru. Kada uzmemo u obzir da kod nas prevladavaju igrališta sa fiksiranom opremom (kada kažu igralište roditelji i pomisle upravo na takav tip igrališta), nije ni čudo da, kada ih pitamo o tome šta je njihovoj deci posebno zanimljivo na igralištima, svi odgovori ukazuju na neke elemente fiksirane opreme, bilo da su to već standardni elementi poput ljuljaški, klackalica, tobogana, penjalica, ili da su to neki noviji elementi koji se poslednjih godina mogu sresti na igralištima poput žičara.

Dragana: Mojjoj deci su sva igrališta zanimljiva, bez obzira kakvu vrstu sadržaja nude. Važno je da ima bar par elemenata i oni će se zabavljati a najviše vole penjalice i tobogane.

Milan: Obožavaju zip lajn, korpe (velike ljuljaške). Vole pesak... Neke tematske stvari – kućice. Kućice na igralištima su im posebno zanimljive.

Tamara: Zip lajn, Micka je sada oduševljena time od kad je videla na Adi i razne penjalice – provlačilice. Deca sama već traže da idu na igrališta koja su im zanimljiva tako da mi je tu izbor olakšan.

Neki roditelji pored standardnih elemenata navode i pesak.

Zorica: Neka igrališta su im više, neka manje zanimljiva. Ako im kažem da idemo u već pomenuti najmanje opremljen parkić obično se bune, i traže da idu na veće igralište sa toboganima itd. Ali i takvo igralište prihvataju ako im kažem da nemamo vremena da odemo na veće. Da, uvek odlaze na velike tobogane, ljuljaške, vrteške i pesak.

Kada govore o tome šta je njihovoj deci zanimljivo na igralištima većina roditelja takođe navode da je društvo presudan faktor, bez obzira na elemente koje igralište (ne) sadrži.

Ljubica: Zanimljive su mu ljuljaške, vrteške i ako ima neki novi element koji još nije video, to mu je interesantno. Ali ni jedan element nije zanimljiv ako nema sa nekim da podeli, razmeni iskustvo i znatiželju. Odnosno mislim da je njima potpuno nebitno kakva su igrališta, njima je samo važno da su druga deca tu, to ostalo im mi odrasli namećemo.

Ana: Kako koje igralište, ima manje zanimljivih, ima ovih koja su baš inspirativna. Vidi se po njima, sa uzbuđenjem dotrče da mi ispričaju kud su prošli, šta su videli. Igrališta, kao igrališta na koja mi idemo mu uopšte nisu podsticajna, to je on sve već savladao i klackalice i ljuljaške i tobogane, to njemu sad više nije interesantno. Ako nema drugara, onda je potpuni

⁸⁵ O tome kako različiti tipovi elemenata podržavaju različite modele učešća smo govorili u prethodnom delu

smor. Onda on ne radi ništa od toga, niti se klacka, niti ide na tobogan... Mislim, ode jednom-dva puta, ali to je čista dosada.

4.4.6. Šta je za roditelje (ne)bezbedno na igralištima

Većina roditelja teži vaspitavanju dece usmerenom ka tome da ona postanu zdravi, samostalni i produktivni članovi društva i na putu ka ostvarivanju tog cilja roditelji stalno balansiraju između davanja slobode deci i osiguravanja njihove bezbednosti (McAllister, 2011). Pokušali smo da razumemo kako roditelji percipiraju pitanje bezbednosti na dečjim igralištima, gde vide rizike i kako ih doživljavaju kroz razgovor o njihovim promišljanjima o pitanju bezbednosti, o tome na kakvim prostorima se oni osećaju sigurno a šta misle da je bezbedno za njihovu decu, sa jedne strane i sa druge strane gde oni vide rizike i kako na njih reaguju. Razgovarali smo i o pitanju nadziranja dece u toku igre⁸⁶.

Bezbednost na igralištu

Kada smo sa roditeljima razgovarali o bezbednosti na dečjim igralištima većina roditelja (njih šestoro) isticala je da specijalno osmišljene prostore za igru – igrališta i igraonice dece smatra bezbednim prostorima, sa jedne strane zbog toga što imaju poverenja u to da je neko promišljao o pitanju dečje bezbednosti prilikom uređivanja tih prostora.

Tamara: Pa ja imam poverenja u projekte.

Ljubica: Ja ne razmišljam mnogo o bezbednosti jer neko je već o tome promislio u uređenim parkovima. Svakako nemam strah od povređivanja, sve je moguće, ali bez straha je lakše.

Sa druge strane, statistika pokazuje da se povrede najčešće ne dešavaju na dečjim igralištima (Gill, 2017). Roditelji takođe ukazuju na to da ne vide igrališta i igraonice kao prostore na kojima postoji velika mogućnost da se njihovo dete povredi, stoga briga od povreda kod njih nije prisutna.

Milan: Nismo mnogo bolećivi na povrede, nama deca padaju stalno.

Jelena: Vidi, nama je Una (4) dva puta lomila ruku i to ni jednom nije bilo na igralištu, tako da je to sve pitanje situacije i kako se namesti. Naravno da ne volim da se povrede, ali ne mogu ih držati pod staklenim zvonom.

Roditelji koji igrališta vide kao bezbedna mesta, elemente koji se na igrališta postavljaju kako bi osigurali bezbednost dece ne smatraju elementima koji će uticati na njihov osećaj bezbednosti.

Nikola: Bezbednost odoka procenjujem. Pratim je da li je sigurna u tome šta radi ili nije. Ništa mi ne znači da li ima guma dole, više mi znači koliko procenjujem da li je ona sposobna da uradi nešto što sprava zahteva. Ako je ona nešto uradila hiljadu puta na drugim igralištima onda mi nije važno na kom smo igralištu.

Marija (istraživač): a ograda?

Nikola: Ne. Znaš kako, ima tu i druga stvar, mi smo nju kanalisali, bar smo se trudili kad je bila manja da zna kako može da se kreće. Nije da nisam ranije išao za njom i vikao „ne“. Ograda mi ne znači sada.

⁸⁶ deo ovih odgovora je smešten u temu učešća – o učešću roditelja.

Sa druge strane, ostali roditelji, koji imaju određene strahove koji se odnose na pitanje bezbednosti igrališta ukazuju da im takvi elementi ulivaju osećaj sigurnosti.

Bojana: Pa ja volim da je mekana podloga, samo nikako da je beton.

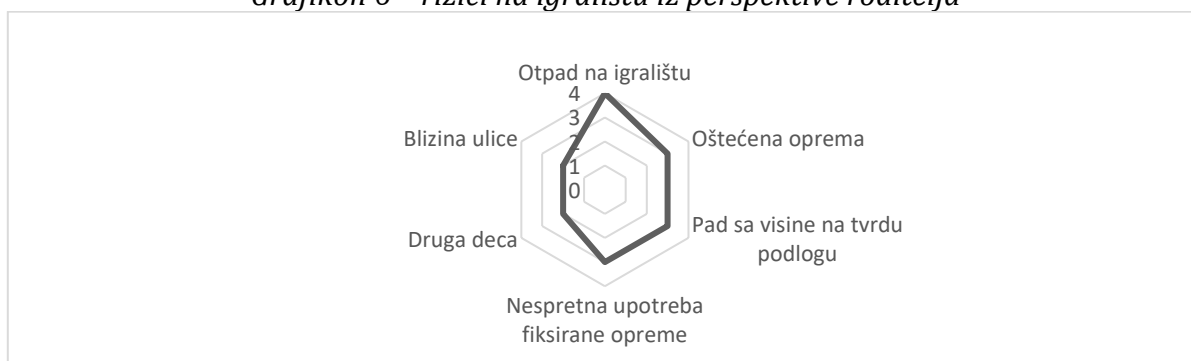
Tamara: Volim prisustvo tartana, peska, trave...

Ana: ograda mi znači u smislu da on ne istrčava napolje na ulicu.

Izvori nebezbednosti

Da bismo produbili priču o bezbednosti sa roditeljima smo razgovarali o tome gde oni prepoznaju nebezbedne elemente na postojećim igralištima i uspeali smo da identifikujemo neke elemente koje roditelji percipiraju kao one elemente koji ugrožavaju bezbednost njihove dece na igralištu.

Grafikon 6 – rizici na igralištu iz perspektive roditelja

Roditelji najpre kao nebezbedne prostore procenjuju one na kojima prepoznaju nedovoljno dobro održavanje samog igrališta. Troje roditelja ističe da smatra da su nebezbedna ona igrališta na kojima postoje oštećenja na opremi, dok takođe troje roditelja ističe da *ostavljanje otpada na igralištima* utiče na to da ovi prostori ne budu bezbedni.

Milan: Meni najviše uliva osećaj sigurnosti kad je igralište dobro održavano, kad je čisto. Nesigurnost mi uliva polomljena, oštećena oprema...

Jelena: Pa ja samo ne volim da vidim neke šiljke, da mogu da se ubodu, iseku, to ne volim.

Druga grupa faktora koja utiče na to da neki roditelji prepoznaju igrališta kao nebezbedna odnosi se na strah roditelja od povreda koje mogu biti prouzrokovane *nespretnom upotrebom fiksiranih elemenata na igralištu*. Troje roditelja ističe da smatra nebezbednim ona igrališta koja imaju tvrdu podlogu i sprave sa kojih deca mogu da padnu i povrede se padom na tvrdu podlogu, dok dvoje roditelja navodi da strahuje od povređivanja dece usled neadekvatnog korišćenja fiksirane opreme koja se postavlja na igrališta.

Bojana: Pa mene je strah da se oni penju na visinu sa koje mogu da padnu, posebno unazad, na glavu.

Prisustvo druge (starije) dece na igralištima za decu nekim roditeljima takođe stvara percepciju nebezbednog prostora. Dva roditelja smatraju da druga deca na igralištu mogu prouzrokovati povrede.

Zorica: Za mene je opasnost na igralištima nemarnost starije dece, a i neobazrivosť mlađe dece jer su nesvesni rizika, na primer protrčavaju uz ljuľjašku, sagnu se ispod klackalice, opasnost od pada sa penjalice, a naravno ne mogu sami da procene da li su za nešto sposobni ili ne, tako da mojoj deci je još uvek potrebno nadgledanje dok još ne porastu i postanu svesniji opasnosti. Što se tiče dečijeg osećaja, primetila sam da ne

vole da se igraju u parku gde ima puno starije dece, mislim da im to uliva nesigurnost, jer su i njihove igre drugačije i više nasilne.

Na kraju, dva roditelja vide neposrednu blizinu ulice igralištu kao karakteristiku koja utiče na to da se oni ne osećaju sigurno, odnosno da smatraju da njihova deca nisu bezbedna.

Zorica: Na prvom mestu mi je bitna sama lokacija igrališta. Ako je pored prometna saobraćajnica i igralište je neograđeno, ne verujem da bismo se tu igrali, posebno ako sam sama sa dvoje dece.

4.4.7. Perspektiva roditelja o komercijalnim prostorima i sadržajima

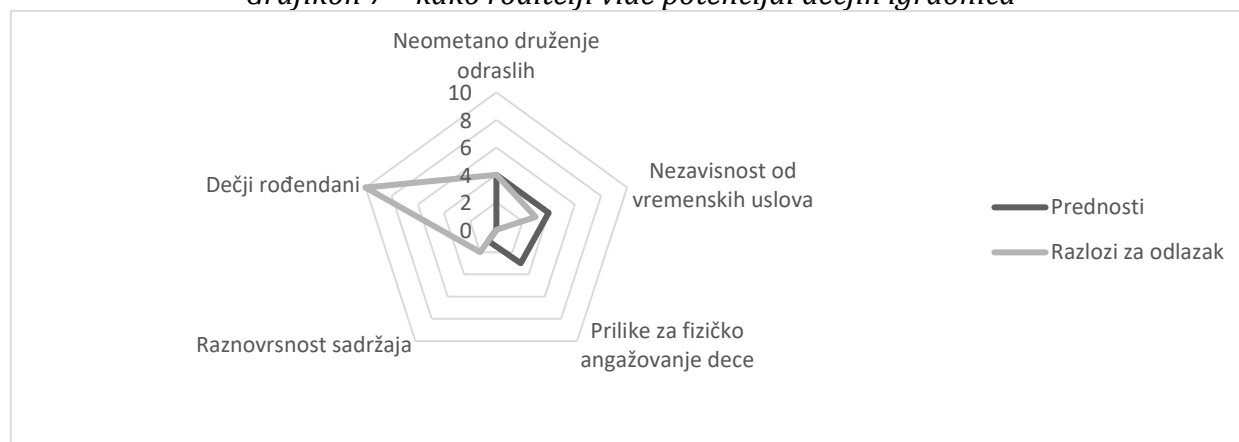
Temu komercijalnosti razvijali smo kroz razgovor sa roditeljima o praksama odlaska u igraonice (komercijalne prostore za igru dece), ali i o ostaloj komercijalnoj ponudi za decu koja se vezuje za boravak na prostorima za igru.

Igraonice – prednosti i nedostaci

Kada smo sa roditeljima razgovarali o njihovim iskustvima posećivanja komercijalnih prostora za igru na zatvorenom – igraonica, pokušali smo da uvidimo da li oni smatraju da se igraonice suštinski razlikuju ili su to prostori koji podsećaju jedni na druge. Pitali smo ih da li uočavaju razlike u postojećim igraonicama i da li se neka igraonica ističe. Iz njihovih odgovora uočavamo da jedina razlika koju oni vide u igraonicama jeste pitanje koliko je igraonica velika, jer veće igraonice pružaju više mogućnosti za angažovanje. Sedam roditelja istaklo je da je posetilo „LOL“ igraonicu koja se nalazi na dve lokacije u gradu – u Zemun parku i u naselju Paunov Breg i da se ta igraonica ističe kao jedna od najzanimljivijih, zbog toga što je velika.

Primetno je da su svi roditelji istakli makar jednu zamerku na igraonice, ali da je svega polovina učesnika uvidela i pojedine dobre strane ovog tipa prostora za igru. O tome koje potencijale roditelji prepoznaju u dečjim igraonicama zaključivali smo na osnovu toga šta su nam navodili kao razloge zbog kojih posećuju igraonice kao i njihovih komentara o tome šta oni vide kao dobre strane ovog tipa prostora za igru dece. Sve prepoznate potencijale, odnosno dobre strane igraonica koje smo prepoznali analizirajući obrasce u odgovorima učesnika istraživanja najpre ćemo prikazati grafički (grafikon 7), a zatim dati primere odgovora koji ilustruju prikazane obrasce.

Grafikon 7 – kako roditelji vide potencijal dečjih igraonica

Prvi i najznačajniji razlog zbog kog svi naši učesnici odlaze u dečje igraonice jesu situacije proslave dečjih rođendana (svih deset učesnika istraživanja govori da posećuje dečje igraonice

u situacijama kada su pozivani na proslave dečjih rođendana). Čak i učesnici koji svedoče o tome da nikada sa svojom decom ne posećuju igraonice, odlaze na ove prostore u situacijama kada su pozvani na proslavu dečjeg rođendana.

Nikola: Idemo na rođendane samo, ne vodim je uopšte mimo toga.

Dragana: Ne idemo u igraonice, osim na organizovane rođendanske proslave. Više preferiramo boravak na otvorenom. Ne volim zatvoren prostor i manji kontakt sa prirodnim okruženjem. Kad je loše vreme igramo se u kući.

Drugi razlog se pronalazi u odgovorima četiri učesnika istraživanja i ukazuje na to da su igraonice pogodna mesta kada odrasli žele da imaju priliku za neometano druženje sa prijateljima dok su deca angažovana u igri koja ne podrazumeva nadgledanje niti aktivno učestvovanje.

Milan: Idemo u igraonice kada kombinujemo druženje nas odraslih i dece, jer je zgodno otići u igraonicu jer deca imaju svoj sadržaj kojim su zaokupljeni dok odrasli pričaju.

Zorica: U situacijama kada je to prostor gde ćemo se naći sa prijateljima koji takođe imaju decu sličnog uzrasta, pa možemo i mi da razmenimo koju reč, a i deca da se poigraju na njima odgovarajućem terenu, a super u takvim situacijama je što ih je više i što se drže zajedno.

Povezano sa predstavljenim razlogom za odabir dečjih igraonica jeste i prednost koju roditelji ističu na prvom mestu a to je da u igraonici postoje odrasli koji brinu o detetovoj bezbednosti, na prvom mestu, stoga igraonice predstavljaju mesta na kojima roditelji mogu da ne misle o tome da li je dete bezbedno i da li se zabavlja, što im ostavlja prostora da se druže sa drugim odraslim osobama, neometano.

Zorica: Prednost jeste što u većini takvih igraonica animatori nadgledaju decu, i što se deca zabavljaju sa svojim vršnjacima, ali nekako bih uvek radije izabrala otvoren prostor.

Treći razlog zbog kog roditelji posećuju dečje igraonice, a koji smo prepoznali u odgovorima tri učesnika istraživanja jeste da su igraonice prostori koje je moguće posećivati bez obzira na vremenske uslove.

Ana: Dakle, loše vreme je idealno za igraonice.

Stoga roditelji ističu kao prednost to što deca mogu u igraonicama da borave kada su vremenski uslovi loši, pa nemaju mogućnost boravka na igralištima. Roditelji koji ovo navode kao razlog ističu i to da je u tim situacijama igraonica dobro mesto na kom deca mogu da budu fizički aktivna.

Ana: Zimi koristimo igraonicu kad je oluja i nije zgodno za napolje, opet zbog fizičke aktivnosti. Nije kao da volim da plaćam igru al' ajd' prosto je ponekad neizdrž u kući pa se snalazimo.

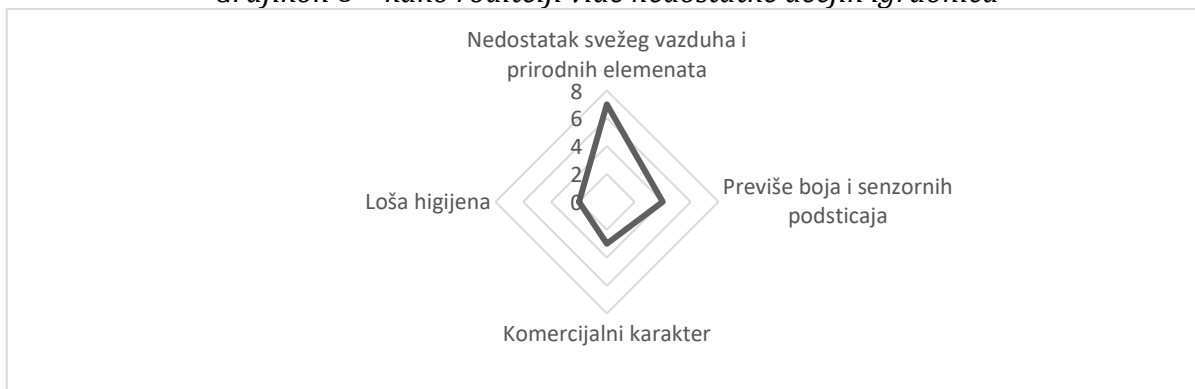
Na kraju, dva odgovora ukazuju na to da igraonice mogu da budu odabrane i zbog sadržaja ili usluge koju nude. Roditeljima koji žive u naseljima u kojima nema dovoljno inspirativnih prostora na otvorenom, igraonice mogu da ponude i raznovrsnost u pogledu sadržaja.

Tamara: Idemo u igraonice ukoliko imaju raznovrstan sadržaj pa deci to bude zanimljivo. Nekad, ako je velika igraonica i ja mogu da se izigram sa njima.

Sa druge strane, svako od naših učesnika istraživanja istakao je makar jednu karakteristiku koju prepoznaje kao nedostatak ovog tipa prostora za igru dece, a neki su imali i više nedostataka na

umu kada su opisivali svoj odnos prema igraonicama. Prepoznate nedostatke prikazujemo najpre grafički (grafikon 8).

Grafikon 8 – kako roditelji vide nedostatke dečjih igraonica

Kao najveći nedostatak igraonica roditelji vide to što deca nisu na otvorenom, što nisu na svežem vazduhu i što nemaju dodir sa prirodom. Čak 7 roditelja ističe ovo kao razlog zbog kog ne vole da idu sa decom u igraonice i zbog kog preferiraju odlazak na igralište.

Dragana: Ne volim igraonice jer deca borave u zatvorenom prostoru i nemaju kontakt sa prirodnim okruženjem.

Četiri roditelja ističe da im kod igraonica smeta to što ima previše boja i što su deca u igraonicama izložena bogatim senzornim podsticajima.

Ljubica: Ne volim igraonice, dete svakako da jer je sav sadržaj takav da dete zainteresuje i da mu pažnju usmeri na sprave. Ali je to tako sve prenatrpano spravama, bojama, prostorom, da je dete posle igraonice kao „muva bez glave“.

Nikola: Ne volim da je vodim u igraonice koje su pune fleševa jer ona je „mlad plastelin“, može da se navikne na sve. A mislim da ona u igraonicama ništa ne stiče, stiče samo to da joj se sutra proda nešto.

Tri učesnika našeg istraživanja ukazuju i na to da im smeta što su igraonice komercijalnog karaktera.

Milan: Igraonice vidim kao bombardovanje komercijalnim sadržajima. Deca su suštinski konzumenti, nisu učesnici u igri, više su pasivni učesnici.

Na kraju imamo i dve mame koje ističu da im u igraonicama smeta loša higijena.

Tamara: Igraonice su nužno zlo. Higijena nije u svakoj na zavidnom nivou.

Ostala komercijalna ponuda

Kada smo se u razgovoru sa roditeljima doticali pitanja ostale komercijalne ponude, odnosno različitih automata koji podrazumevaju upotrebu žetona i sličnih komercijalnih sadržaja koji se deci nude, reakcija sagovornika je bila burna i oni su pokazivali jasno negodovanje ovog vida ponude. Svi roditelji sa kojima smo razgovarali svesni su postojanja ovakve ponude i svesni su efekta koji proizvodi kod dece. U većini situacija prva reakcija je bila reč „užas“.

Roditelji svedoče o tome da su deca podložna marketinškom pritisku i da gotovo uvek kada primete ponudu ona i traže novac od roditelja.

Ana: Naravno da uvek vide žetone i traže, kad mašine pište i blinkaju. Već su naučili da to nije moguće svaki put, u specijalnim prilikama samo.

Ljubica: Naravno da primeti, oduševljen je, endorfin je čudo. Kupimo žeton po nekad, da ne bude da mu se uskraćuje, ali sa merom. Možda da živimo u drugačijim uslovim,

da živimo na selu možda bi sve bilo drugačije – to je cena života u gradu u prigradskom naselju.

Jedna od pomisli koja roditelje odvraća od toga da detetu ne priušti ovakve sadržaje jeste ta pomisao da bi dete moglo imati osećaj da je uskraćeno, stoga neki roditelji pribegavaju dogovorima sa decom o razumnom trošenju.

Jelena: Svuda ima toga i oni naravno uvek traže, samo ja gledam da ne daju pare na te gluposti. Eventualno imamo dogovor da može Igi da dobije žeton za basket, kada ono ima da se ubacuje košarkaška lopta i on to zna i dođe da traži, za ostalo znaju da neće dobiti.

Roditelji takođe naglašavaju da nisu pobornici takvog vida trošenja novca i da ne vide vrednost u tome, šta više da primećuju da su to zamke u koje njihova deca upadaju.

Zorica: Još uvek su mali za takve stvari, jedino traže stalno žetone za autiće koji se klata i pevaju. Ne vidim neku korist od takvih sprava, osim što njima pružaju trenutno zadovoljstvo, a naravno privlačni su im zbog zvučnih i svetlosnih efekata. Nisam nimalo očarana, jer im ne pružaju nikakvo sticanje novih znanja i veština.

Dragana: Ne mislim ništa dobro o tome. Iritiraju me zbog cilja i svrhe postojanja. Traže uvek kada ih vide. A kupujem im retko, recimo u 1 od 10 situacija dobiju žeton i ispunim im želju.

Zbog toga roditelji iznalaze različite strategije kako da decu odviknu od kupovine takvog sadržaja i kako da ih nauče lekciji da takav sadržaj nema suštinsku vrednost.

Tamara: Nisam pobornik tih sadržaja ali nikako. Moja deca traže tek kada vide da i druga deca idu ali ja svaki put kažem da nisam ponela novac za to.

Nikola: Platimo šta traži, ali nekada joj namerno nešto ne kupimo da bi videla da ne može baš sve da se kupi. Znaš i sama kako to ide, marketing i sve, pogotovo deca su im ciljna grupa prva, oni su sutrašnji potrošači. Ako je naviknem da kupi sve što je roze, šta sam napravio od nje.

Međutim, neki roditelji skreću pažnju na problem da druge osobe deci daju novac za pomenute sadržaje, jer deca znaju da roditelji ne odobravaju takav vid trošenja, pa se okreću drugim mogućnostima, ukoliko se ukažu.

Milan: Za hranu nismo strogi, ali mora uvek prvo da se ruča. Za igračke smo strožiji, pa onda znaju. Ali umeju da iskamče da im drugi kupe.

Bojana: Traže oni to, ne kupujemo im uvek, ali desi se nekada da im neko drugi kupi.

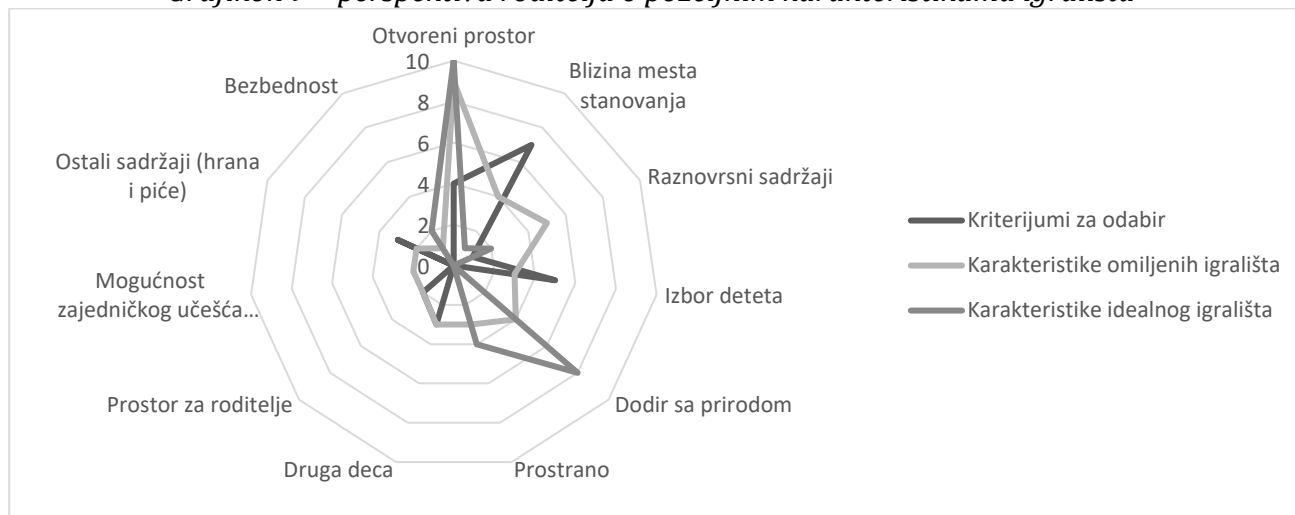
4.4.8. Šta su za roditelje poželjne karakteristike igrališta za decu

Da bismo stekli uvid u to koje karakteristike igrališta roditelji prepoznaju kao važne pitali smo ih kako oni biraju na koja će igrališta ići, tako smo dobili uvid o tome koje kriterijume roditelji uzimaju u obzir kada biraju koja će igrališta posećivati. Sa druge strane razgovarali smo o tome koja se igrališta izdvajaju kao omiljena njima i njihovoj deci, a u opisima njima omiljenih igrališta takođe smo prepoznavali koje karakteristike igrališta roditelji posebno vrednuju. Na kraju svakog razgovora pitali smo roditelje kako bi izgledala igrališta kada bi oni imali priliku da odlučuju o uređenju, odnosno koje bi ključne karakteristike ta igrališta imala.

Kada govore o tome kako biraju na koja će igrališta otići roditelji uglavnom naglašavaju da je to proces balansiranja između detetovih želja i mogućnosti roditelja, odnosno drugih obaveza i

uglavnom je više kriterijuma koji se razmatraju. Mi ćemo predstaviti najznačajnije kriterijume za odabir igrališta koje roditelji navode. Najpre vredi istaći da svi roditelji preferiraju igrališta u odnosu na igraonice zbog činjenice da su igrališta prostori na otvorenom koji deci omogućavaju boravak napolju, koji je roditeljima izuzetno važan, ali ukoliko su vremenski uslovi loši jedan deo roditelja će se opredeliti za igraonice

Grafikon 9 – perspektiva roditelja o poželjnim karakteristikama igrališta

Kao najznačajnija karakteristika igrališta za decu iz perspektive roditelja izdvaja se *otvorenost*, odnosno to što deca dok su na igralištu imaju prilike da borave napolju. U više navrata učesnici našeg istraživanja naglašavaju da im je važno da su prostori na kojima se njihova deca igraju na otvorenom. Već smo rekli da svi oni preferiraju igrališta u odnosu na igraonice. Kada opisuju svoja omiljena igrališta devetoro roditelja ističe da su to prostori na otvorenom, dok četvoro pored toga navodi i da su to prostori *u prirodi*, sa prirodnim elementima na samom igralištu, a troje ističe da su to *prostrana* igrališta na kojima deca mogu da se kreću. Pored toga, svih desetoro roditelja, kada govori o poželjnom modelu igrališta govori da su to prostori na otvorenom, osmoro pored toga navodi da su to prostori u prirodi koji omogućavaju dodir sa prirodom, dok četvoro dodaje i da su prostrani.

Ljubica: Pa u principu nemamo omiljeno igralište, to kod nas zavisi sve od raspoloženja, situacije i vremena. Volimo da menjamo ali i to menjanje nam zavisi od raspoloženja i trenutnih emocija. Bitno nam je da smo u prirodi i volimo prostrane parkove.

Milica: Nemamo omiljeno, rekla sam ti, oni vole park na keju, mi generalno biramo da smo napolju, ako možemo da se sklonimo od betona.

Ljubica: Kada bih ja birala to bi bilo vrlo oskudno sa rekvizitima, prostranstvo, zelenilo, priroda, materijali, pesak, blato, voda – kao jedno veliko seosko dvorište.

Nikola: Pa ja generalno volim pesak i zemlju, jeste da se ona isprlja, ali nema veze.

Sa druge strane, kao najznačajniji kriterijum u odabiru igrališta koja će se posećivati izdvaja se to da je igralište u blizini mesta stanovanja. Sedmoro roditelja ističe da je to kriterijum po kom oni biraju igralište na kom će provesti vreme sa svojom decom. Ono što igrališta u blizini mesta stanovanja može uvrstiti i u omiljena igrališta jeste činjenica da na tim prostorima deca sreću svoje drugare, a *prisustvo drugara* na igralištu još jedna je bitna karakteristika koju troje roditelja navodi kao kriterijum prema kom biraju igralište, dok troje roditelja ovu karakteristiku pripisuje i omiljenim igralištima. Kada govore o zamišljenom – idealnom igralištu roditelji uglavnom ovu karakteristiku ne pominju (možda podrazumevaju), ali dvoje roditelja je ipak ističe.

Ana: Imaju više omiljenih igrališta, pa izaberemo neki u zavisnosti u kom delu grada smo tad. Ali svakako veliku ulogu igraju i druga deca, čini mi se da se više obrađuju što tu ima druge dece nego samom igralištu. Za izlaske posle vrtića koristimo parkić ispred zgrade jer su tu i druga deca iz zgrade, zgodno je za povremena komšijska druženja, samo igralište nije više zabavno ni inspirativno ali nađu oni sebi zabavu.

Milan: Nama treba više prostora u stambenim blokovima za igrališta, da investitori ne koriste prostor za zgrade, tako da bih ja ta igrališta smeštao između zgrada, da budu dostupna deci, da ne moraju da čekaju da se roditelji organizuju da bi išli da se igraju.

Obrazlažući proces odabira igrališta petoro roditelja ističe da je iskazana želja deteta na kom igralištu želi da se igra kriterijum koji utiče na odabir igrališta, dok troje roditelja navodi da su im omiljena igrališta ona na koja deca žele da idu.

Nikola: Jana je ta koja bira gde želi da se igre, čak i ne gledam kakav je sadržaj tamo gde idemo nego je važno gde je njoj lepo. Jednom sam je vodio u jedan park gde nije htela da bude, morao sam da je vratim jer na tom boljem igralištu nije bilo njeno društvo, ona se vratila na betonsku površinu gde nema ništa jer je tu bilo društvo.

Sa druge strane, iako se raznovrsnost sadržaja i dizajn samog igrališta ne izdvaja kao bitan kriterijum za odabir igrališta (samo jedan roditelj ističe da prilikom odabira igrališta promišlja o sadržaju), čak pet roditelja prilikom opisivanja omiljenog igrališta navodi da su to prostori koji nude *raznovrsni sadržaj*, dok troje roditelja govori o raznovrsnom sadržaju kada opisuje poželjno igralište.

Milan: Omiljeno nam je igralište kafića „Druga kuća“ na Adi jer oni imaju dosta sadržaja za decu (tobogane, penjalice, ljujaške, pesak – Jakov i Dunja obožavaju pesak). Imaju travnati prostor pa mogu da šutiraju loptu. Ima i dosta mesta da se sedne, ne bude gužva. Preko puta ima i još jedno igralište, što daje raznovrsnost (Imlek igralište), oni odu i tamo.

Zorica (opisuje zamišljeno igralište): Mekana podloga, poželjno prirodna, kombinacija trave i peska ili šljunka, sa puno pomagala za igru u pesku, tobogani, ljujaške, što više prirodnih materijala od kojih se može praviti nešto kreativno, na primer drvene kocke različitih veličina... Volela bih da imamo više igrališta u prirodi, od prirodnih materijala, i sa elementima koji podstiču dečiju kreativnost i veštine, a ne samo da im pružaju zabavu, koja je svakako dobra i neophodna, ali mislim da bi bilo odlično uvrstiti i ostale elemente.

Prilikom odabira igrališta troje roditelja navodi da im je važno da u blizini igrališta postoji mogućnost kupovine *hrane i pića*, zbog toga što to njima olakšava organizaciju, a dvoje roditelja se opisujući omiljena igrališta osvrće na činjenicu da na tim prostorima postoje ti dodatni elementi.

Milan: Biramo mesta gde ima i da se ruča, jer ostajemo duže.

Bojana: Bitno mi je i to što tu pored igrališta imaju česmu i uvek mogu da sipaju vodu, da ne razmišljam o tome.

Pored toga dvoje roditelja ističe da im je važno da na igralištu postoji prostor za roditelje gde oni mogu udobno da se smeste i da to jeste jedan od kriterijuma na osnovu kog biraju na koje će igralište otići, dok se dvoje roditelja takođe osvrće na ovu kategoriju kada opisuje svoje omiljeno igralište. Jedna učesnica uzima u obzir i mesto za roditelje na igralištu kada govori o poželjnom dizajnu igrališta.

Milan: Bitno nam je da deca imaju kako da se zabave da mi odrasli možemo da popričamo i da se opustimo, pravimo da svima bude ugodaj.

Tamara: Ovo kao na Adi je idealan prikaz ali dodala bih još klupa, stolova i eventualno neki veliki hlad.

Nasuprot tome, dvoje roditelja u opisu omiljenog igrališta navode da su to prostori koji pružaju mogućnost susretanja i zajedničkog angažovanja dece i odraslih, dok se ova karakteristika ne nalazi na listi kriterijuma na osnovu kojih se igralište bira, a ostaje zanemarena i kada naši učesnici istraživanja opisuju poželjne karakteristike igrališta.

Jelena: Pa ovo igralište ispred zgrade im je već dosadno, malo je i bude uvek gužva. Zato mi sa njima odemo na ovaj teren koji je preko puta ulice, gde imaju sprave za odrasle, za vežbanje, ali je i prostrano, pa Mare sa njima baca loptu, jurimo se, uvek nešto drugo.

Roditelji igrališta uglavnom doživljavaju kao bezbedna mesta, stoga se ni kriterijum bezbednosti ne izdvaja kao bitan kriterijum prilikom odabira igrališta, ali jedna učesnica našeg istraživanja i to navodi kao karakteristiku omiljenog igrališta, uz brojne druge.

Zorica: Da, igralište se nalazi u sportskom centru Olimp, na šljunku je sa mnoštvom tobogana i ljujaški, i poligona za decu, uz klupice na koje mogu roditelji da se smeste i imaju uvid na decu, a sve je u prirodnim okruženju i u okviru sportskog centra, tako da saobraćajnice nisu u blizini, pa su deca bezbedna. Plus deca vide i ljude koji treniraju i igraju tenis, što svakako ostavlja pozitivan utisak.

Dragana (opisuje poželjne karakteristike): Igrališta po principu igrališta sa mekanom podlogom i različitim penjalicama sa obaveznim delom sa peskom.

5. ANALIZA REZULTATA I DISKUSIJA

5.1. Šta nam istraživanje pokazuje o igralištima za decu u Beogradu

U prethodnom delu rada smo pitanje prilika za igru na različitim prostorima u Beogradu koje imaju deca ranog uzrasta, sa posebnim osvrtom na igru koja se dešava na prostorima koji su namenjeni igri – igralištima i igraonicama, predstavili kroz različite perspektive koje ćemo sada pokušati da ukrstimo kako bismo dobiili sliku o dominantnim karakteristikama postojećih igrališta u Beogradu. U dobijenoj slici prepoznaju se socio-kulturne tendencije (Wertsch, 1993) koje ćemo predstaviti kroz trendove u uređivanju prostora za igru u Beogradu (šema 2).

Šema 2. – prikaz prepoznatih trendova uređivanja igrališta u Beogradu

Trend *urbanizacije*, koji neminovno prouzrokuje *iščezavanje nestruktuiranih prostora za igru* dece, kao i donošenje *izmena urbanističkih planova* dovode do pojave *sužavanja prostora za dečju igru*. Ovu pojavu povezujemo sa onim što Tim Gil (Gill, 2007) naziva *suženim horizontima detinjstva*⁸⁷ kada opisuje detinjstvo i odrastanje u savremenom, urbanom, svetu. U Beogradu se ova pojava ogleda u tome što sve veći broj igrališta za decu jesu mali, najčešće ograđeni prostori, smešteni u delove naselja koji preteču nakon što se izgrade prioritetnije vrste objekata. Ovakva pojava primetna je u mnogim urbanim sredinama širom sveta (Walsh, 2006). Sa druge strane, u Beogradu imamo izraženu nejednakost u pogledu pristupačnosti većim i modernijim igralištima koja se može povezati i sa nejednakošću, kao društvenom tendencijom, jer pristupačnost i raznovrsna ponuda prostora za igru jesu faktori koji se povezuju sa pitanjem kvaliteta života dece u gradu (Laser & Russel, 2014), a postojanje raznovrsne ponude prostora za igru i obezbeđivanje da ti prostori deci budu pristupačni sa društvenom podrškom deci i porodici.

Drugi značajan trend koji se uočava jeste trend *komercijalizacije* koji, sa jedne strane dovodi do *smeštanja igre u zatvorene prostore* – igraonice, dok se, sa druge strane, može prepoznati u procesu *usaglašavanja sa evropskim standardima bezbednosti*, koji dovodi do pojave

⁸⁷ engl. The shrinking horizons of childhood

stereotipnosti prostora za igru dece u Beogradu. Komercijalni interesi, kao pokretači društvenih akcija usmerenih na uređivanje prostora za igru dece, ne samo da vode ka komercijalizaciji detinjstva (McKendrick, Bradford & Fielder, 2000), već su u suprotnosti sa interesom dece i porodica i vode udaljavanju od ideje uspostavljanja gradova po meri deteta (Dewi, 2012). Kao posledicu svih pojašnjanih trendova imamo stereotipnost postojeće ponude prostora za igru dece u gradu koja se ogleda u tome da na igralištima za decu prevladavaju fiksirani elementi, od kojih su novo postavljeni oni koji su usklađeni sa evropskim standardima bezbednosti, dok se na starijima igralištima i dalje mogu naći, takođe fiksirani, elementi (ljudjaške, klackalice, penjalice, vrteške) koji nisu usaglašeni sa pomenutim standardima, ali im je namena ista. Ti materijali u većini slučajeva jesu veštački materijali (guma, metal, plastika, drveni elementi, koji su najčešće prelakirani), što dodatno pojačava udaljavanje dece koja odrastaju u Beogradu od prirode. Kako je pomenuta fiksirana oprema izrađena u skladu sa sigurnosnim standardima, na igralištima koja su namenjena deci ranog uzrasta prilike za igru koja nosi razumnu dozu rizika svedene su na minimum.

5.1.1. Sužavanje prostora za dečju igru

Kako Beograd predstavlja urbanu sredinu u ovom gradu je, kao i u drugim većim, urbanim sredinama, prisutan trend iščezavanja nestrukturiranih prostora za igru dece. Ovo istraživanje pokazuje da je ovaj trend u različitoj meri izražen u različitim gradskim naseljima, ali da je prepoznatljiv u celom gradu. Nestrukturirani prostori za igru daju deci veću slobodu u igranju, pružaju veću raznovrsnost u igri, daju deci agensnost u oblikovanju prostora i najčešće imaju potencijal povezivanja dece sa prirodom (Taylor, 2008), što su potencijali koje roditelji dece ranog uzrasta prepoznaju i zbog toga se trude da određeni deo vremena sa decom provedu van grada, kako bi deca imala prilike da se igraju upravo na nestrukturiranim ili manje strukturiranim prostorima (najčešće u prirodi).

Dominacija investitorskog urbanizma vodi u poslednjim decenijama trendu zauzimanja prostora slobodnih površina u naseljima. O tome svedoče i sve češće građanske akcije odbrane prostora namenjenih za igru (Peti park na Zvezdari⁸⁸, Parkić na Banovom Brdu⁸⁹, akcija građana na Karaburmi⁹⁰...). Zbog toga sve veći prostor u gradu zauzimaju objekti drugačije namene (stambene zgrade, tržni i poslovni centri, parkinzi) a sve manje prostora preostaje za dečja igrališta, pa često imamo prilike da vidimo da su igrališta u stambenim naseljima smeštena na male, neretko ograđene površine. Izuzetak su igrališta smeštena u parkove koja još uvek, uglavnom, pokazuju i drugačije trendove. Zbog razlika između strukture parkova i gradskih naselja, kao okruženja u koja su igrališta smeštena, igrališta smeštena u parkove češće su neograđeni prostori, okruženi zelenilom, mada je slika šarenolika jer u velikim parkovima u centru grada takođe prevladavaju igrališta sa veštačkom poslogom, dok u gradskim naseljima još uvek imamo i ona igrališta čija je podloga betonska.

Kada se osvrnemo na sliku strukture različitih naselja u Beogradu i ponude koja u pogledu namenskih prostora za igru dece postoji u tim naseljima, uočljive su značajne razlike. Mi smo u ovom istraživanju imali mogućnost da sagledamo sliku u delovima Zemuna, Novog Beograda, Banjice, Savskog Venca, Batajnice i Surčina.

⁸⁸ O akcijama građana usmerenih na odbranu Petog parka na Zvezdari:
<https://www.danas.rs/vesti/beograd/peti-park-ponovo-odbranjen/>

⁸⁹ O akcijama građana usmerenih na odbranu parkića na Banovom Brdu: <https://rs.n1info.com/vesti/a653349-slucaj-parkic-završen-ali-investitor-ne-odustaje-od-tuzbi-protiv-aktivista/>

⁹⁰ peticija za spašavanje parka: https://www.peticije.online/spasimo_park_na_karaburmi

Slika urbanih naselja

Slika iz *Zemuna* ukazuje na to da porodice koje žive u blizini Zemunskog parka i Zemunskog keja imaju pristup bogatijoj i raznovrsnijoj ponudi prostora za igru dece upravo zbog činjenice da su parkovi pogodna mesta za igru dece, što zbog namenskih prostora za igru smeštenih u ove delove grada, tako i zbog nenamenskih delova parka, koji takođe mogu biti prostori za igru. Drugačija je slika u delovima ove gradske opštine koje su udaljenije od većih parkova.

U naselju Gornji Grad imamo situaciju da nestrukturirani prostori (i zelene površine) za igru dece ne postoje a da su igrališta za decu smeštena na male površine (između zgrada) i da je struktura dostupnih igrališta slična, sa gotovo istim elementima, uz primetno odsustvo prirodnih materijala. Naselje Gornji grad u Zemuenu projektovano je prema uslovima i tehničkim normativima donetim 1973. godine, koji su bili deo sveobuhvatne planske izgradnje naselja, koja je trebalo da ima humani karakter, koji je suprotan racionalnoj izgradnji naselja i koji je podrazumevao formiranje stambenih naselja koja sadrže elemente složenijeg reda, sa određenim funkcionalnim vrednostima (Milojević, 2013). Postavlja se pitanje gde su iščezli prostori za igru dece, koji jesu u konceptu izgradnje stambenih naselja kom pripada ovaj deo grada zauzimali bitno mesto. U procesu programiranja boravka na javnim prostorima stambenih naselja predviđeno je bilo da se uredi dečja igrališta između stambenih blokova, travnate površine za igre loptom, igrališta uz dečje vrtiće i domove zdravlja, školska igrališta, jednostavnija sportska igrališta i veće zelene površine (Ibid). Međutim, treba imati u vidu da se Zemun, kao i mnogi drugi delovi Beograda konstantno dograđuje, te da se kroz izgradnju podržanu izmenama u urbanističkim planovima, dodaju novi objekti u već izgrađena stambena naselja, što dovodi do iščezavanja prostora za igru dece.

Novi Beograd takođe je deo grada u kom su primetne promene uslovljene izmenama u urbanističkim planovima u proteklih 20 godina. Generalni urbanistički plan grada Beograda iz 1985. godine (zajedno sa ostalim dokumentima legislativnog okvira na osnovu kog je projektovan deo Novog Beograda, konkretno Blok 44) predviđao je da se u naseljima 27% prostora koristi za stambene objekte, 42% za objekte komercijalne namene i 31% za ostale (gde spadaju i igrališta) (Milojević, Maruna i Đorđević, 2019). Donošenju ovog plana prethodilo je i istraživanje grupe arhitekata koji su sprovodili konsultacije sa decom o njihovim zamislima svojih naselja (Radović, 1979).

Nakon toga je 1992. godine kroz amandmane doneta odluka da se 9% prostora koristi za stambene objekte, 21% za komercijalne objekte i 70% za ostalo. Na osnovu ovog plana projektovani su Blok 45 i Blok 70 (Milojević, Maruna i Đorđević, 2019), koje i naši učesnici istraživanja opisuju kao delove Novog Beograda u kojima ima najviše različitih namenskih i nenamenskih, odnosno nestrukturiranih prostora za dečju igru i najveći deo zelenih površina. Tačnije, ovaj deo Novog Beograda imao je veliki deo zelenih površina pre donošenja novih amandmana na osnovu kojih su na tim zelenim površinama izgrađeni brojni namenski objekti (zgrade i pumpe u najvećoj meri).

Nakon 2000. godine se u razvoju Novog Beograda primećuje trend komercijalizacije gradskog prostora koji je suprotan modernom funkcionalizmu na kom se temeljila izgradnja ovog dela grada pre toga (Petrović, 2018). Gradnja na Novom Beogradu u protekle dve decenije, od donetih amandmana na Generalni urbanistički plan iz 2003. i 2009. i usvojenog Plana generalne regulacije iz 2016. izgleda u pomenutim proporcijama potpuno drugačije jer predviđa 36% za stambene objekte, 64% za komercijalne objekte i 0% za ostale objekte (Milojević, Maruna i Đorđević, 2019). To, između ostalog znači da se igrališta više ne posmatraju kao (polu)javni prostori koji pripadaju svima (Milojević, 2013), već spadaju u komercijalne objekte specijalne namene jer ih postavljaju firme koje se bave proizvodnjom opreme za igrališta, postavljanjem dečjih igrališta i održavanjem, koje za taj posao ubiru profit. Zbog svega navedenog život porodica i igra dece u novim novobeogradskim blokovima Belvil, A blok i West 65 nema iste

kvalitete kao život u naseljima koja su se gradila pre 2003. godine u težnji da igrališta, kao (polu)javni prostori budu mesta okupljanja koja podržavaju jačanje duha zajednice.

Slika periurbanih naselja

Zemun i Novi Beograd predstavljaju urbana naselja, a mi smo u ovom istraživanju imali priliku da sagledamo i sliku periurbanih naselja – *Surčina i Batajnice*. Bitna funkcija ovog tipa naselja u uređenim državama jeste da budu „pluća“ i ekološki ventil grada, ali u zemljama u tranziciji u koje spada i Srbija, ovo su zone jeftinog naseljavanja, često bespravnog (Spalević, 2013). Ova naselja danas predstavljaju delove grada koje, između ostalih naseljavaju porodice sa decom ranog uzrasta, stoga postoji i određena ponuda prostora za igru dece, ali prema svedočenjima učesnika našeg istraživanja, ta ponuda nije bogata i raznovrsna. Život u periurbanom pojasu grada Beograda karakteriše veća pokretljivost stanovništva, koja se dešava zbog toga što stanovnici ovih naselja traže u drugim delovima grada one elemente koje u svom naselju nemaju, a jedan od tih elemenata jesu i dečja igrališta. Učesnice istraživanja koje žive u Surčinu i Batajnici svedoče o tome da su često u prilici da sa svojom decom posećuju parkove i igrališta koja su udaljena od njihovog mesta stanovanja.

Slika novoizgrađenih beogradskih naselja

Istraživanje je osvetlilo i tendencije koje postoje u novoizgrađenim beogradskim naseljima, projektovanim prema važećim urbanističkim planovima i u skladu sa aktuelnom politikom uređenja grada. U istraživanju su učestvovali i oni koji žive u naseljima izgrađenim nakon 2014. godine, a to su naselja Paunov Breg (deo opštine Banjica) i Beograd na vodi (deo opštine Savski Venac).

U naselju *Paunov Breg* imamo primetan nedostatak prostora na otvorenom namenjenog dečjoj igri. Učesnice istraživanja svedoče o tome da u ovom naselju postoji mali broj igrališta za decu koja ne zauzimaju veliku površinu i na kojima često bude veliki broj prisutne dece i odraslih, što ometa proces igre i otežava boravak na ovim prostorima. Od nedavno u ovom naselju postoji i velika dečja igraonica koja se prostire na 750m², što se može protumačiti kao komercijalna ponuda nastala iz prepoznatog profitnog interesa koji proizilazi iz potrebe roditelja i dece za inspirativnim prostorom za igru u ovom kraju, a usled nedovoljno isplaniranog prostora na otvorenom za dečju igru prilikom projektovanja ovog naselja. Učesnice ovog istraživanja svedoče o tome da su stanovnici naselja pokušavali da zelenu (neuređenu) površinu koja se nalazi u blizini stambenih zgrada preurede u prostor za igru dece, što nije naišlo na odobravanje lokalnih vlasti, koje imaju u planu da se taj prostor upotrebi za parking. Problem da parkinzi zauzimaju sve veće površine u gradu i da su jedan značajn razlog zbog kog deci preostaje sve manje prostora za igru u gradu prepoznat je u svetu i primetan je u mnogim urbanim sredinama (Gill, 2021).

Slika u *Beogradu na vodi* je drugačija. Ovo naselje projektovano je za „moderne kupce“ uz težnju da svojim dizajnom odgovori na sve životne stilove i da bude spoj savremene arhitekture i zelenih površina⁹¹. Učesnica istraživanja koja živi u ovom delu grada svedoči o postojanju bogate ponude, raznovrsnih, modernih igrališta koja se nalaze u neposrednoj blizini mesta stanovanja. Ovaj trend prisutan je u i u drugim luksuznim rezidencijalnim naseljima, zatvorenog tipa u Beogradu (Dorćol, delovi Novog Beograda, Lekino Brdo...)

Ono što nam pokazuje slika u ova dva, novoizgrađena beogradska naselja jeste da dovoljan prostor za igru dece i raznovrsna ponuda modernih igrališta u Beogradu postaje privilegija bogatih. Primetno je da u novoizgrađenim naseljima u koje je uloženo mnogo novca (samim tim u kojima je cena stanovanja veća, i, shodno tome, nepristupačna većini stanovništva),

⁹¹ Preuzeto sa zvaničnog sajta: [Beograd na vodi \(belgradewaterfront.com\)](http://belgradewaterfront.com)

postoje prostranija, modernija i očuvanija igrališta za decu, koja se vide kao dodatna vrednost koja oblikuje drugačiji doživljaj života u elitnom naselju, dok je u naseljima sa nižom cenom stanovanja (koja je pristupačna prosečnom stanovništvu) ta ponuda osiromašena.

Sika beogradskih parkova

Nasuprot slike o položaju i strukturi igrališta u gradskim naseljima u Beogradu, u ovom istraživanju imali smo prilike da se osvrnemo i na ponudu igrališta za decu koja su smeštena izvan gradskih naselja. Ovim istraživanjem obuhvatili smo tri igrališta u jednom parku – Adi Ciganliji koja se po svojoj strukturi međusobno razlikuju i oslikavaju drugačije trendove u dizajniranju igrališta za decu, što ukazuje na raznovrsnost u pogledu ponude namenskih prostora za igru dece u ovom delu grada. Pored toga, učesnici našeg istraživanja svedoče o tome da pribegavaju boravku u parkovima sa decom i da smatraju da u parkovima deca imaju više prilika za igru. Vredi napomenuti da na ovim igralištima deca najčešće nemaju priliku da se igraju sa poznatom decom i da igra na ovim prostorima podrazumeva organizovani odlazak u park, što igru lišava spontanosti i slobode obadira u pogledu toga sa kim će se deca igrati.

5.2.2. Stereotipnost prostora za igru dece

Na sužavanje prostora za dečju igru u Beogradu, pored politike uređivanja grada utiče i proces standardizacije dečjih igrališta, odnosno usaglašavanja sa evropskim sigurnosnim standardima i odredbama koji rezultira uklanjanjem onih igrališta koja se procenjuju kao nebezbedna, što dodatno utiče na iščezavanje prostora za igru dece na javnim, otvorenim površinama u gradu. Pravilnikom o bezbednosti dečjih igrališta (Ministarstvo privrede RS, 2019) donetim 2019. godine predviđeno je da se do kraja 2021. godine uklone ili preurede sva igrališta koja nisu usaglašena sa tehničkim zahtevima za opremu na dečjim igralištima (član 11) i tehničkim zahtevima za potrebne površine na dečjim igralištima (član 12). Ovaj proces uvodi proizvođače standardizovane opreme kao bitnu interesnu stranu kada je u pitanju uređivanje dečjih igrališta što vodi monopolizaciji u procesu produkcije prostora za igru dece koja za posledicu ima i stereotipizaciju postojeće ponude.

Sa druge strane tržište je prepoznalo potrebe roditelja i dece za osmišljenim boravkom i igrom van kuće, stoga je iz prepoznatih komercijalnih potencijala nastao koncept igraonica koji će odgovorom na utvrđenu potrebu generisati profit. Pored toga, organizacija proslava dečjih rođendana pokazala kao sve aktuelniji trend, što rezultira povećanjem ponude prostora za igru dece na zatvorenom – igraonica. Međutim, dečje igraonice umesto da u situaciji iščezavanja prostora za igru donesu nove mogućnosti i doprinesu raznovrsnosti ponude samo dodatno pojačavaju stereotipnost zbog činjenice da su sve uređene na isti način, odnosno prema istim principima, usklađenim sa pomenutim evropskim sigurnosnim standardima.

Igraonice su deci izuzetno privlačne i, mada neki roditelji smatraju da njihovoj deci nisu toliko zabavne kao igra na otvorenom, deca ističu da rado idu u igraonice. Jedan od razloga zašto su igraonice deci toliko privlačne jeste i taj što u igraonicama uglavnom imaju društvo poznate dece, a ovo svojstvo pripisuje se igraonicama upravo zbog učestale prakse posećivanja igraonica u situacijama proslava dečjih rođendana, o čemu svedoče svi učesnici istraživanja. Igraonice su deci takođe privlačne zbog toga što posete njima nisu deo ustaljene prakse, odnosno što ih deca posećuju ređe nego što je to slučaj sa igralištima.

Trend komercijalizacije prostora za igru dece najjasnije se vidi kada se posmatra način funkcionisanja dečjih igraonica. Roditelji koji su učestvovali u ovom istraživanju ukazuju na to da imaju osećaj da su i oni i njihova deca na neki način obmanuti i da im je nametnut komercijalni trend kom sada ne znaju kako da se odupru. Svi roditelji ističu da kod svoje dece

prepoznaju izražen konzumeristički duh koji se ogleda u tome što deca gotovo svakodnevno izražavaju želju za kupovinom (bilo da su to slatkiši ili igračke), a da se ta želja lako aktivira boravkom napolju, zbog komercijalne ponude koja je deci dostupna u blizini prostora na kojima provode vreme (igrališta i veći parkovi) kao što su kiosci (u kojima je ponuda za decu postavljena na prigodnu visinu, kako bi je deca primetila) i štandovi sa igračkama i slatkišima, a još lakše boravkom u igraonicama, koje neretko nude deci različite vidove zabave ili poklona koji se dobijaju po principu kupovine i ubacivanja žetona.

Međutim, ono što je teže uočiti jeste da je uređivanje igrališta za decu takođe sve više uslovljeno ekonomskim i komercijalnim merilima, odnosno da je u sve većoj meri profitno orijentisano. Proizvodnja opreme za igraonice i igrališta, postavljanje i održavanje igrališta za decu postali su biznis u kom se firmama koje se ovim poslom bave ne postavlja uslov proizvodnje raznovrsnog sadržaja, koji odgovara potrebama korisnika, u ovakvom procesu uređivanja prostora za igru izostaje pedagoška perspektiva, već je jedini zahtev usaglašenost sa evropskim sigurnosnim standardima u čijem donošenju se prepoznaje tržišni interes koji se ogleda u omogućavanju neometane trgovine između zemalja i optimizaciji proizvodnog procesa (Spiegel, i drugi, 2014).

Predefinisani prostori i prevladavanje fiksiranih elemenata

Kada se osvrnemo na strukturu igrališta u Beogradu primetno je da je dominantni tip igrališta standardni tip prepoznatljiv prema tipičnim elementima: ljuška, toboganima, klackalicama i glomaznim konstrukcijama (Frost, 2012). Dominacija ovog tipa igrališta uticala je i na kreiranje narativa u kom se koncept igrališta povezuje sa pomenutim tipičnim, prepoznatljivim elementima. Ovo istraživanje pokazalo je da su pomenuti narativ usvojila kako deca, tako i odrasli učesnici našeg istraživanja.

Ono što se može uočiti kao novi trend jeste uređivanje „savremenih igrališta“ (Hee Kim, 2018) čija je oprema, iako fiksirana, osmišljena tako da bude multifunkcionalna i samim tim inspirativnija i izazovnija deci. U Beogradu je još uvek mali broj igrališta uređenih na ovaj način i ne može se reći da su ovakva igrališta pristupačna svoj deci koja u Beogradu žive. Takođe se javljaju novi, fiksirani, elementi koji postaju sve aktuelniji i prepoznatljiviji (poput žičare) zbog toga što deci u igri omogućavaju izraženiji doživljaj uzbuđenja (spuštanje na žičari nosi veće uzbuđenje nego spuštanje niz tobogan), ali i ovi elementi su i dalje retkost i nisu dostupni svoj deci koja u Beogradu žive.

Ovo istraživanje pokazuje da tipični, fiksirani elementi na igralištu u većoj meri podržavaju dečju fizičku aktivnost nego razvijenu simboličku igru, kao i da se u igri na takvim prostorima pre javlja takmičarski duh, nego saradnja, što su i neka druga istraživanja pokazala (Dowda et al., 2004, prema: Luchs, 2017; Barbour, 1999, prema: Luchs, 2017). Neki fiksirani elementi, osmišljeni tako da podrazumevaju angažovanje većeg broja dece istovremeno (poput vrteški, velikih ljušalica) podržavaju zajedničku igru dece, ali u toj igri često izostaje slobodna komunikacija zbog toga što je komunikacija ili posredovana od strane odraslih koji su prisutni, ili je oblikovana načinom upotrebe elementa (na primer, komunikacija u upotrebi vrteške se svodi na usklađivanje pravila ponašanja u igri koji omogućavaju neometanu igru većeg broja dece), dok se retko dešava da se u takvoj interakciji desi razvijena simbolička igra u kojoj deca angažuju maštu u (ko)konstrukciji narativa koji će usmeriti igru.

Još jedna karakteristika koja ukazuje na predefinisano, kao karakteristiku tipičnih igrališta, dominantnih na teritoriji grada Beograda jeste to što je na većini igrališta definisan uzrast dece kojoj su određeni delovi igrališta (ili cela igrališta) namenjeni. Ova pojava dovodi do toga da igrališta za decu u Beogradu ne podržavaju zajedničko angažovanje dece različitog uzrasta i da se često dešava da se deca usmeravaju na igru na igralištima ili delovima igrališta koji su prilagođeni njihovom uzrastu. Deca su ta koja izbegavaju igrališta ili delove igrališta koji su

namenjani mlađoj deci jer smatraju da su ih prerasta, nisu im više izazovna, dok su roditelji ti koji smatraju da starija deca ne treba da se igraju na prostorima namenjenim mlađoj deci kako ih ne bi oštetila i kako ne bi bila smetnja mlađoj deci u igri.

Koncept igrališta na kom postoje slobodni elementi za igru u Beogradu ne postoji. Roditelji koji su učestvovali u ovom istraživanju svedoče o tome da u Beogradu nisu imali prilike da vide namenski prostor za igru dece na kom deca imaju mogućnost da se igraju slobodnim elementima, polustrukturiranim i nestrukturiranim materijalima. Priliku za igru na ovaj način roditelji traže uglavnom izvan grada. Ovi materijali deci daju veću agensnost u igri, omogućavaju konstruisanje i rekonstruisanje prostora od strane dece, podržavaju različite simboličke načine korišćenja i mogu biti posrednici u (ko)kreiranju značenja u igri između dece (Taylor, 2008). Roditelji svedoče o tome da se u igri nestrukturiranim i polustrukturiranim materijalima, u kojoj deca imaju prilike da se angažuju van igrališta, dešavaju bogatije interakcije među decom i češće dolazi do razvijene simboličke igre u kojoj roditelji u manjoj meri decu nadziru ili posreduju u njihovim odnosima (što se na tipičnim igralištima sa fiksiranom opremom često dešava).

Predefinisanost, kao karakteristika dominantnog tipa igrališta u Beogradu ogleda se i u postojanju dela prostora namenjenog odraslima. Ovo istraživanje potvrdilo je nalaze drugih istraživanja (Saver, 2015) koji ukazuju na to da roditelji preferiraju igrališta koja su dizajnirana tako da roditelji mogu da nadziru decu sa pozicije na igralištu koju zauzimaju (da su im deca „na oku“). Usled predefinisane položaja za odrasle na igralištima (obično su to rubovi igrališta) u Beogradu se retko dešava zajednička igra dece i odraslih. Kako su prostori za roditelje neretko klupe koje roditelji zauzimaju odvojeno jedni od drugih, interakcija i komunikacija između odraslih na igralištu se takođe retko dešava i najčešće se uspostavlja u situacijama kada roditelji posreduju u komunikaciji između dece (u najvećem broju slučajeva kako bi sprečili konflikt).

Na kraju ćemo se ovrnuti na zaključke istraživanja koja ukazuju da postojanje velikog broja prostora za igru dece predefinisanih po svojoj strukturi ne predstavlja pozitivan pokazatelj usmeravanja ka koncepciji grada po meri deteta (Dewi, 2012). Iako se u Beogradu može naći više tipova igrališta, glavni grad Srbije karakteriše odsustvo prostora koji su otvoreni i prikladni po svojoj ulozi i funkciji za decu, koji deci omogućavaju ostvarivanje slobodne (neposredovane) interakcije i komunikacije, te je to još jedan dokaz u prilog tvrdnji da Beograd nije blizu koncepta grada po meri deteta.

Prevladavanje veštačkih materijala

Pomenuta standardna, odnosno tipična igrališta koja u Beogradu predstavljaju dominantan tip igrališta nazivaju se još i „plastične fantazije“ (Gill, 2021) upravo zbog činjenice da su izrađena od veštačkih materijala (pretežno plastike). Kada se sagleda činjenica da razvojem urbanizma u Beogradu nestaju zelene površine, odnosno bivaju zamenjene namenskim objektima, a igrališta bivaju smeštena na preostale površine na otvorenom, ili se smeštaju u zatvorene prostore – igraonice, uviđamo da „plastična“ igrališta doprinose trendu udaljavanja dece od prirode. Igrališta koja dopuštaju deci dodir sa prirodnim elementima i upotrebu prirodnih elemenata u igri u Beogradu su retka i nisu lako dostupna. Takva igrališta najčešće se nalaze u parkovima, čija poseta je uslovljena organizacionim mogućnostima roditelja da sa decom posete park i samim tim nisu podjednako pristupačna svojoj deci koja u Beogradu žive. Pomenuli smo da je dominacija tipične strukture igrališta uticala na stvaranje narativa u kom se pod terminom igralište podrazumeva takva struktura, čak se podrazumevaju i veštački materijali, što je dodatno primetno u narativima koje prepoznajemo kod učesnika našeg istraživanja, koji neretko, kada ukazuju na prostore za igru koji su smešteni u prirodne ambijente, koriste termin „parkići“, dok termin igralište koriste kada ukazuju na prostore na kojima dominiraju veštački materijali i koji su prostraniji.

Ono što se mogu prepoznati kao iskoraci u odnosu na dominantna „plastična“ igrališta jesu neka igrališta koja kao podlogu imaju zemlju, pesak ili travu, umesto veštačke podloge, ali u stambenim naseljima su takva igrališta retka, uglavnom ih nalazimo u parkovima. Neka igrališta u gradu imaju bazene sa peskom (što takođe nije dominantna karakteristika i češće je zastupljena u parkovima nego u stambenim naseljima), što je element u kom i odrasli i deca vide potencijal, kako zbog mogućnosti za razvijanje otvorene i simboličke igre koju pruža pesak kao materijal i zbog agensnosti koju ovaj materijal daje deci u igri, tako i zbog bogatih senzornih iskustava koje ovaj materijal pruža. Poseban iskorak i svojevrsni izuzetak jeste mogućnost igranja vodom na igralištu koju pruža jedno igralište koje smo obuhvatili ovim istraživanjem, a to je igralište Beogradski park na kom postoji element koji podrazumeva upotrebu vode u igri (prikaz 7.1.). Pomenuti element pronašli smo samo na tom jednom igralištu, koje je smešteno u elitnom beogradskom naselju Beograd na vodi, namenjenom stanovnicima ovog naselja. Ovo igralište, iako javno, i dostupno svima, prvenstveno posećuju stanovnici naselja u koje je smešteno, dok je stanovnicima drugih delova grada ili udaljeno ili im nije poznato da takav prostor za igru postoji, što ukazuje da igralište nije dizajnirano sa namerom da podrži mogućnosti za bogata senzorna iskustva u igri sve dece, već da pružanjem takve mogućnosti unapredi kvalitet života dece koja žive u ovom naselju.

Kako je ekologija, odnosno zaštita životne sredine prepoznata kao goruća tema u savremenom svetu, a povećanje svesti o održivom razvoju prioritet razvijenih zemalja (Ostrach, 2018), u svetu se razvija trend uređivanja igrališta na kojima deca imaju mogućnost dodira sa prirodom. Ovaj trend ogleda se u mogućnostima koje deca na igralištu imaju u pogledu dodira sa prirodnim elementima (drvo, trava, kamenje, pesak, voda, vatra...) koji bogate dečja senzorna iskustva i podržavaju detetovo povezivanje sa prirodom i razumevanje prirodnih pojava (McAllister, 2011). Međutim, kada se osvrnemo na sliku igrališta u Beogradu primetno je da su prirodni elementi na igralištima često postavljeni kao dekoracija, odnosno, nisu deo prirodnog ambijenta (prikaz 1.4., prikaz 5.2.), što može stvarati privid jačanja trenda uređivanja „prirodnih“ igrališta. Trend uređivanja igrališta koja su u većoj meri „prirodna“ i na kojima se deci omogućava dodir sa prirodom i u svetu, kao i kod nas predstavlja nedovoljno izražen trend, ali dominantan tip i dalje predstavljaju tipična igrališta koja nisu uređena u skladu sa ovim principima (Luchs, 2017).

Nedostatak prilika za razuman rizik

Ono što je takođe karakteristično za standardna – tipična igrališta koja se ističu kao dominantan tip igrališta u Beogradu jeste i postojanje elemenata koji ukazuju na trend uređivanja takozvanih bezbednih igrališta, a to su standardizovana oprema, mekana podloga i postojanje ograde (Woolley, 2007, prema: Gill, 2021). Svi ovi elementi osmišljeni su tako da umanje rizik, kako se na igralištima ne bi dešavale povrede. Pored igrališta se postavljaju obaveštenja o tome kako se adekvatno koristi prostor i elementi na njemu uz upozorenja na posledice koje mogu imati ponašanja koja nisu u skladu sa istaknutim pravilima. Ovakva struktura i postojanje jasnih pravila štiti vlasnike dečjih igrališta (u najvećem broju slučajeva vlasnik igrališta je lokalna samouprava) koji bi u slučaju povrede na igralištu bili odgovorna lica (Ministarstvo privrede RS, 2019). Međutim, ono što se u praksi dešava jeste da deca i na ovakvim prostorima iznalaze načine da se angažuju u igri koja je njima uzbuđljiva i koja često nosi dozu rizika. Takvo angažovanje može podrazumevati alternativne načine upotrebe opreme na igralištu ili upotrebu elemenata koji su namenjeni starijoj deci.

Ono što se može prepoznati kao pokušaj iskoraka ka dopuštanju razumnog rizika na postojećim igralištima jesu, iako još uvek retki, elementi konstruisani tako da podržavaju angažovanje dece koje budi avanturistički duh dopuštajući im da osete uzbuđenje usled postizanja brzine, penjanja na visinu, ili isprobavanja sopstvenih veština i uvežbavanja spretnosti. To su elementi poput žičara, raznih vrsta složenijih penjalica, mostova koji se klate ili poligona.

U više navrata smo se u istraživanju osvrnuli na činjenicu da u Beogradu ne postoji avanturistički tip igrališta, niti se naslućuje mogućnost obezbeđivanja deci prilike za ovaj vid igre na našim prostorima. Uspostavljanje avanturističkog tipa igrališta podrazumeva drugačije interese, drugačiji pristup igri i drugačiju politiku uređivanja prostora za igru dece od one koja je u našoj zemlji uspostavljena. Koncept avanturističkih igrališta podrazumeva zajedničko delovanje ljudi iz lokalne zajednice na uspostavljanju ovakvog tipa igrališta. To najpre podrazumeva da lokalna samouprava dozvoli korišćenje dela gradske površine za ovu namenu, a zatim podrazumeva i prisustvo odraslih osoba obučeni za podršku dečjoj igri, čiji je zadatak da otklanjaju barijere u toku igre i reaguju u situacijama koje mogu biti opasne (Gill, 2021). Učesnici našeg istraživanja ukazuju na to da bi za njih ovaj tip igrališta predstavljao poželjan izbor ukoliko bi na takvim prostorima postojale obučene odrasle osobe koje će se pobrinuti da deca u igri ostanu bezbedna.

5.2. Poželjne karakteristike igrališta za decu u gradu

Izdvajanje poželjnih karakteristika igrališta za decu vršeno je ukrštanjem tri perspektive prikazane u prethodnom delu rada. Istraživač je svoju perspektivu generisala na osnovu teorijske analize literature, legislative i prakse dizajniranja igrališta za decu u svetu na osnovu čega se mogu izdvojiti poželjne karakteristike igrališta za decu: to je prostor na otvorenom, uklopljen u okruženje kom pripada, koji je pristupačan, na kom prevladavaju prirodni materijali i slobodni elementi, na kom nisu strogo definisana pravila, koji je fleksibilan, multifunkcionalan i adaptibilan, koji ne predviđa posebne delove za posetioce različitog uzrasta, pola ili sposobnosti, već sve elemente na prostoru mogu podjednako koristiti svi, na sebi svojstven način, to je prostor koji je bezbedan, ali dopušta deci razumnu dozu rizika u igri i koji nema komercijalni karakter. U nastavku ćemo prikazati poželjne karakteristike igrališta za decu koje se mogu izdvojiti kada se perspektiva istraživača ukrsti sa perspektivama dece i roditelja koji su učestvovali u ovom istraživanju.

Tabela 4 – Karakteristike igrališta koja ispunjavaju pun pedagoški potencijal

Karakteristike igrališta	Podrška dobrobiti dece	Podrška porodicama sa decom ranog uzrasta
Prostori na otvorenom - <i>prostranost, neograđenost</i> - <i>prirodno okruženje (svež vazduh i prirodni elementi)</i>	- Podrška dečjeg zdravlju i razvoju dece - Povezivanje i upoznavanje dece sa okruženjem i prirodom - Bogata senzorna iskustva i učenje celim telom	- Mogućnosti za smisleno angažovanje svih članova porodice prilikom boravka izvan porodičnih i institucionalnih okvira u gradu
Pristupačnost - <i>dostupnost u pogledu fizičke udaljenosti</i> - <i>integrirani deo zajednice</i>	- Sredina koja podržava i podstiče dečju igru - Mogućnost okupljanja i igranja u lokalnoj zajednici, upoznavanje lokalne zajednice i suseda - Podrška neposredovanim odnosima koje deca ostvaruju - Podrška razvijanju prijateljstava u toku igre	- Olakšana organizacija boravka na igralištima u odnosu na dnevne obaveze i rutine - Igrališta kao mesta povezivanja u zajednici
Upotrebljivost - <i>slobodni elementi</i>	- Podrška fleksibilnosti, razvijanju mašte i kreativnosti u igri	- Prilike za zajedničko smisleno angažovanje dece različitog uzrasta

<ul style="list-style-type: none"> - složena struktura, mnoštvo različitih elemenata - inspirativni, izazovni i multifunkcionalni elementi - odsustvo strogih pravila i ograničenja - adaptibilnost prostora - odsustvo starosnih ograničenja 	<ul style="list-style-type: none"> - Bogatstvo doživljaja kroz činjenje, istraživanje, otkrivanje i isprobavanje - Podrška zajedničkoj igri dece - Podrška agensnosti dece u oblikovanju prostora i uslova igranja 	<ul style="list-style-type: none"> - Razvijanje inkluzivne kulture
<p>Balans između sigurnosti i prilika za rizik</p> <ul style="list-style-type: none"> - bezbedno okruženje za igru i istraživanje - prilike za igru koja nosi razuman rizik 	<ul style="list-style-type: none"> - Postojanje bezbednog prostora za igru i druženje - Ostvarivanje mogućnosti za bezbedno testiranje sopstvenih granica, razvijanje spretnosti i emocionalne rezilijentnosti - Osećaj uzbuđenja u igri - Usmerenost na podršku, ohrabrivanje i saradnju u igri 	<ul style="list-style-type: none"> - Bezbedno okruženje za provođenje slobodnog vremena sa decom
<p>Javna, nekomercijalna igrališta</p> <ul style="list-style-type: none"> - besplatno - neopterećeno komercijalnim sadržajima 	<ul style="list-style-type: none"> - Podrška razvijanju jedinstvenog identiteta u igri - Podrška detetovoj slobodi izbora u igri 	<ul style="list-style-type: none"> - Podrška jednakosti u društvu

5.2.1. Prostori na otvorenom

Prva karakteristika koju treba izdvojiti kao poželjnu jeste da prostor za igru treba da je *na otvorenom*. Kada obrazlaže prednosti igranja na otvorenim prostorima, Gil (Gill, 2008) navodi da je dobrobit po pitanju fizičkog, odnosno telesnog zdravlja deteta neupitna, ali da postoji sve više dokaza da igra na otvorenom i u prirodi unapređuje dečju emocionalnu i mentalnu dobrobit, što ukazuje na to da je aktivnost dece na otvorenom ključna za holistički razvoj. Vredi napomenuti da deca ranog uzrasta na igralištima borave zajedno sa odraslima, a boravak na otvorenom, posebno u prirodi, ključan je element neometanog ljudskog mentalnog i fizičkog funkcionisanja (Freeman & Eykelbosh, 2020). Igrališta treba da omogućavaju deci povezivanje sa prirodom a to sa jedne strane znači da su smeštena u *prirodno okruženje* (ukoliko je to moguće), dok sa druge strane znači da na njima treba da prevladavaju prirodni elementi koji deci nude bogata senzorna iskustva kakvi su zemlja, trava, pesak, drvo, voda, kamen i slično. Uređivanje igrališta na ovaj način podrazumeva vraćanje prirodi i dopuštanje prirodi da nas uči (Fjuroft & Sageie, 2000).

Otvorenost prostora za igru može se povezati sa pitanjem uklopljenosti tog prostora u šire okruženje - zajednicu, čiji je deo. Postojanje otvorenih, *prostranih* prostora za igru, kao elemenata zajednice kojoj dete pripada šalju poruku o tome da igra predstavlja bitan segment života u zajednici, da je deo svakodnevice i da su u njoj svi dobrodošli (dok ograde oko igrališta šalju poruku da je igra nešto što se dešava u dozvoljenim/predviđenim okvirima i nije otvorena za sve (Gill, 2007)).

Kada govore o zamišljenom (idealnom) igralištu, deca koja su učestvovala u ovom istraživanju te prostore smeštaju na otvorenom, što može ukazivati na to da deca vide vrednost boravka na otvorenom. Deca boravak napolju povezuju sa prilikama za igru, posebno za otvorenu igru u kojoj ona imaju veću slobodu izbora i u manjoj meri su regulisana od strane odraslih. Perspektiva roditelja o razlozima zbog kojih oni sa decom posećuju igrališta pokazuje nam da je njima najznačajniji razlog upravo boravak na otvorenom i u prirodi. Svi roditelji ističu da je deo njihovih svakodnevnih rutina poseta dečjim igralištima zbog toga što smatraju da je važno da njihova deca provode vreme napolju, na svežem vazduhu. Sa druge strane, kada govore o dečjim igraonicama, roditelji najpre ističu da nedostatak svežeg vazduha i prirodnih elemenata smatraju najvećim nedostatkom koji se prepoznaje u ovom tipu prostora za igru dece. Takođe, kada govore o poželjnim karakteristikama igrališta za decu prva dva kriterijuma koja se izdvajaju jesu prilika za boravkom na otvorenom i dodir sa prirodom.

Sve prethodno navedeno ne znači da prostori u zatvorenom ne treba da postoje. Kako prostori za igru predstavljaju značajan element u detetovom sveukupnom učenju i razvoju, a svedoci smo da se deca ne mogu uvek igrati na otvorenom prostoru (posebno ne u situacijama kada su meteorološki uslovi ugrožavajućiloši), moglo bi se zaključiti da je za decu najbolje da imaju pristup raznovrsnim, kako otvorenim, tako i zatvorenim prostorima (igraonicama) kako bi iskoristila pun potencijal prostora namenjenih igri i dobila raznovrsna iskustva (Undiyandeye, 2014). Na taj način stvara se slika da je igri mesto i na otvorenom i u zatvorenim prostorima. Kako su igraonice prostori na kojima se dešava igra, deca se uvek raduju odlasku u igraonicu i iz perspektive deteta ovi prostori su poželjni i bude u njima pozitivna osećanja. Kada ističu pozitivne strane postojanja dečjih igraonica, roditelji ističu to što ovi prostori deci obezbeđuju mogućnost za osmišljenim boravkom i igrom van kuće, kada su vremenski uslovi nepovoljni za boravak na otvorenim prostorima. Dakle, igraonice treba posmatrati kao dopunu i dodatak ponudi prostora na kojima deca u gradu imaju prilike da se igraju, koji doprinosi raznovrsnosti, a ne kao dominantan trend.

5.2.2. Pristupačnost

Osvrtom na koncept grada po meri deteta od kog smo pošli u ovom istraživanju, uviđamo da je jedna od najznačajnijih komponenti ovako koncipirane sredine za odrastanje postojanje prilika, odnosno prostora za igru. Da bi neko urbano naselje predstavljalo sredinu koja podržava i podstiče dečju igru, bez koje nema zdravog odrastanja (Wallace, Pye, Nunney & Maybanks, 2009), potrebno je da u takvoj sredini deca imaju mogućnost angažovanja u igri na različitim prostorima u svom okruženju. Pitanje pristupačnosti, odnosno *dostupnosti* prostora namenjenih dečjoj igri značajno je koliko i pitanje kvantiteta i kvaliteta takvih prostora (KaBOOM, 2009). Pitanje dostupnosti odnosi se na to da li su postojeći prostori deci pristupačni, kako se do njih stiže i da li deca imaju priliku da na njima borave, odnosno čime su uslovljene te prilike.

Dok su u prošlosti ulice predstavljale mesta okupljanja i zajedničkog igranja dece iz istog susedstva, ukidanje ove mogućnosti za decu koja žive u savremenim gradovima znači gubitak prilika za spontano okupljanje i igru u lokalnoj zajednici. Deca danas nemaju mogućnost da spontano izađu napolje kako bi se igrala i družila sa drugom decom na ulici. U urbanim sredinama danas imamo izuzetno prometne ulice, koje ne samo da su, kao takve, nebezbedne za boravak i igru dece, već deca ne mogu samostalno da ih pređu kako bi došla do prostora na kojima je igra dozvoljena. Sa druge strane, oduzimanje ulica deci, roditeljima donosi pritisak ulaganja više vremena i sredstava kako bi deci obezbedili prilike za igru i druženje, razvozeći ih do više ili manje udaljenih lokacija (Tranter, 2016). Kako bi deca imala priliku da borave na otvorenom i igraju se potrebni su im *prostori koji su pristupačni*.

Kada govore o ustaljenim rutinama u pogledu prakse posećivanja igrališta za decu, deca i roditelji koji su učestvovali u ovom istraživanju svedoče o tome da se u toku radnih dana, koji su ispunjeni brojnim obavezama boravak na igralištima najčešće svodi na igrališta koja su u neposrednoj blizini mesta stanovanja, dok se posete udaljenim igralištima i igraonicama dešavaju vikendima ili u periodima odmora/raspusta.

Pored potencijala koja igrališta za decu imaju u pogledu obezbeđivanja uslova za igru i boravak na otvorenom, ona mogu biti mesta susretanja i povezivanja u lokalnoj zajednici (Moore & Coco, 2007), to mogu biti prostori na kojima se i deca i odrasli okupljaju i sklapaju prijateljstva. Igrališta koja predstavljaju *integrirani deo neke zajednice* imaju potencijal podrške detetove socijalne dobrobiti jer im pružaju mogućnost ostvarivanja kontakta sa decom i odraslima iz neposrednog okruženja, odnosno susedstva (Baxter, 2008). Igrališta kakva dominiraju u novoizgrađenim naseljima, zatvorenog tipa ne ostvaruju ovaj potencijal.

Učesnici našeg istraživanja svedoče o tome da prostore za igru dece koji su integrirani deo zajednice u kojoj žive i gde se susreću sa poznatim ljudima smatraju bezbednijim okruženjima za igru koja imaju veći potencijal u pogledu prilika za druženje i zajedničku igru dece. Kao izuzetno važnu komponentu koja određuje kvalitet igrališta i deca i roditelji ističu prisustvo poznate dece i mogućnost zblizavanja i druženja. Ovaj kvalitet mogu imati igrališta smeštena u blizini mesta stanovanja, pristupačna svima koji čine deo susedstva, odnosno zajednice. Na igralištima koja su udaljena od mesta stanovanja deca u značajno manjoj meri imaju prilike da se igraju sa poznatom decom i sklapaju dugoročnija prijateljstva, dok roditelji takva mesta smatraju manje bezbednim.

5.2.3. Upotrebljivost

Kada se osvrnemo na pitanje upotrebljivosti opreme, odnosno elemenata koje na igralištu zatičemo, najpre imamo na umu da igrališta ne predstavljaju prostore koji su samo fizička datost, odnosno da od načina detetovog angažovanja zavisi kako će isti elementi biti upotrebljeni u igri i koje će socijalno i simboličko značenje imati (Gibson, 1979, prema: Refshauge, Sigdotter, Lamm & Thorleifsdottir, 2015). Bez obzira na to što deca sama određuju na koji će način elemente na igralištu koristiti neosporno je da *slobodni elementi* ostavljaju veću mogućnost za različite načine upotrebe od fiksiranih sprava koje šalju jasne poruke o svojoj upotrebljivosti i ostavljaju manje prostora za slobodnu interpretaciju i različite načine korišćenja. Od slobodnih elemenata koji se mogu koristiti u igri najveći potencijal imaju polustrukturirani i nestrukturirani materijali, a na prvom mestu prirodni materijali koji ne samo da imaju potencijal da bogate dečja senzorna iskustva, već i ostavljaju mogućnost deci da u igri sami osmisle njihovu namenu, čime otvaraju mogućnost razvijanja imaginativne igre i daju deci agencnost u igri.

Posmatrajući igru dece na igralištima uočili smo da se zajednička igra dece i razvijena simbolička igra dešava u najvećoj meri onda kada na igralištu postoje slobodni elementi. Roditelji koji su učestvovali u ovom istraživanju takođe svedoče o tome da njihova deca brže ostvare kontakt sa nepoznatom decom kada se igraju slobodnim elementima, kao i da se u igri više dece javljaju bogatiji vidovi komunikacije i složenije forme simboličke igre kada se deca igraju nestruktuiranim i polustruktuiranim materijalima koji ih pozivaju na improvizaciju i oslanjanje na sopstvenu maštu u igri.

Ako pođemo od toga da je suština igre doživljaj i proces a ne ishod (Brown & Vaughan, 2010) možemo reći da veću podršku dečjoj igri pružaju oni prostori koji nude raznovrsne doživljaje koje deca stižu činjenjem, istraživanjem, otkrivanjem, isprobavanjem. Kada su zaigrana deca koriste maštu i neretko prilagođavaju svoje ponašanje i svoje okruženje u skladu sa sopstvenim

zamisljima (Marjanović, 1987a, Krnjaja, 2012b). Igra na prostoru koji pruža mnoštvo mogućnosti za delanje kroz manipulisanje, istraživanje i eksperimentisanje, stimuliše dečja čula i omogućava deci interakciju sa drugom decom, pokretač je dečjeg učenja i razvoja (Fadzila & Said, 2016). Prostori koji imaju *složeniju strukturu, mnoštvo različitih elemenata* mogu u većoj meri podržati pomenute modele delanja (Ibid).

Kada deca ukazuju na to koje su poželjne karakteristike igrališta, kao i kada objašnjavaju koji su elementi na igralištima njima zanimljivi, ona nam poručuju da im je važno da elementi na igralištu budu *inspirativni i izazovni*, da im pružaju priliku da osete uzbuđenje u igri, da im pružaju mogućnost da *budu aktivna* i da se angažuju na različite načine u igri. Tipični i poznati elementi mogu izazvati osećaj zasićenja i dosade jer usmeravaju decu na već isprobane modele angažovanja koji ne podržavaju istraživanje, otkrivanje novih mogućnosti i doživljaja. Tipični – standardni elementi na dečjim igralištima, osmišljeni tako da odgovaraju specifičnim modelima angažovanja dece određenog uzrasta imaju ograničen pedagoški potencijal sa jedne strane zato što deci sužavaju mogućnosti različitih vidova angažovanja u igri i usmeravaju ih na predviđeni način upotrebe, dok sa druge strane ne doprinose zajedničkoj igri dece različitog uzrasta.

Kada govorimo o fiksiranim elementima na igralištima, inspirativni i izazovni elementi su najčešće novi i neistraženi elementi ili multifunkcionalni elementi koji dopuštaju upotrebu na različite načine. *Multifunkcionalni elementi* koji ispunjavaju principe⁹² na kojima počiva ideja o univerzalnom dizajnu igrališta (Casey, 2017) imaju poseban potencijal. Jedan takav element pronašli smo na Inkluzivnom igralištu na Adi Ciganliji (vrteška) (prikaz 5.3.) i ovo istraživanje je pokazalo da tako dizajniran element sa jedne strane podržava zajedničko angažovanje u igri dece različitog uzrasta i nivoa spretnosti, dok sa druge strane podržava upotrebu elemenata na detetu svojstven način (neka deca su sedela, neka stajala u toku igre, neka su pokretala vrtešku, a neka deca su koristila šipke u sredini kao igrovni element – da na njima sede, da se prevrću ili vise sa njih).

Odsustvo strogih pravila još jedna je od ključnih poželjnih karakteristika igrališta, što znači da od dva tipa igrališta o kojima govori Sibli (Sibley, 1995, prema: Lester, 2008) veći pedagoški potencijal prepoznamo u *otvorenom tipu igrališta*. Mnogi istraživači se slažu da veći pedagoški potencijal imaju igrališta otvorenog tipa, odnosno ona igrališta koja dopuštaju veću fleksibilnost (Taylor, 2008; Walsh, 2006). Fleksibilnost prostora može se povezati sa podsticanjem fleksibilnosti kod dece koja se na tom prostoru igraju (Brown, 2003b, prema: Taylor, 2008). Značaj postojanja fleksibilnosti na prostoru za igru ogleda se u tome što fleksibilnost podstiče veću agensnost deteta u igri (Hughses, 2001a, prema: Taylor, 2008) kao i zajedničko učešće dece u igri, a time i njihovu međusobnu komunikaciju (Luchs, 2017). *Adaptibilnost prostora* je ključna karakteristika koja podržava agensnost deteta u igri (Walsh, 2006). Igrališta sa glomaznom, fiksiranom opremom ne ostavljaju deci mogućnost da prostor na kom se igraju prilagode svojim zamisljima, već nameću obrazac u kom deca moraju svoje angažovanje u igri da prilagode strukturi prostora, što predstavlja ograničenje u pogledu razvijanja simboličke igre.

Pitanje upotrebljivosti može se posmatrati iz ugla mogućnosti koje imaju deca različitog uzrasta u angažovanju na određenom igralištu. Roditelji dece različitog uzrasta koji su učestvovali u ovom istraživanju ističu da je za njih posebno izazovno da pronađu prostor adekvatan i izazovan za dvoje ili više dece koja nisu istog uzrasta. Istraživanja pokazuju da na prostorima specifično namenjenim određenom uzrastu nemaju sva deca jednake mogućnosti za smisleno angažovanje, a posebno su sužene mogućnosti najmlađima i najstarijima (Refshauge, Sigdotter, Lamm & Thorleifsdottir, 2015), stoga se kao poželjna karakteristika ističe *odsustvo starosnih*

⁹² pravična upotreba, fleksibilnost u upotrebi, jednostavnost i intuitivnost u upotrebi, jasne informacije, tolerancija greške, mogućnost korišćenja uz minimalan fizički napor i prikladna veličina i visina prostora i opreme (Casey, 2017)

ograničenja, kako u pogledu upotrebe celog prostora, tako i u pogledu upotrebe njegovih posebnih delova ili elemenata. Uzrasna ograničenja koja se postavljaju u pogledu korišćenja određenih delova elemenata na igralištu utiču u najvećoj meri na segregaciju dece najmlađeg uzrasta, jer starija deca ne učestvuju u igri na delovima prostora namenog mlađoj deci zbog toga što te delove percipiraju kao „bebeće“. Sa druge strane, roditelji ukazuju na to da im obeležavanje uzrasnih ograničenja služi kao poruka o tome koje delove igrališta je njihovo dete preraslo i ne treba da ih koristi, kako ne bi ometalo mlađu decu ili kako ne bi došlo do oštećenja na opremi. Stoga se može zaključiti da je fiksirane elemente namenjene deci specifičnog uzrasta poželjno dopuniti ili zameniti multifunkcionalnim elementima koji omogućavaju deci različitog uzrasta da iznađu sopstvene načine angažovanja. Poželjno je da igrališta svojom strukturom podržavaju zajedničku igru dece različitog uzrasta čiji se potencijali ogledaju u mogućnostima da mlađa deca uče od starijih, posmatrajući njihove strategije i usvajajući ih, u emocionalnoj podršci koju mlađa deca u tom procesu dobijaju od starije, dok, sa druge strane, starija deca dobijaju priliku da se osećaju kompetentno i ostvareno, da prepoznaju svoj doprinos, ona takođe dobijaju priliku da uče da usklađuju svoje ponašanje i razvijaju empatičnost i strpljenje (Gray, 2011).

5.2.4. Balans između sigurnosti i prilika za rizik

Usled iščekivanja nestruktuiranih prostora na kojima deca ranog uzrasta mogu da provode vreme i igraju se u urbanim sredinama, igrališta za decu predstavljaju *bezbedno okruženje* u kom deca imaju prilike za igru i druženje (Radović, 2014, Hee Kim, 2018). Deca i roditelji koji su učestvovala u ovom istraživanju igrališta i igraonice percipiraju kao bezbedna mesta.

Odnos roditelja prema pitanju bezbednosti na igralištima zavisi od modela roditeljstva, pa tako imamo roditelje koji preferiraju elemente koji oslikavaju trend uređivanja bezbednih igrališta, kao što su meke podloge i ograde, dok sa druge strane imamo roditelje koji veruju u sposobnost procene i spretnost deteta, u čemu vide bezbednost i kojima pomenuti elementi ne stvaraju dodatni osećaj sigurnosti. To znači da bi raznovrsna ponuda igrališta za decu (u pogledu trendova uređenja u odnosu na bezbednost i prilike za rizik) predstavljala odgovor na raznovrsne potrebe roditelja u pogledu pitanja bezbednosti na dečjim igralištima. Pored toga je potrebno postići osveščivanje roditelja o značaju igre i važnosti razumnog rizika za celokupan razvoj deteta. Sa druge strane, uvidom u perspektivu roditelja o pitanju bezbednosti na dečjim igralištima dolazimo i do nekih izvora nebezbednosti koji se mogu smatrati univerzalnim i koje je potrebno eliminisati, kao što je neodržavanje prostora za igru (ostavljanje otpada na igralištima i oštećenja na opremi).

Još jedna poželjna karakteristika prostora za igru dece jeste *postojanje prilika za igru koja nosi razuman rizik*. Jedno viđenje u domenu socijalnog učenja i razvoja daje Gladwin (Gladwin, 2008) koji navodi tri ključna razloga zbog kojih je rizik neophodni element dečje igre. Prvi razlog jeste potreba da deca razviju mehanizme prevazilaženja straha i paralisanja u rizičnim situacijama koji su od presudnog značaja za razvijanje emocionalne stabilnosti i rezilijentnosti i snalaženja u životnim situacijama. Drugi razlog je potreba da se u suočavanju sa rizikom deca suoče sa ključnim životnim konceptima kakvi su lična prolaznost (smrtnost) i kosmička beznačajnost, razumeju ih i prihvate (Hughes, 2001a, prema: Gladwin, 2008). Treći razlog Gladwin (2005, prema: Gladwin, 2008) vidi u neophodnosti postojanja rizika kroz koji deca uče o društvenim normama i odnosima.

Osvrtom na poruke koje nam deca šalju kada zajedno sa njima razmatramo pitanje šta čini neke elemente na igralištima zanimljivijim od drugih uviđamo da je deci u igri važno uzbuđenje, a ono se najčešće javlja u angažovanjima koja nose određenu dozu rizika (prilikom postizanja

brzine, prilikom isprobavanja sopstvenih granica, uvežbavanja spretnosti, prilikom penjanja na visinu). Posmatrajući decu na igralištima i analizirajući narative proistekle u procesu konsultovanja sa decom uočavamo da su elementi koji nose rizik na igralištima dobri posrednici u saradničkim odnosima između dece, ali i između dece i odraslih. Elementi koje deca percipiraju kao nebezbedne (rizične) su oni elementi kod kojih deca prepoznaju da ne poseduju dovoljno spretnosti ili hrabrosti da bi se angažovala u igri sa njima. U ovakvim situacijama deca često pribegavaju posmatranju druge dece, analiziranju njihovih strategija i načine upotrebe elemenata, što predstavlja pripremu za trenutak kada će se dete osetiti spremno da i samo isproba sopstvenu spretnost. Nekada je u ovim situacijama potrebno ohrabivanje ili podrška koja može doći od druge dece prisutne na igralištu ili od odraslih. Neka deca oslanjaju se na pomoć odraslih prilikom susretanja sa elementima sa kojima se ne osećaju dovoljno sigurno, odnosno koji im se čine rizični.

5.2.5. Javni iznad komercijalnih interesa

Kada se osvrnemo na dimenziju komercijalnosti nameće se zaključak da je poželjna karakteristika na prostorima za igru dece ne samo da su oni *besplatni*, već da nemaju komercijalni karakter, a to znači da se ne koriste kao prostori za targetiranje dece kao potrošačke grupe i time jačanje trenda komercijalizacije detinjstva. Efekti komercijalizacije ogledaju se u stvaranju „tržišno-posredovane kulture“ (Kline 1993) koja, ne samo da utiče na promene u ljudskom materijalno-kulturnom okruženju, već menja i naše simboličko okruženje, što znači da ne dolazi samo do razmene dobara za novac već se za proizvode koje kupujemo vezuju ideje i specifične vrednosti utkane u neki brend. Ono što se može prepoznati kao posledica komercijalizacije prostora za igru dece jeste pretvaranje dečjeg svakodnevnog iskustva u produkt koji se konzumira uz naplatu.

Iz procesa konsultovanja sa decom koja su učestvovala u ovom istraživanju uvideli smo da su deca uglavnom svesna činjenice da se boravak na igralištima naplaćuje i da je, iz tog razloga ovaj vid zabave ograničenog trajanja, kao i da je odlazak u igraonicu uslovljen mogućnostima i voljom roditelja da izdvoje novac za to. Uprkos tome deca vole odlaske u igraonice, kao što su im privlačni i drugi komercijalni sadržaji. Međutim, potrebno je postaviti pitanje efekata koji ovaj obrazac u kom se zabava i igra naplaćuju ima u pogledu vrednosti koje deca usvajaju i identiteta koji razvijaju. Roditelji koji su učestvovali u ovom istraživanju svedoče o tome da su njihova deca podložna marketinškim pritiscima i da lako razvijaju potrošačke navike. Možemo reći da izloženost komercijalnim sadržajima i marketinškim pritiscima dovodi do razvijanja identiteta potrošača (McNeal, 2000). Stoga, ukoliko kao društvo težimo podršci deci da razviju sopstveni, jedinstveni identitet potrebni su nam prostori za igru koji *nisu opterećeni komercijalnim sadržajima*.

Komercijalni prostori za igru najčešće su zatvoreni prostori – igraonice, a čak i kada se nalaze na otvorenom oni su jasno ograđeni. Bakster (Baxter, 2008) ističe da igranje na otvorenim (neograđenim) prostorima može uticati na dobrobit dece i u pogledu mogućnosti koje pruža za uspostavljanje kontakta sa decom i odraslima iz neposrednog socijalnog okruženja. Prostori na otvorenom (pored toga što su *prostraniji* u odnosu na zatvorene prostore, oni su najčešće i *besplatni*) deci omogućavaju da se angažuju u bogatijem socijalnom okruženju, imaju bogatije socijalno iskustvo, što im može omogućiti da testiraju odnose moći, društvena pravila i običaje. Da bi igra imala potencijal bogaćenja socijalnog iskustva, testiranja odnosa moći, socijalnih pravila i običaja, deci su potrebni prostori za igru koji su dostupni svima (*besplatni*), na kojima deca mogu sama da biraju društvo za igru. Komercijalni prostori za igru dece dovode do nejednakosti u društvu i segregaciji društva u odnosu na materijalni status – platežnu moć, dok su *besplatni* i svima podjednako dostupni prostori podrška ostvarivanju jednakosti u društvu.

5.3. Sinteza smernica za uređivanje igrališta za decu

Ovo istraživanje nije imalo za cilj da iznedri univerzalne smernice prema kojima treba svako igralište da bude uređeno, već su smernice o kojima ćemo govoriti koncipirane kao principi na kojima treba da se temelji proces uređivanja igrališta za decu. Prilikom pristupanja procesu postavljanja novog igrališta za decu ili transformacije postojećeg najpre je važno imati na umu karakteristike naselja u kom se igralište nalazi i specifične potrebe stanara tog naselja. Međutim, kako je ovo istraživanje pokazalo postojanje raskoraka između slike trenutnog stanja u pogledu postojeće ponude igrališta za decu u Beogradu, odnosno njihovih dominantnih karakteristika (šema 2) i slike o tome šta su poželjne karakteristike igrališta za decu, odnosno kakva se ponuda ovih prostora nameće kao poželjna (tabela 4), moguće je izdvojiti neke smernice koje se, sa jedne strane, odnose na neophodne promene u pristupu uređivanja igrališta u Beogradu, na nivou politike uređivanja ovih prostora, dok se, sa druge strane, odnose na promene koje je neophodno uspostaviti na nivou prakse razvijanja igrališta.

Šema 3 – sinteza smernica za uređivanje prostora za igru dece u gradu

5.3.1. Nivo politike - promene u pristupu uređivanja igrališta

Pored toga što igra predstavlja dečje pravo i osnovu zdravog detinjstva (Wallace, Pye, Nunney & Maybanks, 2009), ona predstavlja i značajnu komponentu razvoja, kako pojedinaca, tako i čitavog društva zbog toga što je pokretač kreativnosti i inovacija (Brown & Vaughan, 2010). Zbog svega toga je u razvijenim delovima sveta obezbeđivanje uslova i raznovrsnih prilika za igru u gradu postavljeno kao važan društveni cilj, koji se prepoznaje na nivou politike i u pristupu uređivanja igrališta i drugih prostora za igru u gradu (Spiegel i drugi, 2014).

Kada govorimo o smernicama za uređivanje igrališta na nivou politike najpre ćemo govoriti o nužnosti prepoznavanja igrališta na teritoriji gradova kao prostora od javnog interesa, što stavlja imperativ na konceptualizovanje gradskog prostora kao javnih prostora u čijem

uređivanju je potrebno voditi se interesom građana. Kako bi se došlo do slike grada u kom je dečja igra podržana i podstaknuta neophodno je uspostavljanje sistemske društvene podrške dečjoj igri. Ovo istraživanje pokazalo je da su procesi uređivanja dečjih igrališta društveno i kulturno oblikovani, stoga je, prilikom izvođenja smernica za uređivanje igrališta koja imaju pun pedagoški potencijal, važno baviti se pitanjem društvene podrške dečjoj igri.

Gradski prostori kao javni prostori

Svedoci smo da se u procesu (re)konstruisanja gradskih naselja u Beogradu dešava pojava iščezavanja zelenih površina koja je posledica izmena u urbanističkim planovima posebno izraženim u proteklih 20 godina, a što dovodi do iščezavanja prostora za igru dece u ovom gradu. Razloge za donošenje izmena koje dovode do ovakve ponude treba tražiti na nivou politike uređivanja grada i to kroz preispitivanje interesa koji leže u osnovi ovakve politike. Izmene u gradskim urbaništičkim planovima koje su dovele do toga da se legislativnim okvirom iz 2016. predviđa 64% površine nekog naselja koristi za komercijalne objekte (uz 36% za stambene objekte), dok je u legislativnom okviru iz 1992. bilo predviđeno svega 21% za takve objekte (uz 9% za stambene objekte i čak 70% za ostale) (Milojević, Maruna i Đorđević, 2019), jasno ukazuje na jačanje komercijalnog nad javnim interesom, odnosno na trend komercijalizacije gradskog prostora (Petrović, 2018).

Da bi se javni interes postavio kao prioritetu u odnosu na komercijalni interes u procesu uređivanja gradskog prostora potrebno je da, na nivou politike uređivanja grada, dođe do pomeranja od trenutnog stanja u kom imamo da je formalna moć u odlučivanju prepuštena stranačkim funkcionerima, finansijskim interesnim grupama, lobijima i birokratama (Vujović, 2006, prema: Maruna, 2013) ka stanja u kom bi ta moć bila podeljena sa građanima (uključujući i decu) i predstavnicima struke. Na nivou uređivanja prostora za igru dece u gradu to bi podrazumevalo da ovaj proces bude baziran na promišljanju o potrebama građana (dece i roditelja, na prvom mestu) i o pedagoškim potencijalima koje ovi prostori mogu imati, umesto da bude vođen usklađivanjem sa sigurnosnim standardima, kao jedinim relevantnim kriterijumom.

Društvena podrška dečjoj igri

Govoreći o potrebi sintetizovanja smernica za sveobuhvatnu društvenu podršku dečjoj igri Mitranić (2016) ističe da bi sveobuhvatna politika podrške dečjoj igri trebalo da se temelji na usaglašenom shvatanju deteta i detinjstva, učenja i razvoja i prirode i značaja dečje igre, te postavljenim jasnim smernicama u pogledu funkcije podrške dečjoj igri, principima podrške, postavljenim konkretnim akcijama podrške, definisanim akterima u tom procesu, odnosno strategijama uključivanja svih interesnih strana u proces osmišljavanja akcija i obezbeđivanjem adekvatnih prostora za dečju igru.

Društvena podrška dečjoj igri ogleda se u sistenskoj podršci koja se odnosi na usklađen strateški i legislativni okvir i uspostavljenju organizovanu podršku usmerenu na pitanje dečje igre.

Kao primer postojanja organizovane podrške možemo uzeti zemlje Ujedinjenog Kraljevstva i Severne Irske, koje, pored toga što imaju ustanovljene organizacije koje se specijalizovano bave pitanjem prava dece na igru⁹³, imaju i brojne strategije i akcione planove kojima je primarni fokus igra dece u gradovima. U Velikoj Britaniji je 2006. osnovana organizacija⁹⁴ sa ciljem da bude podrška lokalnim vlastima u osmišljavanju i sprovođenju strategija kojima će se deci u

⁹³ Play Scotland <https://www.playscotland.org/>; Play England <https://www.playengland.org.uk/>; Play Wales <https://www.playwales.org.uk/eng/>

⁹⁴ Play England

ovoj zemlji obezbediti pravo na igru u gradu. Zahvaljujući uveženom radu ove organizacije širom Velike Britanije predstavnici lokalnih vlasti doneli su odgovarajuće strategije, kreiran je legislativni okvir i sistem podrške koji služi unapređivanju položaja dece u gradovima i obezbeđivanju mogućnosti deci da se angažuju u igri i time žive svoje Konvencijom UN zagarantovano pravo (Shackell i drugi, 2008).

Kao jedan od primera postojanja legislativnog okvira - zvaničnih dokumenata posvećenih pitanju dečje igre, možemo uzeti zvanični dokument – *Strategiju o igri, akcioni plan Vlade Škotske* (The Scottish Government, 2013) u kom, kao viziju Vlade, pronalazimo da ova zemlja teži da bude najbolje mesto za odrastanje dece i da Škotksa postane nacija koja vrednuje dečju igru kao obogaćujuće svakodnevno iskustvo dostupno svoj deci i mladima, kako u njihovim kućama, tako i u institucijama i u lokalnoj zajednici.

Kao primer društvene podrške dečjoj igri na nivou gradske politike možemo uzeti grad Dublin koji u okviru gradskog veća ima tim ljudi koji se bave razvijanjem i implementacijom akcionih planova podrške dečjoj igri⁹⁵. Plan grada usmeren na podršku dečjoj igri za period od 2012. do 2017⁹⁶. godine izrađen je u saradnji sa roditeljima, decom i mladima (Dublin City Development Board, 2012) dok je radna verzija plana za period od 2021. – 2025⁹⁷. stavljena na uvid javnosti i javnu raspravu⁹⁸.

Srbija, sa druge strane, nema izrađena dokumenta i postavljen legislativni okvir, niti uspostavljena tela i organizacije koja se eksplicitno bave pitanjem dečje igre (Mitranić, 2016). Kako bi se Srbija približila pomenutim zemljama, koje pokazuju odgovoran odnos prema deci i porodici i društvenu podršku dečjoj igri, potrebno je uspostavljanje systemske podrške kroz organizovanu podršku pitanju prava dece na igru u gradu, postavljanje i sprovođenje strategija usmerenih na obezbeđivanje prilika za igru deci koja odrastaju u gradovima i formiranje koherentnog legislativnog okvira kojim će, između ostalog, biti regulisana praksa uređivanja prostora za igru dece u gradu.

5.3.2. Nivo prakse – promene u praksi razvijanja igrališta

Nepovoljna slika ponude igrališta za decu u Beogradu, odnosno njihovih dominantnih karakteristika, predstavljena u ovom radu, može se razumeti kao posledica postojeće prakse uređivanja prostora za igru koja se ogleda u postavljanju novih igrališta i preuređivanju ili uklanjanju postojećih, bez razmatranja interesa građana u tom procesu, bez promišljanja o njihovim pedagoškim potencijalima i bez uzimanja u razmatranje značaja i položaja prostora za igru dece u strukturi postojećih gradskih naselja. Ovakvu praksu karakteriše proklamacija da se broj postavljenih dečjih igrališta može razumeti kao podrška deci i porodici.

Promene koje je potrebno uvesti na nivou prakse uređivanja prostora za igru dece odnose se najpre na uvođenje participativnog pristupa uređivanju dečjih igrališta koji će uvažiti perspektivu dece i roditelja, čime će se aktualizacija gradskih prostora kao javnih prostora prevesti na nivo prakse. Pored toga, potrebno je na nivo prakse prevesti i systemsku društvenu podršku dečjoj igri kroz uvažavanje pedagoške perspektive i uspostavljanje kontinuiteta u procesu uređivanja prostora za igru dece.

⁹⁵ Preuzeto sa: <https://www.dublincity.ie/residential/parks/recreation-and-play/play-plan>

⁹⁶ Play here, Play there, Play everywhere

⁹⁷ Pollinating Play! Dublin city play strategy 2021-2025

⁹⁸ Dostupno na:

<https://councilmeetings.dublincity.ie/documents/s32890/176%20Draft%20Dublin%20City%20Play%20Strategy.pdf>

Participativni pristup uređivanju dečjih igrališta

Kada govorimo o participativnom pristupu uređivanju dečjih igrališta, prvi princip koji se može istaći jeste princip ostvarivanja prava dece i roditelja na participaciju u pitanjima vezanim za uslove odrastanja dece u gradu, konkretno u pitanju uređivanja prostora u gradu namenjenih dečjoj igri. Ovaj princip znači približavanje konceptu grada po meri deteta u domenu uređivanja zasnovanog na zajedničkom socijalnom učešću dece i odraslih sa ciljem obezbeđivanja kvalitetnih uslova za život svih (Christensen & O'Brien, 2003). To znači da je u proces odlučivanja o tome na koji način će igrališta u gradu biti uređena potrebno uključiti one kojima su ti prostori namenjeni. Proces sprovođenja uvažavajućih konsultacija dobar je mehanizam da se sagledaju različite perspektive i da se dođe do najboljih rešenja, a pristupanjem pregoavaranjima zasnovanim na ovom principu se ujedno jača duh zajedništva.

Davanje agensnosti porodicama u procesu odlučivanja na nivou politike podrazumeva da država pokaže da prednost daje javnom nad profitnim interesom (Maruna, 2013), dok na nivou prakse to podrazumeva otvorenost onih koji uređuju prostor da čuju potrebe građana i spremnost da pronađu adekvatna dizajnerska rešenja koja će odgovoriti na te potrebe i da edukativno informišu o mogućnostima i potencijalima različitih rešenja. To znači da se proces uređivanja igrališta za decu transformišu iz paradigme „sudaranja svetova“ (Freeman, 2006) u paradigmu slušanja, razumevanja i saradnje. Pored ostvarivanja agensnosti u procesu uređivanja prostora za igru članovima jednog susedstva, odnosno zajednice potrebno je poveriti i odgovornost za održavanje tih prostora. Tek tada igrališta ponovo postaju javno a ne komercijalno dobro (Milojević, Maruna i Đorđević, 2019) i aktualizuje se njihov pun potencijal da budu faktor jačanja duha zajednice.

Uvažavanje pedagoške perspektive

O tome da u Srbiji u procesu uređivanja prostora za igru dece u gradovima izostaje pedagoška perspektiva, ali i perspektiva dece i roditelja svedoče postojeći legislativni okviri i procesi njihovog donošenja. U procesu izrade *Strategije održivog urbanog razvoja Republike Srbije do 2030. godine* (Vlada Republike Srbije, 2019a) nisu učestvovali predstavnici građana, niti se u ovom dokumentu otvara pitanje uređivanja prostora za igru dece, kao komponente urbanog razvoja. *Strategija razvoja grada Beograda do 2021* (Skupština grada Beograda, 2017) takođe ne prepoznaje značaj ovih prostora. *Pravilnik o bezbednosti na dečjim igralištima* (Ministarstvo privrede RS, 2019) donela je radna grupa u okviru Ministarstva privrede, bez konsultovanja pedagoške struke, stoga je u ovom dokumentu, koji predstavlja jedini okvir za uređivanje i procenu dečjih igrališta u Beogradu, jasan izostanak pedagoške perspektive.

Izostanak pedagoške perspektive ogleda se i u stereotipnosti prostora za igru dece u Beogradu koja ukazuje na ograničeni pedagoški potencijal postojećih igrališta. Da bi igrališta ostvarivala potencijal jačanja duha zajednice i podržavala druženje i ostvarivanje prijateljstava potrebno je da ovi prostori budu integrisani delovi zajednice, odnosno okruženja kom pripadaju. Kako bi igrališta ostvarivala potencijal zajedničkog učešća potrebno je da budu otvorena po svojoj strukturi, bez postavljanja strogih pravila i ograničenja. Fleksibilnost i adaptibilnost prostora odraziće se na fleksibilnost u igri i podršku agensnosti dece u oblikovanju prostora za igru. Otvorena i fleksibilna struktura igrališta takođe pokazuje veći potencijal kako za uspostavljanje zajedničke igre dece, tako i za razvijanje imaginativne igre u kojoj se dešavaju (ko)konstrukcije značenja, istraživanje i maštanje, čime se jačaju dečji kreativni kapaciteti. Pedagoški potencijal igrališta za decu može se ogledati u prilikama za bogaćenje dečjih senzornih iskustava, kao i u prilikama da se deca povežu sa prirodom i da je bolje upoznaju, ukoliko dopuštaju deci dodir sa prirodom i prirodnim materijalima. Postojanje prilika za razman rizik na igralištima otvara mogućnosti za bezbedno testiranje granica i razvijanje spretnosti sa jedne strane, dok sa druge strane daje osećaj uzbuđenja u igri.

Ukazivanjem na značaj uvažavanja pedagoške perspektive ne negiramo značaj drugih perspektiva, naprotiv. Potrebno je uspostaviti multidisciplinarni pristup u urbanističkoj politici koja oblikuje pristup uređivanja prostora za igru dece, a to znači uvažavanje različitih struka, odnosno perspektiva: urbanističke, arhitektonske, sociološke i pedagoške struke i perspektive građana.

Kontinuitet u procesu uređivanja prostora za igru

Uređivanje prostora za igru dece u gradu ne treba posmatrati kao izolovanu akciju, usmerenu jedino na promišljanje o dizajnu konkretnog prostora, već je potrebno uzeti u obzir širu sliku o okruženju kom taj prostor pripada, razmatrajući kako pitanje postojeće ponude prostora za igru dece (u pogledu kvantiteta i kvaliteta), tako i pitanje pristupačnosti ponuđenih prostora za igru dece. Ova tri kriterijuma (kvantitet, kvalitet i pristupačnost prostora za igru dece) smatraju se ključnim u određivanju u kojoj meri neka sredina podržava dečju igru (KaBOOM, 2009)

U ovom radu predstavljali smo na koji način različite karakteristike determinišu pedagoški potencijal igrališta za decu u gradu i mada se ističu određene karakteristike koje nose veći potencijal, princip kojim bi se bilo dobro voditi prilikom uređivanja prostora za igru dece jeste princip obezbeđivanja raznovrsnosti, naspram uređivanju stereotipnih prostora. To podrazumeva da se prilikom uređivanja prostora analizira postojeća ponuda i da se ona pokuša upotpuniti dodavanjem drugačijih tipova prostora na kojima deca imaju prilike da se igraju. Uređivanjem na ovaj način povećavaju se šanse da će svi pronaći mesto po svojoj meri.

Još jedna smernica proizilazi iz jasnih uvida u potencijale koje nose nestrukturirani prostori za igru dece. Ono što bi doprinelo raznovrsnosti ponude prostora za igru u gradu, ali i otvaranju zajednice za igru i približavanju gradova ideji koja se u konceptualizaciji grada po meri deteta naziva razigrani gradovi jeste postojanje multifunkcionalnih prostora koji bi deci bili dostupni za okupljanje i igru. Jedan od načina da se to postigne jeste praksa menjanja funkcionalnosti ulica ili delova ulica u toku dana⁹⁹. Istraživanja su pokazala da javni prostori u gradu mogu da menjaju svoju funkcionalnost i time budu korisni celoj zajednici (Těhlová, 2018).

⁹⁹ U Srbiji primer uspostavljene ovakve prakse nalazimo u Požarevcu, gde se ulica u centru grada zatvara u popodnevним časovima za saobraćaj, kako bi deca imala priliku da se na njoj bezbedno igraju

6. KRITIČKI OSVRT NA ISTRAŽIVANJE

Kada se, nakon predstavljanja rezultata istraživanja, osvrnemo na čitav istraživački proces i način interpretacije podataka otvaraju se pitanja koja vredi kritički sagledati, kako bi se ukazalo na specifičnosti koje su oblikovale istraživanje i koje su uticale na izvođenje zaključaka i odredile potencijale, domete i ograničenja ovog istraživanja.

6.1. Kritički osvrt na odabir igrališta

Prikazano istraživanje nije zasnovano na strogo postavljenom i nepromenljivom istraživačkom okviru, već je istraživač u toku istraživačkog procesa bila otvorena za prilagođavanja koja su se dešavala usled novih uvida koji su iskrsavali. Ovakav vid postavljanja istraživačkog okvira jeste u skladu sa odabranom interpretativnom istraživačkom paradigmom, koja ukazuje na to da ne samo da je isti fenomen moguće sagledati iz više perspektiva, već i da se ista perspektiva (u ovom slučaju perspektiva istraživača) menja u toku istraživačkog procesa usled sticanja novih uvida i dovođenja u vezu novih uvida sa polazištima (Mukherij & Albon, 2015).

U istraživanju smo težili tome da odabirom raznovrsnih tipova igrališta otvorimo mogućnost za preispitivanje različitih trendova u dizajniranju igrališta, ali i da sagledamo na koji način izdvojene karakteristike determinišu pedagoški potencijal igrališta. Međutim, poteškoća koja se javila jeste jednoličnost prostora za igru u Beogradu, odnosno suočavanje sa uvidom da postojeći prostori za igru – igrališta i igraonice, ne reflektuju raznovrsnost u pogledu njihovih karakteristika. Jedan od pokazatelja ove tvrdnje jeste izostanak avanturističkog tipa igrališta.

Vođeni idejom odabira reprezentativnih tipova igrališta koji oslikavaju različite trendove došli smo u situaciju da su čak tri odabrana igrališta za decu obuhvaćena ovim istraživanjem smeštena u gradskom parku – Adi Ciganliji. Eko igralište odabrano je zbog toga što oslikava trend povratka prirodi, koji u ostalim delovima grada nije zastupljen; Inkluzivno igralište takođe oslikava nerasprostranjen trend uređivanja igrališta koja omogućavaju jednake prilike za učešće svima, bez obzira na razlike; Igralište kafića Šark na Adi Ciganliji predstavlja trend komercijalizacije, ali za razliku od većine komercijalnih prostora za igru dece, ovo igralište je smešteno na otvorenom i sačinjeno je od prirodnih materijala, što ga čini jedinstvenim prostorom za igru dece.

Istraživač je dugo vršila refleksiju nad odabirom igrališta, ali je bila otvorena za predloge, što je otvorilo prostor da učesnici istraživanja dobiju priliku da učestvuju i u ovoj fazi istraživanja. Igralište Beogradski park u naselju Beograd na vodi uvršteno je u istraživanje na predlog jedne učesnice istraživanja (Miona (5)). Ovaj primer pokazuje da je u delu ovog istraživanja koji predstavlja istraživanja sa decom sproveden proces aktivnih i uvažavajućih konsultacija, pregovaranja i uključivanje dece u istraživački proces (Grieshaber, 2012). Igralište Beogradski park odabrano je i zbog toga što jasno oslikava trend uređivanja modernih – savremenih igrališta, trend koji se takođe retko može prepoznati na igralištima u Beogradu.

Ono što se nakon sprovođenja istraživanja učinilo kao moguća propuštena šansa jeste izostanak da se istraživanjem obuhvati „LOL“ igraonica koju je većina roditelja izdvojila kao drugačiju (zbog veličine). Već smo obrazložili na koji je način prestanak rada Kliker igraonice, koja se značajno razlikuje od postojeće ponude uticao na raznovrsnost odabranih prostora obuhvaćenih istraživanjem i potencijalno onemogućio dolazak do alternativnih uvida kroz istraživanje. Nemogućnost da se nađe adekvatna zamena ukazuje na dominaciju jednog tipa

igraonica. Pored toga se nametnulo pitanje da li bi se uključivanjem luna parka, kao još jednog tipa komercijalnih prostora za igru dece došlo do dodatnih uvida u pitanje komercijalizacije prostora za igru dece.

Na kraju vredi istaći i ograničene kapacitete, koji proizilaze iz činjenice da je istraživanje sprovodio jedan istraživač, koji su onemogućili da se istraživanjem obuhvati veći broj igrališta i igraonica.

6.2. Kritički osvrt na odabir i pripremu učesnika istraživanja

Odabir učesnika istraživanja koji žive u drugačijim gradskim naseljima dalo nam je uvid u različitosti tih naselja u pogledu prilika za igru koje deca imaju. Neki od učesnika istraživanja osvrtali su se i na svoja pređašnja iskustva (jer su imali prilike da se sele iz jednog naselja u drugo), što je ove uvide dodatno obogatilo.

U skladu sa paradigmatском pozicijom na kojoj je utemeljeno ovo istraživanje, prilikom uključivanja dece u istraživački proces težilo se uspostavljanju odnosa poverenja sa njima, kao učesnicima istraživanja, kako bi se omogućilo dolaženje do bogatijih i autentičnih uvida u istraživanju (Mukherij & Albon, 2015). Međutim, kako istraživač neke učesnike istraživanja nije dobro poznavala pre otpočinjanja istraživanja, ovaj odnos nije u svim situacijama bio baziran na poverenju kao što bi to bio slučaj da je istraživač imala više vremena da provede sa decom koja su u istraživanju učestvovala. Primetno je da su veliku ulogu u pripremi dece za učestvovanje u istraživanju imali roditelji, koji su bili posrednici u uspostavljanju odnosa poverenja između istraživača i dece u istraživanju.

Neki učesnici istraživanja pokazali su inicijativu za uključivanje u istraživanje na samom terenu gde se istraživanje sprovodilo. Dečak Ognjen (6), zajedno sa još dve starije devojčice (9 i 10 godina) se priključio Milici (5) u procesu crtanja (fotografija 12), pa su u ovom procesu deca razmenjivala mišljenja o tome kako igralište za decu treba da izgleda. Ognjen se čak toliko posvetio crtanju i komentarisano sa drugom decom, da je zamolio da se i njegov crtež sačuva i uvrsti u istraživanje. Ognjenova mama, koja je bila sa njim na igralištu dala je odobrenje da se iskazi koje je Ognjen dao, kao i crtež i fotografija upotrebe u istraživanju. Pored toga, Ognjenova mama je izrazila želju da i sama bude deo istraživanja.

Priprema istraživača, kao jednog od učesnika istraživanja, takođe je uticala na istraživački proces. Nedovoljno iskustvo i pripremljenost istraživača za sprovođenje istraživanja sa decom predstavljala je jedan od ograničavajućih faktora ovog istraživanja.

6.3. Specifičnosti i ograničenja u realizaciji istraživanja

Planiranje istraživačkog procesa i priprema za odlazak na teren bili su u velikoj meri određeni zahtevom koji odabrani etnografski pristup istraživanju stavlja pred istraživača, a to je da istraživanje etnografskog tipa podrazumeva upotrebu različitih metoda prikupljanja podataka, kako bi se stekla potpuniya slika o onome što se istražuje i kako bi se došlo do jedinstvenih uvida različitih učesnika istraživanja (Siraj-Blatchford, 2010). Pored toga, deo istraživanja koji uključuje decu kao učesnike istraživanja posebno je nametao zahtev da se deci da mogućnost da se na različite načine izraze, odnosno da se odaberu različite tehnike istraživanja koje ih podržavaju u izražavanju svog stanovišta (Clark & Moss, 2005; Clark, 2005).

Kako je etnografsko istraživanje živ i dinamičan proces, u toku samog istraživanja je došlo do toga da se neke pripremljene istraživačke tehnike odbace, a neke preispitaju i modifikuju u samom procesu. Iako je ovo istraživanje osmišljeno kao kvalitativno istraživanje zasnovano na interpretativnoj istraživačkoj paradigmi, u samom procesu istraživanja desila su se izvesna „kršenja metodološke rutine¹⁰⁰“ (Lather, 2013) koja su karakteristična za istraživački pristup koji se naziva post-kvalitativni istraživački pristup (Ibid). Da bismo pojasnili koja su se to iskakanja ili kršenja metodološke rutine dešavala, u nastavku ćemo obrazložiti sve specifičnosti koje su se u toku istraživanja dešavale, kroz gotovo sve korišćene istraživačke tehnike, a koje su oblikovale istraživanje i uticale na sveukupno kreiranje slike o istraživanom fenomenu.

Upotreba diktafona na terenu neretko je izazivala reakciju kod dece i odraslih koji su bili prisutni na igralištima. Diktafon je u istraživanju korišćen kako bi se zabeležili komentari dece i odraslih na terenu, kako bi istraživač na licu mesta zabeležila svoja zapažanja. Diktafon je korišćen i u procesu razgovora sa decom na osnovu crteža. Na terenu je istraživač diktafon nosila u džepu ili u ruci, što je povremeno izazivalo nedoumice i kod odraslih prisutnih na terenu. U tim situacijama bilo je neophodno pojasniti svrhu diktafona kako bi se otklonila sumnja. Sa druge strane, u toku razgovora sa decom na osnovu crteža deca su neretko imala potrebu da pitaju „šta je to“ i da nakon pojašnjenja imaju želju da čuju svoj glas na diktafonu, što je u više navrata skretalo fokus sa istraživanja na igru diktafonom nakon čega smo se vraćali temi.

Upotreba telefona za fotografisanje i snimanje takođe je povremeno remetila proces igre. Telefon je na terenu služio za fotografisanje trenutaka koji su se na terenu činili kao ilustrativni. Pored toga, fotografije i video materijali pomagali su istraživaču da po povratku sa terena rekonstruiše događaje i poveže audio beleške sa vremenskim sekvencama na fotografijama. Istraživač je težila da fotografisanje i snimanje ne bude upadljivo, ali dešavalo se u nekim situacijama da deca primete da se neka situacija fotografiše i da zbog toga fokus sa igre pređe na fotografisanje.

Prikaz 9 –reakcija na fotoapararat tokom boravka na igralištu (Igralište Bloka A)

Istraživač je imala ideju *upotrebe malih akcionih kamera* u istraživanju sa decom. Ove kamere imaju potencijal da daju dodatne, produbljene uvide u ono što se dešava u igri (Magnar Hov & Neegaard, 2020). Postojale su dve zamisli kako bi se ova vrsta kamere mogla upotrebiti u istraživanju. Prva ideja bila je da deca prilikom boravka na terenu nose kamere koje će beležiti dešavanja na terenu, po uzoru na sprovedeno istraživanje o perspektivi dece o muzejima gde su deca snimala svoje posete muzejima kamerama koje su im bile postavljene na grudi (Burbank, McGregor & Wild, 2018). Od ove ideje se odustalo zbog pretpostavke da bi kamera

¹⁰⁰ engl. breaking methodological routine

privlačila pažnju drugih prisutnih na terenu i tako remetila prirodnost dešavanja na igralištu ili u igraonici.

Druga zamisao bila je da se deci da zadatak da budu reporteri sa terena, koji će kamerom beležiti dešavanja i davati svoje komentare i time im se dati prilika da se aktivno angažuju u istraživačkom procesu, da budu u većoj meri delatni. Ova istraživačka tehnika isprobana je u praksi 2020. godine kada je istraživač u tri navrata boravila na igralištima, sa različitom decom. Zamisao je bila da se po dolasku na igralište najpre dete upozna sa prostorom, dok istraživač vrši učestvujuće posmatranje. Sledeći korak bio je uvođenje kamere i davanje zadatka detetu da napravi reportažu o posećenom igralištu, uz komentarisanje onih elemenata koji su mu se na igralištu posebno dopali i onih koji mu se ne dopadaju. Međutim, ova zamisao se ispostavila kao problematična kada smo došli do uvida da uvođenjem kamere u istraživački proces deca gube fokus sa teme koju istražujemo i u potpunosti se fokusiraju na kameru, kao novi i izazovni element. Iako smo bili svesni toga da je za upotrebu kamere u istraživanju neophodno najpre deci dati priliku da istraže kameru, da proigraju mogući scenario pre odlaska na teren, zbog specifičnosti istraživačkog procesa i ograničenog vremena koje su roditelji i deca, kao učesnici istraživanja imali da ulože, ovakav vid pripreme nije bio moguć. Još jedan problem koji se dogodio jeste taj što su deci na terenu najzanimljivija bila druga deca, te su kameru upirala u drugu decu, što je kod roditelja te dece u nekim situacijama izazivalo negodovanje.

Proces *konsultovanja sa decom na osnovu crteža* takođe je nosio svoje izazove. Jedan od izazova jeste pitanje motivisanosti dece da crtaju, dok borave na otvorenom prostoru za igru, sa jedne strane i fokusiranje dece na tehničku stranu crteža, sa druge. Primetno je da je starijoj deci preciznost u crtanju oduzimala i energiju i fokus sa teme, dok su mlađa deca bila opuštenija, nisu se fokusirala na formu već na sadržaj, što je proces konsultovanja činilo lakšim i uspešnijim.

Kada je istraživač uspevala da održi pripremljenu rutinu crtanja crteža na terenu za igru primetno je bilo da su se u većini slučajeva i druga deca, koja nisu učesnici istraživanja priključivala procesu crtanja. Papiri i flomasteri koje smo donosili na igrališta i u igraonicu prepoznati su od strane dece kao materijali za igru i prilika za zajedničko angažovanje, stoga su se i druga deca priključivala procesu crtanja na različite načine (neka su crtala igrališta, druga su crtala teme po sopstvenom izboru).

Fotografija 12 – Proces konsultovanja sa decom koji je prerastao u zajedničku igru

Drugi izazov koji se javljao u procesu konsultovanja sa decom na osnovu crteža jeste inspiracija dece. Primetno je da deca prilikom predstavljanja zamišljenog igrališta polaze od onih obrazaca koji su im poznati. Ovaj uvid navodi na upitanost da li bismo u ovom procesu konsultovanja sa decom bili uspešniji da smo deci ponudili inspiraciju (recimo prikazivanjem video snimaka drugačijih igrališta, kao što je činjeno prilikom sprovođenja intervjua sa roditeljima).

Tri drugarice, Mila (6), Tijana(6) i Tića(6) započinju proces crtanja zamišljenog igrališta u igraonici.

Mila: A je l' možeš da nam staviš na televizor?

Marija: Šta da vam stavim na televizor?

Mila: Pa, kako da nacrtamo igralište.

Marija: Ali hajde da pokušamo da zamišljamo, da maštamo kako bi bilo dobro da izgleda neko igralište. Onako, iz glave.

Tića je krenula da crta

Tijana: Ja ću ovo da kopiram (gleda u Tićin crtež)

(Izvod iz narativnih istraživačkih beleški, 26.10.2021.)

Treći izazov predstavljala je nedovoljna pripremljenost istraživača i nedovoljno iskustvo u sprovođenju istraživanja sa decom. Pretpostavka je da bi uvidi dece bili bogatiji da je istraživač umela da postavi izazovnije pitanja i potpitanja u ovom procesu.

6.4. Dometi istraživanja i naučni doprinos

Ovo istraživanje nije tragalo za jednom „istinitom“ pričom o potencijalima koja beogradska igrališta (ne)ostvaruju, već predstavlja mnoštvo različitih načina da se toj priči pristupi, da se ona ispriča i razume, što je pristup kome su pribegavali i drugi istraživači koji svoja istraživanja sprovode polazeći od interpretativne istraživačke paradigme (Ficham, 2016).

Tema koja je ostala nedovoljno pokrivena jeste tema inkluzivnosti. Iako smo istraživanjem obuhvatili jedno proklamovano inkluzivno igralište, o tome da li taj ili neki drugi specifični dizajni mogu doprineti da igrališta postanu inkluzivna ne možemo zaključivati nakon sprovođenja ovog istraživanja. Zaključci drugih istraživanja ove teme ukazuju na to da je pitanje inkluzivnosti kompleksno pitanje i da nadilazi pitanje dizajna igrališta i zalazi mnogo dublje u pitanje društvenih vrednosti (Wenger, Schulze, Lundstrom & Prellwitz, 2021).

Nakon osvrta na postignuto u istraživanju nameće se zaključak da bi se do bogatijih uvida moglo doći da je istraživač uspela da pronađe način da u istraživanju u većoj meri koristi kameru, uz imperativ da se prisustvom kamere ne remeti prirodni tok dešavanja na dečjim igralištima. Iskustvo interpretacije podataka pokazalo je da su se mnogi uvidi javljali analizom kratkih video sekvenci koje su nastajale na terenu. Korišćenje kamere kao „veštačkog oka“ u istraživanju ima potencijal da donese bogatstvo uvida sa terena (Jones & Holmes, 2014).

Ovo istraživanje zbog svog predmeta, specifičnog pristupa problematici i odabrane metodološke orijentacije daje doprinos u sagledavanju pedagoškog potencijala dizajniranih prostora za igru dece u gradu – igrališta i igraonica, koji je do sada bio nedovoljno istraživani u pedagoškoj naučnoj i stručnoj literaturi kod nas, nedovoljno ekspliciran u dokumentima društvene brige o deci i obrazovnoj politici i nedovoljno uvaženi u postojećoj praksi uređenja prostora. Time ovaj rad može dati značajan doprinos na nekoliko nivoa.

Sprovedeno istraživanje doprinelo je kritičkom sagledavanju uslova odrastanja dece u gradu danas, a dobijeni rezultati predstavljaju osnov za izradu smernica koje predstavljaju operacionalizaciju pedagoškog pristupa u transformaciji ovih uslova i aktualizaciju pedagoške perspektive u politici društvene brige o deci, obrazovnoj politici i području urbanističkog planiranja.

Svojom problematikom ovaj rad aktualizuje značenje gradskih prostora kao javnog dobra, a odabranom metodološkom operacionalizacijom nudi model operacionalizacije prava dece i

roditelja na participaciju u pitanjima vezanim za uslove odrastanja dece u gradu kao i za načine društvene intervencije u prevazilaženju izazova i ograničenja koje ti uslovi nose.

Kako je istraživanje iznedrilo okvire za promišljanje o pedagoškim potencijalima igrališta u gradu za decu ranog uzrasta na temeljima uvida do kojih se došlo moguće je u budućnosti sprovesti istraživanja koja bi mogla obuhvatiti veći broj igrališta, kao i veći broj učesnika istraživanja, u kojima bi se moglo doći do dodatnih i sveobuhvatnijih uvida kako o trenutnoj ponudi, tako i o perspektivi građana. Ovakvo istraživanje podrazumevalo bi formiranje istraživačkog tima koji bi nadomestio ograničene kapacitete jednog istraživača koji su se pokazali kao ograničavajući faktor u ovom istraživanju.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Na kraju ovog rada vredi se osvrnuti na polazne pretpostavke i razmotriti ih u svetlu iznetih teorijskih okvira i rezultata istraživanja koje smo u radu predstavili. Prva pretpostavka od koje smo krenuli bila je da su dizajnirani prostori za igru dece u gradu, igrališta i igraonice, društveno i kulturno oblikovani i da odražavaju odnos društva prema detinjstvu i stvaraju određenu sliku o detetu.

Nastanak specifično uređenih prostora namenjenih dečjoj igri predstavlja društveni odgovor na deklinaciju dečje igre u gradskim sredima, koja je nastala kao posledica smanjivanja prilika za igru dece na javnim površinama u gradu usled procesa urbanizacije (Radović, 2014). Uređivanje dečjih igrališta i otvaranje igraonica predstavlja instrumentalni način rešavanja spomenutog problema, gde se izgradnja igrališta smatra društvenom podrškom dečjoj igri i razvoju (Cohen, 2006). Ovakav pristup rešavanju problema deklinacije dečje igre u gradu odražava najpre usmerenost društva na obezbeđivanje minimalnih uslova neophodnih za dečje zdravlje, a koji podrazumevaju pružanje prilike deci da provode vreme na otvorenom i budu fizički aktivna (Gaskins, 2000, prema: Laser & Russel, 2014), što svakako predstavlja usko i nepotpuno sagledavanje značaja i uloge igrališta za decu. Rezultati istraživanja pokazuju da su boravak na otvorenom i fizička aktivnost dece dominantni društveno-kulturni narativ i primarni razlozi zbog kojih roditelji omogućavaju svojoj deci da provode vreme na igralištima.

Međutim, ovakav instrumentalni pristup ukazuje na to da, ukoliko izostaje koordinisana sistemska podrška dečjoj igri, što je u Srbiji slučaj (Mitrić, 2016), društvo ne uvažava dokazane naučne postulate o igri kao dominantnoj preksi dece prema i u svetu, pokretaču razvoja i učenja, kreativnosti i inovacija i o igri kao društveno vrednovanom obeležju detinjstva i preduslovu kvalitetnog odrastanja (Wallace, Pye, Nunney & Maybanks, 2009; Brown & Vaughan, 2010; Krnjaja, 2012a). Upravo zbog izostanka sistemske podrške dečjoj igri u Srbiji dolazi do sužavanja prostora za dečju igru sa jedne strane, i stereotipnosti prostora za igru dece sa druge.

Osvrtom na raznolikost koja je primetna u različitim delovima Beograda - površina koju igrališta zauzimaju u različitim beogradskim naseljima, položaj gde su smeštena, kao i njihov sadržaj i način uređivanja i održavanja - nameće se zaključak da odnos našeg društva prema porodici i deci nije isti za sve slojeve društva, te da je raznovrsna ponuda modernih igrališta za decu, koja se može tumačiti kao podrška kvalitetnom životu porodica i zdravom odrastanju, privilegija bogatih. Pored toga, bogatija i raznovrsnija ponuda prostora na kojima deca imaju prilike da se igraju u parkovima, odnosno u delovima grada izvan gradskih stambenih jedinica, može biti pokazatelj da igrališta u Beogradu nisu koncipirana kao mesta susretanja i povezivanja sa članovima lokalne zajednice, odnosno da je ovaj potencijal igrališta zanemaren.

Druga pretpostavka od koje smo pošli u ovom istraživanju jeste da sam prostor igrališta i igraonica svojim simboličkim, socijalnim i diskurzivnim dimenzijama oblikuje uslove i karakteristike odrastanja dece, njihove identitete i načine učešća.

Ovo istraživanje dodatno je pokazalo da prostori za igru dece i njihovo mesto u okruženju - susedstvu - mogu odrediti ne samo identitete pojedinaca, već i čitavih zajednica, i da mogu biti okosnica (ne)stvaranja duha zajedništva u nekom naselju zahvaljujući svojim simboličkim, socijalnim i diskurzivnim dimenzijama. Istraživanje je potvrdilo teorijsko polazište o tome da igrališta koja su uklopljena u okruženje mogu emitovati dobrodošlicu i biti prostori na kojima se povezuju porodice i jača duh zajednice (Moore & Coco, 2007), koji pružaju mogućnost deci i odraslima da ostvaruju kontakt sa drugom decom i odraslima iz zajednice (Baxter, 2008).

Istraživanjem modela učešća na različitim tipovima prostora potvrdili smo teorijsku perspektivu koja nam govori da se sam prostor ne može posmatrati kao fizička datost jer, dok odrasli prostor najčešće percipiraju kao formu, deca prostorima za igru daju značenje kroz akcije (Heft, 1988, prema: Refshauge, Sigdotter, Lamm & Thorleifsdottir, 2015). Sa druge strane, igrališta i igraonice, kao prostori za specifičnu namenu imaju određeni nivo strukture, i upravo tom strukturom predviđaju upotrebljivost prostora koja oblikuje praksu i načine učešća pojedinaca koji na tom prostoru borave (Lefebvre, 2004, prema: Laser & Russel, 2014).

Istraživanje je pokazalo da većina prostora za igru dece u Beogradu, prema svojim karakteristikama, odražava trend uređivanja standardnih – tipičnih, bezbednih igrališta. Međutim, istraživanje pokazuje i da je bezbednost kao svojstvo nešto što se učitava na različite načine u zavisnosti od perspektive iz koje se posmatra. Dok su odrasli ti koji su usmereni na čuvanje dece od rizika i stvaranje uslova u kojima će deca biti bezbedna (uređivanjem bezbednih igrališta, između ostalog), sama deca traže prilike za avanturama i često u tim potragama teže da se sklone od budnih očiju odraslih koji ih posmatraju (McAllister, 2011).

Istraživanje je takođe potvrdilo da komercijalizacija, kao trend koji se prepoznaje na nekim prostorima za igru dece u gradu, a posebno u dečjim igraonicama, predstavlja jedan segment sveopšte komercijalizacije detinjstva (Malović, 2019) i odražava povećanje materijalizma kod dece, odnosno konzumeristički duh (Piachaud 2007), o čemu svedoče i učesnici našeg istraživanja.

U istraživanju smo pošli od pretpostavke da su igrališta i igraonice kao prostori, ne samo kulturno oblikovani, već da su dizajnerska rešenja tih prostora kod nas mnogo više uslovljena ekonomskim, komercijalnim, dnevno političkim, urbanističkim i arhitektonskim, nego pedagoškim merilima. U obrazlaganju dominantnih karakteristika prostora za igru dece u Beogradu, istakli smo da ovde vlada stereotipnost tih prostora i da prevladavaju tipične forme igrališta i igraonica sa fiksiranom opremom.

Na dominaciju tipičnog vida igrališta i postojanje narativa u kom je igri dece u gradu mesto na tipičnim dečjim igralištima ukazuje i to što deca koja su u ovom istraživanju učestvovala povezuju ideju igrališta sa tipičnim elementima koja se na igralištima mogu videti (ljuljaške, klackalice i slično). Sa druge strane, deci je u igri na igralištima najvažnije da su na otvorenom, zajedno sa drugom decom, angažovani u igri i aktivnostima koje nose zabavu i uzbuđenje. Roditeljima je na igralištima takođe najvažnije da deca provode vreme na otvorenom, da se druže sa drugom decom, da su aktivna i da se zabavljaju. Uzevši ovo u obzir, nameće se pitanje zbog čega tipična igrališta toliko dominiraju u ponudi prostora za igru dece na javnim površinama u gradu, kada je jasno da i drugi i drugačiji prostori mogu odgovoriti na potrebe dece i roditelja.

Odgovor na ovo pitanje leži upravo u ekonomskim, komercijalnim, urbanističkim i arhitektonskim merilima, kao što smo i pretpostavili polazeći u ovo istraživanje. Ekonomska i komercijalna merila prepoznajemo u uvedenoj standardizaciji koja diktira proces uređivanja igrališta i igraonica. Istraživanja sprovedena u drugim zemljama pokazala su da je uvođenje standardizacije tržišno orijentisan proces, koji najviše pogoduje neometanoj trgovini između zemalja (Spiegel, i drugi, 2014), a koji za posledicu ima stereotipizaciju prostora za igru, što je ovo istraživanje i pokazalo.

Uređivanje igrališta u gradu zalazi istovremeno u brojne domene društvene prakse i ljudskog delovanja, od državnih i lokalnih politika, preko postojećih tehnoloških i infrastrukturnih sistema, pa do lokalnih planova za uređivanje urbanih sredina (Laser & Russel, 2014). O urbanističkim i arhitektonskim merilima govorili smo kada smo obrazlagali kako na položaj, veličinu i sadržaj igrališta u različitim beogradskim naseljima utiču urbanistička i arhitektonska

rešenja u kojima su prioritet objekti drugačije namene (stambene zgrade, tržni centri, parkinzi), dok prostori kojima je namena dečja igra ostaju skrajnuti.

U istraživanju smo pošli od pretpostavke da prostori za igru dece u gradu ne zadovoljavaju kriterijume relevantne iz pedagoške perspektive, kao što su otvorenost prema zajednici i integrisanost u zajednicu, potencijal zajedničkog učešća, fleksibilnost, postojanje prilika za razuman rizik, prilika za razvijenu imaginativnu igru, povezanost sa prirodom i agensnost dece u oblikovanju prostora. Ukoliko se osvrnemo ponovo na prepoznate izražene trendove u Beogradu koji ukazuju na sužavanje prostora za dečju igru sa jedne strane, i stereotipnost prostora za igru sa druge strane, možemo reći da je i ova pretpostavka potvrđena.

Sužavanje prostora za igru dece koje se ogleda u tome da su igrališta u Beogradu najčešće mali, ograđeni prostori, smešteni na prostor koji preostaje kada se sve drugo izgradi, svakako ograničava potencijal otvorenosti prema zajednici i integrisanost u zajednicu. Prostori koji su mali po površini takođe imaju ograničen potencijal zajedničkog učešća. Činjenica je da u Beogradu izmene urbanističkih planova, prema kojima u sve većoj meri nestaju zelene površine, utiču na to da se igrališta u sve većoj meri smeštaju između zgrada i ulica, što za posledicu ima to da se deca udaljavaju od prirode i da im se sužavaju mogućnosti povezivanja sa prirodom i dodira sa prirodnim elementima.

Sa druge strane, stereotipnost koja se ogleda u prevladavanju fiksiranih elemenata, veštačkih materijala i nedostatka prilika za razuman rizik, negativno se odražava na ostvarivanje pedagoških potencijala igrališta. Ne samo da fiksirani elementi u većoj meri podržavaju takmičarski duh nego saradnju, već imaju i manji potencijal u odnosu na slobodne elemente da budu pokretači zajedničke igre dece, a naročito da budu pokretači za razvijanje imaginativne igre. Prestruktuirani prostori za igru na kojima su postavljeni fiksirani elementi takođe uskraćuju priliku za agensnost dece u oblikovanju prostora.

Uvidi i podaci dobijeni ovim radom čine dobru osnovu i svakako su inspiracija za naše dalje bavljenje ovom problematikom kroz participativno akciono istraživanje uređenja prostora za igru u jednoj lokalnoj sredini. Smatramo da bi ovakvo istraživanje pružilo nove uvide o ovom pitanju i detaljniju sliku o pedagoškim potencijalima igrališta za decu.

LITERATURA

- Almon, J. (2013). *Adventure. The value of risk in children's play*. Annapolis: Alliance for Childhood.
- Arlemam-Hogser, E. & Sandberg, A. (2017). Early Childhood Education for Sustainability: The Relationship between Young Children's Participation and Agency - Children and Nature. U T. Waller, E. Arlemam-Hagser, E. B. Sandseter, L. Lee-Hammond, K. Likies & S. Wyver, *Outdoor Play and Learning* (str. 213-229). London: SAGE.
- Atmakur-Javdekar, S. (2016). Children's play in Urban Areas. U B. Evan, J. Horton & T. Skelton. *Geographies of Children and Young People 9, Play and Recreation, Health and Wellbeing* str. 109-135). Singapore: Springer.
- Avramović, M. (2014). *Kad smo pitani, a ne ispitivani. Konsultacije sa decom u pokretu*. Sarajevo: Save the Children International.
- Ball, D., Gill, T. & Spiegel, B. (2013). *Managing Risk in Play Provision: Implementation guide* (Second edition izd.). London: National Children's Bureau.
- Bauman, Z. (1992). *Intimations of Postmodernity*. London: Routledge.
- Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity press.
- Baxter, N. (2008). Playwork and the environment. U F. Brown & C. Taylor, *Foundations of Playwork* (str. 63-68). Berkshire: Open University Press.
- Beier, M. J. (2021). Exceptional childhood and COVID-19: Engaging children in a time of civil emergency. *Childhood*, 28(1), 154-169.
- Ber, V. (2001). *Uvod u socijalni konstrukcionizam*. Zepter Book World.
- Bridgman, R. (2004). Criteria for Best Practices in Building Child-Friendly Cities: Involving Young People in Urban Planning and Design. *Canadian Journal of Urban Research*, 12(3), 337-346.
- Brown, F. (2008). The fundamentals of playwork. U C. Taylor & B. Fraser, *Foundations of Playwork* (str. 7-14). Berkshire: Open University Press.
- Brown, C., de Lannoy, A., McCracken, D., Gill, T., Grant, M., Wright, H. & Williams, S. (2019). Special issue: child-friendly cities. *Cities and Health*, 1-7.
- Brown, F. & Patte, M. (2013). *Rethinking Children's Play*. London: Bloomsbury Publishing Plc.
- Brown, S. & Vaughan, C. (2010). *Play: How it Shapes the Brain, Opens the Imagination, and Invigorates the Soul*. New York: Penguin Group.
- Bruner, J. (2000). *Kultura obrazovanja*. Zagreb: Educa.
- Brussoni, M., Olsen, L. L., Pike, I. & Sleet, D. A. (2012). Risky Play and Children's Safety: Balancing Priorities for Optimal Child Development. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 9, 3134-3148.
- Bryant, D. J. & OO, M. (2020). The Rise of Adverse Childhood Experiences During the Psychological Trauma, *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 12(S1), 193-194.

- Burbank, B., McGregor, D. & Wild, M. (2018). 'My special, my special thing, and my camera!' Using GoPro™ as a complementary research tool to investigate young children's museum experiences. *Museum & Society*, 16 (3). 311-333.
- Burke, J. (2013). Just for the fun of it: Making playgrounds inclusive to all children. *World Leisure Journal*, 55(1), 83-95.
- Bursać, B. (2009a). Istraživanje identiteta Beograda. *Kultura*, 122-123, 273-291.
- Bursać, B. (2009b). Prikaz teorijskih modela u definisanju identiteta grada - studija slučaja grada Beograda. *Kultura*, 122-123, 78-103.
- Buss, S. (1995). Urban Los Angeles from Young People's Angle of Vision. *Children's Environments*, 12(3), 340-351.
- Canella, G. S. (2008). *Deconstructing Early Childhood Education*. New York: Peter Lang Publishing Inc.
- Canning, N. (2017). Take Two: Using Video as an Analysis Tool for Outdoor Play . U T. Waller, E. Arlemam-Hagser, E. B. Sandseter, L. Lee-Hammond, K. Likies & S. Wyver, *Outdoor Play and Learning* (str. 464-480). London: SAGE.
- Carver, A., Veitch, J., Salmon, J., Hume, C., Timperio, A. & Crawford, D. (2018). Children's independent mobility – is it influenced by parents' perceptions of safety? Melbourne: Centre for Physical Activity and Nutrition Research.
- Casey, T. (2017). Outdoor Play and Learning in the Landscape of Children's Rights. U T. Waller, E. Arlemam-Hagser, E. B. Sandseter, L. Lee-Hammond, K. Likies & S. Wyver, *Outdoor Play and Learning* (str. 362-378). London: SAGE.
- Center on the Developing Child. (2007, Januar). <https://developingchild.harvard.edu>. Preuzeto sa https://developingchild.harvard.edu/wp-content/uploads/2015/05/Science_Early_Childhood_Development.pdf
- Chan, S. (2008). Community-based play projects: somewhere to play, somewhere to grow. U F. Brown & C. Taylor, *Foundations of Playwork* (str. 158-165). Berkshire: Open University Press.
- Chawla, L. & Malone, K. (2003). Neighbourhood quality in children's eyes. U P. Christensen & M. O'Brien, *Children in the city* (str. 118-142). London: Routledge Flamer.
- Christensen, P. & O'Brien, M. (2003). Children in the city: introducing new perspectives. U P. Christensen & M. O'Brien, *Children in the City* (str. 1-13). London: Routledge Falmer.
- Christensen, P. (2003). Place, space and knowledge: children in the village and the city. U P. Christensen & M. O'Brien, *Children in the City* (str. 19-29). London: Routledge Flamer.
- Clark, A. & Moss, P. (2005). *Spaces to Play: More Listening to Young Children Using the Mosaic Approach*. London: National Children's Bureau.
- Clark, A. (2005). Ways of seeing: using the Mosaic approach to listen to young children's perspectives. U A. Clark, P. Moss & A. T. Kjörholt, *Beyond Listening: Children's Perspectives on Early Childhood Services* (str. 29-49). Bristol: Policy Press.
- Clark, A., McQuail, S. & Moss, P. (2003). *Exploring the Field of Listening to and Consulting with Young Children*. Nottingham: Department for Education and Skills.

- Clements, R. (2004). An Investigation of the Status of Outdoor Play. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 5(1), 68-80.
- Coady, M. (2010). Ethics in early childhood research. U G. Mac Naughton, S. A. Rolfe & S. Siraj-Blatchford, *Doing Early Childhood Research* (str. 73-85). Berkshire: Open University Press.
- Cohen, D. (2006). *The Development of play*. London: Routledge.
- Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2007). *Research Methods in Education* (Sixth edition izd.). New York: Routledge.
- Cole, M. & Engestrom, Y. (2007). Cultural - Historical Approaches to Designing for Development. U J. Valsiner & A. Rosa, *The Cambridge Handbook of Sociocultural Psychology* (str. 484-504). Cambridge: Cambridge University Press.
- Cole, M. (1996). *Cultural Psychology*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Cole-Hamilton, I. (2008a). Children's rights and play. U F. Brown & C. Taylor, *Foundations of Playwork* (str. 234-238). Berkshire: Open University Press.
- Cole-Hamilton, I. (2008b). Where children play: the place of staffed provision. U F. Brown & C. Taylor, *Foundations of Playwork* (str. 14-18). Berkshire: Open University Press.
- Cook, D. T. (2014). Whose Play? Children, Play and Consumption. U L. Brooker, M. Blaise, & S. Edwards, *Play and Learning in Early Childhood* (str. 283-294). London: SAGE.
- Dahlberg, G. & Moss, P. (2005). *Ethics and Politics in Early Childhood Education*. New York: Routledge Flamer.
- Day, C. & Midbjer, A. (2007). *Environment and Children*. Oxford: Elsevier.
- Dewi, S. P. (2012). How Does The Playground Role in Realizing Children - Friendly - City. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 38, 224-233.
- Duarte, G. & Freeman, G. (2017). Multilingual Development and Outdoor Play. U T. Waller, E. Arlemam-Hagser, E. B. Sandseter, L. Lee-Hammond, K. Likies & S. Wyver, *Outdoor Play and Learning* (str. 378-395). London: SAGE.
- Dudek, M. (2005). *Children's Spaces*. Oxford: Elsevier.
- Egan, S. M., Pope, J., Moloney, M., Hoyne, C. & Beatty, C. (2021). Missing Early Education and Care During the Pandemic: The Socio-Emotional Impact of the COVID-19 Crisis on Young Children. *Early Childhood Education Journal*, 49:925–934.
- Einarsdottir, J. (2014). Children's Perspective on Play. U L. Brooker, M. Blaise & S. Edwards, *Play and Learning in Early Childhood* (str. 319-330). London: SAGE.
- Else, P. (2008). Playing: the space between. U F. Brown & C. Taylor, *Foundation of Playwork* (str. 79-84). Berkshire: Open University Press.
- Engemann, K., Bocker Padersen, C., Arge, L., Tsirogiannis, C., Bo Mortensen, P. & Svenning, J. C. (2019). Residential green space in childhood is associated with lower risk of psychiatric disorders from adolescence into adulthood. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 116 (11), 5188–5193.
- Engestrom, Y. (2001). Expansive Learning at Work: toward an activity theoretical reconceptualization. *Journal of Education and Work*, 14(1), 133-156.

- Faber Taylor, A. & Kuo, F. E. (2005). Is contact with nature important for healthy child. U C. Spencer & M. Blades, *Children and their environment* (str. 124-141). New York: Cambridge University Press.
- Fadzila, N. & Said, I. (2016). Outdoor Environments as Children's Play Spaces: Playground Affordances. U B. Evan, J. Horton & T. Skelton. *Geographies of Children and Young People 9, Play and Recreation, Health and Wellbeing* (str. 87-108). Singapore: Springer.
- Fagan, T. J. (2009). *Younger and Older Together: Children's interactions in a mixed-age early childhood centre*. Victoria University of Wellington. Wellington: Victoria University of Wellington.
- Fagerholm, N. & Broberg, A. (2011). Mapping and characterising children's daily mobility in urban residential areas in Turku, Finland. *Fennia*, 189(2), 31-46.
- Fezzel, R. (2013). A pluralist conception of play. U E. Rayal, W. Russell & M. MacLean, *The Philosophy of Play* (str. 11-32). London: Routledge.
- Ficham, E. N. (2016). Words and bodies. Reimagining Narrative Data in a Toddler Classroom. In W. Parnell & J. M Lorio, *Disrupting Early Childhood Education* (str. 86-102). London: Routledge.
- Fjuroft, I. & Sageie, J. (2000). The natural environment as a playground for children Landscape description and analyses of a natural playscape. *Landscape and Urban Planning*, 48, 83-97.
- Floque, M. A. (2010). Interviewing young children. U G. Mac Naughton, S. A. Rolfe & I. Siraj-Blatchford, *Doing Early Childhood Research* (str. 239-261). Berkshire: Open University Press.
- Francis, M. & Lorenzo, R. (2005). Children and city design: proactive process ad the "renewal" of childhood. U C. Spencer & M. Blades, *Children and their environment* (str. 217-238). New York: Cambridge University Press.
- Freeman, C. (2006). Colliding worlds: planing with children and young people for better cities. U B. Gleeson & N. Sipe, *Creating Child Friendly Cities* (str. 69-86). NY: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Freeman, S. & Eykelbosh, A. (2020). *COVID-19 and outdoor safety: Considerations for use of outdoor recreational spaces*. Vancouver: National Collaborating Centre for Environmental Health.
- Frost, J. (2012). Evolution of American Playgrounds. *Scholarpedia*, 7(12). 304-323.
- Fuko, M. (2007). *Poredak diskursa, Pristupno predavanje na Kolež de Fransu (1970)*. Loznica: Karpos.
- Gaskins, S. (2014). Children's Play and Cultural Activity. U L. Brooker, M. Blaise & S. Edwards, *Play and learning in Early Childhood* (str. 31-43). London: SAGE.
- Gavrilović, D. (ur.) (2021). *Opštine i regioni u Republici Srciji, 2021*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
- Geng, D. C., Innes, J., Wu, W. & Wang, C. (2021). Impacts of COVID 19 pandemic on urban park visitation:. *Journal of Forestry Research*, 32, 553-567.
- Gill, T. (2007). *No Fear, Growing up in a risk averse society*. London: Calouste Gulbenkain Foundation.

- Gill, T. (2008). If you go down to the woods today: why nature and adventure matter to children and young people. U B. Fraser & C. Taylor, *Foundation of Playwork* (str. 59-63). Berkshire: Open University Press.
- Gill, T. (2017). The Evolution of Policy on Risk Management in Outdoor Play. U T. Waller, E. Arlemam-Hagser, E. B. Sandseter, L. Lee-Hammond, K. Likies & S. Wyver, *Outdoor Play and Learning* (str. 127-143). London: SAGE.
- Gill, T. (2021). *Urban playground. How child-friendly planning and design can save cities*. London: Riba publishing.
- Gladwin, M. (2008). The concept of Risk in play and playwork. U F. Brown & C. Taylor, *Foundations of Playwork* (str. 68-72). Berkshire: Open University Press.
- Gleeson, B. & Sipe, N. (2006). Reinstating kids in the city. U B. Gleeson, & N. Sipe, *Creating Child friendly Cities* (str. 1-11). NY: Routledge Taylor & Francis Group.
- Gleeson, B., Sipe, N. & Rolley, K. (2006). Pathways to the child friendly city. U B. Gleeson, & N. Sipe, *Creating Child Friendly Cities* (str. 151-158). NY: Routledge, Francis & Taylor Group.
- Golubović, Z. (1973). *Čovek i njegov svet*. Beograd: Nolit.
- Gradski zavod za javno zdravlje Beograd (2021, mart 15). *Igrati se u doba korone*. Preuzeto sa zdravlje.org.rs: <https://www.zdravlje.org.rs/index.php/lat/aktuelne-vesti/940-igranje-u-doba-korone>
- Gray, P. (2011). The Special Value of Children's Age-Mixed Play. *American Journal of Play*, 3(4), 500-522.
- Grieshaber, S. (2010). Equity and research design. U G. Mac Naughton, S. A. Rolfe & I. Siraj-Blatchford, *Doing Early Childhood Research* (str. 177-193). Berkshire: Open University Press.
- Hallden, G. (2003). Children's views on family, home and house. U P. Christensen & M. O'Brien, *Children in the City, Home, neighbourhood and community* (str. 29-46). London: Routledge Falmer.
- Harden, J. (2000). There's no place like home. The public/private distinction in children's theorizing of risk and safety. *Childhood*, 7(1), 43-59.
- Harvi, D. (2013). *Pobunjeni gradovi. Od prava na grad do urbane revolucije*. Novi Sad: Mediterran publishing.
- Hasen Sandseter, E. B., Little, H., Ball, D., Eager, D. & Brussoni, M. (2017). Risk and Safety in Outdoor Play. U T. Waller, E. Arlemam-Hagser, E. B. Sandseter, L. Lee-Hammond, K. Likies & S. Wyver, *Outdoor Play and Learning* (str. 113-127). London: SAGE.
- Hee Kim, W. (2018). *The Importance of Playing in the City, A Comparison of Children's Playgrounds*. MA thesis. Erasmus Mundus Master Course in Urban Studies [4CITIES] 2016-2018.
- Heft, H. & Chawla, L. (2005). Children as agents in sustainable development: the ecology of competence. U C. Spencer & M. Blades, *Children and their environment* (str. 199-217). New York: Cambridge University Press.
- Janson, M. (2008). Children's Perspectives on Public Playground in Two Swedish Communities. *Children, Youth and Environments*, 18(2), 88-109.

- Janson, M. (2015). Children's perspectives on playground use as basis for children's participation in local play space management. *Local Environment: The International Journal of Justice and Sustainability*, 20(2), 165-179.
- Jones, L. & Holmes, R. (2014). Studying Play through New Research Practices. U L. Brooker, M. Blaise & S. Edwards, *Play and learning in Early Childhood* (str. 128-141). London: SAGE.
- Jovanović, M. i Lekić, D. (ur.) (2021). *Vazduh*. Beograd: Nacionalna ekološka asocijacija – NEA.
- KaBOOM. (2009). *Play Matters. A study of best practices to inform local policy and process in support of children's play. Playful city USA- KaBOOM! National Campaign for Play*. Preuzeto januar 13, 2020 sa https://media.kaboom.org/docs/documents/pdf/playmatters/Play_Matters_Extended_Case_Studies.pdf
- Kearns, R. & Collins, D. (2006). Children in the intensifying city: lessons from Auckland's walking school buses. U B. Gleeson & N. Sipe, *Creating Child Friendly Cities* (str. 105-121). NY: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Keefe, M. (2007). The inclusive society. U M. Keefe & S. Carrington, *Schools and diversity* (str. 17-30). *Frenchs Forest, N.S.W.*: Pearson Education Australia.
- Kernan, M. (2014). Opportunities and Affordance in Outdoor Play. U L. Brooker, M. Blaise & S. Edwards, *Play and Learning in Early Childhood* (str. 391-403). London : SAGE.
- Klemenović, J. (2013). How do today's children play and with which toys? *Croatian Journal of Education*. 16(1), 181-200.
- Kline, S. (1993). *Out of the Garden. Toys, TV, and Children's Culture in the Age of Marketing*. London: Verso.
- Kozlovsky, R. (2008). Adventure Playgrounds and Postwar Reconstruction. U M. Guteman, N. de Conick-Smith, J. R. Gillis, & P. S. Fass, *Designing Modern Childhoods: History, Space, and the Material Culture of Children (Rutgers Series in Childhood Studies)* (str. 171-193). New Brunswick: Rutgers University Press.
- Krishnamurthy, S. (2019). Reclaiming spaces: child inclusive urban design. *Cities & Health*, 3, (1-2), 86-98.
- Krnjaja, Ž. (2010). Igra, stvaralaštvo, otvoreni sistem vaspitanja: šta ih povezuje? *Nastava i vaspitanje*, 59(2), 264-278.
- Krnjaja, Ž. (2012). Igra kao susret: koautorski prostor u zajedničkoj igri dece i odraslih. *Etnoantropološki problemi*, 7(1), 251-278.
- Krnjaja, Ž. (2012). Igra na ranim uzrastima. U A. Baucal, *Standardi za razvoj i učenje dece ranih uzrasta u Srbiji* (str. 113-133). Beograd: Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta i UNICEF.
- Krnjaja, Ž. (2021). Predškolsko vaspitanje i obrazovanje u vreme „korona krize“: fizička izolacija i „efekat tunela“. U V. Spasenović (ur). *Obrazovanje u vreme kovid krize. Gde smo i kuda dalje* (str. 67-83). Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet.
- Kytta, M. (2003). *Children in outdoor contexts*. Helsinki: Helsinki University of Technology, Centre for Urban and Regional Studies.
- Lansdown, G. (2005). *Can you hear me? The right of young children to participate in decisions affecting them. Working paper 36*. Hague: Bernard van Leer Foundation.

- Laser, S. & Russel, W. (2014). Children's Right to Play. U L. Brooker, M. Blaise & S. Edwards, *Play and Learning in Early Childhood* (str. 294-306). London: SAGE.
- Lather, P. (2013). Methodology—21: What do we do in the afterward? *Qualitative Studies in Education*, 26(6), 634–645.
- Lehtikunnas, K. (2009). *Pelotas as seen through the eyes of its street-children. An empirical investigation of the child-friendliness of a midsize Brazilian city*. Stockholm University, Department of Human Geography. Stockholm University: Stockholm .
- Lenz Taguchi, H. (2010). *Going Beyond the Theory/Practice Divide in Early Childhood Education; Introcucing an intra-active pedagogy*. London: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Lenz Taguchi, H. (2014). New Materialisms and Play. U L. Brooker, M. Blaise & S. Edwards, *Play and learning in Early Childhood* (str. 79-91). London: SAGE.
- Lester, S. (2008). Play and the play stage. U F. Brown & C. Taylor, *Foundation of Playwork* (str. 55-59). Berkshire: Open University Press.
- Luchs, A. (2017). Assesing Free Play Behaviour in Urban Play Spaces. U T. Waller, E. Arlemam-Hagser, E. B. Sandseter, L. Lee-Hammond, K. Likies & S. Wyver, *Outdoor Play and Learning* (str. 264-279). London : SAGE.
- Malaguzzi, L. (1993). For an education based on relationships. *Young Children*, 49(1), 9-13.
- Malone, K. (2006). United Nations: a key player in a global movement for child friendly cities. U B. Gleeson & N. Sipe, *Creating Child Friendly Cities* (str. 13-33). NY : Routladge Taylor & Francis Group.
- Malović, M. & Lazarević, M. (2017). Institucionalizacija detinjstva u savremenom društvenom kontekstu. Susreti pedagoga: *Vaspitanje danas* (str. 200-205). Beograd: IPA i Filozofski fakultet.
- Malović, M. (2019). Pedagoške implementacije komercijalizacije igrališta za decu ranog uzrasta u gradu. *Nastava i vaspitanje*, 68(1), 51-70.
- Malović, M., Lazarević, M. & Stojanović, A. (2018). Place of risk in conceiving a safe environment for growing up in a modern society. U Z. Zaclona & I. Radovanović, *Chosen issues of education in the moder era* (str. 129-140). Nowy Sacz: Wydawnictwo Naukowe Panstwowej Wyzszej Szkoły Zawodowej w Nowym Saczu.
- Marić Jurišin, S. D. i Klemenović, J. (2018). Stavovi roditelja dece predškolskog uzrasta prema sopstvenom pedagoškom obrazovanju. *Nastava i vaspitanje*, 67(1), 175-190.
- Marjanović - Shane, A. (2010). From Yes and No to Me and You: A Playful Change in Relationships and Meanings. U C. M. Connery, V. P. John-Steiner & A. Marjanović-Shane, *A Cultural-historical Approach to Play, Meaning Making, and the Arts (Educational Psychology)* (str. 41-59). New York: Peter Lang Publishing.
- Marjanović, A. (1987a). Dečja igra i stvaralaštvo. *Predškolsko dete* 1-4, 85-101.
- Marjanović, A. (1987b). Protivrečna pitanja javnog vaspitanja dece predškolskog uzrasta. *Predškolsko dete* 1-4, 11-26.
- Maruna, M. (2013). *Urbanizam Beograda. Priručnik za istraživawe procesa proizvodnje prostora*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet.

- Marzi, I. & Karstin Reimers, A. (2018). Children's Independent Mobility: Current Knowledge, Future Directions, and Public Health Implications. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 5(11).
- Matthews, H. & Limb, M. (1999). Defining an agenda for the geography of children: review and prospect. *Progress in Human Geography*, 61-90.
- Matthews, H. (2003). The street as a liminal space: the barbed spaces of childhood. U P. Christensen & M. O'Brien, *Children in the city* (str. 101-118). London: Routledge Flamer.
- Matusov, E. (2009). *Journey into Dialogic Pedagogy*. New York: Nova Science Publishing, Inc.
- McAllister, A. (2011). *Where Have All the Children Gone? Community, Nature and the Child Friendly City*. University of Waterloo: Ontario.
- McKendrick, J. H., Bradford, M. G. & Fielder, A. V. (2000). Kid customer? Commercialisation of playspace and the commodification of childhood. *Childhood: A Global Journal of Child Research*, 7(3), 295-315.
- McNeal, J. (2000). *Children as Consumers of Commercial and Social Products*. Washington DC: Pan American Health Organization. Health Promotion and Protection Division.
- Milojević, M. (2013). *Plan susedstva – norme prostorne i društvene distanciranosti. doktorska disertacija*. Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet.
- Milojević, M., Maruna, M. i Đorđević, A. (2019). Transition of Collective Land in Modernistic Residential Settings in New Belgrade, Serbia, *Land*, 8 (174).
- Miletić-Stepanović, V. (2020). Upotrebna vrednost prostora predškolskih ustanova kao element socio-demografskog razvoja. *Demografija* 17. 75-94.
- Ministarstvo privrede RS. (2019). *Pravilnik o bezbednosti na dečjim igralištima*. Beograd: Službeni glasnik RS, broj 41 od 11. juna 2019.
- Miškeljin, L. (2014). Uloga pedagoga u građenju značenja i razvijanju prakse dečjeg vrtića. *Identitet profesije pedagoga u savremenom obrazovanju – zbornik radova*. 76-80.
- Miškeljin, L. (2021). Pristupi obrazovne politike predškolskom vaspitanju i obrazovanju u doba krize. U V. Spasenović (ur). *Obrazovanje u vreme kovid krize. Gde smo i kuda dalje* (str. 101-119). Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet.
- Mitranić, N. (2016). Smernice za društvenu podršku dečjoj igri. *Nastava i vaspitanje*, LXV(2), 411-425.
- Mitranić, N. (2021). Uvek crtamo: Vrtić „na daljinu“ u vreme Kovid-19 krize iz dečje perspektive. U V. Spasenović (ur). *Obrazovanje u vreme kovid krize. Gde smo i kuda dalje* (str. 83-100). Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet.
- Mitrović, V. L. (2020). Dupli efekti pandemije (Korone). *Sociološki pregledi*, LIV(3), 609–626.
- Moore, A., Lynch, H. & Boyle, B. (2020). Can universal design support outdoor play, social participation, and inclusion in public playgrounds? A scoping review. *Disability and Rehabilitation*.
- Moore, R. & Coco, N. (2007). What makes a park inclusive and universally designed? A multi-method approach. U T. Ward & T. Penny, *Open Space People Space* (str. 85-110). London: Taylor and Frances.

- Moore, R. C. (1986). *Childhood's Domain. Play and place in child development*. London: Croom Helm.
- Morgan Hov, A. & Neegaard, H. (2020). The potential of chest mounted action cameras in early childhood education research. *NorDiNa*, 16 (1). 4 – 17.
- Moss, P. (2016). Why can't we get beyond quality? *Contemporary Issues in Early Childhood*, 17(1), 8-15.
- Mukherji, P. & Albon, D. (2015). *Research Methods in Early Childhood*. London: SAGE publications.
- Myers, C. (2017). „Whatever We Make Depends“ Doing-data/Data-doing with Young Children U Koro-Ljunberg, M., Löytöönrn, T & Tesar, M. (eds) *Disrupting Data in Qualitative Inquiry. Entanglements with the Post-Critical and Post-Anthropocentric*. New York: Peter Lang.
- Nebelong, H. (2004, Maj 4). Nature's playground. *Play Spaces*, str. 28-31.
- O'Brien, M. (2003). Regeneretng children's naighborhoods. U P. Christensen & M. O'Brien , *Children in the City, Home, Neighbrorhood and Communiy* (str. 142-162). London: Routledge Falmer.
- Oestreich, S. (2012). *Participation of Children in Spatial Development Case Study: Stockholm Metropolitan Area*. KTH, Department of Urban Planning and Envinroment. Stockholm: KTH.
- O'Kane, C. (2003). *Children and Young People as Citizens, Partners for Social Change*. Save the Children Sweden .
- Øksnes, M. (2013). 'We sneak off to play what we want" Bakhtin's carnival and children's play. U E. Ryall, W. Russell & M. MacLean, *The Philosophy of Play* (str. 143-150). London: Routledge.
- Orellana, M. F. (1999). Space and place in an Urban Landscape: Learning from children's views of their social worlds. *Visual Sociology*, 14(1), 73-89.
- Orgilés, M., Morales, A., Delvecchio, E., Mazzeschi, C. & Espada, J. P. (2020, november 6). Immediate Psychological Effects of the COVID-19 Quarantine in Youth From Italy and Spain. *Frontiers in Psychology*.
- Ostrach, Z. (2018). The selected pro-environmental actions in the behavior of the pupils from elementary schools in rural areas. U Z. Zaclona & I. Radovanović, *Chosen issues of education in the modern era* (str. 148-157). Nowy Sacz: Wydawnictwo Naukowe Panstwowej Wyzszej Szkoły Zawodowej w Nowym Saczu.
- Palmer, M. (2008a). Health and safety: a playwork perspective. U F. Brown & C. Taylor, *Foundations of Playwork* (str. 230-234). Berkshire: Open University Press.
- Palmer, S. (2008b). Researching with children. U F. Brown, *Foundations of Playwork* (str. 259-264). Berkshire: OPen University Press.
- Pavlović - Breneselović, D. (2010). Dobrobit deteta u programu naspram programa za dobrobit deteta. *Nastava i vaspitanje*, 59(2), 251-263.
- Pavlović - Breneselović, D. (2012). Odnosi na ranim uzrastima. U A. Baucal, *Standardi za razvoj i učenje dece ranih uzrasta u Srbiji* (str. 133-150). Beograd: Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta i UNICEF.

- Pavlović - Breneselović, D. (2015). *Gde stanuje kvalitet, Knjiga 2: Istraživanje sa decom prakse dečjeg vrtića*. Beograd: IPA.
- Penn, H. (2005). Spaces without children. U M. Ducec, *Children's spaces* (str. 178-195). London: Elsevier.
- Pešić, M. (1989). Alternativne epistemologije pedagoških istraživanja. U M. Pešić, *Pedagogija u akciji* (str. 2-17). Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju.
- Petrović, M. (2008). Istraživanje socijalnih aspekata urbanog susedstva: percepcija stručnjaka na Novom Beogradu. *Sociologija*, 50(1), 55-78.
- Piachaud, D. (2007). *Freedom to be a Child: Commercial Pressures on Children*. London: CASE London School of Economics.
- Play Whales (2020, Januar 14). www.playwales.org.uk/. Preuzeto sa [https://www.playwales.org.uk/login/uploaded/documents/INFORMATION%20SHEET S/playworkers%20guide%20to%20risk.pdf](https://www.playwales.org.uk/login/uploaded/documents/INFORMATION%20SHEET%20S/playworkers%20guide%20to%20risk.pdf)
- Prout, A. & James, A. (2005). A New Paradigm for the Sociology of Childhood? Provenance, Promise and Problems. U A. Prout & J. Allison, *Constructing and Reconstructing Childhood, Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood* (str. 7-33). London: Taylor & Francis e-Library.
- Radović, R. (1979). *Prostor: živi prostor*. Beograd: Nezavisna izdanja.
- Radović, S. (2014). *Gradski prostor kao okvir svakodnevnog života dece na primeru istraživanja konkretnih urbanih prostora u Novom Sadu*. Beograd: Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.
- Radović, S. (2015). Grad, mesto za dete ili dečje mesto - prostorni aspekti institucionalizovanog detinjstva iz perspektive dece. *Krugovi detinjstva* (2), 81-97.
- Radulović, L. (1989). Etnografski pristup istraživanju. U P. Mirjana, *Pedagogija u akciji* (str. 32-56). Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju.
- Ramezani, S. & Said, I. (2013). Children's nomination of friendly places in an urban neighbourhood in Shiraz, Iran. *Children's Geographies*, 11(1), 7-27.
- Ramussen, K. (2004). Places for Children - children's places. *Childhood*, 11(2), 166-173.
- Refshauge, A. D., Sigdotter, U. K., Lamm, B. & Thorleifsdottir, K. (2015). Evidence-Based Playground Design: Lessons Learned from Theory to Practice. *Landscape Research*, 40(2), 226-246.
- Riggio, E. (2002). Child friendly cities: good governance in the best interests of the child. *Environment & Urbanization*, 14(2), 45-58.
- Roberts-Holmes, G. (2014). *Doing Your Early Years Research Project*. London : SAGE publications.
- Rogoff, B. (2003). *The Cultural Nature of Human Development*. Oxford: Oxford University Press.
- Russell, W. (2013). Towards a spatial theory of playwork, What can Lefebvre offer as a response. U E. Ryall, W. Russell & M. MacLean, *The Philosophy of Play* (str. 164-173). London : Routledge.

- Saladino, V., Algeri, D. & Aurlemma, V. (2020, October 2). The Psychological and Social Impact of Covid-19: *New Perspectives od Well-Being*. *Frontiers on Psychology*, online.
- Schousboe, I. & Winther-Lindqvist, D. (2013). Introduction: Children's Play and Development. U I. Schousboe & D. Winther-Lindqvist, *Children's Play and Development, Cultural - Historical Perspectives* (str. 1-13). London: Springer.
- Shackell, A., Butler, N., Doyle, P., & Ball, D. (2008). *Design for Play: A guide to creating successful play spaces*. Nottingham: DCSF Publications.
- Shaw, C., Brady, L.-M. & Davey, C. (2011). *Guidelines for Research with Children and Young People*. London: NCB Research Centre. National Children's Bureau.
- Shor, J. B. (2006). When Childhood Gets Commercialized, Can Children Be Protected? In the Service of Young People? *Studies on Reflections on Media and Digital Age. Yearbook 2005/2006* (str. 101-121). Gothenburg: Nordicom, Goteborg University.
- Siraj-Blatchford, I. (2010). An ethnographic approach to researching young children's learning. U G. Mac Naughton, S. A. Rolfe & I. Siraj-Blatchford, *Doing Early Childhood Research* (str. 271-291). Berkshire: Open University Press.
- Skupština grada Beograda (2017). *Strategija razvoja grada Beograda, Strateški ciljevi, prioriteti i mere održivog razvoja do 2021*. Beograd: Službeni list grada Beograda.
- Slattery, P. (2006). *Curriculum Development in the Postmodern Era (second edition)*. London: Routledge.
- Solomon, G. S. (2017). How to Revitalize American Playgrounds. U T. Waller, E. Arlemam-Hagser, E. B. Sandseter, L. Lee-Hammond, K. Likies & S. Wyver, *Outdoor Play and Learning* (str. 195-211). London: SAGE.
- Spalević, A. (2013). *Transformacija periurbanog prostora Beograda*. Posebna izdanja, knjiga 85. Beograd: Geografski institut „Jovan Cvijić“ Srpske akademije nauke i umetnosti.
- Spencer, C. & Blades, M. (2005). An introduction. U C. Spencer & M. Blades, *Children and their environment* (str. 1-13). New York: Cambridge University Press.
- Spiegel, B., Gill, T. R., Harbottle, H. & Ball, D. J. (2014). Children's Play Space and Safety Management: Rethinking the role of Play Equipment Standards. *SAGE open*, 1-11.
- Stanton – Chapman, T. L. & Schmidt, E. L. (2019). Building Playgrounds for Children of All Abilities: Legal Requirements and Professional Recommendations. *Early Childhood Education Journal*. 47 (1), 509-517.
- Šuvaković, U. V. (2020). O metodološkom problemu nekritičkog preuzimanja pojmova na primeru upotrebe pojma "socijalna distanca" tokom pandemije COVID-19. *Sociološki pregled*, LIV(3), 445-470.
- Taylor, C. (2008). Playwork and the theory of loose parts. U F. Brown & C. Taylor, *Foundations of Playwork* (str. 43-47). Berkshire: Open University Press.
- Těhlová, A. (2018). Hop, skip and make: creating child – friendly environment in Dandora. U R. Danenberg, V. Doumpa & H. Karssenber (str. 61-66) *The city at eye level for kids*. STIPO Publishing.
- Tomanović, S. & Petrović, M. (2014). Children's and parents' perspectives on risks and safety in three Belgrade neighbourhoods. *Children's Geographies*, 8(2), 141-156.

- The Scottish Government. (2013). *Play Strategy for Scotland: our action plan*. Edinburgh: Scottish Government.
- Tranter, P. (2006). Overcoming social traps: a key to creating child friendly cities. U B. Gleeson & N. Sipe, *Creating Child Friendly Cities* (str. 121-136). NY: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Tranter, P. (2016). Children's Play in their Local Neighborhoods: Rediscovering the Value of Residential Streets. U B. Evan, J. Horton & T. Skelton. *Geographies of Children and Young People 9, Play and Recreation, Health and Wellbeing* str. 211-237). Singapore: Springer.
- Undiyandeye, F. (2014). Open Play Environment in Early Childhood for Children. *European Journal of Social Sciences Education and Research*, 1(2), 14-17.
- UNICEF. (2004). *Building Child Friendly Cities, A Framework for Action*. Sesto Fiorentino: ABC Tipografia.
- UNICEF. (2012). *Children in an Urban World*. UNICEF.
- Valsiner, J. (1997). *Čovekov razvoj i kultura*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika i nastavna sredstva.
- van Oers, B. (2014). Cultural-historical Perspectives on Play: Central ideas. U L. Brooker, M. Blaise & S. Edwards, *Play and learning in Early Childhood* (str. 56-67). London: SAGE.
- Vilig, K. (2013). *Kvalitativa istraživanja u psihologiji*. Beograd: Clio.
- Vlada Republike Srbije. (2018). *Zakon o zaštiti od požara*. "Sl. glasnik RS", br. 111/2009, 20/2015, 87/2018 i 87/2018 - dr. zakoni.
- Vlada Republike Srbije. (2019a). *Strategija održivog urbanog razvoja Republike Srbije do 2030. godine*. Beograd: Službeni glasnik RS, broj 47 od 28. juna 2019.
- Vlada Republike Srbije. (2019b). *Zakon o opštoj bezbednosti proizvoda*. "Sl. glasnik RS", br. 41/2009 i 77/2019.
- Vlada Republike Srbije. (2019c). *Zakon o ugostiteljstvu*. "Sl. glasnik RS", br. 17/2019.
- Vudhed, M. (2012). *Različite perspektive o ranom detinjstvu: teorija, istraživanje i politika*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu i Centar za interaktivnu pedagogiju.
- Vukasinović, M. (2020). COVID-19, kognitivna disonanca i teorije zavere. *Sociološki pregled*, LIV(3), 518-533.
- Wall, J. (2013). All the world's a stage, Childhood and the play of being. U E. Rayall, W. Russell & M. MaLÉan, *The Philosophy of Play* (str. 32-44). London: Routledge.
- Wallace, E., Pye, J., Nunney, F. & Maybanks, N. (2009). *Children and Parents' Experiences of Recently Improved Play Areas*. London: Department for Children, Schools and Families.
- Walsh, P. (2006). Creating child friendly playspaces: a practitioner's perspective. U B. Gleeson & N. Sipe, *Creating Child Friendly Cities* (str. 136-151). NY: Routledge, Francis & Taylor Group.
- Ward, C. (1978). *The Child in the City*. New York: Pantheon Books.

- Waters, J. (2017). Affordance Theory on Outdoor play. U T. Waller, E. Arlemam-Hagser, E. B. Hansen Sandseter, L. Lee-Hammond, K. Lekies & S. Wyver, *Outdoor Play and Learning* (str. 40-55). London: SAGE.
- Waters, P. (2017). Developing the Pedagogic Method Narrative Journey. U T. Waller, E. Arlemam-Hagser, E. B. Sandseter, L. Lee-Hammond, K. Likies & S. Wyver, *Outdoor Play and Learning* (str. 446-464). London: SAGE.
- Weedy, S. (2020, januar 23.1.2020.). <https://www.childinthecity.org>. Preuzeto sa <https://www.childinthecity.org/2020/01/23/decline-in-playgrounds-is-a-public-health-issue/>
- Wenger, I., Schulze, C., Lundstrom, U. & Prellwitz, M. (2021). Children's perceptions of playing on inclusive playgrounds. *Scandinavian journal of occupational therapy*, 136-146.
- Wertsch, J. V. (1993). *Voices of the Mind. A Sociocultural Approach to Mediated Action*. Cambridge: Harvard University Press.
- Wertsch, J. V. (2007). Mediation. U H. Daniels, M. Cole & J. V. Wertsch, *The Cambridge Companion to Vigotsky* (str. 178-193). Cambridge: Cambridge University Press.
- Williams, J. (2005). *Understanding Poststructuralism, Understanding Movements in Modern Thought*. Chesham: Acumen.
- Wolf, M., Sheuer, S. & Haase, D. (2020). Looking beyond boundaries: Revisiting the rural-urban interface 5 of Green Space Accessibility in Europe. *Ecological Indicators*. 113:106245
- Woodhead, M. (2005). Early childhood development: A question of rights. *International Journal of Early Childhood*, 79-98.
- Woodyer, T., Martin, D. & Carter, S. (2016). Ludic Geographies. U B. Evans & J. Horton. *Play and Recreation, Health and Wellbeing*. (str. 17-35). Singapore: Springer.
- Woolley, H. (2003). *Urban Open Spaces*. London: Spon Press, Taylor and Francis Group.
- Woolley, H., Pattacini, L. & Somerset-Ward, A. (2009). *Children and the natural environment: experiences, influences and interventions- Summary*. Sheffield: Natural England Commissioned Reports, Number 26.
- Zeihner, H. (2003). Shaping Daily life in urban environments. U P. Christensen & M. O'Brien, *Children in the City* (str. 66-82). London: Routledge Flamer.

PRILOZI

Prilog 1 – Protokol posmatranja prostora za igru

1. Povezanost sa okruženjem

U okviru ove kategorije treba posmatrati gde je igralište smešteno u odnosu na širi kontekst kom pripada i kako se do njega dolazi. Uvideti da li je igralište izdvojeno na neki način od svog neposrednog okruženja i šta se nalazi u neposrednom okruženju.

2. Učešće

U okviru ove kategorije potrebno je posmatrati načine učešća dece u odnosu na prostor, odnosno kako deca koriste elemente na igralištu ili određene delove igrališta (da li se u nekim delovima duže zadržavaju, u drugim kraće, šta im je privlačno). Posmatrati kako deca koriste elemente i da li ih koriste na način kako je predviđeno ili iznalaze svoje specifične načine upotrebe. Posmatrati koji se vidovi igre javljaju na igralištu. Posmatrati interakciju između dece, kao i između dece i odraslih. Posmatrati vidove angažovanja odraslih i njihovu poziciju na igralištu, odnosno u igraonicama.

3. Fleksibilnost

U okviru ove kategorije najpre treba tragati za istaknutim pravilima i posmatrati odnos prisutnih na igralištu prema pravilima koja tu vladaju (bilo da su pravila istaknuta – eksplicitna ili da postoje neka implicitna pravila). Posmatrati kakvi su postojeći elementi na prostoru, da li su fiksirani ili slobodni, da li su strukturirani ili ima i polustrukturiranih i nestrukturiranih elemenata ili prirodnih materijala kojima deca mogu da se igraju, kakva je podloga na kom se igralište ili igraonica nalazi.

4. Bezbednost i prilike za rizik

U okviru ove kategorije treba uočiti da li su vidljivi elementi koji oslikavaju trend uređivanja bezbednih igrališta (meka podloga, osigurana sedišta, ograde, ujednačeni razmaci na spravama za penjanje i slično). Takođe treba uočiti da li su na elementima istaknute informacije vezane za bezbednu upotrebu elemenata na igralištu ili igrališta u celini. Posmatranjem dečjeg angažovanja na igralištu treba pratiti da li se deca angažuju u situacijama koje nose rizik (kao što su penjanje na visinu, eksperimentisanje sa balansom, brzinom i slično). Posmatrati kako roditelji reaguju, da li je primetno da se oni osećaju nesigurno usled nekog vida dečjeg angažovanja na igralištu.

5. Komercijalnost

U okviru ove kategorije potrebno je utvrditi da li boravak na posmatranom prostoru podrazumeva neki vid naplate, ali i da li na samom prostoru ili u neposrednoj blizini postoje komercijalni sadržaji i kako oni utiču na ponašanje prisutnih.

Prilog 2 – Protokol polustrukturiranog intervjua sa roditeljima

*Prvi deo: protokol intervjua sa roditeljima o postojećim igralištima*¹⁰¹

Uvodna pitanja:

- Da li dobrovoljno pristajete na učešće u ovom istraživanju?
- Da li imate sve informacije koje Vas zanimaju, a odnose se na prirodu i tok ovog istraživanja i Vašu ulogu u njemu?

Pitanja u okviru prve teme - *praksa odlaska na igrališta i igraonice*

- Šta je razlog zbog kog vodite dete/decu na igrališta? Šta su potrebe i očekivanja od igrališta?
- Koliko često idete na igralište? Od čega to zavisi?
- Da li se Vaša rutina odlaska na igralište razlikuje radnim danima i vikendima ili u periodu raspusta?
- Kako birate na koje ćete igralište ići? Ko odlučuje o tome na koje ćete igralište ići? Da li preferirate igrališta ili igraonice?
- Imate li omiljeno igralište u gradu na koje najviše volite da odete? Kakvo je to igralište?

Pitanja u okviru druge teme: *mesto igrališta i igraonica u zajednici i širem okruženju*

- Kako dolazite na igrališta na kojima se dete/deca igra/ju?
- Imate li prostore za igru u blizini mesta stanovanja? Da li postoje igrališta koja posećujete svakodnevno?

Pitanja u okviru treće teme: *modeli učešća na igralištima*

- Šta Vaše dete/deca najčešće radi/e na igralištima?
- Ukoliko imate više dece, da li se ona igraju zajedno kada su na igralištu?
- Šta Vi radite na igralištima? Šta je Vaša uloga kada ste na igralištu? Da li to zavisi od drugačijih igrališta kako ćete Vi da učestvujete u igri ili je to neki Vaš obrazac?
- Da li Vaša deca na igralištima imaju prilike da sreću nepoznatu decu? Da li se u tim situacijama desi da sklapaju prijateljstva sa tom decom?
- Da li Vi srećete nepoznate odrasle osobe i da li otpočinjete razgovor sa njima?
- Da li na igralištima komunicirate sa drugom decom?

Pitanja u okviru četvrte teme: *fleksibilnost i inspirativnost prostora*

- Da li su igrališta na koja idete detetu zanimljiva? Od čega to zavisi i kako to procenjujete?
- Postoje li elementi na igralištima/igraonicama koji su Vašem detetu posebno zanimljivi? Koji su to elementi?

Pitanja u okviru pete teme: *bezbednost i prilike za rizik*

- Da li Vi promišljate o bezbednosti na igralištu/u igraonicama?
- Kako procenjujete bezbednost na igralištu? Od čega zavisi da li ćete se osećati bezbedno ili da li će se dete osećati bezbedno? Šta je to što utiče na osećaj bezbednosti?
- Da li promišljate o tome gde su rizici, šta su rizici? Kako vidite rizik u igri i na igralištu?
- Da li je Vaše dete pod stalnim nadzorom na igralištu? Pod čijim? Od čega to zavisi?

Pitanja u okviru šeste teme: *komercijalnost*

- Da li idete na igrališta koja se naplaćuju (igraonice)? Da li Vam se sviđa taj način organizacije igre? Šta vidite kao prednosti a šta kao nedostatke igraonice?
- U kojim situacijama plaćate igrališta ili igraonice?
- Kako birate igraonicu?

¹⁰¹ Ovaj protokol primenjen je u intervjuiima sa svim roditeljima koji su učestvovali u istraživanju i težio upoznavanju perspektive roditelja o postojećim igralištima u Beogradu

- Šta mislite o ostaloj komercijalnoj ponudi u igraonicama (automati sa igračkama i ostali elementi koji podrazumevaju kupovinu žetona)? Da li Vaša deca traže žetone kada vide takvu ponudu?

Zaključna pitanja:

- Imate li da dodate još nešto, neki komentar, zapažanja?

Drugi deo: Protokol intervjua sa roditeljima na osnovu video snimaka ¹⁰²

Nakon prvog dela intervjua, roditelji su imali priliku da pogledaju video snimke na kojima su prikazani tipični primeri različitih tipova igrališta (koji oslikavaju različite trendove u dizajniranju dečjih igrališta). Roditelji su zamoljeni da pažljivo odgledaju video snimke i nakon svakog prikazanog tipa igrališta odgovore na sledeća pitanja:

- Kakav utisak ostavlja prikazano igralište? Šta su prve asocijacije kada ga vidite?
- Postoji li slično igralište u Beogradu? Da li ga posećujete?
- Da li bi voleo/la da postoji ovakvo igralište u Beogradu?
- Da li bi ovakvo igralište bilo vašem detetu/deci zanimljivo? Zbog čega?

Odabrani video snimci:

Video snimak 1 – prikazuje tipično bezbedno igralište koje ima mekanu podlogu, ogradu i sprave postavljene u skladu sa sigurnosnim standardima.

Prikaz 10.1 - delovi video snimka 1

Video snimak 2 – prikazuje igralište koje kao podlogu ima pesak na koji je postavljena multifunkcionalna konstrukcija kakve se često sreću na ovakvim igralištima. Na ovom video snimku vidi se i oštećenje na opremi.

¹⁰² Ovaj protokol primenjen je u intervjuiima sa svim roditeljima koji su učestvovali u istraživanju i težio je upoznavanju perspektive roditelja o različitim tipovima igrališta

Prikaz 10.2 – delovi video snimka 2

Video snimak 3 – prikazuje tipičnu dečju igraonico jarkih boja sa različitim elementima.

Prikaz 10.3 – delovi video snimka 3

Video snimak 4 – prikazuje igralište koje je izrađeno od prirodnih materijala, okruženo zelenilom koje oslikava trend povratka prirodi.

Prikaz 10.4 – delovi video snimka 4

Video snimak 5 – predstavlja prostor za igru na kom deca koriste nestrukturirane i polustrukturirane materijale u igri umesto fiksiranih sprava.

Prikaz 10.5 – delovi video snimka 5

Video snimak 6 – predstavlja avanturističko igralište.

Prikaz 10.6 – delovi video snimka 6

Treći deo: Protokol intervjua sa roditeljima o poželjnim karakteristikama igrališta ¹⁰³

Pitanja u okviru poslednje teme – *poželjne karakteristike igrališta*

- Pokušajte sada da se osvrnete na postojeću ponudu prostora za igru u Beogradu, u Vašem kraju, da li ste zadovoljni?
- Da li biste Vi nešto menjali?
- Kada biste Vi projektovali igralište, koje bi bile njegove karakteristike?

¹⁰³ Ovaj protokol primenjen je u intervjuima sa svim roditeljima koji su učestvovali u istraživanju i težio je upoznavanju perspektive roditelja o poželjnim karakteristikama igrališta

Prilog 3 - Pozivno pismo roditeljima za učešće u istraživanju

Драги суграђани,

Моје име је Марија Маловић, ја сам студент докторских студија педагогије на Филозофском факултету у Београду. У оквиру своје докторске дисертације бавим се проучавањем простора који су у граду намењени дечјој игри – то су уређена игралишта и дечје играонице. Желим да сазнам како ти простори утичу на дечју игру али и на саму децу – њихово учење и развој.

Овим писмом вас позивам на учешће у истраживању које се спроводи у периоду од јула до новембра 2021. године у Београду. Истраживачки тим чиниће десеторо деце предшколског узраста (4-6 година) и њихови родитељи који добровољно пристану на учешће. Услов учествовања у истраживању је добровољност свих учесника и мотивисаност за учешће у истраживању.

Ваше учешће у истраживању подразумева да заједно са дететом посетите један од одабраних простора за игру деце у Београду (4 игралишта и једна играоница) и да приликом посете омогућите мени да посматрам Ваше дете на том простору. Посматрање ће подразумевати да сачиним видео записе и фотографије и да разговарам са дететом док се игра. Након боравка на игралишту или играоници потребно је организовати консултовање са дететом које ће подразумевати цртање цртежа и разговор на основу цртежа. Након консултовања са дететом обавиће се и интервју са Вама на тему игралишта за децу, који може трајати између 30 и 60 минута.

Сврха овог писма је добијање сагласности за учествовање у истраживању и добијање дозволе за употребу материјала насталих у току истраживања у сврхе израде докторске дисертације. Својим потписом потврђујете да сте информисани и да су Вам у потпуности јасна права и обавезе које Ваше дете и Ви остварујете учествовањем у истраживању. Потписивањем, такође, дајете сагласност да се у току истраживања врши фотографисање и снимање Вас и Вашег детета, као и да се материјали настали у току истраживања (транскрипти и аудио/видео записи интервјуа, фотографије, видео материјали, цртежи и слично) могу користити у сврхе израде докторске дисертације Марије Маловић.

Ваше име и презиме: _____

Име детета које учествује у истраживању: _____

У Београду, _____

Ваш потпис

Biografija autora

Marija Malović je rođena 1988. godine u Kragujevcu gde je završila osnovnu školu i gimnaziju. Osnovne studije pedagogije na Odeljenju za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu upisala je 2007. godine i završila 2011. godine sa prosečnom ocenom 9.06 i odbranom diplomskog rada na temu „Diznijeva kultura iz različitih perspektiva“. Iste godine upisala je master studije na istom fakultetu i završila ih 2012. godine sa prosečnom ocenom 9.5 i odbranom master rada na temu „Pretpostavke za uspostavljanje kvaliteta u predškolskom vaspitanju: primer Irske“. Doktorske studije upisala je januara 2015. godine. Učestvovala je na nekoliko nacionalnih i međunarodnih konferencija i objavila tri recenzirana rada u domaćim časopisima i jedan u međunarodnom zborniku radova. Od 2014. do 2021. godine bila je zaposlena kao asistent na Visokoj školi strukovnih studija za vaspitače „Mihailo Palov“ u Vršcu, na predmetima iz oblasti preškolske pedagogije i opšte pedagogije. Od 2021. godine radi u predškolskoj ustanovi „Dr Sima Milošević“ u Zemunu, kao stručni saradnik – pedagog. Učesnik je projekta „Razvoj i primena programa izgradnje kapaciteta u sklopu podrške u primeni novih Osnova programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja u Srbiji“, koje sprovodi Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Institut za pedagogiju i andragogiju i UNICEF.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора Марија Маловић

Број индекса 2П14-0002

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Педагошки потенцијали игралишта у граду за децу предшколског узраста

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, 13.5.2022.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Марија Маловић

Број индекса 2П14-0002

Студијски програм педагогија

Наслов рада Педагошки потенцијали игралишта у граду за децу предшколског
узраста

Ментор др Драгана Павловић-Бренеселовић, редовни професор у пензији

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској
верзији коју сам предао/ла ради похрањена у **Дигиталном репозиторијуму
Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског
назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум
одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне
библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, 13.5.2022.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Педагошки потенцијали игралишта у граду за децу предшколског узраста

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.

Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, 13.5.2022.

1. **Ауторство.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.

2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.

3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.

4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.

5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.

6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.